

RODICA CIOCAN

**POLITICA HABSBURGILOR
FAȚĂ DE TRANSILVANIA
IN TIMPUL LUI CAROL-QUINTUL**

**Teză de doctorat
pentru Istoria Universală**

1 9 4 5

Tipografia „Dimitrie Cantemir”, Calea Floreasca 13. Buc. III
Reg. Com. Nr. 426/935.

RODICA CIOCAN

POLITICA HABSBURGILOR FAȚĂ DE TRANSILVANIA ÎN TIMPUL LUI CAROL-QUINTUL

**Teză de doctorat
pentru Istoria Universală**

1 9 4 5

Tipografia „Dimitrie Cantemir”, Calea Floreasca 13. Buc. III
Reg. Com. Nr. 426/935.

*Teza a fost susținută în ziua
de 28 Mai 1942, la Facultatea
de filosofie și Litere din Bucu-
rești.*

***Amintirii Profesorului
Nicolae Iorga, înclinare ploasă.***

C A P I T O L U L I.

După Mohács.

(1526—1529)

Mohács, revanşa Paviei ?

Mulți istorici din secolul trecut și unii chiar contemporani cu noi, s'au găsit îndreptățiți a considera dezastrul din câmpia dela Mohács, unde a pierit în ziua de 29 August 1526, ultimul Jagellon care a ocupat tronul ungar, ca o urmare firească a bătăliei dela Pavia. Se știe că, două săptămâni după ce se predase lui Lannoy, regele Franței izbutise să trimită un sol tainic la Soliman Magnificul pentru a-i cere ajutorul, după cum îl înștiințează arhiducele Ferdinand pe fratele său, împăratul, printr'o scrisoare datată din Innsbruck, 14 Martie 1525¹⁾. Acest sol străbătù Bosnia și luă contact cu Turcii prin intermediul lui Cristofor Frangipani²⁾, un personagiu foarte interesant, pe care-l vom regăsi luptând alături de Zapolya, împotriva Habsburgilor. Prin acest act s'a inaugurat politica personală a lui Francisc I, politică realistă, care se află în evidentă contradicție cu aspirațiile de cruciadă din primii ani ai domniei³⁾, când aceste planuri de războiu sacru formau obiectul năzuințelor celor mai vii ale nobilimii tradiționaliste franceze. Această politică de apropiere față de imperiul ottoman, eră inspirată în mare parte de Louise de Savoie⁴⁾, femeie de o rară energie și de un solid simț practic, dar aspru criticată de

1) Charrière, *Négociations de la France dans le Levant*, I, p. 113 (după Lanz, *Korrespondenz des Kaisers Karl V*, I, p. 155).

2) Ib. p. 133.

3) Ib. p. XIV. Cf. și Zinkeisen, *Geschichte des osman. Reiches in Europa*, II, p. 590.

4) V. Lévis—Mirepoix, „François I-er”, (Ed. de France, Paris, 1934) *passim*.

nobilime, care, în frunte cu Anne de Montmorency, seboritorul din cruciați, eră împotriva oricărei alianțe cu necredincioșii. Acelaș lucru s'a întâmplat și în Turcia unde inițiativa luată de Soliman de a acordă regelui Franței ajutorul său, n'a fost deloc apreciată de către supușii săi ¹⁾. Așa încât, gestul de apropiere al celor doi suverani, cari aveau tot interesul să lucreze concomitent contra casei de Habsburg, din cauza prejudecăților înrădăcinate ale anturajului lor, n'a avut altă urmare decât încheierea faimoaselor „capitulații”, de caracter pur comercial ²⁾. În consecință, e greu de presupus că hotărîrea campaniei în Ungaria ar fi fost luată de Soliman sub presiunea lui Francisc I, cu atât mai mult cu cât acesta din urmă n'avea niciun interes a face să se întindă posesiunile Habsburgilor în urma înfrângerii inevitabile a tînărului Jagellon.

Atunci, cauza expediției turcești?

Nu dorința de a cucerii Europa — căci Soliman, prinț erudit și epicurian, n'avea temperament de cuceritor ³⁾, — ci mai curînd „l'entrainement, le besoin de pillage et de rapines, peut-être aussi pour amasser de la gloire, par amour du métier..... Ces caprices de conquérants... ne cachaient pas de profonds desseins politiques” ⁴⁾. Cât despre Francisc I, acesta, în 1526, ni apare mult mai ocupat cu Liga dela Cognac, decât de a complota cu Sultatul, pieirea Ungariei ⁵⁾.

Mohács a trecut neobservat.

Această tragică bătălie dela Mohács n'a fost considerată de contemporanii săi drept un eveniment de prima importanță și e firesc să se fi întâmplat așa, dacă ne gîn-

1) Halil Ganem, Les Sultans Ottomans, I, p. 185,

2) Ib., p. 182—4.

3) Iorga, Geschichte des osmanischen Reiches, II, p. 345: „er war kein geborener Krieger und keine Eroberer-natur und es mangelte ihm an Ehrgeiz”.

4) Halil Ganem, op. cit., p. 200.

5) Unii istorici turci din secolul trecut, printre cari Kemal-Pașazadeh și Solak-Zadeh, citați de I. Ursu în „La politique orientale, de François I-er”, p. 37, consideră bătălia dela Mohács ca revanșa firească a Paviei. Argumentele lor însă nu sînt suficient întemeiate,

dim la situația diplomatică a Europei în acea vreme. La 22 Mai 1526, Francisc I călcase angajamentele Tratatului dela Madrid și împreună cu dușmanii împăratului: papa Clement VII, Milano, Florența și Veneția, pusese bazele Ligei dela Cognac. Reacțiunea lui Carol-Quintul față de acest eveniment, fu pe cât brutală, pe atât de neîndemănată: el nu ascultă sfaturile înțelepte ale lui Mercurius Gattinara, care-l îndemna să acorde Papei toate concesiile pentru a-l despărți de Francisc I¹⁾, ci hotărî să-i excite pe lutherani contra lui Clement VII, întrunindu-i într'o dietă de caracter religios „și astfel să exercite o puternică presiune asupra Papei... care era îngrozit de perspectiva unui conciliu”²⁾. Astfel, la 25 Iunie 1526, se deschise Dieta dela Spira. Această dietă nu votă decât ajutoare foarte anemice, la cererile desnădăjduite ale Mariei de Habsburg, regina Ungariei³⁾, deși atât ea, cât și soțul ei, Ludovic II, primeau neconținute indemnuri dela rudele lor din Austria, să nu cedeze Turcilor, ci să se războiască pentru creștinătate⁴⁾. Cu alte cuvinte, curtea imperială a împins pe regele Ungariei la o adevărată sinucidere, — sinucidere care nu putea decât să grăbească punerea în aplicare a pactului de familie, încheiat la Viena, în vara lui 1515.

În acest timp, împăratul, văzînd că prinții lutherani adunați la dietă sunt mai puțin maleabili decât și-i închipuise, adoptă procedeul preconizat de Gattinara și intră în tratative cu Papa. Clement VII, neprimind niciun ajutor dela Francisc I, aliatul său, luă contact cu ambasadorul lui Carol-Quintul, Ugo de Moncada, prin mijlocirea familiei Colonna și la 22 August — exact cu o săptămână înaintea bătăliei dela Mohács, — iscăli pacea cu împăratul.⁵⁾ Așa încât, în acel moment, Francisc I se gîndia cum să repare greșala de a nu fi trimis ajutor la timp Sfîntului Părinte — desigur din neglijență, poate și din orgoliul imprudent de a li arăta Italienilor Papei cât de mult depind de bunele grații ale Maiestății Foarte-Creștine⁶⁾, — pe

1) C. Brandt, Charles-Quint, p. 237.

2) Ib., pp. 238—9

3) Ib., p. 243.

4) O. Halecki, Histoire de Pologne, p. 141.

5) Mignet, Rivalité de François I-er et de Charles-Quint, II, p. 253

6) Francis Hackett, François I-er, pp. 330—1.

când, de cealaltă parte arhiducele Ferdinand considera toate posibilitățile de câștigare totală a Milanului pentru fratele său¹⁾. Prin urmare, în acel moment, nu soarta Ungariei forma obiectul preocupărilor celor mai arzătoare.

Responsabilitatea înfrângerii

s'ar cuveni lui Zapolya ?

Am înaintat mai sus ipoteza că Austria ar fi fost autorul moral al dezastrului dela Mohács, să vedem acum asupra cui ar putea cădea responsabilitatea materială a acestei groaznice înfrângeri. Unele cronicî contimporane²⁾, al căror ecou se face Nicolae Costin³⁾, accentuiază intenționat faptul că voevodul Ardealului, Ioan Zapolya, a venit prea târziu pe câmpul de luptă, atunci când bătălia se terminase, — că această întârziere a fost voită, voevodul dorind să-și păstreze trupele neatinse, lăsându-l înadins pe rege să se zbată zadarnic împotriva năvalei turcești. Obîrșia acestei acuzații se găsește în cunoscuta proclamație a lui Ferdinand (Viena, 5 Decembrie 1526) prin care arhiducele îi somează pe Unguri să se lepede de trădătorul Zapolya⁴⁾.

Un istoric ungur de mai târziu, — de altfel foarte bine informat, — presintă lucrurile cam în aceeași lumină: Zapolya, cu trupe suficiente și bine instruite, a zăbovit la Szegedin, sub cuvînt că e preferabil să-i atace pe Turci subt Buda, când aceștia, încărcăți de prăzi, se vor apăra mai cu greutate; însă după ce a aflat rezultatul bătăliei, s'a prefăcut că îi e teamă („metum simulans“) și în loc să pornească spre Buda, s'a îndreptat către Tokay, — al cărui senior era, — unde-l aștepta cea mai mare parte a nobilimii maghiare, adunată acolo ca să fie în siguranță („causa securitatis“). Atunci voevodul pe unii i-a câștigat cu bani, pe alții i-a convins că Mathias Corvin, când a murit, a lăsat moștenirea sa familia Zapolya și astfel nobilii l-au ales rege⁵⁾. În schimb, un contimporan, Ștefan

1) Brandt, op. cit., p. 243

2) Ostermayer, Chronik, Joannes Zermegh, Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Joannem .. p. 8, etc.

3) V. la Kogălniceanu, Letopisește, I, p. 416.

4) Monumenta Comitalia Regni Hungariae, I, p. 65.

5) Georgius Pray, Historia regum Hungariae, II, p. 636. Aceiaș acuzație de trădare sprijinită pe argumente asemănătoare se găsește și la J. B. Jockell, Geschichte der Regierung Ferdinande I, IIe, p. 220.

Broderics, episcop de Sirmium, care era ferdinandist în acel moment, prin urmare nu poate fi bănuït de părtinire față de Zapolya, nu-l acuză întru nimic pe voevodul ardelen de pierderea bătăliei: vorbește pe larg de avertismentele date de cei doi Domni români regelui Ludovic, povestește cum a fost trimis Urban Batthyani întâi în Moldova, apoi în Țara Românească, pentru a solicita ajutoare, dar lovitura turcească a fost atât de năprasnică, încât nici aceste ajutoare n'au putut sosi la timp, nici regele n'a avut răgaz să-și ia cele mai elementare măsuri de apărare; iar dacă a fost cineva care într'adevăr a încurcat lucrurile, acesta, după Broderics, pare a fi fost Ștefan Báthory de Somlyo și nicidecum voevodul Ardealului ¹⁾).

În privința rezervei de trupe care stăteau de-o parte cu Zapolya, părerile iarăși sunt împărțite. Iată cum descrie, după izvoarele săsești, bătălia dela Mohács Friedrich Teutsch, istoricul Sașilor din Ardeal: oastea regală era puternică de abia 28.000 de oameni; rezerva lui Zapolya, formată din trupe recrutate în Transilvania, se ridica la un număr de 40.000 soldați; Sașii nici nu s'au mișcat; așteptau venirea Voevodului; iar Ludovic n'a mai așteptat nici pe Sași, nici pe Ardeleni, ci, împins de anturajul său, — curtenii austriaci ai Mariei, — se aruncă în luptă fără multă socoteală ²⁾). Informația e prețioasă în ceea ce privește atitudinea Sașilor, cât și responsabilitatea curții regale în provocarea conflictului, dar cifra de 40.000 dată pentru rezerva lui Zapolya, ni se pare cam exagerată: desigur izvoarele săsești aveau tot interesul să-l înfățișeze pe Voevod ca pe un trădător — căci, bine înțeles, sosirea la timp a lui Zapolya pe câmpul de bătăie cu un aport atât de considerabil, ar fi restabilit în mod simțitor echilibrul forțelor. Joannes Zermegh, în cronica mai sus citată, — de fapt, mai mult pamflet ferdinandist decât cronică, — dă cifra mai modestă de 21.000 oameni. În fine, istoricul maghiar al bătăliei dela Mohács, Eugen Gyakolái, în studiul său „A mohácsi csata“, publicat în volumul comemorativ „Mohácsi Emlékkönyv“, după cercetări minu-

1) Iorga, Acte și fragmente, I, pp 107—8.

2) Fr. Teutsch. Die Siebenbürgen Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart, p. 54

țioase, ajunge la concluzia că Zapolya nu avea cu sine mai mult de 14.000 soldați¹⁾, cifră mult mai verosimilă decât celelalte două, căci era cu neputință să se recruteze în Ardeal un număr prea mare de oameni, mai ales că Sașii erau socotiți aparte. Așa încât, cei 14.000 soldați ai lui Zapolya n'ar fi schimbat prea mult soarta bătăliei, mai cu seamă când ne gândim la formidabilele forțe turcești aruncate în foc de Soliman²⁾.

Că întârzierea Voevodului a fost intenționată sau ba, e greu să precisăm, când e vorba de aceste suflete subtile, calculate și fără scrupule, care s'au desvoltat în tot cursul secolului XVI, după modelul lui Cesar Borgia, — totuși e bine să amintim că familia Zapolya s'a arătat în această tragică împrejurare destul de loială față de regele său: fratele Voevodului Ioan, George, luptă alături de Ludovic, secundându-l, împreună cu Christofor Frangipani, pe comandantul suprem, arhiepiscopul de Esztergom, Paul Tomory. E lucru bine stabilit încă și faptul că Zapolya primia dela Ludovic, dela regina, dela Tomory, mulțime de ordine atât de contradictorii, încât el, care nu era nici tactician, nici strateg înăscut, — înfrângerile suferite mai târziu din partea armatelor imperiale au dovedit-o îndeajuns, — să nu fi știut, pur și simplu, ce are de făcut³⁾. Prin urmare, a-l învinui pe Ioan Zapolya pentru pieirea lui Ludovic Jagello și prăbușirea Ungariei, ni se pare cu totul nedrept.

Cele două alegeri de rege.

„După memorabilul măcel dela Mohács, timp de zece ani neîntrerupți, a suferit țara cele mai grozave nenorociri, fiindcă nu știa singură care e Domnul său“, așa își începe Antonius Verancius cronica sa „De rebus gestis Hungarorum ab inclinatione regni“⁴⁾.

Țara era bântuită de lotri, câmpurile zăceau nelucrate, celelalte meșteșuguri zăceau părăsite, episcopii usurpau averile țăranilor și ale târgovetilor — și o cro-

1) Citat de I. Lupaș în „Réalités historiques dans le voïvodat de Transylvanie“, p. 90.

2) Iorga, *Geschichte des osman. Reiches*, II. p. 351.

3) Lupaș, op. cit. p. 90.

4) Publicată în „Monumenta Hungariae historica“, *Scriptores*, II. p. 37

nică săsească povestește că după bătălie, a fost în Ardeal o inundație atât de grozavă, încât în naosul catedralei din Brașov se prindeau pești!¹⁾ Se părea că și cruzimea oamenilor și forțele implacabile ale naturii se deslănțuiseră asupra nefericitei Ungarii.

Sasul cronicar, Johannes Fuchs, — ferdinandist înfocat, pe care-l vom întâlni mai târziu ca sol al Brașovului la arhiduce, — se arată foarte scandalizat de încălcările episcopilor maghiari, dar faptul e destul de explicabil, dacă avem în vedere mentalitatea acelei epoci: episcopii, deposedați de către magnații mai puternici, luau ce puteau dela cei mai slabi decât ei, căci beneficiile a șase episcopate (Pécs, Nitria, Jaurinus, Alba-Iulia, Csánád și Oradia) erau uzurpate de Ioan Saracenus, Valentin Török, Paul Bakics, Francisc Bodó, Gaspar Berususius și Emeric Czibák²⁾, toți niște aprigi condottieri.

Să se mai gîndească cineva la o împotrivire serioasă față de Turci, părea cu neputință: Ștefan Báthory, palatinul, „n'a dat semn de viață“; dacă Paul Várday, episcopul Agriei (și în curând arhiepiscop de Esztergom) a încercat să organizeze oarecare rezistență în centrul Ungariei, ceilalți nobili scăpați dela Mohács, au alergat sau la Pózson, lângă Maria, sau la Tisa, lângă Zapolya, după cum li mînau interesele și simpatiile, dar niciunul n'a schițat măcar un gest de apărare contra biruitorului. Iar Christofor Frangipani, foarte popular în regiunea Dravei, părea să aibă cele mai multe șanse la coroana Ungariei³⁾.

Nu numai aceasta era vacantă în urma morții lui Ludovic Jagello, ci și a Boemiei, la care se iviră o sumă de candidați: regele Franței, Wilhelm și Ludovic de Bavaria, chiar și Ioan Zapolya. La 22 Octombrie fu ales arhiducele Ferdinand, dar nu în virtutea drepturilor ereditare ale soției sale Anna, fiica lui Wladislaw Jagello, ci pentru că negociatorii săi, în frunte cu Hans de Starhemberg, se dovediră cei mai abili⁴⁾. Totuși Zapolya nu se dădu bătut și după ce fu încoronat ca rege al Ungariei la Stuhlweissenburg (10 Noembrie), somă pe Moravi

1) Chronicon Fuchsi—Lupino—Oltardinum, p. 45.

2) Katona, Historia pragmatika regni Hungariae, II. p. 569.

3) Acsády, Magyarország három-részre osztásának története, V. p. 9.

4) Brandt, op. cit., p. 244.

să i se supună sub cuvînt că din timpul lui Mathias Corvin, întotdeauna Moravia a fost unită cu Ungaria ¹⁾. Statele morave îi răspunseră că nu recunosc alt suveran decât pe Anna Jagello, iar lui nu-i recunosc nici măcar titlul de rege al Ungariei, ci-l numesc doar „Siebenbürger Fürst“ ²⁾. Și alte insistențe ale lui Ioan pe lângă dieta moravă dela Ollmütz, în cursul anului 1527, avură tot atât de puțin succes ³⁾. Ceace nu-l va împiedica pe Ioan să se întituleze, chiar mai târziu, în Iulie 1534, când îl va trimite pe Verancius în solie la regele Franței, „marchis de Moravia, Lusacia, duce de Silesia“ ⁴⁾.

În acest timp, Maria care se afla la Pózson împreună cu Alexis Thurzó, Ioan Bornemisza și Thomas de Zalaháza, episcop de Veszprém ⁵⁾, își dădea toate silințele pentru alegerea fratelui ei ca rege al Ungariei, deși cea mai mare parte a nobilimii maghiare stătea alături de Zapolya. Acesta nu-și dădu prea curînd planurile pe față, căci la 16 Octombrie, din castrul său dela Tokay, scria Ardelenilor să-i trimită banii necesari pentru alegerea unui nou rege și această scrisoare o semna simplu „Wayvoda Transylvanus“ ⁶⁾, dar îndată își schimbă atitudinea și peste o lună, cum am văzut mai sus, fu încoronat.

Pe Ferdinand îl încânta foarte puțin perspectiva de a fi rege al Ungariei, sub amenințarea turcească, mai cu seamă că la sfîrșitul lui Septembrie, se credea că Sultantul va ierna în Ardeal, pentru ca în primăvară să cuprindă și restul Ungariei ⁷⁾. „Mi s'ar putea întîmpla o cădere asemănătoare cu aceia a lui Ludovic“, scria îngrozit arhiducele la 22 Septembrie fratelui său, care îi expedia prin Mendoza 100.000 ducăți, ca să-l reconforteze ⁸⁾. În fine, datorită în mare parte influenței lui Petru Perényi, puternicul magnat care părăsise pe Zapolya

1) Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens, I, pp. 16—18.

2) Ib. pp. 18—20.

3) Ib. pp. 62—66.

4) Monumenta Hungariae historica, II, p. 241.

5) Zermegh, op. cit. p. 3.

6) Monumenta comitialia regni Hungariae, I, p. 8.

7) Ácsády, op. cit. p. 11.

8) Jockell, op. cit. pp. 226—7.

pentru arhiduce, fie din motive de dușmănie personală ¹⁾, fie din pricina legăturilor de familie ²⁾, Ferdinand fu ales la 17 Decembrie rege al Ungariei. Ce e mai ciudat e că această alegere a fratelui lui Carol Quintul, împărat apostolic și Rege Foarte-Catolic, a fost datorită tocmai lui Perényi, lutheran înfocat ³⁾, precum și curtenilor Mariei, prieteni ai Reformei și protejați fățiș de regină ⁴⁾. Alegerea dela Pózsón s'a efectuat spre marea părere de rău a Ungurilor cari îi detestau pe Germani, după cum mărturisește un sol polon, ce se afla la Esztergom, la curtea lui Ioan: „Contractum est hic tantum odium, nescimus quo facto, adversos Germanos, ut pre illis Turci fratres et amicis reputantur“ ⁵⁾.

Ca represalii pentru această alegere, care o invalida pe a lui Zapolya, Christofor Frangipani sfătuia pe regele său să devasteze Austria ⁶⁾. Nu trebuie să ne mirăm de atitudinea agresivă a acestui nobil bosniac, scoborîtor prin femei din despoții Serbiei și din Paleologi ⁷⁾, față de casa de Habsburg; e mai de mirare că n'a luat însuși coroana, când i se deschideau atâtea perspective la începutul lui Septembrie 1526, cum am văzut mai sus; faptul că nu era maghiar n'ar fi fost o piedică — Zapolya nu era mai maghiar decât el — și i-ar fi fost ușor să câștige nobilimea ungară prin intermediul fratelui său Francisc, episcop de Agria și de Cluj; alt frate, Ioan, se bucura de cele mai vii simpatii la curtea franceză, ca prețios negociator cu Turcii, în timpurile grele ale tratatului dela Madrid; el însuși putea să conteze pe ajutorul Turcilor, nu numai fiindcă înlesnise trecerea în imperiul ottoman a solului tainic trimis de Francisc I, dela Pizzighettone,

1) Istvánffy, Regni Hungarici Historia, p. 90, Chronicon Fuchsio—Lupino, pp. 45—6.

2) Prima soție a lui Perényi a fost Margareta Thurzó, sora lui Alex's Thurzó, ferdinandist convins. (V. Engel, Geschichte des ungarischen Reiches, II. p. 70).

3) Katona, op. cit. p. 569; Cf. și A. Pallas, Nagy Lexikona, tomul XIII, pp. 930—31.

4) Ranke, Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation, II. p. 456.

5) Monumenta comitialia regni Hungariae, I. pp. 40—1. nota 6.

6) Istvánffy, op. cit. p. 91.

7) Engel, op. cit. III. p. 140.

după bătălia dela Pavia, dar și în calitate de autor al unui plan foarte favorabil lui Soliman, anume planul în-ighebat la începutul primelor ostilități dintre Francisc I și Carol V, de a ceda Turcilor Styria și Carinthia, în timp ce regele Franței trebuia să atace posesiunile din Italia, ca astfel Habsburgii să fie prinși între două focuri¹⁾. În orice caz, Christofor Frangipani a fost un solid sprijinitor al lui Ioan, în acest prim an de domnie, când Franța era mai darnică în vorbe decât în fapte, când ajutorul Turcilor nu era câștigat încă și când Polonia păstra o enigmatică neutralitate.

Politica Poloniei.

Nimic nu pare mai ciudat decât politica polonă în această vreme: moartea tînărului rege al Ungariei deschidea lui Sigismund I cele mai atrăgătoare perspective. Însă lipsa de solidaritate dintre rege și nobilime, dușmăniile personale care opuneau unul altuia pe sfetnicii regali, situația complicată a Bonei Sforza, care se îngrijea mai presus de orice, de posesiunile ei din Italia, Bari și Rossano²⁾, în fine influența lui Siegmund von Herberstein, care tocmai atunci se întorcea din Rusia prin Polonia³⁾, făcură ca Polonia să piardă prilejul de a se uni cu Ungaria, reconstituind astfel regatul lui Ludovic cel Mare. Această idee de unitate, sprijinită pe o necesitate istorică și politică, a fost urmărită și de prinții unguri din secolul XVI, până la penultimul reprezentant al familiei Béthory: ei și-au dat seama că Ungaria nu era capabilă a se apăra singură și fiindcă sufletește nu se putea integra în rigidul sistem de guvernare habsburgic, protectorul firesc din punct de vedere spiritual și material, nu putea fi altul decât Polonia. Însă încercările lor au rămas zadarnice, fiindcă prilejul cel bun din 1526 nu s'a mai întors.

Atunci, îndată după lupta dela Mohács, o parte din nobilimea maghiară, în frunte cu Paul Vardáy, episcop

1) I. Ursu, *La politique orientale de François I-er*, p. 28.

2) Wl. Konopczynski, *Dzieje Polski nowozytj*, I, p. 34.

3) V. Siegmund v. Herberstein „*Moscovia*” (herausg. von Hans Kanders) p. 22.

de Agria, — mai târziu mitropolit de Esztergom, — a oferit coroana ungară a lui Sigismund Bătrânul ¹⁾. Primatul de Gniezno, Ioan Laski, dușman de moarte al Habsburgilor, îl îndemna pe rege să primească — de altfel Sigismund avea, din punct de vedere ereditar, mai multe drepturi la tronul maghiar decât Ferdinand, — însă cancelarul său, Christofor Szydłowiecki și vice-cancelarul Petru Tomicki, partizani ai politicei habsburgice, îl sfătuiră se refuze, subț cuvânt că s'ar putea isca un conflict cu imperiul ²⁾. În Octombrie, regele scria statelor ardeleni că a primit solia lor și li trimite răspunsul prin Andrei Krzycki, episcop de Przemyśl și prin Stanisław Sprowski, castelan de Biecz, cari vor veni la Alba-Regalis; declară că e foarte mișcat de nefericirile Ungariei, dar încolo scrisoarea are un caracter destul de sibilin ³⁾. Până la sfârșit Sigismund se hotărî să primească, dar când solii săi, Krzycki și Sprowski, ajunseră în Ungaria, Ioan Zapolya era și ales și încoronat ⁴⁾.

Zăbava aceasta în luarea unei decisiuni de care atârna soarta a două țări, se datorește, cum am spus mai sus, lui Szydłowiecki și Tomicki, amândoi puternic influențați de agentul austriac Herberstein. Nici Bona nu poate fi scutită cu totul de răspundere: ea încă nu uitase că Herberstein negociase căsătoria ei în 1518 și că Habsburgilor li datora ridicarea ei, dela o obscură prințesă milaneză, la rangul de regină a Poloniei ⁵⁾; mai târziu ea va deveni o crâncenă adversară a Austriei, dar deocamdată sprijinea politica imperiului.

De altfel, cea mai mare parte a nobilimii polone era potrivnică ideii de uniune cu Ungaria, nu dintr'o deosebită simpatie pentru Germania, ci din pricina relei amintiri lăsate de dualismul ungaro-polon de pe vremea lui Ludovic cel Mare, care îi proteja pe Maghiari, asuprindu-i pe Poloni: bine-înțeles, aceste neajunsuri nu s'ar mai fi repetat sub un rege curat polon, totuși ostilitatea

1) Acsády, op. cit. p. 11.

2) W. Sobieski, *Dzieje Polski*, I, pp. 153—60.—Cf. și ediția franceză, p. 132.

3) *Monumenta comitialia regni Hungariae*, I, pp. 27—8.

4) Acsády, op. cit., ib.

5) V. Moscovia, p. 16.—Cf. și Halecki, op. cit. p. 145.

șleahței față de ideia uniunii s'a menținut și a avut, desigur, rolul său în ceace privește atitudinea regelui. Dar rolul precumpănitor l-a avut, de bună seamă, Herberstein, care lucra după instrucțiunile împăratului său.

È caracteristică această tendință atât de stăruitoare a Habsburgilor, manifestată în decursul mai multor veacuri, de distrugere a Poloniei, căutând, fără succes, o colaborare cu Rusia. Carol Quintul, în această privință, nu făcea altceva decât să urmeze linia trasă de Maximilian. Întâi, acesta încercase să submineze puterea Poloniei, încurajând veleitățile de independență ale cavalerilor Teutoni. Când, la încheierea pactului de familie (Viena, vara lui 1515) el trebuia să promită că nu va mai sprijini pe viitor rebeliunile ordinului prusian, găsi alt mijloc să lucreze împotriva Poloniei și anume, sub pretextul foarte creștinesc al mediațiunilor pentru încheierea păcii între Sigismund și țar, începu tratative cu Moscova în vederea unei eventuale împărțiri a Poloniei, trimițând în Rusia pe Herberstein (1516)¹⁾. În Noembrie 1517, Herberstein părăsi Rusia, însoțit de soli țarului, soli pe cari Maximilian îi primi la Innsbruck²⁾. În 1522, noul împărat primea la Valladolid altă solie rusească, la care răspunse trimițând în Rusia pe Antonio de Conti (1524)³⁾. În 1525, Carol primia la Toledo alți ambasadori moscoviți, pe Ivan Jaroslowski și Simeon Trophimow cari cereau să se sprijine pretențiile suveranului lor asupra Poloniei⁴⁾. Deocamdată, împăratul se afla în tratative cu Roma, pentru a se primi Rusia în sânul bisericeii apusene⁵⁾. Apoi îl trimise pentru a doua oară pe Herberstein la Moscova sub pretextul sacru al cruciadei, de astă dată însoțit de Leonardo de Nogarola⁶⁾. Herberstein redacta lungi rapoarte către cancelaria imperială, în care susținea drepturile Rușilor la Lituania, povestind cu mare bogăție de amănunte toate încercările de deslipire a Lituanilor de către Polonia, din timpul lui Witold și Swi-

1) Moscovia, ib.

2) Ib., p. 19.

3) L. Kolankowski, Polska Jagellonów, p. 224.

4) Moscovia, p. 22.

5) Kolankowski, op. cit., p. 225.

6) Detalii despre Nogarola, în Alberti, Relazioni degli ambasciatori veneti, I^a, pp. 97—8.

drigaïlo, arătând că e mare deosebire de limbă, moravuri și religie între Poloni și Lituani și dacă s'ar împărți Polonia în două, luând Rușii Lituania și imperiul restul, n'ar fi rău ¹⁾. În toamna lui 1526, când Herberstein, întors din Rusia, se afla din nou în Polonia, dacă nu ajunsese încă la rezultatul măreț pe care îl dorea pentru împăratul său, cel puțin prin presiunile sale asupra Bonei și celor doi oameni de stat, împiedecase formarea blocului polono-ungar: Sigismund se hotărîse prea târziu să primească tronul ungar, — Carol Quintul putea fi mulțumit. Totuși împăratul nu părăsia planul unei eventuale împărțiri a Poloniei, — pentru susținerea revendicărilor sale invoca, bine-înțeles, motive de ordin ereditar, conform sistemului habsburgic, — și ambasadorul Venetiei știa că împăratul și fratele său se gîndesc la moștenirea străbunicei lor, Cimbarka de Mazovia, prințesă polonă, mama lui Frederic I, socotindu-l pe Sigismund I drept un usurpator ²⁾.

Încă odată, credem că nu greșim când atribuim o parte însemnată în esitarea lui Sigismund de a lua atitudine contra Habsburgilor, Bonei Sforza, potrivnică presiunilor franceze, probabil fiindcă proiectele de căsătorie alcătuite în 1524 între casa de Valois și familia Jagello-nilor și pentru care se dusesse la Paris Jeronim Laski, eșuaseră în chip atât de lamentabil ³⁾. Oricum, neutralitatea sinceră a lui Sigismund I în conflictul Zapolya-Ferdinand, nici nu l-a scutit de bănuelile celor doi rivali, nici n'a adus vreun bine Poloniei: el s'a găsit întotdeauna în contradicție și cu miniștrii săi, favorabili Habsburgilor și cu restul nobilimei, care de la început s'a declarat pentru Zapolya, cum vom vedea îndată.

Ferdinand de Hab sbuřg.

E timpul, credem, să ne apropiem mai mult de cei doi prinți cari-și disputau coroana Ungariei, să-i studiem

1) Moscovia, pp. 180—9. — Alte insistențe ale Habsburgilor pe lângă Rusia în Iunie 1527, când Ferdinand trimitea la Vasile III o solie, cu rugămintea ca țarul să năvălească în Moldova și Ardeal, dacă locuitorii acestor țări ar avea cumva intenția a se uni cu Zapolya (V. Fontes Rerum Transylvanicarum, IV, pp. 148—9).

2) Alberi, op. cit., I³, pp. 162—3.

3) Konopczynski op. cit., p. 34.

mai amănunțit și să vedem dacă din această analiză istorico-psihologică, vom putea desluși cauzele ascunse ale acțiunilor și reacțiunilor la care a dat naștere conflictul dinastic Ioan Zapolya—Ferdinand de Habsburg.

Arhiducele, al doilea fiu al lui Filip cel Frumos și al Ioanei de Aragon—Castilia, născut în 1503 la Alcalá de Henares, crescut de doi Spanioli, Pedro Nunez de Guzman și Alvaro Osorio, nu era deloc un German. Bunicul său, Ferdinand Catolicul, îl pregătise pentru moștenirea italo-spaniolă¹⁾, pentru care, desigur, prin firea sa maleabilă și comunicativă, era mai potrivit decât fratele său, Burgundul aspru și strict, cavalerul medieval, în care toți vedeau replica altui străbun, a lui Carol Temerarul²⁾, și pe care supușii săi meridionali nu l-au înțeles și iubit niciodată. Regele catolic muri în 1516 și nu adolescentul de treisprezece ani care era atunci arhiducele Ferdinand, ar fi fost capabil să cîrmuiască o țară, așa încât în ciuda dorinței arzătoare a răposatului suveran d'a trece coroana spaniolă nepotului său mai tânăr³⁾, în ciuda antipatiei vădite a Spaniolilor față de prințul burgund care li venia cu o curte burgundă⁴⁾, arhiducesa Margareta și cancelarul ei, Mercurius Gattinara, apărară atât de bine dreptul de primogenitură al lui Carol, încât acesta în 1517 se instala la Valladolid, iar tânărul său frate trebui să plece din Spania, pe care n'o părăsise pînă atunci niciodată, de lângă mama sa, Donna Juana, pentru a-și găsi alte rosturi în Țările de Jos. De acum înainte, Ferdinand nu va fi decât colaboratorul foarte modest al lui Carol, colaborator devotat și activ, dar atât de anihilat de personalitatea covârșitoare a fratelui său, încât nu-și va permite niciodată vreo inițiativă⁵⁾. Chiar mai târziu, când Ferdinand mai înaintase în vîrstă și primise titlul de „rex Romanorum“, el tot nu părăsi această atitudine de supunere față de fratele său și un ambasador napolitan putea să se exprime despre el în

1) V. articolul lui W. Maurenbrecher în *Allgemeine Deutsche Biographie*, VI. pp. 632—44.

2) Alberti, op. cit. I⁴, p. 6.

3) Brandi, op. cit. p. 52; cf. Jockell, op. cit. pp. 70—5.

4) Brandi, op. cit. p. 79 și *Fontes rerum Austriacarum*, XXX. p. 7.

5) *Allgemeine Deutsche Biographie*, p. 636.

felul următor: „Il Rè di Romani, suo fratello... si potria più propriamente chiamarlo figliolo, o piuttosto vassalo¹⁾. Această supunere se vădi și mai bine în timpul războiului țaranilor, când ar fi putut dobândi chiar coroana imperială, după cum relatează ambasadorul venețian, Niccolo Tiepolo: „Quando si fece la sollevazione de' villani, si dice ch'essi offersero al rè Ferdinando di farlo solo signore di tutta la Germania, se voleva farsi lor capitano ed insieme distruggere e scacciar li altri principi e signori d'Alemagna“²⁾. Ispita era puternică, înesă spre lauda lui, prințul de nouăsprezece ani se dovedi mai tare decât ea.

În diferite împrejurări, Ferdinand fu extrem de util fratelui și stăpânului său; cavalerul burgund era omul gesturilor mărețe și al atitudinilor istorice, deci îi trebuia cineva care să îndeplinească datoriile mai puțin strălucite. Capul sacralui imperiu nu putea acorda concesiilor prinților eretici, dar avea nevoie de liniște în posesiunile sale germane: cel care acorda aceste concesiuni era arhiducele; Maiestatea Sa Foarte-Catolică, sabia creștinătății, nu putea intra în tratative cu necredincioșii, dar nu doria deloc un război cu ei: cel care obținea dela Turci pacea cu prețul celor mai mari umilințe, era arhiducele; Cesarul prea-puternic nu se putea înjosi a negocia cu un senior rebel ca Mauriciu de Saxa, dar i-ar fi plăcut să-l aibă partisan: arhiducele negocie cu rebelul și încheie „armistițiul dela Passau“. Prin urmare, Ferdinand era eel mai util și mai docil dintre colaboratorii împăratului și deosebirile de temperament, departe de a-i separa pe cei doi frați, îi ajuta dimpotrivă a se complecta unul pe altul în mod destul de fericit. Deosebirea fundamentală dintre Carol și Ferdinand consta în faptul că primul era un catolic rigid, pe când mezinul său era destul de tolerant în materie de religie și se împăca destul de bine cu supușii săi reformați, recurgând deseori la serviciile lor. Unul dintre cei mai credincioși partizani ai săi, a fost tocmai omul care a ajutat mai mult la răspândirea Reformei în Ardeal, obergespanul de Turóc, z,

1) *Fontes rerum Austriacarum*, XXX, p. 4

2) Alberi, I¹, p. 130.

Francisc Réway, care dobândise lumina din scrierile lui Zwingli¹⁾). Cu supușii săi eretici din Boemia, raporturile erau cât se poate de îngăduitoare și de o comică lipsă de maiestate, — ceace din nou îl deosebește de solemnul său frate, crescut în eticheta imperială a curții din Bruxelles. Iată în ce chip lipsit de ceremonie și de morgă discuta teologie cu Konrad von Krajek, șeful protestanților boemi, în 1533: „Glaubt was ihr wollt, wir wehren es euch nicht aber wird werden es verhindern, dass ihr zusammenkommt und da euern Hokus-Pokus macht, dies werden wir hindern, sollte es selbst an unser Leben gehen“²⁾). Iar mai târziu, în 1552, văzînd că nu poate ajunge la nicio înțelegere cu Sașii ardeleni, decât trecînd cu buretele peste eresia lor, îi primia foarte amabil pe solii Bistriței, Mathias Sachs și Christian Pomarius, spunîndu-li că e convins de fidelitatea lor, deși ei au altă religie—și li promitea să li fie un Domn milostiv³⁾). Încă o observație și cu aceasta încheiem: foarte deseori în lucrări germane sau maghiare care tratează problema ferdinandistă în Ardeal, ea a fost expusă sub forma unui conflict național între Zapolya, ca reprezentant al ungurimii și Ferdinand, ca apărător al Sașilor de sînge german. Credem că nu poate fi vorba de o legătură națională, patriotică între Sași și arhiduce, acesta nefiînd deloc reprezentantul unei rase cu care nu avea nimic comun, nici măcar limba; ca toți prinții din casa de Burgundia, întrebuița în chip exclusiv limba franceză „la quale gli è nativa“, după cum scrie ambacadorul venețian Marino Giustiniano⁴⁾). Dacă împăratul, Burgund autentic, atât ca înfățișare cât și ca substanță sufletească⁵⁾, vorbea cu mai multă plăcere flamanda, toți ceilalți nepoți ai Margaretei întrebuițau pentru corespondența lor și publică și particulară, limba franceză⁶⁾). Atât de mult era în timpul lui Ca-

1) Adolf Schullerus, *Luther's Sprache in Siebenbürgen*, Erste Hälfte, p. 164.

2) *Fontes rerum Austriacarum*, XIX. p. 30.

3) Oskar Kisch, *Die wichtigsten Ereignisse aus der Geschichte von Bistritz*, I. p. 59.

4) Albert, I², p. 123.

5) Ranke. *op. cit.*, I. pp. 476—7.

6) Brandt, *op. cit.*, p. 40.

rol-Quintul, pe lângă limba latină, franceza limbă oficială a statului, încât marele cod juridic și penal, așa zisa „Carolină” din 1533, cod care avu vigoare pînă în 1747, era redactat în limba franceză ¹⁾.

Cât de puțin e vorba de un conflict național între cei doi rivali la coroana ungară, se va vedea îndată, când vom dovedi că Zapolya era tot atât de puțin reprezentantul elementului unguresc, pe cât a fost Ferdinand reprezentantul rasei germane.

Origina lui Zapolya.

Ioan Zapolya, voevod al Ardealului subt Ludovic II, avea 39 ani în momentul când deveni rege al Ungariei prin alegerea dela Stuhlweissenburg, fiind născut în 1487, la Szepesvaradan, o cetățuie la granița polono-slovacă, leagănul familiei sale. Se pune întrebarea dacă familia Zapolya era sau nu de origină ungară. Deși după ortografia ungurească numele se scrie într'un chip foarte ciudat care-l deformează întrucâtva, („Szapolyái”) numele acesta e atât de vădit slav „za-pole”— (de dincolo de câmpie, d'outre-plaine) pe cât e de arhaic, încât pare într'adevăr un nume de senior din epoca feudală, — pe când forma ungurească nu are nicio semnificație, ci presintă un caracter de artificialitate. Dacă era Slav dela Sud sau dela Nord, vom încerca să lămurim mai jos.

Katona citează pe genealogistul Bartolinus, după care familia Zapolya ar fi de origine sîrbească, avîndu-și leagănul în orașelul sloven Pojega, ceva mai la nord de Sava ²⁾. Pe de altă parte Verancius, când vorbește despre Petru Petrovics, contele Timișoarei, despre care se știe precis că era Sîrb, spune că e „regis consanguineus” ³⁾. Georgius Syrmensis în ale sale „Epistolae de perditione regni Hungarorum”, arată că familia Zapolya era bosniacă și-și trăgea importanța dela Sigismund de Luxem-

1) Joh. Christ. Koch, Hals-oder Peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V, pp. 57—58 și Kervyn de Lettenhove, La Flandre pendant les trois derniers siècles, p. 29.

2) Katona, op. cit. pp. 511—2.

3) Verancius, op. cit. pp. 106—7.

burg, care îi acordase un fief în Hungaria ¹⁾. Încă o dovadă pentru susținerea acestei teze, ar fi simpatia lui Ioan pentru atâția Sîrbi cari l-au ajutat în diferite împrejurări, dar mai ales cu prilejul insurecției lui Dózsa ²⁾, cât și atunci când a avut să ocupe tronul Ungariei și căroră el li-a acordat în Ardeal un rol politic atât de important: pînă târziu, după moartea lui Ioan-Sigismund, Ardealul a fost cîrmuit de Sîrbi, dintre cari nu vom pomeni decât pe Martinuzzi și Petrovics, fără a mai vorbi de atâția alți sprijinitori ai cauzei zapolyene, Stefan Broderics, care trecu de partea lui Ioan după primele insuccese ferdinandiste, cei doi Frangipani, Christofor și Francisc, Ioan Statilius, episcopul transilvan, activ negociator cu Francisc I, Nicolae Kerepovics, șeful oștirilor Isabellei.

Pe de altă parte, izvoarele ungurești și documentele germane spun clar că familia Zapolya era originară din Szepesvaradan, nu din Pojega, din Slovacia și nu din Slovenia (Ferdinand ținea foarte mult să se accentueze lucrul acesta și pînă la pacea din Oradia, scria foarte batjocoritor despre Ioan „comes Scepusiensis“) și primul Zapolya citat în documentele ungare e un oarecare Benedict, vice-cancelar al regelui Ludovic I, pe vremea când acesta era și regele Poloniei ³⁾. De unde ar reieși că familia lui Ioan era de obîrșie polonă și nu sîrbească. Lucrul nu e imposibil. Ambasadorul venețian, Niccoló Tiepolo, care era admirabil informat, în 1532, scrie numele lui „rè Zuanne“ cu totul polonește „Zapolski“ ⁴⁾. O dublă legătură de căsătorie cu Polonia, ne face iarăși a crede că familia Zapolya nu era străină de această țară: mama lui Ioan, Jadwiga, era fiica ducelui de Cieszyn, din neamul Piaștilor, iar prima soție a lui Sigismund I, era Barbara Zapolya, sora lui Ioan ⁵⁾. Nu mai vorbim de căsătoria lui Ioan

1) Citat pe Emile Picot, în *Les Serbes de Hongrie*, p. 40, nota 2.

2) *Ib.*, p. 42 — Rolul Sîrbilor în Ardeal datează încă dela sfîrșitul sec. XV, când Ștefan Brancovics își întindea stăpînirea pînă în părțile Someshului (v. Sepp Pfeiffer, *Zur Gesch. der Magjarsisierung Sathmarer Deutschtums*, p. 7).

3) A. Pallas, *Nagy Lexikona*, vol. XV, p. 416

4) Albert, *I*, p. 90.

5) Katona, *op. cit.* p. 512; v. și *Polski Słownik Biograficzny*, tom pp. 293—4.

însuși cu Isabella Jagello. Oricum, fie Polon ori Sfrb, Zapolya a fost întotdeauna legat și de Slavii de Nord și de cei dela Sud, cu cari a avut cele mai strînse relații politice și deși cumnatul — apoi socrul său — Sigismund, nu i-a fost de mare folos, totuși nobilimea polonă a îmbrățișat cauza sa cu toată căldura, dându-i un concurs prețios.

Prin tradiție familială, Ioan era un înverșunat dușman al Habsburgilor: tatăl său, Stefan, fusese acela care-l îndemnase pe Mathias Corvin să pornească o campanie la Viena și fusese numit de regele său guvernator al Austriei¹⁾. Deasemenea și Ioan, pentru a-și apăra coroana atât de greu dobîndită, a luptat timp de 14 ani împotriva imperiului, căutând prin orice mijloace, contactul cu dușmanii lui Carol-Quintul: Soliman Magnificul, Francisc I Henric VIII. O caracterizare mai complectă a lui Ioan Zapolya o vom da mai târziu, după ce vom analiza motivele călăuzitoare ale acțiunilor sale. Un lucru rămâne totuși stabilit: acela că Zapolya n'a fost cătuși de puțin „un slab om politic“, cum îl caracterisează un istoric maghiar contimporan²⁾, ci în împrejurări foarte grele, a dat dovadă de o remarcabilă abilitate, de o deosebită cunoștință a oamenilor și de un solid simț al realităților. Dacă a suferit înfrângeri pe tărîm militar, aceasta s'a datorit faptului că el nu era un mare general, pe când Ferdinand a avut pe Katzianer, pe Roggendorf, pe Castaldo, pe Salamanca, pe Nicolae de Salm. Oricum, se poate spune că, atât timp cât a trăit Ioan Zapolya, Habsburgii au fost ținuți în eșec în ceace privește Ungaria.

Situația în țările române.

Se cuvine acum să cercetăm care era situația în țările române și cum se prezentau relațiile lor cu Ardealul în momentul când se pune problema succesiunii ungurești. În Țara-Românească, domnia Radu dela Afumați, un vechiu prieten al lui Zapolya³⁾. Totuși, niciun gest mai precis din partea Voievodului nu ne arată ce atitudine avea de gînd să ia față de situația din Ardeal. Lucru firesc ar

1) A. Pallas, *Nagy Lexikona*, p. 416.

2) G. Szekfű, *Magyar Történet*, IV, p. 24.

3) N. Iorga, *Studii și Documente*, vol. III, p. XLVII.

fi fost să caute o apropiere de prietenul care-l ajutase în 1522, dar probabil fiindcă noul rege nu obținuse încă dela Soliman întărirea, Radu, vasal al Turcilor, găsi mai prudent să rămână în expectativă. Aceiaș atitudine de completă desinteresare o adoptă și față de Ferdinand. Dacă mai târziu Radu va trece de partea arhiducelui, deocamdată situația acestuia era destul de proastă—intr'adevăr, pentru Ferdinand nu se declaraseră decât trei orașe: Pressburg, Altenburg și Odenburg, pe când în favoarea lui Zapolya era tot Ardealul și toată Ungaria neocupată ¹⁾,—pentru ca nimeni să nu fi avut curajul a sprijini o cauză ce părea sortită insuccesului. Deși imediat în toamna lui 1526, Ferdinand făcea a se sonda terenul și în Țara-Românească și în Moldova ²⁾, răspunsuri nu primi nici dintr'o parte, nici din cealaltă; și Radu dela Afumați și Vodă-Ștefan aveau tot interesul — din pricina posesiunilor lor transilvane, ale lui Ștefan, Cetatea-de-Baltă și Ciceul, ale lui Radu, Vurperul și Alvințul, întărite de Ludovic ³⁾, — să păstreze bune raporturi cu Ardealul, iar Ardealul era împotriva lui Ferdinand ⁴⁾. (Ștefan Majláth a fost o excepție, iar Sașii, cum vom vedea mai târziu, s'au dovedit pentru arhiduce partizani nici prea sinceri, nici prea de folos).

În orice caz, ceace îl preocupa în Noembrie pe Radu, nu era încoronarea lui Ioan la Stuhlweissenburg, ci jafurile unui lotru ardelean, Sigismund Sasul, ce prădase Bistrița olteană; drept care, porunca Sibienilor să ia măsurile cuvenite, mai ales că lotrul se refugiase în posesiunea lor, Cislădie ⁵⁾. Nimic despre Zapolya, nimic despre arhiduce. Aceiaș tăcere și din partea lui Ștefan, pe lângă care totuși, Ferdinand se credea dator să insiste și la 1 Ianuar 1527, din Viena, scria regelui Poloniei pentru a-l ruga să permită libera trecere prin țara lui, solului său Laurentius Misshillinger, pe care-l trimite la Domnul

1) Ferdinand Stöller, *Soliman vor Wien*, p. 5.

2) Hurmuzaki, II³, pp. 593 și 626.

3) Iorga, *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, I, pp. 136—7.

4) *ib.*, p. 148.

5) Hurmuzaki, XV¹, p. 391.

Moldovei ¹⁾. Oricum, era o naivitate a se nădăjdui sprijin dela Ștefan, atât de legat de Poloni, — în 1522, arhiepiscopul de Gniezno, Ioan Laski, îi pusese la cale chiar o căsătorie în Polonia ²⁾, — încât refusa să aibă d'a face cu Moscova, presupusă ca aliată a curții vieneze, pentru a nu-l jigni pe Sigismund ³⁾. Căci politica lui Ștefan nu trebuie judecată exclusiv după violențele de limbaj cu care era obișnuit acest impetuos tânăr principe; dacă cercetăm mai amănunțit acțiunile domniei sale, vedem că el n'a fost dușmanul neîmpăcat al Poloniei, așa cum l-a prezentat legenda, ci dimpotrivă.

Pentru moment, Ferdinand păru că părăsește preocupările în legătură cu Ungaria: trebuind să se încoroneze ca rege al Boemiei, el părăsi Viena în primele zile ale lui Ianuar. Boemii, după ce-l aleseseră, nu păreau prea încântați de noul lor stăpân: nu lipsiau acolo oarecari fricțiuni de ordin religios, mai cu seamă din pricina Utraquiștilor ⁴⁾, iar statele boeme și morave, împinse de Wenzel von Ludanitz, mereu înfățișau reclamații și dădeau decrete menite a restrînge autoritatea tînărului rege ⁵⁾. Prezența lui Ferdinand în Boemia era necesară și destul de târziu după sosirea la Praga, la 27 Februar, fu încoronat. Toate acestea nu-l vor împiedeca a trimite în Muntenia ca sol pe Ștefan Klincksics, pentru a-i pleda cauza pe lângă Radu: Domnul răspunse că dacă arhiducele ar fi trimis această solie înainte de încoronarea lui Zapolya, ar fi putut face ceva pentru el, dar acum e prea târziu ⁶⁾.

În Moldova, prin moartea lui Ștefan (Hotin, 14 Ianuar 1527) și suirea pe tron a marelui condottier care a fost Petru Rareș, evenimentele vor lua în curînd un alt curs.

1) Hurmazaki, II¹, pp. 31—2.

2) Iorga, *Polonais et Roumains*, p. 30.

3) Ureche, *Letopisețul*, p. 189.

4) Jockell, *op. cit.* pp. 152—3.

5) *Ib.* pp. 194—5.

6) *Fontes rerum Transylvanicarum*, IV, pp. 153—4.

Situația politică și religioasă

a imperiului.

Pentru ca și Ungaria să fie anexată la acest complex de state ereditare, care forma imperiul german, trebuia depus un efort imens, deoarece o asemenea anexiune implica un conflict cu Turcii, cea mai formidabilă forță militară a epocii, dificultăți inevitabile suscitade de Franța și bine-înțeles, ostilitatea Ungariei însăși. Germania, a doua zi după ce fusese sfîșiată de cunoscutul „Bauernkrieg“, era oare capabilă să furnizeze acest efort? E ceea ce vom încerca să deslușim în rîndurile ce urmează. Această Germanie, cîrmuită de Ferdinand, chiar înainte ca tînărul arhiduce să primească titlul de „rex Romanorum“, era oare unită? Principalul său element de unitate era *idea dinastică*¹⁾. Însă Ferdinand, adolescent fără experiență și prestigiu, abia cunoscînd limba germană, era extrem de impopular în regiunile austriace care-i reveniseră prin împărțirea dela Worms (Aprilie 1521): Austria de sus și de jos, Styria, Carinthia și Carniolia²⁾. Chiar din primul său an de guvernare izbucni o răscoală împotriva arhiducelui — și capii rebelunii, Puchheim și Eisinger, fură decapitați din porunca sa³⁾. Deci, un început sângeros, care lasă a se vedea că Ferdinand nu era un destul de strălucit reprezentant al ideii dinastice, pentru a asigura prin aceasta unitatea Germaniei. Prin urmare, din acest punct de vedere, dela el nu se putea aștepta o contribuție prea însemnată. Mai puțin încă se putea nădăjdui dela statele electorale, deși un admirabil istoric al domniei lui Carol-Quintul, pe care-l vom cita mai mult decît odată, vorbește despre solidaritatea acestor state întru alegerea „unui prinț care să întruchipeze aspirațiile națiunii germane“, — în speță Carol de Habsburg⁴⁾ — dar e limpede că această alegere nu s'a datorit cîtusă de puțin unui sentiment național, inexistent în această epocă de internaționalism deslănțuit și în asemenea imperiu, format dintr'un conglomerat de rase. Ea se datorește

1) Brandl, op. cit. pp. 337—8.

2) Ib. p. 133.

3) Louis Léger, Histoire de l'Autriche—Hongrie, p. 248

4) Brandl, op. cit. p. 123.

unui fapt mult mai modest, faptului că tînărul arhiduce era finanțat de Fugger-i, celebrii bancheri din Augsburg, cartelați cu marele bancher florentin Filippo Gualterotti, cu cei doi Fornari din Genova — Benedetto și Agostino, — dar mai ales cu bancherii din Anvers, cari aveau cel mai mare interes ca să fie ales la imperiu ducele Burgundiei ¹⁾).

Și totuși imperiul habsburgic a dăinuit atât de mult grație baselor puse de Carol-Quintul, — personalitatea cea mai puternică din secolul său, — care i-a dat o formulă de viață valabilă, o concepție imperială de un incontestabil prestigiu; dar această concepție nu e de esență germană, ci e moștenirea spiritului de dominație universală și a aspirațiilor de cruciadă ale „cavalerului burgund” ²⁾).

Al doilea factor de unitate pe care se sprijinea imperiul romano—germanic, era factorul religios. Indată ce acest al doilea factor i-a lipsit, imperiul a fost sortit unei lente, dar inevitabile desagregări. Aceasta a fost opera lui Luther, care, pîrînd că dă imperiului unitatea de limbă — element cu totul artificial pentru acea epocă — i-a suprimat unitatea de credință, una din cele două baze vitale ale sale. Un valoros istoric german din secolul trecut, Karl Lamprecht, a voit să opună pe Luther, ca personificare a sufletului german, caracterului ne-german universal al lui Carol-Quintul ³⁾). De fapt, acești doi oameni, deși în aparență stăteau la poli diametral opuși, în fond oferă o isbitoare asemănare: dacă împăratul a fost reprezentantul internaționalismului pe tărîm politic, Luther a avut un rol identic pe tărîm religios. Nu există nici un „element național de basă” ⁴⁾ în mișcarea lui Luther și nici Germania n’a fost exemplul acestui „spirit de reacțiune populară occidentală” contra catolicismului „care închidea cultura în marginile strîmte ale scolasticei” ⁵⁾), ci ea era imitația mișcării lui Wicleff, a mișcării hussite, cu deosebirea numai că nu se întemeia pe motive de ordin social, ci pe baze intelectualiste, deci s’a înfățișat ca operă

1) Richard Ehbrenberg, *Das Zeitalter der Fugger*. I. pp. 103—110.

2) Brandt, op. cit. p. 105.

3) Lamprecht, *Deutsche Geschichte*, V¹, p. 288

4) *Ib.*, p. 298.

5) Ranke, op. cit. I, p. 237.

a umaniștilor pedanți, iubitori de controverse teologice și subtilități de argumentare. Reforma religioasă fu pretextul invocat de prinții germani pentru a provoca sângerosul conflict dintre 1521—1525, îndreptat contra clerului și a țăranilor; iar marii teoreticieni ai religiei celei nouă, Luther și Melancton, erau alături de prinții cari lucrau la luminarea mulțimilor, călcând în picioarele cailor ogoarele țăranilor și confiscând bunurile mănăstirilor, aceste admirabile focare de cultură. Deci e o mare greșală a se considera „războiul țăranilor“ ca o mișcare a masselor doritoare să sfărîme cătușele spirituale și sociale ale Evului-Mediu, ci dimpotrivă, țăranii au făcut războiul pentru a apăra religia tradițională și autoritatea firească a bisericii,—căci țăranii erau conservatori prin instinct și mai puțin accesibili decât oricine la orice inovații,—contra acestui „fürstlichen Föderalismus im alten Stile“ ¹⁾. Cât despre Luther, acesta era foarte puțin democrat și nu se sfia să refuteze cele 12 articole ale lui Goetz von Berlichingen, conducătorul țăranilor, printr'o sumă de argumente din cele mai „reacționare“, cum am zice noi astăzi: fi dojenește aspru pe țărani fiindcă s'au revoltat contra tiraniei prinților, „căci nedreptatea și răutatea autorității nu scuză întru nimic revolta“, iar sclavia e un lucru binecuvîntat, deoarece și Abraham a avut sclavi! ²⁾. Mai târziu tot el spunea: „Ich, Martin Luther, habe im Aufruhr alle Bauern erschlagen, denn ich habe sie totschiagen heissen: alle ihr Blut ist auf meinem Hals. Aber ich weisse es auf unsern Herrn Gott, der hat mir zu reden befohlen“ ³⁾.

Unitatea spirituală a imperiului nu se putea menține decât prin conservarea religiei tradiționale, ceace împăratul a încercat cu destul zel, mai ales cât timp a fost papă bunul său preceptor, Adrian de Utrecht; mai târziu, din pricina antipatiei personale pe care a nutrit-o contra papilor italieni, Medicis ori Farnese, oameni subtili și rafinați pe cari nu-i înțelegea firea lui aspră de cavaler medieval, se arăta destul de încântat de câte ori insolența

1) Lamprecht, op. cit. p. 236.

2) Luther, *Mémoires écrits par lui-même*, ed. Michelet. I, p. 193.

3) Lamprecht, op. cit., pp. 346—7; v. și Sleidanus, *Commentariorum de statu religionis et reipublicae Carole Quinto Caesare libri XXVI*, pp. 137—8.

protestanților făcea să scadă prestigiul papal. Oricum, mare lucru nici el nu putea face, fiindcă și în sînul familiei imperiale erau simpatizanți ai Reformei, de exemplu, Maria, văduva lui Ludovic II¹⁾. Asupra ei avusese mare influență marchizul George de Brandenburg, omul nefast care contribuise la desagregarea politică a Ungariei prin reaua educație ce o dăduse elevului său și despre care contemporanii spuneau că „non è senza macchia di eresia luterana”²⁾.

Să nu se creadă totuși că exista o mai strînsă solidaritate în lumea protestantă, o mai strictă intransigență religioasă, sau o mai decentă abținere dela compromisuri rușinoase: Luther, de pildă, avea o sacră oroare față de prinții confesiunii dela Augsburg, fiindcă aceia țineau cu Melancton; el, personal, era convins de „generositatea împăratului” și întreținea excelente relații cu duhovnicul Majestății Sale, episcopul de Augsburg³⁾.

Prin urmare, acest imperiu lipsit de unitatea politică și religioasă și în care pacea internă nu era decât o iluzie, avea nevoie în anii imediat următori „războiul țărănilor” de liniște, de concentrare a forțelor, pentru a-și putea repara pierderile. În locul acestora, pofta de moșteniri și tendința de acaparare a familiei de Habsburg, îl împinse într-o aventură periculoasă: anexiunea a două țări ne-germane, Ungaria și Boemia, nu fără a părăsi speranțele în privința Poloniei, ceace unui remarcabil istoric german din epoca romantică i se părea lucrul cel mai natural, de oarece pe vremea dinastiei de Luxemburg se exercitase în aceste trei țări o puternică influență germană!⁴⁾ Oricum, amintirea acelei influențe se atenuase de mult în Ungaria și Ferdinand trebuia s'o reîmpropăteze cu bani grei și promisiuni de ranguri înalte; dacă Paolo Giovio, clericul curtesan, proclama ca pe o victorie intrarea în rîndurile imperialilor a lui Valentin Török și a lui Ștefan Majláth, „bellica virtute illustres”⁵⁾, alți magnați unguri, ca Ștefan Báthory, Alexis Thurzó și episco-

1) Brandl, op. cit. p. 303; cf. și Ranke, op. cit., II, p. 425.

2) Alberi, I, p. 119.

3) Luther, *Mémoires*, II, p. 23.

4) Ranke, op. cit. II, p. 432.

5) Jovius, *Historiarum sui temporis libri II*, II, p. 270.

pul de Veszprem, se arătară mai puțin desinteresati și Ferdinand scria desnădăjduit surorii sale despre banii ce-i trebuiau pentru câștigarea acestor exigenți partizani¹⁾.

Imperiul german cunoscuse o scurtă perioadă de strălucire după biruința dela Pavia, însă acum, Franța refăcută și puternicul său aliat Soliman, îl amenințau din două părți. Primejdiei din afară se adăuga haosul intern. Așa se prezenta situația imperiului, în momentul când se puse problema Ungariei.

Începuturile lui Petru Rareș.

În prima lună a anului 1527, s'a urcat pe tronul Moldovei acel om extraordinar, capabil de toate crimele și de toate virtuțile, realizând în sine cel mai desăvârșit tip al „principelui” Renașterii, — Petru Rareș.

La început, atitudinea lui în privința politicii externe, nu fu întru nimic deosebită de aceea a înaintașului său: Vodă Ștefan fusese sprijinitorul lui Zapolya, Rareș îl imită. La 20 Ianuarie, el se sui pe tron; peste mai puțin de o lună, la 15 Februarie se și grăbește a trimite soli cu declarații de eternă prietenie la Cracovia și la Esztergom, unde se găsea regele Ioan²⁾. Cărui fapt i se datoresc oare aceste cordiale raporturi cu dușmanii Habsburgilor? Probabil faptului că, datorindu-și înscăunarea boierimii moldovene, lui Rareș îi era greu să adopte dela început o politică neacceptată de această boierime, solidară cu Românii ardeleni, partizani înfocați ai „Craiului Ianăș”³⁾. Îndată însă ce i se va oferi ocazia să pescuiască în apă turbure, noul Domn va trece de partea Habsburgilor, nu însă fără a-și păstra destule porțițe de scăpare pentru momentul când i se va părea că alianța cu Zapolya poate fi mai folositoare. Curînd după suirea pe tron a noului Voievod, Ferdinand începe a sonda terenul în Moldova: în tot cursul lui 1527, trimișii săi, Misshillinger, Georg Reicherstorfer și Ștefan Klincsics, bat drumurile

1) Ranke, op. cit. pp. 427—8.

2) I. Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareș*, pp. 19—20.

3) Iorga, *Istoria Românilor din Ungaria și Ardeal*, I. pp. 135—6: „era între Români din Moldova și cei din Muntenia, între amîndoi Domnii și nobilii români din Ardeal, o unitate de acțiune politică pornită din acelaș instinct...”

Moldovei, ducînd scrisorile stăruitoare, înflorite cu măguliri dibace, ale arhiducelui către Rareș¹⁾. Indată, acesta se arată foarte simțitor față de dovezile de lingușitoare amabilitate din partea tînărului prinț: el răspunde la complimentele lui Ferdinand cu o solie, dar nu fără a pune condiții: trimișii Domnului, cari în Mai 1527, se aflau încă la Breslau, pretindeau în numele stăpînului lor, Ciceul, Cetatea de Baltă și o rentă de o mie ducăți anual²⁾.

Profesorul Ursu, în lucrarea citată despre politica externă a lui Rareș, susține că „țelul politicii lui era în realitate scuturarea jugului turcesc” și de aceea a intrat în legătură cu împăratul, — căci de fapt, Rareș a negociat întotdeauna numai cu Carol-Quintul „pe de-asupra capului lui Ferdinand”, considerat ca un simplu intermediar³⁾. Nouă ni se pare însă că jugul turcesc nu era chiar așa greu și nici Rareș așa lipsit de mijloace ca să recurgă la un suveran dela celălalt capăt al Europei. Schimbarea bruscă de atitudine a Voievodului se poate explica prin două motive: primul îl constituie dorința neînfîrnată a lui Rareș d’a cucerii Ardealul cu orice preț și prin orice mijloace; această dorință a fost poate singura idee căreia pînă la sfîrșitul zilelor sale i-a rămas statornic. Dacă prin vagi promisiuni de ajutor, putea să smulgă dela Ferdinand câteva posesiuni în Ardeal — un mic punct de reazem de unde să-și poată expedia forțele în toată țara, — el nu înțelegea de ce să n’o facă. Situația lui Ferdinand la începutul lui 1527 era mai dificilă decât a lui Zapolya, deci el avea mai multă nevoie de Rareș decât celălalt: era natural ca Rareș să se îndrepte către cel care-i implora ajutorul, căci îi era mai ușor să-l exploateze. Al doilea motiv îl constituie trăsătura caracteristică a prinților Renașterii, plăcerea de jucător d’a sfărîma orice obstacole, d’a înfrunta orice riscuri, bucu-

1) A. Veress, Doc. privitoare la ist. Ardealului, Moldovei și Țării Românești, I, pp. 1—4; *Fontes rerum Transylvanicarum*, IV, pp. 144—8 și Hurmuzaki, II¹, pp. 35—7; pt. Reicherstorfer, v. Iorga, Istoria Românilor prin călătorii, I, pp. 163—4.

2) I. Ursu, op. cit., p. 21.

3) Al. Ciorănescu, Petru Rareș și politica orientală a lui Carol Quintul, p. 2.

ria perfidă d'a minți, d'a înșela, numai pentru a dovedi lumii că mintea sa e mai ascuțită decât a altora, setea de primejdii unită cu prudența cea mai întortochiată, dragostea pentru o viață violentă și fastoasă, rafinată și crudă, trăsătură care-l înrudește pe Rareș cu Ludovic Maurul și cu Cesar Borgia.

Răscoala „Omului Negru” și pri- mele succese ale Imperialilor.

După cum am văzut, arhiducele nu era deloc îndreptățit să se bizue pe simpatiile ungare pentru a dobândi Ardealul și situația lui nu era tocmai strălucită în primele luni ale lui 1527. Dar chiar când se aștepta mai puțin, se ivi un auxiliar nebănuit, gata să-i aducă, după ce răsculase întreg Ardealul, stîrnind toate nemulțumirile de ordin social și toate pasiunile religioase, supunerea acestei țări. E vorba de „Omul Negru” sau „Țarul Ivan”, care voia să unească pe toți iobagii ortodoxi din Serbia, Ungaria și Ardeal, pentru a-i mîna contra nobililor maghiari¹⁾. Acest condottier sîrb fusese la început în solda lui Zapolya și-l găsim pentru prima oară în toamna lui 1526 la Tokay, unde jură credință lui Ioan, fiind de acord în aceasta cu Românii și Sîrbii din Lăgoj și Caransebeș, pe cari Petru Petrovics îi înrolase contra Imperialilor²⁾. După ce părăsi Tokay-ul, începu să recruteze în numele lui Ioan elementul sîrbesc, dar în loc să se războiască cu Imperialii, îi ataca pe nemeșii unguri³⁾. Văzînd că nu-l poate despărți pe Ioan de nobilii cari-i persecutau coreligionarii, intră în relații cu Francisc Réway și prin mijlocirea acestuia își oferă serviciile lui Ferdinand⁴⁾. Și tocmai în Martie 1527, când Ardelenii se temeau de o invazie turcească⁵⁾, „Omul Negru”, în numele dreptei religii sîrbești îngenunchiată de nobilii papis-

1) Iorga, *Istoria Românilor din Ungaria și Ardeal*, I. p. 130 și ediția franceză, I. pp. 144—5.

2) Szekfű, *Magyar Történet*, IV, p. 24

3) *Ib.*, *ib.*

4) Istvánffy, *Regni Hungarici Historia*, pp. 94—5; cf. și Pictot, *op. cit.* pp. 48—50.

5) Hurmuzaki, XV¹, p. 293.

tași sau eretici, începe a-și sluji noul stăpân, scăldând în sânge Ardealul ¹⁾. Documentele ardelenе din April și Mai sunt pline cu descrierile cruzimilor acestui om teribil, „vilissimus Rascianus“, care mai cu seamă îi călca în picioare pe Românii partizani ai regelui Ioan, după cum mărturisește episcopul Ioan Statilius: „pe toți Valahii din comitatul Hunedoarei i-a făcut robi, pe unii i tăiat în patru, iar altora... le-a scos măruntaiele“ ²⁾. O oaste zapolyană în frunte cu Ladislav Csáky, trimisă împotriva lui, e zdrobită și șeful ei ucis, lucruri ce umpleau de bucurie inima lui Ferdinand: acesta trimite prețiosu lui auxiliar, pe care-l numește și recunoaște „Țar“, o solie solemnă, cu promisiunea înființării unui despotat sîrbesc, al cărui Domn va fi, bineînțeles, „Omul Negru“ ³⁾. Câtă duplicitate se ascundea în politica arhiducelui, se vede prea bine din faptul că, pe de o parte trimitea neîncetat în Moldova pe Reicherstorfer cu scrisori măgulitoare pentru Rareș ⁴⁾, iar de pe alta, gîndea să-l arunce pe „Țarul Ivan“ asupra Moldovei și Țării-Românești, dacă cei doi Domni ar vrea să l ajute pe Zapolya ⁵⁾. Totuși, bucuria lui Ferdinand nu fu de lungă durată, căci în August, după o sângeroasă înfrângere pe Mureș, când oastea zapolyană, comandată de Emeric Czibák, răzбună pieirea lui Ladislav Csáky, Ivan fu decapitat la Szegedin ⁶⁾.

Vara lui 1527 fu o perioadă crîncenă pentru Ardeleni, mai ales că nu lipsia temerea de o nouă primejdie turcească; iată ce scria din Făgăraș, la 3 Iulie, Laurentius Tomory Sibienilor: „Un Valah al nostru care are un frate la Munteni, a aflat dela acest frate că Turcii își pregătesc nave la Dunăre, pentru a trece dincoace în scop de război. Și acestui al nostru Valah i-a spus fratele său ca zi și noapte să se grăbească spre casă, căci zise: mă tem că, înainte s'ajungi tu acasă, Turcii au să se înfățișeze dinaintea voastră“ ⁷⁾. Bine-înțeles, profeția nu s'a

1) Hurmuzaki, XV¹, p. 294.

2) Ib. pp 295—6.

3) Szekfű, op. cit. p. 25.

4) Ostermayer, Chronik, p. 11.

5) Iorga, op. cit., p. 132; alte detalii la Zermegh, op. cit. pp. 14—17

6) Szekfű, op. cit. p. 25.

7) Hurmuzaki, XV¹, p. 297.

realizat, căci Turcii își pregăteau năvile pentru altceva, dar își închipue oricine ce efect desastroos aveau asemenea vești asupra Ardelenilor terorisați de bandele „Omului Negru“.

Cât despre Rareș, el era mai măgulit ca oricând de către cei doi rivali, dar părea că înclină mai mult spre Ferdinand: la începutul lui August, Reicherstorfer raportează stăpânului său că a fost primit de Voevod la Bahlui și a căpătat „cel mai bun răspuns“¹⁾. Indată Ioan, care începuse a fi respins din Ungaria de trupele imperiale comandate de Nicolae de Salm și pe care Ungurii nu îl acceptau decât impunându-i condiții foarte grele²⁾, făcu un gest și mai decisiv pentru a câștiga bunele grații ale vecinului său: el cedă „credinciosului, strălucitului și mărinimosului Petru Voevod“ cetatea Bistrița, cu titlul de amanet, amenințând pe locuitorii săi „cu pedeapsa decapitării și a confiscării bunurilor“, dacă nu-i vor respecta voința³⁾. Însă prin acest act, Ioan comite două greșeli cari-l vor costa și prietenia lui Rareș și aceia a Bistrițenilor: Rareș era furios că în actul mai sus citat Ioan îl considera vasal și, jignit de această ofensă, trimite solii săi la Ferdinand, care îi primește în Buda, la 24 August, în audiență secretă⁴⁾; (ceace nu-l împiedecă pe Rareș să păstreze darul lui Zapolya); iar Bistrițenii erau și mai furioși, fiindcă Zapolya dispunea de orașul lor cu atâta ușurință. Aceasta, Ioan o făcea pentru a doua oară în mai puțin de un an, căci îndată ce se urcase pe tron, acordase unor partizani ai săi, Alexis Bethlen și Francisc Apaffyi, două din posesiunile Bistriței: Treppen și Wermesch⁵⁾. În oraș era tocmai atunci un mic război civil:

1) Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareș*, p. 23.

2) I se cerea să nu-l ridice la oaste pe nobili și pe prelați decât în cazuri excepționale, să nu li impună nici un fel de contribuții, să-l scutească de plata vămii de transit, etc.; Ioan, în imposibilitate d'a se opune, subseria acesti „articuli“ la 23 Mart 1527 (*Monumenta comitalia regni Hungariae*, I, pp. 116—25).

3) Hurmuzaki, XV¹, pp. 298—9.

4) Ursu, op. cit. p. 24.

5) Kisch, op. cit. p. 38; pentru organizarea districtului Bistriței, v. G. Ed. Müller, *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgen Deutschen Nationuniversität*, pp. 231—242; pentru posesiunile sale, v. ib., pp. 306—309 *passim*.

se certau doi consilieri municipali, faimosul Wolfgang Forster — ferdinandist — și dușmanul său de moarte, fostul jude Valentin Kugler, pentru niște vămi: cearta privată luă proporții, datorită evenimentelor politice, fu proces, încăierare, în fine și moarte de om, — fu asasinat consilierul Lederer ¹⁾). Niciodată Ioan nu se va mai putea bizui pe supunerea sinceră a Bistrițenilor.

Pentru a câștiga simpatia vecinului dela miază-zi, Radu dela Afumați, Zapolya interveni pe lângă Brașoveni să nu mai facă dificultăți neguțătorilor munteni ²⁾).

În acest timp, armatele imperiale câștigau teren în Ungaria, dar Ferdinand nu se bucura de prea mare popularitate printre Unguri, dovadă scrisoarea adresată lui de mai toți nobilii și prelații maghiari (semnăturile lor ocupă două pagini in-octavo) în frunte cu Paul Várday, primatul de Esztergom, Ștefan Podmanicki, episcopul Nitriei, Simon Erdödi și Emeric Czibák, pentru a-l sfătui pe acest „serenissimus princeps” și „vicinus noster honorandus”, să-și ia nădejdea dela domnia Ungariei ³⁾). E vădit că Ardelenii țineau foarte puțin să-și dea un stăpân, dar dintre cei doi candidați, îl preferau pe Zapolya. Acesta se găsea într-o situație destul de critică. La 26 Martie 1527, fusese nevoit să încheie la Praga un armistițiu pe două luni cu arhiducele, mijlocit de cancelarul Poloniei, Christofor Szydlowiecki și prelungit în Iunie, când solii celor doi rivalii se întâlniră la Olmütz, pentru încă o lună ⁴⁾): Ferdinand oferia lui Ioan provincia Bosnia și o sumă de 40.000 de florini, ca să renunțe la Ungaria și la titlul de rege ⁵⁾). Bine-înțeles Zapolya nu primi și Ferdinand profită de cele trei luni de răgaz pentru a încuraja răscoala „Omului Negru” și pentru a-și organiza o armată mai solidă, pusă sub comanda excelentului general Nicolae de Salm. Acesta făcu treabă atât de bună, încât la 23 August arhiducele intra în Buda ⁶⁾), unde am văzut c'a primit pe ambasadorii lui Rareș. La 27 Septem-

1) Kisch, op. cit., ib.

2) Hurmuzaki, XV¹, p. 299.

3) Monumenta comitialia regni Hungarice, I, pp. 125—130.

4) Roderich Gooss, Österreichische Staatsverträge, pp. 1—7.

5) Katona, op. cit. II, p. 523.

6) Stöller, op. cit. p. 6.

brie, trupele contelui de Salm câştigară o importantă victorie la Tokay, asupra trupelor zapolyene ¹⁾. Ioan se refugiază în Polonia; se pare că Ferdinand i-ar fi trimis răspuns să plece şi de acolo, căci altfel va face război Poloniei, însă Ioan, fără să-şi piardă sângele rece, i-ar fi zis mesagerului: „Spune Domnului tău că n'a cugetat bine, căci dacă nu voi găsi un Levit care să mă ajute, voi găsi un Samaritean“ ²⁾. La 5 Octombrie, Ferdinand îi scrie lui Rareş două scrisori foarte cordiale şi curtenitoare, vestindu-i o nouă solie ³⁾, iar la 3 Noembrie, e încoronat la Stuhlweissenburg ca rege al Ungariei. Câteva zile după înfrângerea lui Ioan la Tokay, nenorocosul rege mai încercă încă o pierdere dureroasă, pe lângă aceia a bătăliei: moartea credinciosului colaborator şi sprijinitor Christofor Frangipani, în urma unei răni căpătate în luptă; această pierdere fu plânsă cu amar de toţi zapolyenii ⁴⁾.

Sortii de izbândă ai lui Ferdinand păreau să sporească. Indată după încoronarea dela Stuhlweissenburg, Rareş arată mare zel în a-l înştiinţa pe biruitor de relele intenţii ale Turcilor faţă de Habsburgi: în Noiembrie trimite pe logofătul Teodor la arhiduce, asigurând pe tânărul prinţ de toată prietenia sa şi sfătuindu-l să nu se încreadă în Veneţieni, cari sunt înţeleşi cu necredincioşii: „Cladem quam insula Rhodi, Nandoralba et regnum Hungariae a Turcis accepit, consilio et opera Venetorum factam esse certior scimus“ ⁵⁾. E greu de ştiut ce interes avea Rareş să-l certe pe Ferdinand cu Veneţia.

Banii Slavoniei, Ioan Carlowitz şi Francisc Batthyani, împreună cu cei doi Zrinyi, Ioan şi Nicolae, trecură de partea lui Ferdinand ⁶⁾; Zapolya numi alţi doi Bani, pe Ioan Bánffy şi Simon Erdödi, episcop de Zagreb, dar toate acţiunile lor fură paralizate de intervenţia generalului imperial Hans Katzlaner, şeful cavaleriei lui Ferdinand şi „Landshauptmann“ al Krainei ⁷⁾.

1) Jockell, op. cit. II³, p. 233; vezi descrierea la Istvánffy, p. 93.

2) Alberi, op. cit. I², p. 396 (Relazione di Lorenzo Contarini).

3) Fontes rerum Transylvanicarum, IV, pp. 149—50; v. şi Ursu, op. cit. p. 24.

4) Istvánffy, op. cit. pp. 94—5.

5) Fontes rerum Transylvanicarum, IV, pp. 150—2; şi la Ursu, Petru Rareş, p. 8.

6) Engel, op. cit. II, p. 595 şi Jockell, op. cit. II³, pp. 231—232.

7) Id., ib. şi Stöller, op. cit. p. 67.

Deci, pentru arhiduce, aceasta e o fericită perioadă de categorice succese.

Acțiunea franceză în Ardeal.

Imediat după ce se urcase pe tronul Ungariei înjumătățite, Ioan Zapolya fusese recunoscut de toți semnatarii Ligei dela Cognac ¹⁾, iar Francisc I și Henric VIII îi promisera ajutorul lor ²⁾. Lucrul era foarte natural din partea regelui Franței, care încă din 1523, luase contact cu Zapolya prin ambasadorul specializat pentru afacerile ungurești și polone, Antoine de Rincon ³⁾. Se știe că în anii precedenți bătăliei dela Mohács, Francisc I depusese eforturi considerabile pentru a dobândi în orientul Europei simpatii care să-l susțină în conflictul cu imperiul,

Dacă în Polonia Rincon nu reușise să-i convingă pe Sigismund și pe Bona a îmbrățișa cauza franceză, reuși măcar să atragă de partea regelui său pe membrii unei mari familii polone, anti-teutonă și anti-habsburgică, Jan Laski, arhiepiscop de Gniezno, nepoții săi, Stanislaw, — care a luptat alături de Francisc I la Pavia, apoi a fost solul Luizei de Savoia pe lângă Carol-Quintul, — și Hieronym, voievod de Pomerania și Sieradz, care văzându-se pus în umbră de alți senatori, partizani ai Habsburgilor, mai influenți pe lângă rege, intră în serviciul lui Zapolya ⁴⁾. Credem că nu greșim când atribuim această concepție politică, de încercuire și isolare a imperiului prin apropierea de Turci și căutarea de alianțe în Polonia și Ungaria, acelui extraordinar om de stat care a fost regenta. S'a petrecut atunci o ciocniră surdă, dar serioasă, între politica ei și concepția tradiționalistă a nobilimei franceze, hotărât ostilă Turcilor, făuritoare de planuri de cruciadă, ai cărei reprezentanți au fost Montmorency și Chabot; această din urmă concepție nu va câștiga teren decât după moartea Luizei. Gestul conetabilului de Bourbon, fugăr în lagărul imperial, e caracteristic pentru întreaga nobilime feodală franceză, pentru care era încă

1) Ursu, *La Politique orientale de François I-er*, p. 41.

2) Verancius, p. 38

3) Ursu, op. cit. p. 23.

4) Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna, IX. pp. 218—9 și Kolankowski, op. cit. pp. 239—40.

vie concepția medievală a unui împărat universal, apărător al creștinătății; conetabilul n'a făcut decât să exprime într'un chip cam prea violent protestul tacit al marilor baroni împotriva politicei moderne a regelui lor. Acesta, când a avut nevoie de auxiliari sincer devotați în lupta cu împăratul, a trebuit să apeleze la nobilimea de mână a doua: un Bonnivet, un Fleuranges, un Lautrec, un Prégent de Bidoux, un Galiot de Genouilhac. Când n'a mai avut sprijinul energiei mamei sale, Francisc I, influențat de anturajul său, a acceptat să încheie mai mult decât odată compromisuri rușinoase pentru el, desastroase pentru Franța, cu imperiul. Că n'a văzut pericolul habsburgic, nobilimea franceză a avut o scuză destul de bună, prin faptul că acest conflict Francisc I—Carol Quintul n'a fost delă început un conflict între Franța și Germania, ci între Franța și Burgundia ¹⁾; înseă împăratul a știut să dea proporții nebănuite acestei rivalități dinastice, imprimându-i pentru totdeauna un caracter de luptă politică și națională, așa încât Spania și Germania au pus Franței pecetea de „inamică ereditară”. Baronii francezi nu și-au dat seama de această transformare impusă de abilitatea fără pereche a lui Carol și au văzut în el aliatul firesc ce trebuia să-i apere împotriva unui rege care li nesocotea privilegiile medievale ²⁾. E drept că și prinții germani, după ce trecură la Reformă, vedeau un aliat tot atât de firesc în regele Franței, dar acesta numai pe ascuns putea să ajute pe un Ulrich de Wurtemberg, deposedat de ducatul său de către împărat în favoarea lui Ferdinand ³⁾, pe când în aparență, pentru a-i menaja pe nobili, trebuia să se ralieze la politica de cruciadă ⁴⁾. Împăratul întotdeauna a știut, prin atitudinea sa de cavaler și cruciat, să-i câștige pe nobilii francezi, cari i-au arătat în 1540 o admirație entusiasmă, deși el îi disprețuia, — dovadă purtarea sa față de Bourbon. Dușmănia prinților lutherani nu putea să-i facă mare rău, chiar

1) Charrière, op. cit. I. pp. XIII—XIV și Brandt, op. cit. pp. 174, 218, 220.

2) V. Hommes d'État, publ. sous la direct. de A., B. Duff et F. Galy, II. p. 311.

3) Mignet, op. cit. p. 220.

4) Charrière, op. cit. p. XIV; cf. și Ursu, op. cit. p. 8

dacă Germania a fost sfîșiată de Liga Smalkaldiană, căci el, pentru a para primejdia unirii prinților cu Francisc, avea imensele resurse ale Țărilor de Jos, pe când nobilimea franceză era datorare să fie de perfect acord cu regele său. Încă odată, în decursul istoriei franceze s'a mai întîmplat lucrul acesta: a fost atunci când opera lui Ludovic XIV fu zădărnicită de gentilomii francezi, cari în frunte cu un Coligny, cu un La Feuillade, s'au dus să lupte la Saint-Gothard contra aliaților propriului lor rege — și cari, împotriva coaliției organizate de imperiu pentru distrugerea Franței, n'a vrut să lupte.

Cât despre regele Angliei, se știe ca acesta se afla în rele raporturi cu nepotul soției pe care se pregătia s'o repudieze și în mare prietenie cu Franța: în August 1527, cardinalul Wolsey se întîlnea la Amiens cu Francisc și cu Louise de Savoie pentru a li înmăna declarația de renunțare a regelui său la tronul francez ¹⁾. Din aceste două motive, — dușmănie față de împărat, colaborare cu Francisc I, — arată și el cele mai bune intenții pentru cauza lui Zapolya ²⁾, așa încât la 29 Februar 1527, Francisc era în măsură să promită lui Ioan sprijinul său, al Angliei, al Veneției ³⁾. Ioan, la 26 April, anunță din Buda pe ilustrul protector că-l va trimite în Franța pe ambasadorul său, Hieronym Laski ⁴⁾. În Iunie, Antoine de Rincon ajunge la Buda, spre bucuria lui Ioan și a Ungurilor săi, iar Laski sosia la Paris unde, ca să inspire mai multă încredere, se dă drept ambasadorul lui Sigismund, oferind lui Francisc, pentru fiul său, ducele d'Orléans, mâna fiicei din prima căsătorie a lui Sigismund, Jadwiga ⁵⁾, mai târziu căsătorită cu Joachim de Brandenburg. Îndată, regele Poloniei expediază în Spania pe Ioan Dantiszek, episcop de Chelmo, pentru a-l asigura pe Carol-Quintul că n'are nicio legătură cu Franța (August 1527) ⁶⁾. Rincon, după ce părăsi Buda, se duse la Cracovia, pentru a solicita sprijinul lui

1) Fr. Hackett, op. cit. pp 401—2.

2) Lupaș, op. cit., pp. 91—2 și Studii, conferințe, comunicări, I, pp. 68—9.

3) Charrière, op. cit. p. 157.

4) Ib., p. 158.

5) Ursu, op. cit., pp. 42—3

6) Ib., ib.

Sigismund în favoarea lui Zapolya; Sigismund, printr'o scrisoare din 6 Septembrie, notifică lui Francisc sosirea ambasadorului său, dar nu promite mare lucru în privința lui Ioan ¹⁾). Dacă nu avea prea mult de nădăjduit din partea rudei sale polone, Ioan se găsea cam în aceeași situație și față de papa Clement, care ieșise din Liga dela Cognac, trecând din nou de partea împăratului: deși la 16 Februar 1527, trupele papale conduse de Vitelli și Trivulzio, câștigaseră la Forsinone o importantă victorie asupra celor imperiale ²⁾), totuși Papa, văzînd că nu mai primește dela Francisc ajutoarele promise în bani și soldați, încheie cu împăratul, la 15 Mart, pacea ³⁾). Singura nădejde a lui Zapolya era la regele Franței: nobilii săi, atrași de promisiunile lui Ferdinand, începură să-l părăsească, iar cel mai bogat și mai puternic dintre ei, Petru Perenyi, era și cel mai schimbător în prietenii ⁴⁾), așa încât pe el nu se putea conta. Două sute de nobili unguri în frunte cu Palatinul Ștefan Báthory, îl primiră pe Ferdinand la 31 Iulie la frontiera Ungariei ⁵⁾)—și tot de partea arhiducelui erau și cei câțiva magnați ce o întovărășiseră pe Maria la Pózson după Mohács și dintre aceștia nu lipsea Nicolaus Olahus ⁶⁾). Ce-i drept, câștigarea acestor partizani nu se făcea fără importante jertfe de bani, care rupeau inima economului Spaniol; mai mult încă, după ce bietul Ferdinand cheltui deajuns ca să se facă plăcut lui Thomas de Zalahaza, acesta găsi de cuviință că moară și arhiducele trebui să înceapă negociațiile dela capăt și să cheltuiască alți bani cu noul episcop, Martin Ketseti ⁷⁾). Și arhiducele, prea puțin încântat de supușii săi Unguri, — Ardelenii se țineau de-o parte: adunați în dietă la Sighișoara (sfîrșitul lui Decembrie 1527) se exprimau despre Ferdinand în chip sibilin ⁸⁾), — amărît în ciuda succeselor militare care numai într'o lună îi aduseseră patru orașe (Buda, Komorn,

1) Charrière, op. cit., p. 160.

2) Mignet, op. cit. p. 291.

3) Ib., p. 297.

4) V. Pallas, Nagy Lexikona, s. v.

5) Ranke, op. cit., pp. 427—8.

6) Lupas, Studii, conferințe, comunicări, I, p. 91.

7) Katona op. cit., p. 570.

8) Hurmuzaki, XV¹, pp 300—301.

Tata și Gran) îi scria fratelui după încoronarea dela Stuhlweissenburg: „Monseigneur, nu mă îndoiesc că vă e cunoscută firea Ungariei și nestatornicia ei. Va trebui să țineți bine frâul dacă vreți să fiți siguri de ea”¹⁾. Imediat după bătălia dela Tokay, Sigismund voi să mijlocească pacea între cei doi rivali, dar nu reuși²⁾. Ioan se retrase în Polonia, unde Ioan Tarnowski îi oferî ospitalitatea și unde, cu ajutorul lui Laski, își strînsese oști pentru altă încercare, nu fără știrea lui Sigismund, care totuși n’a vrut să se angajeze prea mult³⁾, deși Krzycki și Odrowonj îl sfătuiau să ajute pe Zapolya, acesta luându-și obligația să lase moștenirea Ungariei tinărului Sigismund-August⁴⁾.

Cât despre Rareș, el iarăși părăsește partida lui Ferdinand și la sfîrșitul lui 1527, e în mare prietenie cu Polonii, cu cari încheie la 13 Decembrie, prin părcălabii de Cernăuți și Hotin, un nou tratat de alianță⁵⁾.

În acest timp, Rincon, care așteptase la Cassovia rezultatul bătăliei, se întoarce în Franța⁶⁾, iar Ioan, probabil la suggestia ambasadorului, recurge la acelaș mijloc la care recursese Francisc I după Pavia: îl trimite pe Laski să solicite ajutorul Turcilor⁷⁾.

Solia lui Laski la Poartă.

Chiar înainte ca Poarta să acorde înalta sa protecție lui Ioan Zapolya, armata turcească, în mod indirect, se arătase de un real folos pentru noul rege, prin faptul că în tot cursul anilor 1526 și 1527, nu încetase a hărțui trupele imperiale dela granița Krainei, cucerise fortăreața bosniacă Jajce, iar căpitaniii arhiducelui nu izbuteau să se opună cu succes loviturilor turcești, cât și acelor ale episcopului de Zagreb, Simon Erdödi, energicul

1) Ranke, op. cit. p. 428.

2) Konopczynski, op. cit. p. 35.

3) M. Bobrzynski, Dzieje Polski w zarysie, p. 32.

4) Kolaankowski, op. cit. p. 227.

5) Iorga, Polonais et Roumains, p. 31.

6) Ursu, op. cit. p. 44.

7) V. Jovius, op. cit. p. 275; Istvánffy, p. 97; Zermegh. op. cit. p.

partisan al lui Zapolya ¹⁾. Pertru a pune capăt acestor îndrăznețe incursiuni care îi răsluiau teritoriile ereditare, Ferdinand încercase pe la sfârșitul lui 1527 oarecari demersuri pe lângă Sultan, dar fără folos ²⁾. În acelaș timp, Hieronym Laski călătoria către Constantinopol. La 22 Decembrie 1527 ajunse la Poartă și la 23, Ibrahim-pașa, puternicul vizir, îl și primi; conversațiile n'au fost la început tocmai prietenoase, (cei doi se înțelegeau în străbete, „in linguam illyricam“, fără interpret, fiindu-le această limbă familiară amîndurora) ³⁾. Desprindem din lungul raport adresat de Laski stăpânului său, câteva dialoguri dintre ambasadorul-solicitor și Ibrahim ⁴⁾ sau Mustafa-Pașa, alt favorit al lui Soliman: „Domnul tău trebuia să trimită această solie mai înainte de a-și pune pe cap coroana, acum, când nu poate face altceva și când arhiducele îl amenință cu război, ni cere pace;... dar se știe aci cât valorează arhiducele și cât valorează Domnul tău“, așa vorbește Ibrahim. Iar Laski, drept răspuns, enumeră și laudă forțele militare ale lui Ioan: oameni mai puțini decât ai lui Ferdinand, ce-i drept, dar mai aleși; dacă Ludovic — adaogă — ar fi avut asemenea armată la Mohács, altul ar fi fost rezultatul bătăliei. Nu mai puțin dîrz e răspunsul pe care-l dă lui Mustafa: „Dacă vă aducem prietenia și zelul nostru, ce credeți? Că, pierind Ludovic și ai lui, Ungaria nu mai este? Că după ce s'a primit din partea voastră pagubă, vom cere o mai mică răzbunare? Socotește că pe lângă Unguri, sunt și Valahii, fără a pomeni de Moldoveni, cari sunt servii Domnului meu. Ai spus că dacă n'aduc tribut, n'am ce vorbi cu tine; tribut n'aduc și să fii sănătos“. La care Mustafa îi răspunde: „De ce te ascunzi atîta? Crezi că noi nu cunoaștem nevoia stăpânului tău? Nu ne-a înștiințat vasalul nostru, Radu-Voevod, care știe toate interesele noastre,

1) Stöller, op. cit., p. 6.

2) Zinkelsen, op. cit., II, pp. 657—8.

3) V. textul în Hurmuzaki, II¹, pp. 38—41; cf. și Iorga, *Geschichte des osman. Reiches*, II, p. 406.

4) Pentru extraordinarul rol jucat de Ibrahim, „suflarea și inima împăratului“, în prima parte a domniei lui Soliman, v. Halli—Ganem, op. cit., pp. 190—1 și Iorga, op. cit., II, pp. 348—9; pentru Mustafa, v. Iorga, *ib.*

că vii să ni ceri ajutor contra lui Ferdinand, fiindcă Ferdinand e mai puternic decât stăpânul tău?" După cum se vede mai sus, Ioan era sigur sau voia să se creadă ca lucru sigur că Rareș îi e credincios, deși în realitate Voevodul, chiar în timp ce Laski pleda la Turci, trimitea o solie la Ferdinand, cu declarații de prietenie, lăudându-se că a învins de curînd o oaste de 12.000 oameni expediată de Radu al Munteniei în ajutorul lui Zapolya, — solie pe care arhiducele o primia solemn la Buda (Ianuarie 1528)¹⁾. Chiar atunci, Ferdinand reușește să câștige de partea sa familia Gerendy, acordând unuia din membrii săi, Nicolae, demnitatea de tesaurar al Ardealului și aceia de episcop al Albei, cât și pe Alexis Bethlen, care-l trădează pe Zapolya, fiind numit de arhiduce vice-voievod al Transilvaniei²⁾. Ca să contrabalanseze acțiunea lui Laski la Poartă, Ferdinand trimite și el doi soli acolo: pe Ioan Habordancz și pe Sigismund Weichselberger³⁾. Întrebarea e când au sosit cei doi la Constantinopol: Hammer, sprijinindu-se pe izvoarele turcești, plasează această sosire în Mai 1528; însă doi contemporani, Jovius și Zermegh, pretind că trimișii lui Ferdinand au venit la Poartă când încă se mai găsea acolo Hieronym Laski⁴⁾, deci prin Februar. Jovius precizează acest detaliu că și Laski și Habordancz nu făceau altceva decât să-și dispute bunele grații ale lui Gritti. Încă un argument e în defavoarea afirmației lui Hammer: faptul trimiterii ambasadei imperiale era firesc să se producă înainte de recunoașterea de către Sultan a lui Zapolya ca rege al Ungariei: în Mai, trecuseră mai bine de două luni de când această recunoaștere se îndeplinise, prin urmare solia arhiducelui nu mai avea niciun rost. Fapt știut este că Habordancz și Weichselberger au fost aruncați în închisoare și eliberați abia după nouă luni de captivitate; Sultanul, după ce s'a milostivit să-i grațieze, i-a concediat în chipul cel mai umilitor, dându-li la fie-

1) Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareș*, p. 25 și Iorga, *Istoria armatei românești*, I, p. 242.

2) Ostermayer, *Chronik*, p. 13 și *Chronicon Fuchsi—Lupino*, p. 47.

3) Hammer, *Geschichte des osman. Reiches*, II, pp. 60 — 65, Zinkeisen, *op. cit.*, p. 666—70.

4) Zermegh, *op. cit.*, p. 39, Jovius, *op. cit.*, pp. 275—82.

care câte-un dar de 800 ducați¹⁾; nu știm dacă cei doi au refusat.

În orice caz, Sultanul pare hotărât să-l sprijine pe Zapolya, în dauna arhiducelui²⁾, care nu e în ochii lui decât o cantitate neglijabilă, iar pe împărat nu l consideră decât ca „rege al Spaniei”³⁾. Radu al Munteniei știa desigur ceva despre bunele intenții ale Suzeranului pentru vechiul său prieten și în consecință, scrie Brașovenilor la 23 Februarie: „încă trăiește Ioan-Crai și a intrat în Buda cu siguranță — să credeți — (de fapt Ioan era la Tarnow, Radu o știa fără îndoială, dar voia să-i sperie pe Sași) și împăratul Turcilor îi va veni în ajutor”⁴⁾. Deci Ibrahim, în numele stăpânului său, promite că Zapolya va fi luat sub ocrotirea Sultanului („sub illius manica et umbra”) că-l vor ajuta voievozii români, sangeacul de Nicopole și va veni o flotă pe Dunăre⁵⁾. Așa încât Laski părăsește Constantinopolul la 29 Februarie, ducînd lui Zapolya investitura de rege al Ungariei și jurămîntul vizirului de a-l accepta „in veram fraternitatem”⁶⁾.

S'a văzut mai sus care a fost soarta solilor imperiali, mai puțin norocoși decât Laski; Stöller, în lucrarea sa despre asediul Vienei din 1529, descrie cu destulă complezență atitudinea mândră a lui Habordancz și Weichselberger, cari nu s'ar fi înjosit pînă la lingușirile lui Laski⁷⁾; în realitate, conduita celor doi nu se poate caracteriza decât printr'o mare lipsă de dibăcie: amîndoi, în numele Domnului lor, cerură lui Ibrahim restituirea cetăților ungare de pe malul Dunării cucerite de Turci, la care exigențe puțin potrivite unor solicitori, Ibrahim le-a răspuns: „De ce nu cereți și Constantinopolul?”⁸⁾ La Poartă sosi tocmai atunci pentru a prelungi pacea cu Turcii pe încă cinci ani, ambasadorul polon Ioan Tenczyn-

1) Hammer, op. cit., pp. 110—11.

2) La 23 Ianuarie, Laski trimite Domnului său vestea triumfului negociațiilor (Fontes rerum Transylvanicarum, IV, pp. 156—7.)

3) Jovius, op. cit., p. 411.

4) Hurmuzaki, XV¹, pp. 302—3.

5) Iorga, Geschichte des osman. Reiches, II, p. 406.

6) Hurmuzaki, II¹, p. 167.

7) Ferd. Stöller, op. cit., p. 6.

8) Iorga, op. cit. p. 407.

ski, tăgăduind că Laski ar fi exprimat câtuș de puțin sentimentele lui Sigismund în chestia Zapolya ¹⁾, dar contemporanii erau convingși că aceste protestări sunt ipocrite și că regele Poloniei îl sprijină pe sub mână pe „usurpator” ²⁾. Deocamdată, dacă Ferdinand avea destule succese militare, vedem că în ceea ce privește diplomația, Zapolya avea mai multe șanse, de vreme ce isbutise să dobândească ajutorul Turcilor, — succes datorit agerului Laski și de care nu era străin nici Gritti ³⁾, ce prinde astfel să se reliefeze ca un exponent de mâna întâia a politicii continentale turcești.

Relațiile lui Zapolya cu Apusul.

Totuși ajutoarele promise de Turci nu sosiră tocmai repede și în Mart 1528, oastea lui Ioan fu iarăși bătută lângă Cassovia, de către cei 7000 soldați imperiali, comandați de Hans Katzianer ⁴⁾. Ferdinand, la rîndul său, vede că i se împuținează resursele și ține o dietă la Znaïm la începutul lui April, pentru a căpăta ajutoare, dar fără rezultat ⁵⁾. Laski, care stătea lângă Domnul său, la Tarnow, nu-și pierduse deloc nădejdea și curajul și la 10 April, îi scrie lui Ferdinand ca unui egal, sfătuindu-l prietenește să renunțe la Ungaria, căci nu se va putea opune lui Ioan, pe care-l ajută Turci, Tătari, Moldoveni și chiar prinții germani ⁶⁾. Într’adevăr, Zapolya apelase și la electorii germani, cari tocmai atunci erau adunați în dietă la

1) W. Sobieski, *Dzieje Polski*, pp. 158—9; Tenczynski venia din Moldova, unde avusese de îndeplinit altă solie (*Fontes rer. Transylv.* pp. 169-170).

2) Jovius, op. cit. p. 412,

3) Istvanffy, op. cit. p. 97.

4) Jockell, II³ p. 242; ca izvor contemporan, cf. *Chronicon Fuchslupino*, p. 47.

5) Stöller, op. cit. p. 8; pentru a-și îmbunătăți situația financiară arhiducele recurse la Fugger—i, precum făcuse și Ludovic II, ale cărui datorii Ferdinand e somat să le plătească; din Iunie 1528 încep negocierile între bancheri și reprezentantul arhiducelui, Alexis Thürzo; Ferdinand zăgărește minele de sare ardelenice, pentru ridicarea veniturilor cărora Fugger-i trimiseră în Ardeal pe Hans Dernschwam, castelul lor din Ofen, însă acesta nu izbuti nimic și tot bancherii rămaseră cu o pagubă de 17.597 floarini (v. Gustav Gündisch, *Die Siebenbürgische Unternehmung der Fugger 1528—1531*, —București, 1941, pp. 4—6, 10, 20).

6) Jockell, op. cit., p. 243.

Ratisbona: li trimisese o scrisoare-pledoarie foarte lungă, în care arată că are mai mult drept la coroana ungară decât Ferdinand: „căci cu-adevărat, — spune Zapolya — a făcut Ferdinand ceva pentru Ungaria și pentru creștinătate, el sau înaintașii săi? Străbunicul și bunicul său, Frederic și Maximilian, au fost învinși cu rușine de către Turci, pe când propriul său bunic, Emeric Zapolya și tatăl său Ștefan, au mîntuit prin vitejia lor coroana Ungariei, pe vremea lui Mathias Corvin; la bătălia dela Mohács, fratele său George Zapolya a pierit apărîndu-l pe regele Ludovic, împreună cu trei mii de ostași, pe cari el însuși îi ridicase de pe moșiile sale și-i înarmase pe cheltuiala sa, pe când curtea dela Viena nici nu s'a mișcat pentru Ungaria, în ciuda atîtor făgădueli solemne — și acum să-i rîvnească tronul? Să nu se uite că el, Ioan, e ocrotit de Sfîntul Părinte Clement VII și de regele Franței și de regele Angliei și de regele Sigismund al Poloniei, care îi e ca un tată; deci ei, ca niște buni creștini, ca oameni de cinste și iubitori de dreptate, să vadă și să recunoască pe față că dreptatea e de partea lui și să nu-i acorde niciun ajutor lui Ferdinand“¹⁾. Ca răspuns la acest apel, George de Saxa, împins de consilierul său, Otto von Pack, — și Filip, landgravul de Hessa, ajutați de danezii protestanți, încercară în primăvara lui 1528, să răstoarne puterea habsburgică și să-l susțină pe Zapolya, dar până la sfîrșit, Saxonul se supuse împăratului și tentativa nu izbuti²⁾. La 22 Mai, Zapolya adresează chiar împăratului o scrisoare-protest pentru a i se face dreptate³⁾ și trimite o ambasadă la Viena, „ut Ferdinandus illis finibus contentus esset, quibus ad illud tempus armis aut favore aliquo potitus fuerat, sibi pacifice obtinendum linqueret ea, quae in praesens suae ditionis esset; praeterea si non incommodum videretur, vinculum hoc perpetuae pacis matrimonio filiae suae corroboraretur et inviolabile fieri permetteret“. Răspunsul a

1) Pótlék Szamosközy István történeti maradványaihoz, pp. 446—50; și la Sleidanus, cu oarecare schimbări, pp. 162—4.

2) Brandt, op. cit., pp. 292—3.

3) Pótlék Szamosközy István történeti maradványaihoz, pp. 441—3.

fost ca Ioan să se mulțumească cu Ardealul, să cedeze Ungaria cu Buda și să renunțe la relațiile cu Turcul¹⁾.

În acest timp, cauza ferdinandistă prinde teren în Moldova: Rareș trecuse iar de partea arhiducelui, căruia la 14 Februarie îi scrisese, prin episcopul de Erlau, că-i va fi aliat nedespărțit și va câștiga pentru el pe cele trei națiuni ardelenne, scîrbite de Zapolya, „dușmanul creștinătății care s'a înțeles cu Turcul”²⁾. Iar la 12 Mai, Pietro Zeno srie din Constantinopol celor zece, că Domnul Moldovei e în înțelegere cu arhiducele și în scop d'a servi interesele Austriei, a cerut dela Sultan permisiunea să se bată cu Polonii, Ibrahim-Pașa o știe și solii germani sunt reținuți încă la Poartă³⁾. Despre Tranquillus Andronicus, secretarul dalmat al lui Ioan, se bănuiește deasemenea că s'ar înțelege pe ascuns cu Rareș și cu arhiducele⁴⁾, bănuieli care mai târziu se vor adeveri. Zapolya nu se știa trădat de omul său, — pe care-l va mai păstra destui ani pe lîngă sine,—dar lupta contra lui Ferdinand, stimulând pe cît era posibil interesul curții franceze, la care trimite în ambasadă, la 16 Mai, din Tarnow, pe Ioan Statilius, episcop de Alba-Regalis, pe care-l recomandă lui Anne de Montmorency⁵⁾. La sfîrșitul aceleiaș luni, la Constantinopol se credea că în urma intervențiilor franceze, Turcii proiectează în combinație cu Valahia o campanie „pentru a pedepsi pe cei ce nu recunosc pe Zapolya”⁶⁾. Ca să pareze lovitura, Ferdinand îl expediază pe Leonardo Nogarola în Ardeal, în scop de a-l convinge pe Unguri să țină oastea pregătită pe picior de război și de a li insufla o creștinească ură contra Turcilor⁷⁾. La 24 Iunie, din Cracovia, cancelarul Szydlowiecki — omul cu simpatii germane — comunică lui Albert de Brandenburg că nu s'a produs încă nicio năvală turcească în Ungaria, Tătarii și Moldovenii nu s'au mișcat nici ei,

1) Verancius, op. cit., pp. 39—40.

2) Iorga, Istoria Românilor din Ungaria și Ardeal, I, p. 134.

3) Iorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XV-e siècle. VI-e série, p. 137.

4) Ursu, op. cit., pp. 26—7.

5) Charrière, op. cit., p. 162.

6) Iorga, op. cit., pp. 137—8.

7) Monumenta comitialia regni Hungariae, I, pp. 226—9.

cu toate afirmațiile Palatinului Siradiei¹⁾ (Laski). Ferdinand pare să aibă din ce în ce mai mulți sorți de izbândă, căci la 2 Iulie, partisanul său, Ștefan Majláth, îi vestește, plin de trufie, pe Brașoveni că a ocupat cetatea Făgărașului și nici banii nu-i lipsesc²⁾, iar Radu al Munteniei trecuse și el de partea arhiducelui³⁾, desigur în urma insistențelor lui Petru Perényi și ale agentului imperial Andrei Mihalevics⁴⁾. La 9 Septembrie, Ferdinand, din Praga, vestește pe Soliman că l-a rugat pe „spectabilem et magnificum” Radu să mijlocească încheierea păcii: „Maiestatea Voastră Imperială sa se lipsească de discursurile lui Ioan Zapolyanul, care pretinde să administreze Ungaria; de altfel noi suntem pregătiți să trimitem în chip solemn pe oratorii noștri la Maiestatea Voastră Imperială și suntem siguri că Ea va îndeplini ceace ni s’a arătat de către Radu-Voevod”⁵⁾.

În luna Septembrie, Statilius, însoțit de Rincon, se găsea la Londra, pentru a pleda cauza stăpânului său⁶⁾ Ioan își strânsese o oaste solidă în Polonia și la 25 Septembrie, la localitatea Sáros-Patak, câștigă o strălucită victorie asupra armatei lui Katzianer, intră în Ungaria și poposește sub zidurile Timișoarei în așteptarea ajutoarelor turcești⁷⁾, cari nu vor zăbovi. Într’adevăr, peste puțin, oastea zapolyană se întâlnește la Lipova cu oastea lui Mehmed-Beg, pașa de Semendria⁸⁾ Îndată, Rareș se declară partisan al lui Zapolya, a cărui autoritate e gata s’o impună în Ardeal cu armele⁹⁾. La 28 Octombrie, Statilius în numele lui Ioan și cancelarul Du Prat în nume e lui Francisc I, încheiau un tratat de alianță ofensivă și defensivă, regele Franței obligându-se să-l ajute pe Zapolya cu bani și oaste, iar celălalt legându-se să lase moștenitor al coroanei ungare pe al treilea fiu al regelui,

1) Iorga, Studii și Documente, XXIII, p. 4.

2) Hurmuzaki, XV¹, p. 305.

3) Iorga, Studii și Documente, III, p. XLIX.

4) Hurmuzaki II¹, p. 67.

5) Ib., ib.

6) Ursu, La politique orientale de François I-er, p. 47.

7) Stöller, op. cit., p. 7.

8) Ursu, Die auswärtige Politik des Peter Rareș, p. 37.

9) Ib., ib.; cf. și „Petru Rareș” de acelaș, p. 9.

Henri, duce d'Orléans ¹⁾. Se pare că această alianță politică trebuia întărită și prin una matrimonială, regele Franței promițând lui Ioan mâna prințesei Isabeau d'Albret, sora regelui Navarrei ²⁾. La sfârșitul aceluiaș an, Zapolya primește dela Francisc, prin Rincon, o sumă de 20.000 scuzi ³⁾. Ferdinand trebuise să se aștepte la asemenea lovitură, deoarece Brașovenii, bine informați ca întotdeauna, îl vestiseră pe Gerendy că nu e imposibilă o intervenție a Turcilor; însă acesta, la 24 Septembrie (chiar în ajunul bătăliei dela Sáros-Patak) li răspunsese să fie fără grijă, căci nici pentru toamna aceia, nici pentru iarna ce vine, nu poate fi vreo primejdie! ⁴⁾ Resultatul acestei inerții din partea lui Ferdinand și a miniștrilor săi, s'a văzut mai sus. După încheierea tratatului dintre Francisc I și Zapolya, bietul Ferdinand, desnădăjduit, colindă Austria-de-jos, Austria-de-sus, Carintia, Tirolul, Steiermark, ține în tot cursul lunilor Noembrie și Decembrie, diete la Linz, la Graz, la Innsbruck, pentru a cere subsidii ⁵⁾; statele austriace îi promet ceva, însă cu condiția „sine qua non” a acordării libertății religioase ⁶⁾. Nenorocitul trimite solii în scopul obținerii de ajutoare și la regele Poloniei — solul era Siegmund von Herberstein și — culmea naivității — la Henric VIII, pe episcopul Johann Faber ⁷⁾. Singură buna mătușe Margareta îi trimite în ajutor un corp de 1500 Spanioli, sub comanda lui Don Luis d'Avalos ⁸⁾.

În Noembrie, Hațeganii, Lugojenii și locuitorii din ținutul Caransebeșului, trec de partea lui Zapolya ⁹⁾; la 21 Decembrie, Sibienii scriu desnădăjduiți Brașovenilor că Turcii au promis lui Ioan o oaste de 11.000 Sîrbi și 1000 de ianiciari; Ioan a spus că va trece pe cei cari i-au fost potrivnici prin foc și sabie, „deci noi, Saxonii, suntem

1) Charrière, op. cit., pp. 162—9.

2) Ib., p. 178 (extras din memoriile lui Martin du Bellay)

3) Ursu, La politique orientale de François I-er, p. 48.

4) Hurmuzaki, XV¹, p. 307.

5) Stöller, op. cit. p. 7.

6) Ib., p. 8.

7) Ib., ib.

8) Ib., ib.

9) Hurmuzaki, XV¹, pp. 307—8.

pierduți“¹⁾. La 31 Decembrie, din Cluj, Alexis Bethlen, vice-voevodul Ardealului pentru Ferdinand, îi imploră pe Bistrițeni să-i trimită trupe de „Valahi sulitași“ pentru slujba arhiducelui²⁾. Într'un cuvînt, anul 1528 se termină în chip fericit pentru Zapolya, mai puțin fericit pentru imperiu. Insuccesele cauzei ferdinandiste din acest an sunt preludiul desastrelor din anul ce sta să înceapă, când Viena va fi la doi pași de pieire.

Anul 1529.

Chiar din primele zile ale anului, începe seria neizbânzilor lui Ferdinand, deocamdată numai în domeniul politic, în așteptarea celor de ordin militar. Dieta ardeleană, adunată la Vașarheiu, esită să se declare pe față pentru arhiduce³⁾. Petru Rareș reîncepe negociațiile cu Zapolya⁴⁾. Ștefan Báthory care de curînd asediase, arsese și prădase orașelul săsesc Schaesburg, „weil es die Stadt mit den Teutschen wider Johannem hielten“, trece de partea lui Zapolya⁵⁾. Dacă în 1527, Báthory fusese partisan al Habsburgilor, aceasta s'a datorit probabil influenței vărului său, Andrei Báthory de Ecsed, care-l detesta pe Ioan, fiindcă acesta dăruise domeniul său Ecsedvar unui războinic din oastea sa, cu nume foarte ciudat, Gogunthar⁶⁾. Era unul din obiceiurile lui Ioan de a fi foarte darnic cu bunurile altora,—am văzut mai sus că și lui Alexis Bethlen îi donase niște posesiuni bistrițene, ceace dealtfel nu i-a folosit prea mult, căci în anul următor, Bethlen l-a trădat,

La 2 Ianuar 1529, proaspătul prieten al lui Ferdinand, Radu al Munteniei, e ucis la Rîmnic, de boerii „Zapolyeni“, ucidere de care poate nu e străin Laski, ce tocmai atunci se întorcea dela Constantinopol, străbătând Țara-Românească⁷⁾. Iată-l deci pe Ferdinand lipsit de un însemnat auxiliar. Domnul Moldovei, la rîndul său, i se vedește acum ca un vrăjmaș hotărît: între 29 Ianuar și

1) Hurmuzaki, XV¹, pp. 308—9

2) Ib., pp. 309—10.

3) Iorga, Istoria Românilor din Ungaria și Ardeal, I, p. 135.

4) Chronik des Hieronymus Ostermayer, p. 13.

5) Goebel și Wachmann, Chronicon civitatis Schaesburgiensis, p. 92.

6) Hurmuzaki, XV¹, p. 300.

7) Iorga, Studii și Documente, III, p. LXXVII și Hurmuzaki, II¹, p. 74.

8 Februar, năvălește în părțile bistrițene, supuse pe Secui, cari i se declară vasali ¹⁾, îngrozește pe bietul Gerendy și pe Bethlen, cari în zadar cer ajutor dela Sibieni ²⁾. Brașovenii voiau să-și facă inimă și scriau Sibienilor că în ciuda tuturor prădăciunilor lui Petru, ei sunt încredințați de izbânda „serenissimului lor principe“ Ferdinand ³⁾. De fapt, pe ei îi dorea în suflet pentru toate cheltuelile ce le aveau cu întreținerea oastei lui Majláth la Făgăraș ⁴⁾, cât și pentru vicesima ce o plăteau lui Gerendy ⁵⁾ și-i vom vedea în curînd lepădându-se de cauza ferdinandistă. Într'acestea, Stefan Báthory alungă din Cluj pe episcopul Gerendy, care isbutind să-și salveze tezaurul, se refugiază în Sibiu; Báthory asediază orașul și pe câțiva Sibieni pe cari i-a găsit în afara zidurilor, i-a pus în țeapă ⁶⁾. Drept care, Brașovenii, de teamă să nu li se întîmple și lor la fel, — încă din Februar sondaseră terenul și în Făgăraș și la Buda, ca să vadă cum stau afacerile lui Ioan ⁷⁾, — îl trimit în primăvară pe Johann Fuchs la Ferdinand, pentru a-i declara că, lipsiți fiind de orice nădejde a unui ajutor din partea lui, îl roagă să-i deslege de jurămîntul de credință ⁸⁾. Sibienii sunt de acord și trimit și ei soli lui Ferdinand ⁹⁾. Credem că din primăvara lui 1529 datează declarația Sașilor către arhiduce, — declarație pe care Teutsch o presupune în mod eronat ca fiind din Octombrie 1527, când știm bine că tînrul prinț era într'o epocă de succese: nici cronicile săsești, nici socotelele brașovene și bistrițene, nu ni arată că s'ar fi produs în acel an o acțiune de protest față de arhiduce; — iată un fragment foarte semnificativ, care ni dovedește cât de puțin înflăcărat era patriotismul german al Sașilor: „Noi suntem ai Maiestății Voastre credincioși și ascultători ca și odinioară,

1) *Fontes rerum Transylvanicarum*, pp. 182—3, Hurmuzaki, XV¹, pp. 310—313; cf. și Iorga, *Istoria armatei românești*, I, pp. 243—4.

2) Hurmuzaki, XV¹, p. 313.

3) *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, II, pp. 124—5.

4) *Ib.*, p. 186; pt. veniturile și posesiunile sibiene și brașovene în acest timp, v. G. Müller, *Stühle und Distrikte...*, pp. 306—309, *passim*.

5) *Chronicon Fuchsis-Lupino*, p. 48.

6) *Quellen*, p. 188.

7) *Ib.*, IV, p. 76 (*Chronik von Simon Massa, Markus Fuchs u. a.*)

8) *Ib.*, *ib.*, și în *Chronicon Fuchsis-Lupino*, pp. 48—9.

9) Fr. Teutsch, p. 59.

pînă'n ziua aceasta v'am servit și suntem gata să vă servim și d'acum înainte. Depinde însă, dacă Maiestatea Voastră nu intră în posesia sfintei coroane și a regatului ungar, de care noi atîrnăm, ni e teamă ca nu cumva Maiestatea Voastră să se războiască și să fie învins, iar noi, soțiile, frații, copiii și urmașii noștri, s'ajungem într'o veșnică robie. Ce-i va folosi Maiestății Voastre dacă noi, averile noastre și — de aceasta ferească-ne Dumnezeu — însăși Maiestatea Voastră, pierim? Pe temeiuri atît de grele și învederate, suntem siliți să ne lepădăm (abzufallen) de Maiestatea Voastră, deci binevoiască Maiestatea Voastră a nu ni mai cere d'acum înainte nici credință, nici ascultare, nici ajutor¹⁾. Își închipue oricine plăcerea lui Ferdinand la auzul unei asemenea declarații. Cât despre Carol, acesta, pentru a face față pericolului turcesc, trimite în Februar pe Jean de Balbi la regele Persiei²⁾. Iar nenorocitul arhiduce scrie fără nîncetare la nenumărați episcopi, cardinali, simpli abați chiar, pentru a implora ajutoare³⁾. În fața acestei situații, împăratul nu vede altă soluție decât aceia d'a convoca dieta, pe care o deschide la 15 Mart la Spira. Scopul adunării acestei diete era, în intenția lui Carol și a fratelui său, obținerea de ajutoare cît mai numeroase în bani și oameni, pentru a se putea anexa în sfîrșit întreaga Ungarie, însă prinții germani profitară de ocazie pentru a-și expune doleanțele lor de ordin religios. Și astfel începu a se discuta problema transformării trupului și sîngelui lui Hristos în împărtaşanie și numai cu mare greutate prinții fură smulși dela aceste preocupări teologice pentru a vota recrutarea unui corp de 20.000 infanteriști și 4000 cavaleri, promiși lui Ferdinand⁴⁾. Dieta nu făcu decît să dovedească odată mai mult complecta desorganizare a imperiului pe tărîm politic și religios, mai ales atunci când, sub pretextul libertății de conștiință — pe care altfel o înțelegeau partizanii lui Luther și altfel cei ai lui Zwingli, — (căci în sinul partidului Reformei era mare vrajbă și desbinare), — electorul

1) Teutsch, op. cit. p. 59.

2) Charrière, I, p. 172, după Lanz, *Korrespondenz des Kaisers Karl V*, I, p. 292.

3) Stöller, op. cit., pp. 9—10.

4) Jockell, op. cit. II^a, pp. 69—73

de Saxa, margravul George de Saxa, landgravul Filip de Hessa, prințul de Anhalt, ducii de Luneburg, Ernest și Francisc, și reprezentanții a 16 orașe germane, protestară la 19 April contra decisiunilor dietei și o rupseră pentru totdeauna cu Lutheranii, cari nu admiteau ca privilegiile ce nădăjduiau să dobîndească, să se întindă și asupra doctrinei din Zürich ¹⁾.

La 10 Mai, Sultanul pleacă din Constantinopol, însoțit de vizirul Ibrahim, de Bechram, beglerbegul Asiei, pașii Ajas și Kasim, „pentru a face ordine în Ungaria” ²⁾. Ferdinand e nevoit să recurgă la bunele oficii ale Papei, după cum aflăm din scrisoarea lui Carlo Capello către Dogele Andrea Gritti (Florența, 2 Iunie): „Ho veduto eziandio una lettera particolare dell'ultimo del passato da Roma... che v'era giunto un corriere di Ferdinando e che gli oratori cesarei e di Ferdinando avevano domandato al Pontefice che volesse mandare un cardinal-legato in Ungheria con facoltà di potere impegnare e alienare tutti i beni ecclesiastici per la difensione contro al Turco e che dovesse al presente mandare sessanta mila scudi, altrimenti protestaranno a Sua Santità che ogni male che succedesse alla cristianità, nasceria da Lei e dalla Sede Apostolica” ³⁾. Inutil de adăugat că Papa Clement avea altă treabă decât să se ocupe de Ungaria.

În acest timp, Rareș, care în Mai încheiase, prin mitropolitul său, un acord cu Ioan, la Lipova ⁴⁾, nu încetează de a reclama Bistrițenilor și Brașovenilor censul ce se plătia pe vremea răposatului crai Ludovic înaintașului său, reclamații sprijinite de Nicolai Apaffyi ⁵⁾, dar Sașii nici nu aveau de gând, mai ales acum când prezenta la Turda și Sibiu a lui Majláth și Valentin Török, pregătiți de război, convinși că-l vor zdrobi pe „superbum tyrannum”, care se va căi amar de cutezarea sa ⁶⁾, li dădea

1) Brandi, op. cit., p. 295.

2) Iorga, *Geschichte des osman. Reiches*, II, p. 408.

3) Alberi, op. cit., I², p. 127.

4) Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareș*, p. 46; menționarea acordului într-o scrisoare a lui Tranquillus: toată nobilimea ungară s'a supus regelui, afară de Sașii refractari, dar în curând Domnii Români îi vor supune și pe ei (Lipova, 11 Mai, în Veress, op. cit., pp. 6—7).

5) Hurmuzaki, XV¹, pp. 315—18.

6) Ib., pp. 318—24. www.dacoromanica.ro

curaj. Petru însă, care niciodată nu renunță la jocul riscat, vrea să mai sondeze încă intențiile lui Ferdinand, pentru a cântări ofertele: calculul vicleanului Domn costă o viață de om, aceia a părcălabului de Ciceu Toma, asasinat la începutul lui Iunie de către oamenii lui Alexis Bethlen și Grigorie Erdelyi, reprezentanții imperiali ¹⁾.

Îndată oastea moldoveană, care se ținea gata de năvală, pune stăpânire pe Ciceu și pe Cetatea-de-Baltă. De care lucru îngroziți, Sașii scriu vel-vornicului muntean Neagu, că se vor supune învingătorului (18 Iunie) ²⁾. La 20 Iunie, Rareș arde Săcelele, la 22, oastea lui Grozav înfrânge pe Gerendy și pe Török la Feldioara, asediază Brașovul, în timp ce hatmanul muntean Lăudat asediază Branul ³⁾. La 24, Danciul și Barbovski câștigă altă victorie asupra Ferdinandistilor sub zidurile Ciceului ⁴⁾. Biruința lui Rareș ar fi fost și mai definitivă, dacă Stefan Báthory, însărcinat să-l secundeze, deși avea trupe mai numeroase decât ale Imperialilor, speriat de tunurile acestora, n'ar fi încheiat un acord cu ei: Ferdinandistii să nu-l atace și el, în schimb, îi va lăsa să plece unde vor vrea ⁵⁾; așa încât, Moldovenii fură nevoiți să ridice asediile și la 1 Iulie, Domnul era acasă, la Botoșani ⁶⁾. Cât despre Brașoveni, aceștia par'că erau meniți numai nenorocirilor: abia scăpară de Rareș — și o parte din oraș arse cu totul la 25 Iulie ⁷⁾.

În cursul lunii Iulie, Antoine de Rincon e iarăși la Cracovia, pentru a negocia cu Sigismund în numele regelui Franței, pentru Zapolya ⁸⁾. Oricum, „craiul Ioan” putea fi mulțumit de străduințele lui Francisc I, de succesele aliatului său moldovean, precum și de faptul că Secuii trecuseră de partea sa, iar Hațeganii și cei din Ca-

1) Ursu, op. cit. p. 12, Iorga, Ist. Românilor din Ungaria și Ardeal, p. 138; v. în *Fontes rerum Transylvanicarum*, pp. 192-3, scrisoarea în care episcopul Agriei îi descrie lui Ferdinand, în chip foarte placid, asasinatul.

2) Hurmuzaki, XV¹, pp. 321-2.

3) *Chronicon Fuchsis-Lupino*, pp. 49-50.

4) Ursu, op. cit., pp. 47-56.

5) Ostermayer, *Chronik*, pp. 14-15.

6) Hurmuzaki, XV¹, p. 325.

7) *Chronicon Fuchsis-Lupino*, p. 49, nota 1.

8) Ursu, *La politique orientale de François I-er*, p. 50.

ransebeș nici nu se mișcă pentru arhiduce ¹⁾). În cursul lunilor Iulie și August, Petru-Vodă, ai cărui ambasadori se aflau la Alba-Iulia, lângă Ștefan Báthory, locotenentul lui Ioan ²⁾), nu încetează a reclama Sașilor să achite răscumpărarea, Bistrița și Ungurașul fiind acum posesiunile sale, dăruite lui de Craiul ³⁾), dar Sașii — în special Sibienii — trăiau cu ilusia că Ferdinand se ținea gata de război, cu trupe puternice în Buda ⁴⁾). În realitate, capitala ungară nu avea altă apărare decât pe Toma Nadásdy și Petru Perényi cu slujitorii lor, iar arhiducele trimisese două baniere de mercenari, comandate de Christoph Besserer și Johann Traubiger ⁵⁾). Primejdia era serioasă pentru imperiu; de aceea, infanta Margareta trebui să încheie pacea cu Franța (Cambrai, 3 August, „la paix des Dames“) pentru ca nepoții ei să poată avea mâinile libere în rășărit — și împăratul trimise pe Dunăre o flotă improvizată, pusă sub comanda lui Hieronymus de Zara, dar care nu făcu nicio ispravă ⁶⁾).

La 13 August, Sultanul primia în tabăra sa dela Mohács, cu o cinste neobișnuită, pe Zapolya ⁷⁾); acesta era însoțit de cancelarul său Verböczy, Emeric Czibák și Laski, în care contemporanii vedeau pe omul fatal, cel ce mînase pe necredincioși la pierrea creștinătății ⁸⁾). Ferdinand, desnădăjduit, oferea Sultanului prin solul său Nicolae Jurisich un peșcheș de 100.000 ducați anual, pe timp de zece ani, iar vizirului unul de 40.000 ducați, însă Soliman nici nu voi să-l vadă pe trimisul „regelui Vienei“ ⁹⁾).

La 11 Septembrie Buda era predată Sultanului de către mercenarii germani ¹⁰⁾), și la 16, Zapolya primea coroana Ungăriei. Îndată, Soliman se grăbi către Viena, sub zidurile căreia ajunse în ziua de 20 Septembrie ¹¹⁾).

1) Iorga, *ib.*, *ib.*

2) Hurmuzaki, XVI, p. 328.

3) *Ib.*, p. 326.

4) *Ib.*, pp. 327—8

5) Stöller, *op. cit.* p. 13.

6) *Ib.*, p. 15.

7) Iorga, *Geschichte des osman, Reiches*, p. 408

8) Sleidanus, *op. cit.*, pp. 174—5.

9) Iorga, *op. cit.*, p. 410 și Zinkeisen, *op. cit.*, pp. 676—80.

10) Stöller, *op. cit.*, p. 13.

11) *Ib.* p. 28.

Oraşul fu admirabil apărut de trupe spaniole şi flamande, comandate de Katzianer, Nicolae de Salm, Juan de Salinas, Melchior de Villareal, Juan de Aguilera, Don Jorge Manrique, Christoph de Aranda, Alonso de Heredia, la care se adăuga şi un regiment de Carintieni, condus de Niklas von Thurn ¹⁾, dar mai ales lui Pedro de la Cueva se pare că i se datoreşte scăparea Vienei, atât prin felul cum a regulat tirul artileriei, cât şi prin curajul cu care a condus „ieşirile” ²⁾. La luptele date pentru mîntuirea oraşului imperial, armata germană comandată de Filip de Baden, locotenentul lui Ferdinand, n’a luat parte, iar când Palatinul Frederic se apropie de Viena cu Saxonii săi, după 20 Octombrie, Turcii se şi retrăseseră ³⁾. Cât despre Ferdinand, — acesta stătea la Linz, de unde dădea manifeste pentru a ralia toată creştinătatea contra Turcilor ⁴⁾. Când i se păru că nici la Linz nu se găseşte în destulă siguranţă, se refugie la Praga, după cum aflăm din ironica scrisoare adresată de Sultan prietenului său, Dogele Andrea Gritti ⁵⁾.

La întoarcerea dela Viena, Luigi Gritti, în schimbul unui dar de 2000 ducăţi, predă lui Zapolya pe primejdiosul Petru Perényi şi pe secretarul său, Simon Deák Athinai ⁶⁾. Resultatul campaniei turceşti nu fu altul decât sleirea forţelor imperiului şi probabil Soliman nici nu avusese de gînd altceva: scopul fusese stabilirea definitivă a dominaţiei turceşti în Ungaria, dar nici nu poate fi vorba de un plan serios de cucerire a Austriei, căci în cazul acesta Soliman nu şi-ar fi pornit expediţia în plină toamnă. Dacă a asediat Viena, a făcut-o desigur din trufie, din dorinţa de a-i sfida pe „Ghiauri”, din plăcerea pentru aventură, „per isfogarsi”, cum ziceau italienii contimpo-

1) Stöller p. 66.

2) Ib. pp. 57—8, 67; cf. Zinkeisen, pp. 680—92, Hammer, pp. 67—77. Jockell, op. cit., pp. 251—63, Ranke, op. cit., III, pp. 193—216; ca isvoare contimporane, v. Istvánffy, pp. 101—2 şi Fontes rerum Austriacarum, vol. XXX, p. 5.

3) Stöller, op. cit. p. 54.

4) Jockell, op. cit. p. 248.

5) Stöller, op. cit., în apendice (text grec; resumat şi analiză de N. Iorga, în Revue Historique du Sud-Est Européen, vol. XVI, pp. 5—6).

6) Iorga, Geschichte des osman. Reiches, p. 412.

rani lui Machiavelli. Dacă ar fi prelungit asediul cu cel mult o lună, Viena ar fi căzut fără îndoială, dar Soliman, nevrînd să se expună la rigorile iernii, a părăsit Austria ca un biruitor — căci tuturor aliaților săi Soliman li relatează campania sa ca o serie de victorii ¹⁾ — fără să se grăbească, pe'ndelete, — abia la 16 Decembrie, se găsește din nou la Constantinopol ²⁾. Un alt motiv al întoarcerii lui Soliman de sub zidurile Vienei, pare a fi fost faptul că Francisc I încheiase pacea dela Cambrai, prin care se angaja să nu mai recurgă la ajutorul necredincioșilor; aflând aceasta, Sultanul, desgustat, n'a mai vrut să-și sacrifice armata pentru un aliat atât de neloial ³⁾.

În Ardeal domnia haosul; acum vine și Petru Rareș, ca să-și ia în stăpânire posesiunile. La începutul lui Octombrie cuprinde Rodna și asediază Bistrița ⁴⁾. În timp ce oastea moldoveană poposisse sub zidurile cetății, înăuntrul partizanii lui Zapolya se încăierau cu Ferdinandistii ⁵⁾. Trupele comandate de logofătul Mișu pustiiră vilele din jurul orașului, arseră o mulțime de case, așa încât părcălabul Martin Schneider, sfătuit de consilierul Thomas Werner — un zapolyan — se hotărî să intre în tratative cu Rareș, care la 6 Octombrie se afla în cartierul său general, la Iad ⁶⁾. Domnul însărcină pe Vlădica Athanasie, pe vel-vistierul Tomșa și pe Simeon Dracșin, părcălabul Ciceului, să trateze condițiile de pace cu Bistrițienii ⁷⁾. Însă la 9 Octombrie, într-o Sâmbătă, delegații bistrițeni, probabil la instigația lui Winzenz Kürschner, ferdinandistul, asasinară pe episcop, pe Tomșa, pe Dracșin și toată suita lor ⁸⁾. Atunci Domnul lasă sub zidurile Bistriței o oaste destul de puternică, cucerește Prejmerul și asediază Brașovul, care se predă lui Petru, se răscumpără „magna vi pecunie” și jură credință lui Ioan la 25

1) V. scrisoarea sa către senatul venețian (Belgrad, 10 Noembrie) în Hammer, ed. fr., V. pp. 457—60 (Notes et éclaircissements).

2) Iorga, op. cit. p. 412.

3) Charrière, op. cit., p. 174.

4) Ursu, Die auswärtige Politik des Peter Rareș, pp. 57—63

5) Kisch, op. cit., p. 39.

6) Ib., ib.

7) Hurmuzaki, XV¹, p. 337.

8) Kisch, op. cit. ib.

Octombrie ¹⁾. Sighişoreni se răscumpără şi ei, plătind zece mii de florini ca şi Braşovenii, dar nu vor să se supună lui Ioan pînă la o victorie definitivă ²⁾. În Noembrie, Rareş pradă în unire cu Muntenii Ţara Bârsei, ai cărei locuitori se supun „Craiului” Ioan fără nicio condiţie ³⁾.

Sibienii însă se hrăneau cu iluzii şi la 12 Noembrie, când aproape tot Ardealul era în mîna lui Rareş şi a Zapolyenilor, scriau Braşovenilor următoarele: „Din părţile ardeleni şi ale ţării ungureşti, în mod sigur s’a dat de ştire că Sultanul a fost alungat cu toate oştile sale, Ibrahim-Paşa, fiul dogelui Venetiei (Gritti) cu alte multe căpetenii turceşti au fost ucişi, nobilii unguri ce sunt lângă Ioan au fugit toţi, el n’are lângă sine nici 20 Unguri, iar Turcii îl ţin sub pază aspră. Se zice că Sultanul a pierit; unii însă afirmă că s’a refugiat într’un castel oarecare; Czibák doreşte iertarea (dela Ferdinand), s’a unit cu contele Timişoarei (Perényi, care era prizonier) şi amîndoi au ridicat oaste: pe Turcii ce se întorceau, i-au măcelărit din fugă” ⁴⁾. Acelaş lucru li scrie Sibienilor şi Marele Ban Barbul Craiovescul: că Turcii învinşi fug peste Dunăre ⁵⁾. Însă Gerendy şi Majláth — cari la sfîrşitul lui Octombrie scriseseră lui Ferdinand că li-ar fi greu să-i câştige pentru el pe Ardeleni, acum când s’a văzut puterea lui Zapolya şi când amîndoi Domnii români îl ajută ⁶⁾, — nu confirmă aceste ştiri măreţe, ci fşi manifestau o vagă dorinţă „de a curăţi ţara aceasta nenorocită de lotri” ⁷⁾. La sfîrşitul lui Noembrie, Sibienii se tem de o lovitură munteană la Bran şi la Turnu Roşu, dar tot speră că Ioan „e fugar, sau chiar ucis” ⁸⁾. La 29 Petru e mereu pe apa Bistriţei ⁹⁾. La începutul lui De-

1) Quellen, IV, p. 77 şi Fontes rerum Transylvanicarum, pp. 198-202.

2) Io:ga, Istoria Românilor din Ungaria şi Ardeal, I, p. 138 şi Ursu, Petru Rareş, pp. 16-17.

3) Hurmuzaki, XV¹, p. 341.

4) Ib., p. 343.

5) P. P. Panaitescu, Documente slavo-române din Sibiu, pp. 29-30 (An. Ac. Rom., Studii şi Cercetări, XXXII).

6) Hurmuzaki, II¹, pp. 68-9.

7) Hurmuzaki, XV¹, p. 343.

8) Ib., p. 344.

9) Ib., p. 345.

cembrie, atacă din nou cetatea, ale cărei trupe sunt organizate de Johannes de Nürenberg ¹⁾, dar Bistrițenii înșiși, în frunte cu noul părcălab, Werner, zapolyanul, știu că nu vor putea rezista prea mult. Cât despre Brașoveni, aceștia, oameni mai prudenți, se supun lui Zapolya, — deși îl detestau, deoarece Voievodul îi pedepsise aspru în 1514, în timpul răscoalei lui Dózsa și li jefuise posesiunile din părțile Branului, fiindcă ei nu voisesă să ia armele contra rebelilor ²⁾, — trimit în dar cupe de argint aurit lui Mehmed, begul Semendriei și fiului său, precum și boierilor munteni cari mijlociseră pacea, altele asemenea ³⁾.

Pentru moment Ferdinand, în acest Ardeal supus de rivalul său, nu păstra altă prietenie folositoare și solidă decât aceea a lui Ștefan Majláth, care-i rămâne credincios, poate și din motivul că interesele familiei soției sale, Anna Nadásdy, erau legate de partida ferdinandistă ⁴⁾. Pe la sfârșitul lui Decembrie, e un schimb de scrisori destul de tăioase între Majláth și Rareș, cu privire la simpatiile lor politice; Majláth, foarte curtenitor, îi scrie lui Rareș: „*Vestrae Magnificentiae benevolentiam nunquam perdere, sed eius gratiam tanti emere volo*“, dar îi mai declară cu dârzenie că pe Ioan nu-l recunoaște ca rege, ci serenissimului său Domn Ferdinand îi va servi pînă la moarte ⁵⁾.

Din această credință pentru casa de Austria i se va trage lui Majláth pieirea.

1) Kisch, op. cit., p. 40.

2) Die Rechtslage des ehemaligen Törzburger Dominiums, p. 15; cf. și Müller, Stühle und Distrikte..., p. 276.

3) Quellen, II, p. 212.

4) Detalii despre Ștefan Majláth și Anna Nadásdy, v. la Ioan, Căvalier de Pușcariu, „Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului“, vol. IV, passim.

5) Fontes rerum Transylvanicarum, p. 205 și Hurmuzaki, II¹, p. 70

C A P I T O L U L II.

Ofensiva Turcă.

(1530 – 1532)

Anul Dietei dela Augsburg.

În Ianuarie 1530, Sighişorenii anunţă în sfârşit că au încheiat pace cu Petru Rareş şi sunt gata să se supună lui Ioan ¹⁾; Pempflinger, foarte descurajat, îl vestea pe Ferdinand că n'are mare lucru de nădăjduit dela Ardelenii lipsiţi de orice ajutor din partea sa ²⁾: toate oraşele săseşti refuzau să plătească tributul către arhiduce, se duşmăneau unul pe altul şi ameninţau pe Bistriţeni, singurii cari mai încercau încă să se opună lui Zapolya, cu excluderea din Universitatea săsească ³⁾. Cu alte cuvinte, situaţia din Ardeal începea să se clarifice în sensul stabilirii lui Ioan.

Împăratul părăsind pentru moment planurile de expansiune în Răsărit, din strălucita Bolonie a încoronării sale, scria fratelui său sfătuindu-l să încheie cu orice preţ pace cu Turcul, să scrie el însuşi Sultanului în chipul cel mai amabil („vous luy donnerez à cognoistre que desyrez son amytié“), căci imperiul nu are mijloace suficiente pentru a se război cu Soliman ⁴⁾. Carol se gândia să se ducă la Napoli, unde trebuia să potolească oarecari nemulţumiri, însă Margareta sprijinea cererile lui Ferdinand, pledând pentru un război sacru: cât despre banii

1) Hurmazakt, XV¹, p. 348.

2) Hurmuzakt, II¹, pp. 70–1.

3) G. Müller, Die Sächsische Nationuniversität in Siebenbürgen, pp. 18–19.

4) Charrière, I, p. 177, după Lanz, Korrespondenz des Kaisers Karl V, I, p. 261.

necesari realizării acestui plan, ea recomanda să se imite procedeul prinților reformați și să se vîndă bunurile bisericesti¹⁾. Ferdinand, la rîndul său, pentru a nu pierde contactul cu Orientul, trimitea la Sigismund pe Hans Fuchs și pe unul din secretarii săi, Martinus Sidonius Pempflinger, dar nu prin Ardeal, ci prin Moldova²⁾, căci în Ardeal nu era nicio siguranță pentru oamenii arhiducelui, toți fiind arestați de Zapolyeni, cum se întîmplase cu puțin mai înainte cu niște iscoade-călăuze ale lui Katzianer, care căzuseră în mâinile unor partizani ai lui Ioan și se făcuseră nevăzuți³⁾. Cât despre Sași, aceștia simțeau un egal dispreț — dispreț deghisat din pricina intereselor politice — față de Ferdinandști, cât și față de Zapolyeni, căci, după cum glăsuște Chronicon Fuchsio-Lupino: „cine comitea vreo crimă pe posesiunile lui Ioan, se refugia la Ferdinand și vice-versa, așa încât cei doi regi nu numai că aveau drept partizani oameni de rînd, ci și cei mai mari criminali“⁴⁾. Oricum, Sibiienii par acum destul de domoliți, primesc cu fruntea plecată poruncile pe care li le trimite ca un stăpîn Ioan, „Craiul“, instalat în Februarie la Buda ca un adevărat rege al Ungariei⁵⁾. Brașovenii par tot așa de supuși, însă Báthory îl avertisează pe Rareș că sunt niște trădători și bine ar face să n'aibă multă încredere în ei⁶⁾.

În acest timp în Țara-Românească se întîmplase o sângeroasă tragedie, așa cum s'au petrecut atâtea în epoca Renașterii: la 13 Februarie, Domnul muntean Moise-Vodă își căsătorește pe o soră a lui cu Barbul, banul Craiovei; în mijlocul ospățului nupțial, poruncește să fie tăiați câțiva boieri ce-i erau potrivnici. Mazilit de Turci, se refugiază în Ardeal, împreună cu Barbul, cumnatul său, sperând să-și recapete tronul cu ajutorul Imperialilor, intră în relații cu suspectul Mark Pempflinger, — cel pe

1) Brandt, op. cit., p. 248.

2) Quellen, IV, p. 500.

3) Teutsch, op. cit., p. 61.

4) Chronicon Fuchsio-Lupino, p. 48, nota 1.

5) Hurmuzaki, XV¹, pp. 351—2; pentru relații ale Sibiienilor cu Țara-Românească în acest timp, v. P. P. Panaitescu, op. cit., pp. 30—1.

6) Hurmuzaki, XV¹, p. 354

care și ferdinandişti și zapolyeni îl acusau de trădare ¹⁾, și cu Majláth ²⁾. Astfel prin reintronarea lui Moise cu ajutorul lui Majláth și Pempflinger, cauza ferdinandistă avea să câştige un credincios auxiliar în Muntenia. În schimb, despre partea Moldovei, speranțele sunt puține, căci Rareș pare mai legat ca oricând de „bunul său prieten și frate” Zapolya, care nu încetează a li porunci Bistrițenilor să se supună lui Petru-Vodă (scrisoare din Buda, 22 Aprilie) ³⁾. Bistrițenii erau la capătul resurselor materiale și morale; pe de-asupra, mai fură și excomunicați, loviți cu interdicția, de către episcopul Albei, din pricina unei certe a tîrgoveților cu niște călugări franciscani ⁴⁾. Deci la începutul lui Iunie, pîrgarii Mathias Gref, Kaspar Literatus și Thomas Werner (Pelio) veniră în Moldova ca să ofere Măriei-Sale supunerea Bistriței ⁵⁾. Ferdinandistul Wolfgang Forster, care pretindea că are oarecari drepturi asupra Rodnei și Nösnergaului ⁶⁾, făcu imprudența să-i însoțească ⁷⁾. Pellio, dușmanul său de moarte, îl acuză în fața lui Rareș de trădare, astfel încât Vodă porunci ca Forster să fie decapitat și prietenul său, ferdinandistul Winzenz Kürschner, închis ⁸⁾. (Mai târziu, Rareș, captiv la Ciceu, se va desvinovăți de această osândire, pretinzând că singurul vinovat a fost Thomas, iar el „s’a lăsat condus de nu știe ce duh al furiei”; se va cere și mărturia lui Ioan Diacul, ca să se vadă că Vodă n’a avut gînd rău asupra nenorocitului Forster, ci perfidul Thomas poartă toată răspunderea ⁹⁾).

La 8 Iulie consilierul Peter Rehmer aducea lui Rareș censul Sfîntului Martin, numeroase daruri și promisiunea solemnă să-l ajute cu oaste în toate războaiele ¹⁰⁾, — pro-

1) Teutsch, op. cit., p. 59.

2) Iorga, Studii și Documente, III, p. LI.

3) Hurmuzaki, XV¹, p. 356.

4) Kisch, op. cit., p. 41.

5) Ib., ib.

6) Ib., p. 37.

7) Ib., p. 44.

8) Hurmuzaki, XV¹, p. 356.

9) Ib., pp. 382—3 și în Fontes rerum Transylvanicarum, pp. 280—1 și 288—9.

10) Kisch, op. cit. p. 44 și Ursu, Die auswärtige Politik des Peter Rareș, pp. 63—7.

misiiune pe care Bistrițenii și-au ținut-o, căci și la Oberytn și în luptele anului fatal 1538, din armata lui Rareș făceau parte numeroși Bistrițeni ¹⁾). Deoarece orașul se supusese autorității lui Petru, scaunele săsești găsiră de cuviință să-l excludă din Universitatea săsească ²⁾).

În vremea aceasta, în imperiu se făceau planuri mărețe de cruciadă și însuși Luther — care și în 1529 scrisese contra „infidelilor“, dedicându-și lucrările lui Filip de Hessa ³⁾ — își tipărea la Nürenberg, în scop de propagandă creștină, două cronici despre Turci ⁴⁾). În fine, la 20 Iunie, dieta imperiului e deschisă la Augsburg, pentru a se ocupa de cele trei chestiuni capitale: chestiunea religioasă, aceia a pericolului turcesc și a anexării Ungariei, în fine, aceia a guvernământului Germaniei ⁵⁾). Împăratul era însoțit de cardinalul Granvelle, secretarii de stat Cobos și Perrenin, iar Ferdinand de către cancelarul său Bernard de Cles, arhiepiscop de Trento ⁶⁾). Maria de Habsburg veni și ea, întovărașită de Nicolaus Olahus ⁷⁾). Foarte curînd după deschiderea dietei, interesele politice trec pe planul al doilea, lăsând locul de întâietate celor religioase, așa încât iarăși reîncep desbaterile teologice din 1529. La 25, „confesiunea dela Augsburg“, redactată de Melancthon, e declarată ca profesiune de credință de către electorul Saxeii, Ioan, margravul George de Brandenburg, Ernest și Francisc de Luneburg, landgravul Filip de Hessa, Wolfgang de Anhalt, Albert de Mansfeld și delegații orașelor Reutlingen și Nürenberg, la care în curînd aveau să adere și alte orașe din Germania-de-Sus ⁸⁾). Nefiind cu putință să se ajungă la o înțelegere între catolici și protestanți, și unii și alții reclamă convocarea unui conciliu general, dar legatul pontifical, cardinalul Campeggio, nu

1) Kisch, ib., ib.

2) Müller, op. cit., p. 42.

3) Mémoires de Luther, II, pp 6—12.

4) Veress, Bibliografia româno-ungară, I, pp, 5—6.

5) Brandi, op. cit. p. 301.

6) Ib., p. 300.

7) Lupaș, Studii, conferințe și comunicări istorice, I, p 90.

8) Brandi, op. cit., p. 302; dușmănia neîmpăcată a lui Filip contra Lutheranilor e explicată de Senta Schulz (în „Wilhelm IV von Hessen-Cassel, 1532—1592“, p. 4), atât prin dorința d'a fi pe placul vecinilor elvețieni, cât și prin influența covârșitoare a lui Bucer.

sprijini asemenea ideie, iar Clement VII nu părea deloc dispus să acorde împăratului împlinirea acestei cereri¹⁾. De Turci și de Ungaria bine-înțelea că nu se mai ocupa nimeni și dacă în August Papa făcea lui Ferdinand promisiuni foarte atrăgătoare („Pontifex hoc in conventu Ferdinando regi concesserat, ut totius Germaniae templorum ornamenta et quicquid esset auri atque argenti, summeret in bellum thurcicum²⁾”), întreg clerul german respinse cu hotărâre acest proiect³⁾. Fără ajutorul prinților și al clerului nu se putea întreprinde nimic, deoarece situația financiară a împăratului era în acest an deplorabilă⁴⁾, iar venitul anual de 600.000 florini al lui Ferdinand⁵⁾ nu era suficient pentru susținerea unei campanii contra Turcilor. Așa încât dieta se disolvă la sfârșitul lui Septembrie, fără alt rezultat decât accentuarea antagonismului dintre protestanți și catolici și vădirea indiferenței lui Clement VII, față de problemele vitale ale imperiului.

Cu o lună mai înainte, partizanii ardeleni ai lui Ferdinand încercaseră să redea tronul muntean lui Moise Vodă; după o primă tentativă nenorocoasă a lui Mark Pempflinger, Majláth, însoțit de Gaspar Horváth, trecu în Muntenia pe la Turnu-Roșu (18 August) cu o puternică oaste ferdinandistă⁶⁾, însă biruitorii fură boierii lui Vlad Vodă; Moise și cumnatul său, Barbul Craiovescul, pieriră în luptă, iar Majláth căzu prizonier în mâinile Turcilor cari ajutau pe Vlad⁷⁾. Turcii, ca să-i pedepsească pe Ardeleni, intră în Țara Bârsei unde fac o pustiire grozavă și asediază Brașovul, care se supune cu umilință biruitorilor⁸⁾. E drept că Nicolae Gerendy tot mai spera să-i amăgească pe Bistrițeni cu nădejdi deșarte (la 31 August li scria că un oarecare Farkas Balassa i-a raportat ca sigură știrea că Zapolya ar fi fost alungat din Buda)⁹⁾, însă nu-l mai

1) Brandl, p. 305.

2) Sleidanus, op. cit. p. 190.

3) Brandl, op. cit. p. 308.

4) Lamprecht, op. cit. V², p. 395.

5) Fontes rerum Austriacarum, XXX, p. 3.

6) Iorga, Studii și Documente, III, p. LJ.

7) Ib., ib. și Ostermayer, Chronik, pp. 16—17.

8) Chronicon Fuchsi-Lupino, p. 50 și Hurmuzaki, XV¹, p. 357.

9) Hurmuzaki, ib.

credea nimeni. Prin urmare, pentru Ferdinand nu era altă scăpare decât obținerea cât mai grabnică a unui armistițiu cu Turcii, în care scop trimite la Poartă doi soli: Nicolae Jurisich, Dalmatul de care a fost vorba mai sus, — „Nicolizza“ cum îl numeau contemporanii, — și Joseph de Lamberg (începutul lui Octombrie)¹⁾. Arhiducele comunicase împăratului că Turcul „a intention de revenir de-rechief au prochain printemps envahir en la chrestienté“ și el însuși e total lipsit de resurse: „je vous supplie, Monseigneur, très humblement, considérez la grande nécessité et povreté ou je suis, quil vous plaise ne me habandonner d'argent, ains men assister comme j'en ay entière confiance“²⁾. La primirea acestor rânduri descurajate, Carol l-a întrebat pe cardinalul de Loaysa ce e de făcut; acesta a fost de părere să se încheie pace cu Turcul, ba chiar și cu Zapolya, dar în așa condiții încât arhiducele să păstreze titlul de rege al Ungariei³⁾. În urma cărui sfat, Ferdinand își trimise la Constantinopol solii cu următoarele instrucții: să ofere Sultanului un tribut de 100.000 ducăți, în schimbul căruia Sultanul să restabilească „statusquo“ dinainte de bătălia dela Mohács; Ferdinand adaugă foarte naiv, că n'are nicio pretenție în ce privește Belgradul⁴⁾. La 7 Noembrie, Jurisich și Lamberg fură primiți în audiență de Sultan, care-i luă în rîs: i-a întrebat întâi de ce stăpânul lor n'a venit să i se înfățișeze, când el îl așteptase la Buda și la Viena; dacă Ferdinand are vreun drept la coroana ungara, să-l arate, dar bine ar fi dacă fratele său Carol ar renunța la țările germane, ducîndu-se în Spania lui de moștenire. Iar când solii pomeniră de tribut, Ibrahim li răspunse disprețuitor: „Împăratul nu vinde țări“, și li arată cele Șapte-Turnuri care — pretindea el — sunt pline cu aur și argint de care Sultanul încă nici nu s'a atins⁵⁾. Totuși, poate că Jurisich și Lamberg tot ar fi isbutit să obțină ceva dela Sultan, dacă n'ar fi sosit chiar atunci vestea asedierii

1) Iorga, *Geschichte des osman. Reiches*, p. 414, Hammer, ed. fr., vol. V, p. 145; v. și Istvánffy, pp. 118—9, Jovius, p. 425, etc.

2) Zinkelsen, op. cit., pp. 692—3.

3) Ib., pp. 693—4.

4) Jockell, op. cit., p. 227.

5) Iorga, op. cit., p. 414.

Budei de către trupele imperiale comandate de Roggen-dorf, care cu o oaste de 10 000 oameni cucerise mai întâi Strigoniul ¹⁾). Desigur lucrul nu se făcuse fără știrea împăratului și a fratelui său și faptul atacului Budei tocmai în momentul când solii imperiali se aflau în tratative cu Turcii pentru încheierea păcii, e dovada duplicității, lipsăi de loialitate a politicei habsburgice. Firește, atât împrejurările grele prin care trecea imperiul, cât și personalitatea complexă, plină de contradicții a lui Carol Quintul ²⁾) explică într-o măsură destul de largă întrebuintarea unor astfel de mijloace în genul lui Cesar Borgia, însă când comparăm pe împăratul și regele foarte-catolic cu Sultantul, despre care pe bună dreptate au spus venețienii: „è servatore della sua fede“ ³⁾), fără îndoială, cavalerul cel fără pată e „necredinciosul“, iar prințul creștin nu ni apare într-o lumină tocmai nobilă. Oricum, rezultatul acestei politici brutale, viclene și nedibace, nu fu din cele mai fericite, căci la începutul lui Decembrie, Roggen-dorf, învins, trebui să se retragă din Ungaria — și Jurisich cu însoțitorul său fură siliți să părăsească Istambulul, fără a fi obținut doritul armistițiu ⁴⁾).

În acest timp, Sibienii nu încetează să-l avertiseze pe Ferdinand că fără bani, ei sunt cu totul neputincioși, iar bani e dator să li trimită el ⁵⁾). Ca Voevodul Moldovei să treacă iarăși de partea arhiducelui, s'ar putea, dar numai cu condiția ca trupele imperiale să ocupe întâi

1) Ib., p. 415; cf. Istvánffy, p. 110, Katona, p. 547; despre existența aventuroasă a lui Roggen-dorf, v. Albert, I^a, p. 96.

2) „Il y avait en lui, en un enchevêtrement inextricable, des obligations du pouvoir laïque qu'il représentait, celles de son pouvoir ecclésiastique, les devoirs qu'il pensait avoir envers ses aïeux, l'orgueilleux sentiment d'un chef d'état et d'un suzerain, la pensée d'un Empire universel, la croyance héréditaire en une orthodoxie de caractère oecuménique“. (Brandt, op. cit., pp. 306—7.) „In der Stellung Karl's V lag eine Doppelseitigkeit, welche mit der Zeit eigentümliche Schwierigkeiten entwickeln musste und für die Rechte des Reiches, inwiefern sie von denen des jedesmaligen Kaisers unterschrieben waren, auch wieder gefährlich werden konnte“. (Ranke, op. cit., p. 259)

3) Albert, III^a, p. 73.

4) Istvánffy, p. 112; Hammer, pp. 153—4; la despresurarea Budei contribuî și Grîtți, care, instalat la Buda, trimitea Statelor ardeleni porunci de adevărat stăpân (Monumenta comitalia regni Hungariae, I, p. 257.)

5) Hurmuzaki, II^a, pp. 73—74.

Oradia, apoi să intre în Ardeal, pentru a-i intimida pe Secuii cari țin cu Ioan ¹⁾). Așa încât lui Ferdinand nu-i rămânea altceva decât să încheie un armistițiu cu Zapolya, pentru care armistițiu stăruiau mai ales regele Sigismund — bănuir de toți că e susținătorul lui Ioan ²⁾ — și cumnatul său George de Saxa. Ioan trimite la Poartă pe Laski, — mare favorit, dăruit de stăpânul său cu cetățile Kesmark, Spij, Gelnitz, Rychnow, Dunajec, cu posesiunile lor ³⁾, — pentru a obține dela Sultan permisiunea d'a încheia armistițiul de care a fost vorba mai sus. Laski era însoțit de Perényi, acum partisan înfocat al lui Zapolya, dar pe care Turcii îl bănuiau că râvnește tronul ardelean ⁴⁾. Permișiunea fu acordată și la 13 Decembrie, la Poznan, plenipotențiarilor celor doi rivali (Jakob von Salza, Adalbert von Pernstein, Siegmund von Dietrichstein, Johann Pflug von Rabenstein și Siegmund von Herberstein pentru arhiduce, — Hieronym Laski, Ștefan Verböczy și Francisc Frangipani pentru Zapolya) încheiară un armistițiu pe baza următoarelor condiții — pe care, bine-înțeles, niciunul din cei doi n'aveau de gând să le îndeplinească, —: sprijin reciproc în cazul unui atac turcesc și părăsirea de către Ferdinand a orice pretenții, dacă Ioan achită cei 100.000 ducăți, cari constituiseră zestre Mariei de Habsburg ⁵⁾. În acest timp, Carol-Quintul încerca să câștige pentru fratele său bunăvoința lui Gritti ⁶⁾, a cărui importanță creștea din ce în ce, atât la Poartă unde era marele favorit ⁷⁾, cât și în Ungaria unde Zapolya îl crease Conte de Maramureș ⁸⁾.

La sfârșitul lui Decembrie, Rareș intră cu oaste în Pocuția și ocupă orașul Colomeia ⁹⁾, lucru de care Ferdi-

1) Hurmuzaki, II^a, 76—77.

2) Alberti, op. cit., p. 23 (relația lui Daniello de Ludovisi)

3) Malinowski, Komentarz historyczny do Dział Ludwika Kondratowicza, tom. VIII, p. 334.

4) Hammer, p. 156 și Pallas Nagy Lexikona, XIII, p. 931.

5) Gooss, op. cit., pp. 7—11.

6) Charrière, op. cit., p. 178.

7) Alberti, III^a, pp. 29—32.

8) Iorga, op. cit., p. 415.

9) Ursu, Petru Rareș, p. 21; Tarnowski, indignat de îndrăzneala lui Rareș și de pasivitatea regelui său, o implora pe Bona să insiste pe lângă Sigismund „pro honor suo et filii sui famaque bona“, să-l îngăduie a se război cu Domnul Moldovei (Fontes rerum Hungaricarum, pp. 220—1.)

nand era înștiințat îndată prin agenții săi, precum și de plăcuta perspectivă ca în primăvară să înceapă un război serios între Moldova și Polonia ¹⁾. Ferdinand și-a dat seama desigur că mintuirea avea să vină de aci: pe rivalitatea dintre Rareș și Sigismund pentru posesiunea Pocuției se vor sprijini de acum înainte toate eforturile Imperialilor de a-l atrage pe Domn de partea lor. Deocamdată, împăratul se pregătea pentru alegerea fratelui său ca „Rex Romanorum” și în acest scop se împrumuta cu mari sume de bani dela bancherii săi, frații Fugger din Augsburg ²⁾, dușmani neîmpăcați ai Reformei, deoarece sucursala lor din Roma era cu totul la discreția Papei ³⁾. Căci convingerile religioase erau pe atunci prea fragile ca să presupunem un alt motiv...

Liga Smalkaldiană.

Inceputul lui 1531 vede pe Ioan Zapolya instalat în Ardeal, ținându-și curtea fie la Alba, fie la Cluj ⁴⁾, fie la Sighișoara, de unde îi adresează lui Carol-Quintul o nouă scrisoare-protest contra lui Ferdinand, care în ciuda angajamentelor luate la încheierea armistițiului, nu respecta pacea ⁵⁾. Sibienii, desolați, trimit din noaptea cu rugăminți la Ferdinand pe Johann Fuchs, care străbate Moldova și Polonia ⁶⁾. La 3 Ianuar, Martin Sidonius Pempflinger scrie desnădăjduit arhiducelui că Domnii români și Zapolya au primit ordin dela Turci („dela Barbari”) să fie gata de război și el, Ferdinand, e dator să aibă grije de apărarea Ardealului ⁷⁾. Însă Ferdinand avea atunci altă treabă decât grija Ardealului, căci la 5 Ianuar e ales la Colonia „Rex Romanorum” și peste șase zile încoronat cu toată pompa la Aix-la-Chapelle, fapt care îi îndârji teribil atât de prinții reformați, cât și pe catolicii din Bavaria, unde domnia casa de Wittelsbach, dușmană de moarte a Habsburgilor, dar mai cu seamă a lui Ferdinand. Toți acești prinți, în

1) Hurmuzaki, II¹, p. 73.

2) Ehrenberg, op. cit. p. 129.

3) Ib. pp. 97—100.

4) Iorga, Istoria Românilor din Ungaria și Ardeal, p. 145.

5) Pótlék Szamosközy István történeti maradványaihoz, pp. 435—9.

6) Ostermayer, p. 17.

7) Hurmuzaki, II¹, p. 78.

frunte cu faimosul Filip de Hessa, precum și delegații orașelor Magdeburg, Brema, Strassbourg, Ulm, Constanța, Reutlingen, etc., semnau la 27 Februar „Liga Smalkaldiană”, în scop de a anula alegerea lui Ferdinand ca moștenitor al imperiului ¹⁾. Îndată semnatarii Ligei intrară în strînsă legătură cu Francisc I și Henric VIII ²⁾. Luther nu luă nicio atitudine precisă, ci sfătui pe protestanți să ceară avisul juriștilor ³⁾.

Cât despre Zapolya, deși încheiase la 17 Ianuar, la Wisegrad, prin reprezentantul său Laski, acum „vayvoda Transylvanus”, un nou armistițiu cu Ferdinand, reînnoit la 17 Mai, tot acolo ⁴⁾, aceasta nu-l împiedecă să intre în tratative cu Liga Smalkaldiană ⁵⁾, al cărei agent de legătură era Guillaume du Bellay ⁶⁾. În primăvară, e un schimb de solii între Ioan și Vlad-Vodă al Munteniei ⁷⁾, iar Petru Rareș — acum zapolyan înfocat: la 23 Februar îl soma pe Nicolae Gerendy, episcopul Albei, să-l recunoască pe regele Ioan ⁸⁾ — îl vestește pe „Craiul” că Brașovenii, datorită stăruințelor lui, i s’au supus și să binevoiască Măria-Sa de a-i primi la mila Măriei-Sale ⁹⁾. Ioan — care tocmai atunci găzduia la Curte pe ambasadorul protectorului său, regele Franței, pe Camillo Orsino ¹⁰⁾, — iartă pe Brașoveni, dar drept pedeapsă, dăruiește câteva sate ce li aparțineau, credinciosului său Matthias Forso ¹¹⁾. Sibienii singuri se încapăținează în reserva lor ostilă, deși părălabii de Turnu Roșu fi sperie cu știrea — falsă — a trecerii Turcilor peste Dunăre ¹²⁾.

1) Brandt, op. cit., pp. 312—13, și Senta Schulz, „Wilhelm IV, Landgraf von Hessen-Cassel, 1532—1592”, p. 7.

2) Sletdanus, op. cit., pp. 207—8.

3) Mémoires de Luther, II, p. 25.

4) Gooss, op. cit., pp. 11—24.

5) Lamprecht, op. cit., p. 414; ca izvor contemporan, cf. Chronicon Fuchsi—Lupino, p. 51, nota 1.

6) Jockell, op. cit., III, p. 164.

7) Hurmuzaki, XV¹, pp. 361—363.

8) Fontes rerum Transylvanicarum, p. 223.

9) Hurmuzaki, XV¹, pp. 362.

10) Ursu, La politique orientale de François I-er, pp. 75—76.

11) Die Rechtslage des ehemaligen Törzburger Dominiums..., appendix pp. 4—5.

12) Hurmuzaki, XV¹, pp. 362—363.

La 17 Martie noul „rex Romanorum“ zugrăvește împăratului în culori foarte negre situația din Ardeal și Ungaria și mărturisește că dacă Turcii îl atacă, el nu va putea face mare lucru împotriva lor¹⁾. La care împăratul îi răspunde (3 Aprilie) că el fiind ocupat cu Maurii, nu-i poate da ajutor pentru moment, deci să se împace cu Ioan prin intermediul regelui Poloniei, „pourveu que ne renoncez le droict dudict royaulme à toujours“²⁾. E ciudat că în vremea aceasta, Sigismund, deși rămâne cu desăvârșire pasiv față de conflictul Ferdinand—Zapolya, se bucură de un prestigiu atât de mare în ochii Imperialilor și ai Ungurilor: în 1531 stătea la Kesmark o garnisoană polonă, pe al cărei căpitan, Nicolae Smolikowski, îl rugau Ungurii să intervină la regele Poloniei, — numit de Unguri „Dominus noster communis“, — pentru a mijloci împăcarea între Zapolya și Alexis Thúrzo, ferdinandistul³⁾. Între Ioan și Thúrzo se iscăse o ceartă pentru posesiunea moșiei Müllenbach, care aparținea Szepes-ului zapolyan, dar pe care Ferdinand o dăruise în 1527 lui Thúrzo; a urmat un lung proces care nu se terminase nici în 1542⁴⁾.

Polonia în vremea aceasta e în excelente raporturi cu Turcii: Ibrahim-Pașa, vizirul atot-puternic, scria misiive foarte amicale și cordiale cancelarului Szydlowiecki; cu negociațiile între Polonia și Poartă era însărcinat de obicei un grec cu nume ilustru, Andrei Chalcokondyl⁵⁾.

În acest timp, regele Franței primea un ambasador al Sultanului, pe fratele lui Gritti, Giorgio⁶⁾ — și Ferdinand găsi necesar să pareze lovitura, trimițându-l din nou la Poartă pe Lamberg, de astă dată întovărașit de contele Leonardo Nogarola⁷⁾, însă abia târziu în anul următor cei doi soli imperiali se învredniciră să fie primiți de Sultan. În Iulie, și Zapolya își expedia la Poartă

1) Zinkelsen, op. cit., pp. 704—705.

2) Charrière, I, p. 180, după Lanz, op. cit., p. 429.

3) Engel, op. cit., II, pp. 63—64.

4) Ib., p. 70.

5) Iorga, *Studii și Documente*, vol. XXIII, pp. 6—7.

6) Ureux, *La politique orientale de François I-er*, p. 60.

7) Iorga, *Gesch. des osman. Reiches*, p. 415.

secretarul, pe *Tranquillus Andronicus*¹⁾. Petru Rareș, care iar trece în partida ferdinandistă, trimite tot atunci în solie la arhiduce pe *Gregorius Literatus*²⁾.

Luna lui August vede izbucnirea conflictului care mocnia de mult între Moldova și Polonia, pentru stăpânirea Pocuției: între 3 și 5 August, Ioan Tarnowski recucerește Pocuția dela Moldoveni, la 19 câștigă victoria dela Gwozdiec, la 22, pe cea dela Obertyn³⁾. La 30, Sigismund anunță lui Ferdinand (pe care nu-l numește „rege”, ci simplu și condescendent „magnifice sincere nobis dilecte”) strălucita biruință dobândită de Palatinul Rusiei asupra Moldovenilor și adaogă: „La care a noastră veselie și obștească bucurie vrem să te facem părtaș și pe Laminăția-Ta”⁴⁾. Câtă bucurie va fi simțit Ferdinand la aflarea succeselor polone, e greu de spus; în orice caz, din porunca lui Sigismund, „oratorul” polon dela Bruxelles, Jan Dantiszek, episcop de Chelmino, redacta o pompoasă descriere a bătăliei, cu menționarea numărului de prizonieri moldoveni și a materialului de război capturat, făcînd să se tipărească această descriere la Louvain, în Octombrie⁵⁾. Zapolya se offeri ca mediator între Polonia și Moldova, însă deoarece Rareș nu înceta să rășluiască teritoriul polon cu trupele sale proaspăt înrolate, abia în Februar 1532 se încheie un armistițiu transformat într-o „pace de expectativă”⁶⁾.

La sfîrșitul lui 1531, Laski se găsea la Roma pentru a cere Papei recunoașterea Domnului său ca rege al Ungariei⁷⁾. Se știe că în 1529, Clement VII excomunicase pe Zapolya, fiindcă avusese legături cu „infidelii”, pe Laski și chiar pe unchiul său, venerabilul arhiepiscop de Gniezno⁸⁾. Acum însă Sfîntul Părinte se arată foarte binevoi-

1) Hurmuzaki, XV¹, p. 363.

2) *Fontes rerum Transylvanicarum*, p. 228 (scrisoare de acreditare datată din Hîrlău, 15 Iulie).

3) Ursu, Petru Rareș, pp. 24—5; detalii la Iorga, „*Polonais et Roumains*”, p. 34.

4) Hurmuzaki, II¹, p. 79.

5) Iorga, *Acte și fragmente*, I, pp. 9—13 și nota; altă descriere a unui anonim, în *Fontes rerum Transylvanicarum*, pp. 228—32.

6) Iorga, *Polonais et Roumains*, p. 36 și Ursu, op. cit., p. 30.

7) Charrière, pp. 183—5.

8) Bobrzynski, op. cit. p. 32.

tor cu Laski, pe care-l primește la 1 Februar, declarând că Ioan nu e cătuși de puțin vinovat de acțiunea Turcilor în Europa ¹⁾. Înțelegem de ce această „subită amabilitate față de Zapolya: dușmănia pentru împărat îl îndemna pe Papă să se arate cât mai îngăduitor cu inamicii imperiului.

Alt ambasador al lui Ioan merge în acelaș timp la la Ratisbona, pentru a cere prinților germani adunați în Dietă să accepte propunerea de arbitraj a Papei în chestia Zapolya-Ferdinand ²⁾. Prinții Ligei Smalkaldiene erau tot mai legați de Franța, în special Filip de Hessa ³⁾, iar prinții de Bavaria și electorul de Saxa implorau pe Francisc I să li acorde sprijinul său „pentru libertatea Germaniei“ ⁴⁾. Împăratul, sub amenințarea invasiei turcești, e nevoit să încheie cu protestanții o pace de compromis, la 23 Iulie 1532, ratificată imediat de Dieta din Ratisbona—și astfel prinții se îndurără să dea câteva contingente pentru apărarea imperiului ⁵⁾, însă cum vom vedea în curând, nu concursul lor a salvat Viena de Turci.

Campania turcă din 1532.

În Mai, Soliman încheiase pacea cu regele Persiei — și Germanii erau îngroziți, așteptându-se ca toată puterea turcească să se întoarcă acum asupra lor ⁶⁾. Ambasadorii imperiali, Nogarola și Lamberg, se aflau din April la Niș, cerșind Sultanului prelungirea armistițiului ⁷⁾. În acelaș timp, împăratul trimitea la Francisc I pe Balançon, pentru a cere ajutor contra Turcilor ⁸⁾.

Dela dieta din Ratisbona îi venea regelui Franței informația că împăratul ar fi dispus să încheie o pace pe trei ani cu Zapolya ⁹⁾. Sultanul trimise pe Gritti în Un-

1) Charrière, p. 194.

2) Ib., ib., p. 194.

3) Jovius, op. cit. p. 523.

4) Sleidanus, op. cit., p. 224.

5) Brandi, op. cit., p. 322.

6) Alberi, I^a, p. 70.

7) Hammer, p. 158, Iorga, *Geschichte des osman. Reiches*, p. 415.

8) Charrière, op. cit., pp. 200—1.

9) Ib., p. 202,

garia ca să aplaneze conflictul Ioan-Ferdinand și să delimiteze frontierele ¹⁾. Se pare că acest om extraordinar care a fost Gritti (Luigi, nu Alvise, cum s'a spus din eroare; Alvise era un frate al său care trăia încă în 1537 și de care va veni vorba mai jos) voia să facă din Ardeal și Ungaria o provincie venețiană; avea de gând să aresteze pe toți magnații unguri adunați atunci în dietă și apoi să aducă oaste turcească în Ardeal; însă *Tranquillus Andronicus*, ce era pe ascuns un înfocat ferdinandist, i-a descoperit planul, i-a pus în gardă pe nobili, cari s'au împrăștiat fiecare pe la casele lor, luându-și pe lângă ei toți credincioșii ²⁾. Și astfel planul lui Gritti eșuă.

Oricum, *Nicolae Apaffy* și *Mark Pempflinger* îi scriau îngroziți din *Pozsón* lui Ferdinand, că Gritti vrea să cucerească Moldova, Țara-Românească și Ardealul; așa i-a înștiințat Ștefan Majláth din Făgăraș; dacă Măria-Sa nu trimite grabnic ajutor, s'a isprăvit cu Ardealul! ³⁾. La 2 April, Ioan trimitea pe *Gregorius Literatus*, alt secretar al său, la Nicopole, să-l întâmpine pe temutul Venețian, căruia Brașovenii îi expediau trei antale de vin ⁴⁾. În tot cursul lunilor April și Mai, socotelile brașovene sunt pline de menționările cheltuielilor ce făcea târgoveții cu întreținerea lui Gritti și a oamenilor lui ⁵⁾. La 2 Iunie, Gritti se afla în Tîrgoviște; nenorociții Brașoveni îi trimiteau mereu vin, găini, pește ⁶⁾.

În acest timp, venia la Belgrad, unde se găsea curtea Sultanului, Petru Perényi, care acum se lepădase și de Zapolya și se înfățișa ca reprezentant al „partidului independent” din Ardeal, dar fu primit numai de către vizir ⁷⁾. La 21 Iunie, Soliman acorda o audiență solemnă lui Antoine de Rincon; după care, Ibrahim îi întrunește în cortul său pe toți ambasadorii străini, deci și pe ai lui

1) *Acsády*, op. cit., p. 95; *Ostermsayer*, *Chronik*. p. 18; detalii despre Gritti, v. în *Alberti*, III¹, pp. 29—32.

2) *Malinowski*, op. cit., p. 334; pe lângă detalii fantesiste, se găsesc aici informații de cel mai mare interes, culese din arhivele familiei *Laski*.

3) *Fontes rerum Transylvanicarum*, pp. 234—5 și *Hurmuzaki*, II¹, p. 81.

4) *Quellen*, p. 258.

5) *Ib.*, pp. 261—3.

6) *Ib.*, p. 265.

7) *Iorga*, op. cit., p. 416.

Ferdinand, pe cari i-a umilit cumplit, „car il parla à l'ambassadeur de France en ami et aux autres en lion“ ¹⁾.

Pe la jumătatea lui Iulie, Gritti începea să facă delimitarea hotarelor dintre posesiunile lui Ferdinand și cele ale lui Ioan ²⁾; acesta din urmă era foarte puțin încântat de prezența primejdiosului musafir, pe care-l credea înțeles pe subț mână cu arhiducele ³⁾. Incolo, situația sa nu era tocmai de plâns, căci și Croații și Slovenii erau de partea lui ⁴⁾, iar Sultanul, pînă la sfîrșitul lui Iulie, cucerise toate cetățile imperiale pînă la Raab și se apropia acum de Viena ⁵⁾, cu toate că aliatul său, Francisc I, îl sfătua să atace pe imperiali prin Italia ⁶⁾. Înțelegem prea bine de ce: dorința de a recuceri Milanul devenise pentru Francisc o adevărată obsesie, care i-a călăuzit mai toate acțiunile politice dela 1530 încolo ⁷⁾. La 9 August, Soliman intră în Güns, care era apărat de Nicolae Jurisich — și de aci, biruitorul concediază pe Nogarola și Lamberg, dându-li o scrisoare sfidătoare și disprețuitoare pentru suveranul lor ⁸⁾. Pînă la 27 Septembrie, armata Sultanului, la care se adăogaseră contingente tătărești și o oaste ungară comandată de Gritti, mai cuceri Pancsova și pustii cumplit regiunea Raabului ⁹⁾. Însă tocmai atunci flota genoveză, condusă de prietenul împăratului, celebrul amiral Andrea Doria, cuceri dela Turci Coron și Patras ¹⁰⁾. Și fiindcă se apropia și iarna, Sultanul se hotărî să părăsească pentru a doua oară Austria, bătându-și joc de arhiducele care și-a părăsit țara „ca un bărbat laș pe femeia sa“; străbătu regiunea Steiermark-ului și la 21 Noembrie era înapoi la Tarigrad ¹¹⁾, unde și primește pe ambasadorul lui Sigis-

1) Charrière, op. cit., p. 208

2) Acsády, op. cit., p. 103.

3) Ib., p. 105.

4) Ib., ib.

5) Iorga, op. cit., p. 416.

6) Ursu, La politique orientale de François I-er, pp. 65—66.

7) Hackett, op. cit., p. 432.

8) Iorga, op. cit., p. 417; Hammer, pp. 79—88 și ediția franceză, pp. 160—161.

9) Iorga, op. cit., p. 418.

10) Brandi, op. cit., p. 322.

11) Iorga, op. cit., ib. și Hammer, pp. 166—172.

mund I, Petru Opalinski, prelungește armistițiul cu Polonia și-i recomandă hanului Ghirai, care se găsea la Constantinopol, să-l considere pe rege ca pe un prieten ¹⁾.

De data aceasta, Viena fusese salvată de acțiunea energică a lui Doria: diversiunea produsă în apele Arhipelagului îl silise pe Soliman să se întoarcă din drum. Subt zidurile capitalei se distinseseră doar trupele sârbești comandate de Paul Bakics ²⁾ și, bine-înțeles, cele spaniole, care feriseră orașul de grozăviile asediului din 1529 ³⁾. Armata germană nu s'a mișcat, fiindcă împăratul, căruia îi revenia cîntea s'o conducă, era bolnav, — ceea ce stîrni batjocura „infidelilor“ ⁴⁾. De altfel, contemporanii prețuiau de puțină valoare armatele imperiale recrutate din țările germane: bailul venețian Bernardo Navagero, reprezentantul Serenissimei Republice pe lângă Carol-Quintul, spune în relația sa, că tot greul războaielor împăratului îl duceau Italienii și Spaniolii, deoarece Germanii nu sunt buni de nimica ⁵⁾.

Așa încât, atunci când Turcii se retraseră dela Graz și Imperialii ar fi avut posibilitatea să-i atace cu succes pe Ungurii lui Zapolya demoralizați de retragerea Turcilor, toate poruncile împăratului și toate rugămințile lui Ferdinand, n'au putut convinge trupele germane și boeme să treacă în Ungaria ⁶⁾.

Pentru imperiu se ivia acum o nouă primejdie: în Octombrie se întîlniau la Boulogne Francisc I și Henric VIII, în aparență pentru a pune bazele unei cruciade, în realitate pentru a se alia contra împăratului ⁷⁾. Și dacă regele foarte-creștin îi scria episcopului d'Auxerre că n'ar vrea pentru nimic în lume să cadă la discreția Turcului și că singurul lucru care-l preocupă este „le bien d'icelle chrestienté“ ⁸⁾, — iar dacă mai târziu, în Noembrie,

1) Hammer, p. 175.

2) Picot, op. cit., pp 50—51.

3) Charrière, pp. 231—2.

4) Ib., p. 228

5) Albert, I^a, p. 309.

6) Brandt, op. cit., p. 322

7) Hackett, op. cit., pp. 460—461.

8) Charrière, p. 214.

îl sfătuia pe Zapolya să nu-i amestece pe Turci în treburile creștinătății¹⁾, acestea erau declarații pur gratuite.

Oricum, afacerile imperiului mergeau prost; ferdinandistii din Ardeal nu mai știau încotro s'o apuce. Episcopul Gerendy, reprezentantul arhiducelui, — deși față de biserică, — îi propunea lui Koloman Schneider, părcălabul Turnului Roșu, să meargă împreună pentru pradă în Țara-Românească („rauben in die Walachey“)²⁾. În fine, la sfârșitul lui Decembrie 1532 — chiar atunci când ambasadorul francez la Veneția, Lazare de Baïf, sigur de puterea lui Gritti, îi comunica episcopului d'Auxerre nou-tatea — falsă, de altfel — că sultanul a acordat lui Gritti Țara-Românească³⁾, Ferdinand trimitea pe Katzianer și pe Cornelius Duplicius Schepper să se întâlnească împreună cu delegații lui Zapolya și cu un sol al regelui Poloniei: arhiducele îi propunea lui Ioan să accepte situația de palatin al Ungariei și voevod al Ardealului, plătind imperiului tribut⁴⁾; delegații lui Ioan, — în fruntea cărora era bine înțeles nelipsitul Laski⁵⁾, — nu primiră, totuși la 1 Ianuar 1533 prelungiră armistițiul⁶⁾.

Anul celui de-al doilea asediu al Vienei se încheie într'un chip foarte puțin îmbucurător pentru imperiu; pe tărâm diplomatic, Ferdinand nu repurtase victorii prea strălucite, iar dacă trupele sale spaniole avuseseră oarecari succese, nimeni nu s'a priceput să le exploateze.

1) Charrière, pp. 235—6.

2) Hurmuzaki, XV¹, p. 365.

3) Hurmuzaki, I, supl. I, p. 2.

4) Charrière, pp. 240—1.

5) Istvánffy, p. 124.

6) Gooss, op. cit., pp. 30—9.

C A P I T O L U L III

Politica de compromis a imperiului.

(1533—1538)

Negocieri încurcate.

La începutul lui 1533, situația lui Zapolya pare destul de bună: e în excelente raporturi cu Rareș, tot așa cu Domnul Țării-Românești, Vintilă-Vodă, a cărui vitejie o laudă Ardelenii ¹⁾. Caută să și-l apropie pe Ștefan Majláth, acordându-i demnitatea de voevod al Ardealului ²⁾, însă nefiind tocmai sigur de el, i-a adăugat un coleg la voevodat, pe Emeric Balassa ³⁾, ceace pe Majláth l-a jignit grozav și nu i-a iertat-o lui Ioan până la moarte ⁴⁾. Pentru a-l câștiga mai temeinic pe Luigi Gritti, Zapolya, îndemnat de Laski și de Verböczy, îl numește palatin al Ungariei, deoarece Ioan Bánffy, care deținuse această demnitate, murise chiar atunci ⁵⁾.

Pentru Habsburgi, — cari erau pe punctul d'a pierde Würtemberg-ul anexat aproape în întregime de Franța ⁶⁾, — situația era mult mai puțin strălucită: deși Ferdinand se putea socoti învingător, de vreme ce Soliman se retrăsese de sub zidurile Vienei, tot el era acela care cerea pacea: la 14 Ianuarie, oratorul său, Hieronym de Zara, era primit de Sultan, care nu voia s'audă de nimic până nu i se vor fi adus cheile Granului: un ceauș, însoțit de fiul lui Hieronym, Vespasian, e expedit la Viena cu scrisori în acest sens și e primit de Ferdinand la 1 Februar ⁷⁾. În

1) Ostermayer, Chronik, p. 19

2) Ib., ib.; în Chronicon Fuchsis-Lupino, se spune că Majláth obținuse acest rang în 1531 (v. p. 51).

3) Chronicon Fuchsis-Lupino, ib.

4) Alberi, I², p. 152.

5) Istvánffy, p. 124,

6) Brandt, op. cit., pp 324—5.

7) Hammer, în ed. fr., pp 176—69.

April sosia la Constantinopol celălalt orator al arhiduce-lui, Cornelius Duplicius Schepper, care aduce Sultanului cheile cetății Gran, îi declară că atât Ferdinand cât și Maria îi vor fi prieteni pînă la moarte, iar Ferdinand se roagă ca „singurul adevărat împărat” să binevoiască a-l considera ca pe fiul său, drept care el va stărui pe lîngă fratele său Carol pentru restituirea Coron-ului ¹⁾. În fine, vizirul Ibrahim binevoi să dea, abia la 22 Iunie, un răspuns hotărît: se va încheia între Sultan și Imperiu un armistițiu pe termen nelimitat, în schimbul cărei grații împăratul Carol să retrocedeze Coron și: Patras, iar cei doi competitori la coroana Ungariei să rămăie pe pozițiile ocupate, pînă când Gritti va veni din nou să delimiteze hotarele ²⁾. Împăratul acceptă condițiile și Cornelius Schep-per — ca „orator” al său personal, nu al lui Ferdinand ³⁾, — încheie la 2 Iulie pacea cu Sultanul, o „pace perpetuă”, pe care, de altfel, Carol avea intenția s’o rupă la prima ocazie favorabilă ⁴⁾. Ferdinand putea să se mîngăie măcar cu ilusia că va avea liniște din partea Turcilor, dar la sfîrșitul lui Iulie, sosesc la Stambul, solii lui Zapolya, Camillo Orsino și nelipsitul Laski ⁵⁾ — și tot atunci, Francisc I, care venia la Marsilia să se întîlnească împreună cu Papa Clement, primea acolo și pe ambasadorul lui Soliman ⁶⁾. Prin urmare, iarăși se înodau temeinic firele unei alianțe, dirijate împotriva Habsburgilor. Bavaria de asemeni era alături de Francisc și de Ioan și în aceeași lună Iulie a anului 1533, Zapolya găzduia la curtea sa pe ambasadorul lui Wilhelm de Wittelsbach, Winczerer ⁷⁾.

Ca să pareze această lovitură, Ferdinand găsește un mijloc cu totul ciudat, anume încearcă, prin agenții săi o apropiere de Gritti, a cărui importanță părea din ce în ce mai covârșitoare ⁸⁾: dacă în Februar, arhiducele se

1) Hammer, pp. 183—4, Iorga, *Gesch. des osman. Reiches*, p. 418.

2) Hammer, ed. din Pesta, pp. 99—108 și Iorga, *ib.* p. 419.

3) Brandl, p. 353.

4) Ciorănescu, op. cit., p. 4, după *Nuntiatur des Vergerio*, p. 110 și *Papiers d'état du cardinal Granvelle*, II, p. 295.

5) Hammer, ed. fr. p. 200, nota 1.

6) Charrière, p. 244; cf. și Hackett, op. cit., pp. 462—6.

7) Ursu, *La politique orientale de François I-er*, p. 7.

8) Sleidanus, pp. 245—6.

mărginise să-l roage foarte curtenitor, prin Katzianer, de a interveni la Turci să nu-i mai calce hotarele ¹⁾, acum îl trimite la puternicul favorit pe „oratorul“ Schepper — și Venețianul, câștigat de cine știe ce promisiuni fabuloase, (să ni amintim de manevrele cu „Omul Negru“, care se vor mai repeta încă odată cu Martinuzzi), primește să lucreze pentru împăratul și-i descopere lui Schepper toate planurile elaborate de Turci în combinație cu ambasadorii regelui Franței ²⁾. Pentru moment, prietenia lui Gritti față de Ferdinand se manifestă numai prin stăruințele pe care le depune favoritul pe lângă Zapolya, ca să se împace cu „regele Romanilor“ ³⁾.

În fine, în Octombrie, prin căsătoria ducelui d'Orléans, Henri, al doilea fiu al regelui „foarte-creștin“ cu nepoata Papei Clement, Caterina de Medicis, se încheie definitiv alianța între Franța și Sfântul-Scaun, alianță ce va grupa în jurul lui Francisc I pe toți dușmanii casei de Habsburg.

Gritti.

Anul 1534 e anul strămutării frontului germano-turc din Europa în Africa și — la început — a înfrângerii flotei imperiale, zdrobită neconținut de stăpânul mărilor, Khaïreddin-Barbarossa, care pune în practică planurile alcătuite de Soliman și Francisc I, după cum îl informase pe Schepper trădătorul Gritti ⁴⁾.

În ceace privea „moștenirea“ ungară, împăratul și regele Romanilor erau hotărâți să nu mai facă nicio încercare cu armele, ci să caute a obține Ardealul numai stimulând dibăcia lui Gritti, noul auxiliar ⁵⁾. De fapt, atitudinea lui Gritti poate să pară ciudată numai în aparență: în fond, el urmărea negreșit aceeași țintă ca și Petru Rareș: să profite de certurile dintre Zapolya și Ferdinand, de turburările din Ardeal, pentru a-și însuși el Ungaria; dacă a căzut, aceasta a fost din pricina că Rareș, care era tot atât de aprig, tot atât de iscusit ca

1) Hurmuzaki, IIe, pp. 82—3.

2) Ursu, op. cit., pp. 76 și 81, *passim*.

3) Istvánffy, op. cit., p. 127.

4) Brandi, op. cit., p. 357.

5) Zinkeisen, op. cit., pp. 692—80.

și el, care împânzise Ardealul cu trupele lui așezate la Cetatea-de-Baltă, Ciceu, Rodna, Reteș, Unguraș, Bistrița, Prejmer și Brețcu, s'a găsit în tabăra adversă; avînd amîndoi acelaș plan, era natural că unul din ei trebuia să cadă; a căzut cel care în Ardeal era străinul, veneticul, căci în fața dușmanului comun, cei de acelaș neam, de acelaș sânge — Rareș și Majláth, — deși pînă atunci dușmani de moarte, s'au unit¹⁾.

La începutul lui 1534, Domnul Moldovei păru totuși că înclină din nou către partidul ferdinandist, poate fiindcă prefera să aibă un suzeran mai îndepărtat care să-i lase lui Ardealul pe mână, în locul acestui Zapolya care era de acolo și-și avea oamenii lui²⁾.

Brașovenii îl înștiințaseră pe Ștefan Báthory de noua orientare politică a Moldoveanului, însă Báthory li răspunde că nu crede: „Pentru ceace ne-ați scris despre Domnul Moldovei, cu inimă recunoscătoare le-am primit dela voi; însă că sunt adevărate, să credeți mai puțin“³⁾. Însă pînă în Mart, — în Mart, când Schepper venia din nou la Poartă ca să ceară armistițiu în numele împăratului, iar Sultanul îi punea condiția „sine qua non“ să se întrerupă orice relații cu Papa — naivitate! — și să se încheie negreșit pace cu regele Franței⁴⁾ — Báthory trecea el însuși de partea lui Ferdinand, după cum aflăm din lungile instrucții pe care le trimite prințul agentului său Georg Reicherstorfer, investit cu depline puteri pentru a încheia un tratat de alianță cu Domnul Moldovei: „L'am delegat pe comisarul nostru pentru negocierile cu Voievodul Moldovei în înțelegere cu Maria, regina-văduvă a Ungariei și Boemiei, sora noastră și cu distinsul și iubitul nostru Ștefan Báthory, palatinul Ungariei și judele Cumanilor (??!) să se întâlnească în orașul Comaron (Komorn) de unde întâlnirea am strămutat o din cauze raționale în Pozsón, unde toți nobilii unguri sunt adunați să ne aleagă și să ne accepte drept rege și stăpîn suprem al Ungariei; am hotărît ca acest regat care ni se

1) Vezi admirabila caracterizare a conflictului Griffi—Rareș la Iorga. *Istoria Românilor prin călătorii*, vol. I, p. 139.

2) Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IV, (Cavalerii) pp. 370—1.

3) Hurmuzaki, XV¹, p. 368.

4) Iorga, *Geschichte des osman. Reiches*, p. 419.

cuvine de drept nouă și Sacrei Maiestăți Imperiale, fratelui nostru prea-iubit, precum și provinciile noastre Boemia, Moravia, Silesia și celelalte posesiuni ereditare, nu numai de dușmanii și turburătorii dinăuntru, al căror cap e Ioan, Contele de Szepes (Zapolya), ci și de cei din afară, îl vom răzbuna" (promisiunea amăgitoare a unei imposibile campanii în contra Turcilor). „Drept care, solul nostru să spună cuvinte bune voevodului Moldovei, să-i arate afecțiunea sufletului nostru, să-l îndemne să treacă de partea noastră... și să i se dea din țara noastră a Transilvaniei, subsidiile cuvenite, după cum i-am poruncit credinciosului nostru Laurentius Misschitus.... Acelaș lucru se poate făgădui și Domnului Munteniei. Va mai declara solul nostru că noi vom da în chip liberal o mie de florini Voievodului, căci deoarece acesta e singurul lucru pe care-l cerem dela el", (adică ajutorul ce avea să presteze Rareș pentru isgonirea lui Zapolya) „și el promite să-l îndeplinească, solul nostru, în numele nostru, va să ia o mie de florini cu poliță de schimbat la Cracovia", (se vede că regele Romanilor nu era într-o situație financiară prea strălucită) „unde asemenea negoț se face mai ușor, îl vom ajuta de câte ori vom avea nevoie, ca să-l asigurăm de grația și munificența noastră... Toate acestea solul nostru să le îndeplinească cu grabă și zel". (Viena, 25 Martie 1534)¹⁾. Ceace promitea Ferdinand lui Rareș era mai puțin decât nimic, dar vicleanul Domn, care nu se mulțumea numai cu Ardealul, — unde în acest moment stăpânul de fapt era el, — ci voia să-și asigure și frontiera dela Nord, nădăjduia să se slujească de dușmănia seculară dintre casa de Habsburg și familia Jagellonilor, pentru a dobîndi mult dorita-i Pocuție, ceace l făcu să plece o ureche destul de binevoitoare la insistențele lui Reicherstorfer²⁾.

În acest timp, Gritti se apropia iarăși de Ardeal, sub pretextul delimitării hotarelor, pentru a pune capăt luptelor dintre Zapolya și Ferdinand. La 1 Maiu, unul din fiii săi, însoțit de o ceată de Turci, sosia în Brașov, să-l aștepte³⁾. Venețianul, la rîndu-i, avea cu sine o oaste de

1) Hurmuzaki, XV¹, pp. 83—87.

2) Iorga, Istoria Românilor din Ungaria și Ardeal, p. 146.

3) Ostermayer, Chronik, p. 20.

7000 oameni și nu întrerupsese relațiile amicale cu Laski, care, din Polonia, de unde se afla atunci, îi făgăduia un serios sprijin moral și material pentru cucerirea Ardealului¹⁾. Deci o adevărată trădare față de Zapolya, dar cum vom vedea îndată, Laski nici cu Gritti nu era sincer. E foarte caracteristic faptul că toate aceste personaje, care în aparență erau credincioși auxiliari ai lui Zapolya, ai Porții sau ai lui Ferdinand, cărora li dădeau fiecare cele mai solemne asigurări, în realitate lucrau pentru ei înșiși: Gritti era omul Sultanului, în consecință trebuia să-i dea concursul său lui Zapolya, însă adevărul era că negocia și cu Habsburgii, nu fără a nutri nădejdea să-i înșele și pe unii și pe alții, însușindu-și Ardealul și Ungaria, iar în cele două principate românești să-i așeze domni pe fiii săi²⁾. Rareș la rândul său promitea Ardealul regelui Romanilor, jurînd să se dedice întru totul politicii de cruciadă, însă de fapt, lucra pentru el, pentru dobîndirea Ardealului și a Pocuției. În fine, Laski părea cel mai apropiat prieten al lui Zapolya, însă îl trăda pe Zapolya, intrînd în raporturi cu Gritti și-l trăda și pe acesta, lucrînd pe ascuns pentru a obține el însuși domnia Ardealului³⁾. Singurul care mai păstra o aparență de cavalerism desinteresat și care se pare că n'a stăruit în Ardeal decât pentru credința jurată acelui pe care și-l alesese ca suzeran, a fost Ștefan Majláth, dar atitudinea sa loială nu i-a priit mai mult decât duplicitatea celorlalți, căci Ferdinand și Sacra Maiestate Imperială erau cei mai ingrați și mai egoiști dintre stăpâni.

Probabil că Gritti, dăruit cu mai multă perspicacitate decât Majláth, își dăduse seama că nu poate pune bază pe cuvîntul regelui Romanilor, așa încît la sfîrșitul lui Iulie, iarăși căuta să închege o alianță cu cei doi Domni români și cu ajutorul Turcilor să alunge pe Ferdinandisti din Ardeal: așa îl prevenia Alexis Thúrzo pe arhiduce, la 24 Iulie⁴⁾. Cel care i-a stricat socotelile, a fost condot-

1) Malinowski, op. cit. p. 335.

2) Iorga, ib., ib. Ursu, *Die auswärtige Politik des Peter Rareș*, p. 20, Pallas, Nagy Lexikona, VIII, p. 291.

3) Wielka ilustrowana encyklopedia, IX, p. 219.

4) Hurmuzaki, II¹, pp. 87—9; încă din April, sibianul Mathias Armbruster îl avertisa pe Fe dinand de înțelegerea lui Gritti cu Turcii, înțelegere îndreptată contra Habsburgilor (V. *Fontes rerum Transylvanicarum*, p. 239).

tierul Emeric Czibák, deținătorul bunurilor episcopiei Orăzii, care isbuti să atragă de partea sa și deci împotriva lui Gritti, pe Vlad-Vintilă, Domnul Țării Românești ¹⁾. Gritti află de intriga urzită contra sa și hotărî pierea Ungurului. După Jovius, vina lui Czibák n'ar fi fost alta decât creștineasca ură pe care acesta o purta contra Sultanului ²⁾. Pe lângă Venețian, se mai găsea și un dușman de moarte a lui Czibák, Ioan Dóczy, care contribui să ridice ultimele scrupule ale lui Gritti în privința suprimării aceluia ³⁾. Se pare că nici Laski n'a fost cu totul străin de această suprimare, deoarece rîvnia oarecari posesiuni ardelene ale lui Czibák ⁴⁾. Tensiunea era mare în Ardeal: de o parte, Gritti cu oamenii săi, iar de alta partizanii lui Czibák, la cari se adăugaseră, uniți pentru prima și ultima dată pentru a face față vrăjmașului comun, Ștefan Majláth și Petru Rareș, ce trecuse de curînd cu oștile sale peste munți ⁵⁾. Curtea vieneză era încântată de dificultățile pe care noul său auxiliar le întîmpina în Ardeal, sperând că aceste dificultăți îl vor face pe Gritti mai maleabil ⁶⁾. Dar Gritti era decis să pună capăt acestei situații încordate printr'o lovitură „borgiană”: în ziua de 10 August, trimise pe Urban Batthyani cu o sută de călăreți, să-l cheme pe Czibák la sine, sub un pretext oarecare ⁷⁾; desigur pretextul era foarte cu dibăcie ales, dacă Czibák s'a încumetat să-l urmeze pe Batthyani, un pretext în genul aceluia care-i făcuse pe Vitellozzo Vitelli și tovarășii săi să se dea prinși în mâinile ducelui de Valentiniois, la Sinigaglia. Ajuns în tabăra lui Gritti de lângă Brașov, Czibák fu arestat și a doua zi dimineata, Dóczy îi luă capul ⁸⁾. Paolo Vergerio îi scria protonotarului apos-

1) Iorga, Studii și Documente, III, pp. LXXVIII—IX.

2) Jovius, p. 534.

3) Ostermayer, Chronik, p. 21.

4) Jovius, p. 546.

5) Iorga, op. cit., p. 146; Rareș acum lucra de comun acord cu Ferdinand: agentul de legătură era Mathias Armbruster, care după ce transmisese promisiunile de supunere ale Domnului către regele Romanilor, la 13 Iunie îl anunțase pe aceasta de adesiunea formală a lui Rareș la politica imperiului (Fontes rerum Transylvanicarum, pp. 239—40).

6) Ácsády, op. cit., p. 107.

7) Ostermayer, p. 21, Istvánffy, p. 130.

8) Ostermayer, Chronik, ib.

tolic Pietro Carnesecchi că Vlad-Vintilă cu mare greutate a isbutit să scape de răzbunarea lui Gritti ¹⁾).

Dar lovitura nu făcu decât să-i îndrjească mai tare pe Ardeleni împotriva străinului: 40.000 oameni, adunați de Nicolae Patóczy, nepotul celui ucis, se puseră sub comanda lui Majláth ²⁾). Gritti, neavînd oaste destulă, trimise după ajutoare turcești la Buda, Belgrad și Semendria; în așteptarea lor, se închise în Mediaș. Laski, simțindu-l pe complicele său pierdut, se retrase în Nord, sub cuvînt că va înrola trupe nouă pentru Gritti, dar în realitate pentru a se pune în siguranță într'unul din castelele sale ³⁾. Deci, iată-l pe Gritti singur înconjurat de dușmani. La 21 August, armata ardeleană sub comanda lui Majláth și Gotthard Kuen, armata moldovenească sub ordinele vornicului Huru, încep să asedieze Mediașul ⁴⁾. Asediul dură mai mult de o lună: abia la 28 Septembrie cetatea căzu în mâinile Ardelenilor, când Dóczy își găsi moartea apărînd pe Gritti ⁵⁾. Rareș îi oferă Venețianului refugiu, îi trimite emisari, spunîndu-i că vrea să încheie un tratat cu el; Gritti avu naivitatea să-l creadă și se refugie în tabăra lui Rareș, împreună cu cei doi fii ai săi; la 29 Septembrie, nefericitul aventurier fu executat de călăii țigani, se pare, cari-i tăiară întăi mâinile și pe urmă capul, — iar pe cei doi fii, Rareș îi luă cu sine în Moldova, unde dispărură fără urmă ⁶⁾. Tranquillus Andronicus, într'o scrisoare în care îi relatează lui Ioan Tarnowski cele întîmplate la Mediaș, se arată foarte indignat de trădarea lui Rareș („homo bipedum omnium sceleratissimus, specimen perfidiae plusquam Punicae”) și de cruzimea lui: după ce Gritti a fost decapitat, a poruncit să i se scoată din piept inima și să fie tăiat în bucăți, ca fiecare cetate a Ungariei să aibă câte una ⁷⁾.

Îndată după uciderea lui Gritti, statele transilvane adunate în dietă la Turda, aleg pe Ștefan Majláth ca

1) *Fontes rerum Transylvanicarum*, p. 241.

2) Ácsády, op. cit., p. 107.

3) Malinowski, op. cit., p. 335.

4) Iorga, *Istoria armatei românești*, I, p. 263.

5) Ostermayer, p. 22; v. și Nicolae Costin, foarte bine informat, pp. 414—5

6) Pentru alte detalii, v. Ursu, op. cit., pp. 105—19.

7) *Fontes rerum Transylvanicarum*, p. 242 ⁴⁷⁾.

voevod al Ardealului, fără a mai cere măcar aprobarea regelui Ioan, care în momentul acela se află chiar în țară ¹⁾. Cum se văzu stăpân în Ardeal, noul voevod asigură pe reprezentantul imperial, Ioan de Weeze, arhiepiscop de Lund, că va lupta mai departe pentru regele Romanilor ²⁾, fără să-și dea seama că puterea actuală și-o datorea spiritului particularist al nobilimii maghiare, — de un sentiment național nu poate fi încă vorba, — care va fi gata să lupte împotriva străinului Ferdinand, cum luptase acum împotriva străinului Gritti. Această lipsă de pătrundere va pricinui, cum vom vedea mai târziu, căderea lui Majláth, cădere atât de tragică și neașteptată, cum fusese și aceea a lui Czibák și a lui Gritti, cum va fi aceea a lui Martinuzzi, căci printr'o stranie fatalitate, toți acești „principi” ai Renașterii, atât de calculați, subtili și îndemânateci, au fost meniți să se prindă într'o bună zi în mrejele propriilor lor intrigi; mînați de un destin neînțeles, au fost incapabili să reacționeze într'un moment hotărîtor, — Czibák îl urmează fără bănuială pe Batthyanyi, Gritti se încrede în amăgitoarele promisiuni ale lui Rareș, vizirul Ibrahim se încrede nemăsurat în propriile lui puteri, ajungând să-l braveze pe Sultan, — și au pierit într'o prăbușire năprasnică. Mai putem adăuga un lucru: pieirea tuturor acestor personaje — și a altora pe care le vom întîlni mai târziu, dintre care frațele George e cel mai ilustru, — a fost câteodată pregătită, întotdeauna pricinuită de casa de Austria: atât timp cât au fost alături de Turci și s'au mulțumit să caute alianțe în vecinătatea apropiată, cu care aveau interese comune, totul a mers bine; imediat ce, înșelați de politica germană, Gritti a trădat Poarta, Radu-dela-Afumați a părăsit pe Zapolya, Rareș a intrat în conflict cu Polonia, Majláth s'a devotat exclusiv imperiului, uitând adevăratele interese ale Ardealului, toți au fost sortiți catastrofei, căci Habsburgii, gata oricând să facă aliaților lor promisiunile cele mai solemne, tot astfel îi părăsiau fără nicio ezitare atunci când nu mai aveau nevoie de ei.

În toată această tragedie, Zapolya n'a avut niciun rol: trupele lui, adunate de cancelarul său Ștefan Verbö-

1) Ostermayer, p. 23.

2) Ursu, op. cit., p. 131. www.dacoromanica.ro

czy, luptau la Tisa contra lui Francisc Bebek, ferdinandist, care isbutise să-și creeze acolo o mică armată, destul de puternică pentru a complica încă situația lui Ioan; când auzi că Gritti e gata să-i sufle tronul, trimise aceste trupe dela Tisa către centrul Ardealului, însă era prea târziu și gloria înfrângerii Venețianului va reveni numai lui Rareș și lui Majláth; iar Bebek va continua să hărțuiască oastea zapolyană, spre marea plăcere a Domnului său Ferdinand, care-l înștiințează pe cancelarul Bernard de Cles, arhiepiscopul de Trento, despre succesele credinciosului său Bebek în Ardeal ¹⁾. Zapolya nu pierde contactul cu regele Franței și toate dificultățile situației sale nu-l împiedecă să trimită, chiar în toiul afacerii Gritti, un ambasador la curtea franceză ²⁾.

Acum, la Viena, domnia o mare bucurie în urma asasinării lui Gritti: se nădăjduia că Sultanul va fi furios, că va arunca toată vina asupra lui Zapolya și acesta se va năruî sub lovitura răzbunării turcești ³⁾. Nădejdea însă se dovedi deșartă, căci Turcii, cari afiaseră de legăturile lui Gritti cu imperialii, nu-l regretară prea mult pe Venețian, ci mulțumiră lui Allah că-i scăpase de acest „câine trădător“ ⁴⁾. Bine-înțeles, Turcii, de câte ori voiau să-i sperie pe Unguri, pe Moldoveni sau chiar pe Austriaci, cum vom vedea îndată, făceau să se răspândească zvonul că vin să pedepsească asasinarea aceluia care fusese în Ardeal reprezentantul Sultanului. Deocamdată Ferdinand, care nu isbutise mare lucru în părțile acestea și nici nu putea nădăjdui vreun ajutor dela fratele său, ocupat cu pregătirea expediției în Tunis, recurge iarăși la obișnuitele negocieri cu Zapolya și cu Rareș, cu primul prin intermediul arhiepiscopului de Lund, cu celălalt prin Georg Reicherstorfer, căruia la 8 Decembrie îi trimitea din Viena cele mai minuțioase recomandatii ca să-l câștige pe Rareș cu orice preț ⁵⁾. Sfârșitul anului aduse destulă spaimă arhiducelui cu prilejul următoarei scrisori

1) Gévay, *Urkunden und Aktenstücke zur Gesch. der Verhältnisse zwischen Oesterreich, Ungarn und der Pforte*, II°, p. 1.

2) *Monumenta Hungariae historica*, II, pp. 341–2.

3) Acsády, *op. cit.*, p. 108.

4) Iorga, *Gesch. des osman. Reiches*, p. 422.

5) Ursu, *op. cit.*, p. 122.

amenințătoare, primită dela Ibrahim, Pașa din Buda: „Au venit la noi niște oameni ai Voevodului Valahiei și ne-au vestit că trădătorii cari au ucis pe fiul Dogelui Veneției, s’au refugiat în părțile voastre, de unde turbură și jefuesc Ungaria... Și dacă lucrurile stau așa, aflați că învingătorului întregii lumi cu beglerbegii săi și cu oastea sa pe care n’o încapă nici cerul, nici pământul, îi va fi ușor să scoboare în părțile acelea. Purtându-vă bună prietenie, vă dăm de știre ca să vă îngrijiți pentru mântuirea voastră“ ¹⁾. Iar Sultanul binevoia să-i scrie din Bagdad lui Ferdinand, despre victoriile sale contra Șahului Persiei, aliatul Habsburgilor, adăogând nu fără ironie: „Îți dau aceste noutăți ca să te bucuri și tu“ (scrisoare din 17 Decembrie) iar vizirul îl înștiința pe arhiduce că biruitorul întregului pământ a primit scusele „regelui Ioan“, dar că nu va întârzia să pedepsească pe asasinii cari s’au refugiat în Austria ²⁾. Deci iarăși trebuia trimisă la Stambul o ambasadă care să împăcuiască supărarea Înaltei Porți și mai ales trebuiau grăbite negociațiile cu Moldoveanul.

Aceasta era situația în Ardeal și Ungaria după pieirea lui Gritti. Cât despre Laski, acesta zăcea închis din porunca lui Zapolya, care pusese mâna pe tezaurul și scrisorile Venețianului; din aceste scrisori, descoperi că Laski voise să-l detroneze, drept care îl arestă și-l ținu închis la Buda ³⁾.

Noua politică a

lui Petru Rareș.

Acum e timpul când în imperiu încep să se celebreze virtuțile Valahilor, al căror sprijin se vădise indispensabil lui Ferdinand în cazul când mai stăruia în ideia cuceririi Ardealului. Interpretul acestui sentiment e Paolo Giovio, care susține teoria latinității Valahilor (al căror nume, după el, derivă dela „Flaccus“: vechea părere a lui Aeneas Sylvius Piccolomini) și adaoge că la acest popor nu viază numai anumite legi și moravuri ale dis-

1) Hurmuzaki, II^a, p. 88.

2) Gévay, op. cit., pp. 3—5 și 10—11.

3) Mallinowski, op. cit., p. 335.

ciplinei romane, ci se păstrează și cuvintele limbei latine ¹⁾. „Părinții noștri, continuă episcopul-cronicar, mai păstrează încă memoria lui Dracula, luptătorul dela Var-na, vestit prin dibăcia lui și îndelungă vreme vrăjmaș Turcilor; acum domnește în Valahia Petru, strănepot al lui Dracula (?!), un mare războinic“ ²⁾. E drept că mai departe Giovio îl numește pe Rareș „cel mai perfid dintre oameni“, dar nu încetează să-l laude pentru istețimea, iscusința lui și mai ales pentru faptul că trecuse din partidul dușmanilor creștinătății în acela al apărătorilor săi, în speță, în al împăratului ³⁾.

Intr'adevăr, la începutul lui Ianuar 1535, solii lui Rareș se găseau la Viena ⁴⁾ — și iată sfaturile și informațiile trimise de Alexis Thúrzo lui Ferdinand în privința negocierilor cu Voevodul, la care și arhiducele se grăbia să-și expedieze legații săi: „Azi au venit aci nunții Maiestății Voastre la Moldovean, cu cari eu mă înțelesesem; am văzut cu ocazia acestei solii că Maiestatea Voastră a priceput mesagiul aceluiaș Moldovean, care cu puține zile mai înainte a fost trimis Maiestății Voastre... În ceace privește pe Moldovean, chiar ieri am primit scrisori dela Domnul Perényi, care-și are solul acolo și ne-a spus să ne temem de Turci, din pricina morții lui Gritti... Despre Ioan, se zice că s'a legat cu Turcii și nimeni n'ar mai putea restitui Maiestății Voastre Transilvania decât Moldoveanul... Mi-a spus încă Domnul Perényi că ruda sa Emeric Balassa, care pînă acum lucra pentru Ioan în Transilvania, fiind înșelat de acesta, s'a despărțit de el și nici nu vrea să-l mai servească, ba încă vrea să turbure tot ce pune la cale Ioan în Transilvania... Moldoveanul l-a înștiințat pe Domnul Perényi că el a îmbrățișat cauza întregii creștinătăți, deci Maiestatea Voastră să primească pe solul Moldoveanului, cât se poate de bine... I-am scris și lui Nadásdy ca în numele mutualei noastre prietenii, să mă țină la curent prin Broderics cu tot ce se întîmplă la curtea lui Ioan... Poate Maiestatea Voastră se teme să nu se iște o mare primejdie dacă-l provocăm noi pe Sultan,

1) *Jovius*, op. cit., p. 309.

2) *Ib.*, p. 310.

3) *Ib.*, p. 311.

4) *Ursu*, op. cit., p. 123.

dar oare primejdia nu va fi tot atât de mare dacă Sultnul, chiar neprovocat, vine aci în părțile pe care le stăpânește prin vasalul său Ioan, tinzînd la dominația întregii Ungarii? Și această primejdie ne și amenință din pricina morții lui Gritti; drept care Sacra Maiestate Imperială să ia dinainte toate măsurile necesare". Pînă aici se desprind clar vederile lui Thúrzo: mai întîi el e convins de puterea lui Rareș, fără care Ferdinand nu va fi în stare să anexeze Ardealul; deaceia îl îndeamnă pe stăpînul său să se poarte cît se poate mai bine cu solii aceluia; al doilea, se vedește că în privința războiului cu Turcii, sfetnicul era de părere ca armata imperială să ia ofensiva, căci situația de expectativă nu îndepărtează, ci mărește pericolul: deci să se renunțe la diplomatie și să se ia armele, cu atât mai mult că „el are puține speranțe să se ajungă la o înțelegere cu Ioan", după cum adaugă mai jos. Sfat înțelept, însă împăratul și Ferdinand nu-l puteau urma, fiind angajați în acest moment atât în chestiunea daneză ¹⁾, cît și cu pregătirile faimoasei expediții în Tunis ²⁾. Mai aflăm din această scrisoare de un interes capital că Petru Perényi — intrat acum pentru a doua oară în familia lui Thúrzo, prin noua căsătorie cu Clara Székely, sora Magdalenei, soția lui Alexis ³⁾, — e iarăși partisan al Imperiului, iar că socoteala lui Zapolya de a-i da lui Majláth un coleg, pe Emeric Balassa, pentru a-l supraveghea, ieșise prost, căci Majláth îl câștigase de partea sa pe acest Emeric, făcîndu-l să treacă în rîndurile Ferdinandistilor. După cum mai reiese din aceiaș scrisoare, bietul Ioan era înconjurat numai de trădători: unul din ei, Ștefan Broderics, prelatul care-și mai schimbase și pînă atunci de vreo câteva ori opinia politică, era în aparență credincios lui Zapolya, — acesta îi dăduse de curînd episcopatul de Vác ⁴⁾, — dar pe ascuns îi servia lui Thúrzo drept agent informator, ținîndu-l la curent cu tot ce se petrecea la curtea zapo-

1) Brandt, op. cit., pp. 348—9.

2) Ib., p. 361.

3) Engel, op. cit., II^a, p. 70.

4) Verancius, p. 106; și pe Paul Várday, arhiepiscopul de Strigonia, îl găsim în acest an printre partizanii lui Ferdinand (V. Monumenta comitalia regni Hungariae, I, p. 527).

lyană, ceace nu i aducea, de altfel, o stimă deosebită din partea lui Alexis, după cum aflăm din sfârșitul scrisorii, uluitor prin lumina crudă ce o aruncă asupra mijloacelor lipsite de scrupul întrebuintate de oamenii Habsburgilor pentru a realiza scopurile stăpânilor lor: „Aștept să văd dacă se poate face ceva cu Broderics... Mă întreb dacă nu e mai bine să-l suprimăm, ca să nu-i dăm ocazia să ne trădeze... deși ceva sigur despre trădarea lui, nu știu“ ¹⁾. Ca urmare la aceste sfaturi din 10 Ianuar ale lui Thúrzo, sfaturi pe care desigur Ferdinand le apreciasse mai cu seamă în privința negociațiilor cu Rareș, tânărul rege al Romanilor îi poruncește la 16 lui Georg Reicherstorfer, care se găsea în Moldova, să grăbească încheierea tratatului cu Domnul și termină în felul următor: „Spun solii“ (ai lui, aceia cari se întorseseră de curînd din Moldova) „că autoritatea Voevodului e mare la Ardeleni; voinței și sfaturilor lui se supun cu plăcere; de aceia solii îl vor îndemna să readucă pe Ardeleni în ascultarea Maiestății Regale, ceace îi va fi ușor, mai ales că nici Ștefan Majlâth n'ar putea dobîndi voevodatul Ardealului fără consimțămîntul Voevodului Petru“ ²⁾. Deci era absolut necesar să se câștige cât mai grabnic adesiunea unui aliat atât de puternic, însă Ferdinand se arată destul de avar față de Petru și nu-i acordă alte beneficii decât pe acelea ce le posedă dinainte, ba încă și pe acestea le mai restrînge întrucîtva, căci prin actul dela 17 Ianuar, îi asigură lui Rareș doar posesiunea orașului Bistrița (fără vamă) Ciceiu, Cetatea-de-Baltă și Ungurașul (fără feudă) ³⁾, act reconfirmat cu aceleași restricțiuni și la 10 Mart ⁴⁾,—feuda Ungurașului și vama Bistriței fiind acordate de arhiduce lui Mark Pempflinger ⁵⁾.

Habsburgii lucrau la o adevărată desființare a influenței prinților români în Ardeal, — tot cam prin vremea aceia, Ferdinand sprijinea străduințele lui Georg Reichersstorfer de a obține Alvințul și Vurperul, posesiunile Dom-

1) Hurmuzaki, II¹, pp 88—9.

2) Hurmuzaki, II¹, p. 90.

3) Ursu, op. cit., p. 124 (doc ined. din Arhivele Bistriței).

4) Hurmuzaki, II¹, p. 91.

5) Iorga, Istoria Românilor din Ungaria și Ardeal, p. 146.

nului muntean ¹⁾ — deși căutau să se folosească de această influență. Nu știm prin ce aberație Rareș a acceptat să-și piardă foloasele reale, dobândite în urma colaborării cu Zapolya, în schimbul prieteniei ipotetice a lui Ferdinand, afară numai dacă în momentul în care și-a propus să se declare vasalul imperiului, vicleanul principe nu se va fi gândit la toate posibilitățile de ieșire din noua alianță, promițându-și să-și țină și noul legământ ca și pe celelalte. Fapt este că la 1 Mart, solul său, Paulus Literatus, se găsea la Viena, lângă arhiduce ²⁾, iar la 4 April, la Iași, Domnul semna rușinosul act de vasalitate, sub pretextul pios de a elibera creștinătatea de jugul turcesc, act la care se asociază ca martoră toată boierimea moldoveană în frunte cu Teodor cancelarul și hatmanul Mihu ³⁾. Ferdinand abia la 25 află că Moldoveanul i-a prestat jurământul de credință, după cum îi scrie Mariei: „les ambassadeurs que auoie envoie au moldaue me ont mandé de busche par ung de leurs gens que ledict moldaue ma fet le serment acoustumé (?!) et se offre a me servir“ ⁴⁾. Rareș totuș vorbea ca un stăpân față de Reicherstorfer, pune condiții, dădea sfaturi regelui Romanilor; sub formulele de curtenie, se simte dîrzenia lui nebiruită: „Voevodul roagă pe Maiestatea Sa, scrie Reicherstorfer, să aibă înrolată o oaste solidă, să-și întărească cetățile și în orice ceas să fie pregătit ca să intre în Ardeal cu cinci sau șase mii de oameni și mașini de război și să-l pună în fruntea oastei pe Balthazar Bánffy, ruda sa, credincios slujitor al Maiestății Sale... Mai departe, roagă Voevodul pe Maiestatea Sa să nu primească a încheia pace cu împăratul Turcilor sau cu Ioan de Szepes (Zapolya), ci să încerce să-și recupereze domnia Ungariei, mai ales acum când împăratul Turcilor e ocupat în Persia... Pînă când Ardealul și Ungaria nu se vor fi întors la ascultarea Maiestății Sale, Maiestatea Sa să binevoiască a nu conferi cu nimeni despre afacerea aceasta, fără știrea Voevodului Moldovei“ ⁵⁾. Se vede că Rareș căuta înainte de toate

1) Iorga, *Histoire des Roumains de Transylvanie*, I, p. 137.

2) Ursu, *op. cit.*, p. 125, nota 37.

3) Hurmuzaki, II¹, pp. 91—3.

4) Gévay, *op. cit.*, pp. 33—4.

5) Hurmuzaki, II¹, pp. 96—7.

să-l îndepărteze pe Ștefan Majláth dela comanda armatei și de aceia îl recomanda pe acest Baltazar Bánffy, despre care aflăm că îi era rudă: comanda aceasta s'ar fi cuvenit de drept lui Ștefan Báthory, vechiu prieten și rudă de asemeni al Mușatinilor, însă acesta murise de curând. În al doilea rând, Petru căuta să-i insuflă oarecare tărie lui Ferdinand, dar prințul aprecia prea puțin sfaturile războinice ale noului său aliat, preferându-li pertractările obișnuite — și la 12 Mai reprezentanții săi, Cornelius Schepper și Ioan de Weeze, încheie cu reprezentanții lui Zapolya (Broderics, Verböczy și Francisc Frangipani, episcopul Clujului) un acord a cărui clausă principală era următoarea: Ferdinand va recunoaște pe Ioan ca rege al Ungariei, în schimb Ioan va recunoaște pe Ferdinand drept moștenitor al său și în caz că ar lăsa în urma lui copii, Ferdinand se obligă a-i despăgubi pe aceștia dându-li niște proprietăți în Silesia ¹⁾.

Nouă negociații ale lui

Ferdinand cu Poarta.

Ceace-l făcuse pe Ferdinand să-i recunoască lui Zapolya titlul de rege al Ungariei, era spaima ce i-o inspira Sultanul: la 16 Februar, Soliman îi adresase iarăși, din Bagdad, o kirielă de muștrări amenințătoare pentru uciderea lui Gritti — (nefericitul Gritti a cărui moarte bucurase atât de mult și pe Turci și pe creștini, acum servia Sultanului de sperietoare) — îl mai sfătuia părințește să-și ia nădejdea dela Ungaria, pe care a acordat-o cu jurământ „regelui Ioan” și așa va rămâne, dar altfel îl privește pe Ferdinand ca pe un fiu al său ²⁾! Arhiducele nu încetează să arunce vina uciderii Venețianului asupra lui Zapolya, — deși chiar atunci negocia cu acesta în vederea încheierii unui acord, — ca să se desvinovățească în fața celui pe care-l numește „Împăratul, tatăl și stăpânul nostru”, „părintele nostru prea-iubit” ³⁾. Pentru negociațiile cu Turcii, regele Romanilor trimite în vara lui 1535 la Poartă, pe Hieronym de Zara, Cornelius Schepper

1) Istvánffy, p. 135; textul la Gocss, op. cit., pp. 39—43.

2) Geváy, op. cit., pp. 12—14.

3) Ib., pp. 17—20, 35—8.

și Ioan Redneky ¹⁾, iar Sultanul binevoiește să trimită și el un sol la arhiduce, însoțit și călăuzit de Sigismund Weichselberger ²⁾, sol care ajunge la Viena la 31 Iunie ³⁾.

În timpul acesta Rareș, care în Mai cucerise din nou Pocuția ⁴⁾, în Iulie își reia prietenia cu Zapolya ⁵⁾.

Cât despre relațiile dintre Ferdinand și Ioan, acestea sunt din nou încordate, niciunul dintre cei doi rivali nefiind dispus să-și respecte angajamentele luate în Mai. La 7 Iunie, Ferdinand îi scrie Mariei că iar se află în tratative cu solii lui Zapolya, Francisc Frangipani, Verböczy și Broderics, cărora li-a cerut cesiunea integrală a coroanei ungare, „moyennant laquelle ay offert luy faire tout bon traitement, comme de luy laisser quelques pieces (?!?), bonne pension et tiltre de roy“ ⁶⁾. Broderics și Verböczy se întorc la Zapolya să-i transmită propunerile, dar bineînțeles Zapolya nu le primește și la 21 August se încheie un nou armistițiu ⁷⁾, așa cum a vrut el și nu cum a nădăduit Ferdinand, care se plânge de încăpăținarea Transilvanului, confidentei sale, Maria: „...pour finale résolution ilz ont désiré que chascun retiendroit ce quil tient présentement, demandant au surplus ma fille aysnée (Elisabeth) quest fiancée en Pologne, pour ledict Vayvoda leur maistre (Zapolya) et reffusant tant belle offre que leur ay faict, assauoir luy delaisser bonne partie du royaulme avec quatre vingt mille ducatz de revenu par an, oultre ce que me feusse encoires mis en meilleur devoir à faire davantaige silz eussent en commandement pour pouvoir conclure et se mettre à plus raisonnables conditions“ (27 August) ⁸⁾.

În acest timp solii lui Ferdinand la Stambul își dau toate silințele să câștige simpatia lui Junis-Bey, interpretul Porții; acesta îi scrie cu un „sans-gêne“ fără pereche lui Ferdinand, ca dela egal la egal, reclamându-i o sumă

1) Geváy, pp. 50—2.

2) Ib., pp. 44—5.

3) Ib., p. 53.

4) Ursu, Potru Rareș, p. 38.

5) Ursu, Die auswärtige Politik des Peter Rareș, p. 128.

6) Geváy, pp. 45—6.

7) Gooss, pp. 44—6.

8) Geváy, pp. 54—6.

de o mie de ducați, promisă în numele arhiducelui de către Schepper ¹⁾; Ferdinand îi răspunde la 30 Septembrie, acoperindu-l de complimente, dar nu suflă niciun cuvânt despre cei o mie de ducați ²⁾).

Solii lui Zapolya, Ștefan Broderics și Francisc Frangipani, văzînd că nu fac nicio ispravă la Viena, se hotărîsc la începutul lui Septembrie să intre în raporturi cu împăratul însuși ³⁾, dar Carol-Quintul, în acest moment, abia se întorsese din glorioasa-i campanie în Tunis și acum se odihnea în Sicilia ⁴⁾. Cum se vede, sfaturile lui Petru Rareș nu rămăseseră întru totul fără folos pentru imperiu: dacă nu fuseseră puse în practică în ceea ce privea Ardealul și Ungaria, împăratul le utilizase în privința situației din Africa și profitînd de faptul că armatele lui Soliman erau angajate în Persia, atacase forțele musulmane în Tunis; astfel, Kaïreddin-Barbarossa n'a putut primi ajutor de la suveranul său și Carol-Quintul își realiza în fine visul lui de cruciat. În această aventură eroică, se poate observa un ciudat amestec de rămășițe medievale și reminiscențe ale antichității clasice: acest cavaler burgund care se dusese să spulbere în Africa pe necredincioși, ca odinioară Ludovic cel Sfînt, la întoarcerea în Europa fu primit ca un împărat roman — și un zid din incinta Neapolei căzu pentru a se face loc de trecere biruitorului ⁵⁾. Ceace se constată în acest secol al XVI-lea, atît de bogat în variate manifestări de viață, e tocmai această întrepătrundere a influențelor Evului-Mediu cu cea a celor antice, această adaptare a formelor nouă peste fondul ideilor vechi, — fiindcă în domeniul politic Renașterea n'a inovat nimic, iar în domeniul intelectual înnoirea n'a venit din imitația materială a antichității, cum se pretinde de obicei, ci din perfecționarea, din purificarea, din evoluția normală a Evului-Mediu.

De fapt, campania tunisiană constituie într-o anumită măsură gestul de sfidare a luptătorului pentru creștinătate față de felonia regelui Franței, care în Februar 1535

1) Geváy, p. 58.

2) Ib., pp. 59—60.

3) Verancius, p. 40.

4) Brandi, op. cit., p. 363.

5) Ib., ib. p. 364.

încheiase un pact solemn cu Turcul¹⁾ — (pact la care avea să fie solicitată de către ambasadorul Franței la Constantinopol, La Forest și de ragusanul Serafino de Gozi, să se asocieze și Veneția; Sultanul însuși doria alianța puternicei republici și în numele său sosia acolo la 15 Ianuar 1536 Junis-Bey, marele tălmăciu, dar Senatul a refuzat²⁾ — și care prin cardinalul du Bellay căuta să smulgă noului Papă, Paul III Farnese — dușmanul Habsburgilor, de altfel — cât mai multe concesii pentru protestanții germani³⁾. Ce e drept, teologii Reformei îl numiau acum pe Francisc „Antichrist” și nu voiau să aibă d’a face cu acel ce persecuta pe reformații din țara sa, — e cunoscută reacțiunea brutală, dar justificată, a regelui Franței contra protestanților, după „afacerea placardelor” (Octombrie 1534): Francisc, sub influența Margaretei de Navarra, protejase ideia reformei atât timp cât ea se manifestase pe linia tradițională a spiritului francez, gallican, reprezentată printr’un Briçonnet, printr’un Lefèvre d’Etaples, însă atunci când această idee fu pusă în slujba unei propagande străine, în speță a Elveției, când amenința să turbure dezvoltarea firească a unui popor catolic în esența sa cea mai intimă, o persecută fără cruțare; — însă în Germania, puterea n’o aveau teologii, cum n’o avea nici împăratul, ci stătea în mâna prinților — și prinții erau cu Francisc.

La rîndul lor, împăratul și fratele său nu se arătau mai loiali în politica lor; văzînd că negociațiile episcopului de Lund, care toată vara stătuse în Ardeal, lângă Zapolya, nu dau niciun rezultat, căci Zapolya rămânea enigmatic⁴⁾, iar Rareș se mărginea să-l sfătuiască pe împăratul, — prin acelaș episcop de Lund, la care trimitea pe vistiernicul Matiaș, — să-i atace pe Turci în Ungaria și să înceteze orice raporturi cu Ioan⁵⁾, — Ferdinand se hotărăște să reia combinațiile turcești cu Junis-Bey, la care

1) Charrière, pp. 285—94.

2) Romanin, *Storia documentata di Venezia*, VI, pp. 22—3.

3) L. Madelin, *François I-er*, pp. 105—6

4) Ciorănescu, op. cit., p. 6.

5) Ciorănescu, op. cit., pp. 7—8; însă în Decembrie el însuși se împacă din nou cu Zapolya (*Fontes rerum Transylv.*, p. 255).

în Octombrie îl trimite pe Nogarola ¹⁾. Deocamdată, bietul rege al Romanilor trebuie să scrie lungi rugăminți către Sultanul — care, mereu ironic, îi expediază neîncetat buletine despre victoriile sale în Persia ²⁾ — și să se apere de acușatia morții lui Gritti ³⁾. Nogarola nu e în măsură să dea altă mângâiere stăpânului său, decât speranța că ar putea fi câștigat de partea lor și Junis-Bey, cum fusese câștigat Venețianul, dar numai „moyennant finance” ⁴⁾. Și finanțele împăratului și ale fratelui său nu erau într-o stare destul de strălucită, ca să presupunem că cei doi au primit cu o deosebită bucurie, noutatea.

Acestea se petreceau în cursul lunilor Octombrie și, Noembrie. La sfârșitul lui Decembrie 1535, lucrurile iau o nouă întorsătură: ducele Milanului, Francesco-Maria Sforza, aliatul destul de nesigur al lui Carol-Quintul, moare fără copii și regele Franței își revendică din nou drepturile ereditare asupra Lombardiei. Cu alte cuvinte, se pune iarăși pentru imperiu problema Italiei.

Situația lui Zapolya în anii 1536—7.

Preliminariile păcii dela Oradia.

În sfârșit în acest an 1536, Sibienii, sătui de a-l mai sprijini pe îndepărtatul lor arhiduce, incapabil să li trimită ajutoare, se hotărăsc să-l recunoască pe Ioan Zapolya ca domn al lor legitim, hotărâre pe care Friedrich Teutsch o consideră drept „mîntuirea Sașilor” ⁵⁾. Deci un categoric succes pentru Zapolya, dar nu numai atât: tot la începutul acestui an, armata sa intră în Cassovia, unde trupele imperiale, comandate de Johann Kallái Vitéz, capitulează, — se pare că datorită unei stratageme a „fratelui George”, care acum își face apariția ⁶⁾, — iar Valentin Török îl părăsește pe Ferdinand și trece în partidul lui

1) Geváy, p. 63.

2) Ib., pp. 77—80.

3) Ib., pp. 80—2.

4) Ib., pp. 68—77.

5) Teutsch, op. cit., p. 61.

6) Chronicon Fuchsis-Lupino, p. 52 și Charrière, p. 324 (raportul episcopului de Mâcon către Montmorency).

Ioan ¹⁾). Întreită plăcere pentru arhiduce, plăcere ce pica tocmai când fratele lui era turburat în triumful său român de noutatea că trupele franceze au intrat în Savoia ²⁾). Arhiducele căuta pe toate căile să mențină pacea cu Sultanul, la care în Ianuar și Februar trimite noi „oratori“, pe Ioan-Maria Barziza și Vespasian de Zara ³⁾). Pe aceștia îi copleșește cu instrucțiunile cele mai minuțioase, recomandându-li mai ales să l asigure pe Sultan că, dacă s'au produs ciocniri între supușii săi și cei ai Veneției, el nu e vinovat câtuși de puțin ⁴⁾). Pe de altă parte, pentru a-și atrage simpatia lui Rareș — la care în Ianuar se aflau solii săi, Mark Pempflinger și Balthazar Bánffy ⁵⁾), — Ferdinand insistă pe lângă Sigismund I ca să aplaneze conflictul pentru Pocuția pe cale pașnică, în care scop îl trimite în Polonia pe Ștefan Klinicsics ⁶⁾); acesta la întoarcere avea să treacă și prin Moldova ⁷⁾). Dar silințele arhiducelui rămân fără rezultat: la 6 Mart, din Wilno, Sigismund îi răspunde că, spre marea sa părere de rău, e nevoit să-i refuze oferta de mediație în chestia Pocuției, fiindcă n'are încredere în Voevodul Petru ⁸⁾). Și avea dreptate, căci iată o lungă scrisoare a lui Petru către arhiduce, scrisoare plină de sfaturi, doleanțe și „gasconnade“ după obiceiul său, din care se vede că intențiile lui pentru Zapolya și Sigismund erau din cele mai puțin amicale: „Au venit la noi solii celor trei națiuni din Ardeal. Auzindu-li solia, le-am spus că nu ne vom apleca urechea la spusele acelui spurcat trădător al întregii creștinătăți, Ioan Scepusiensis... Ne-am pregătit cu 25.000 oameni contra regelui Poloniei, care dă ajutoare lui Ioan și dacă vrea Maiestatea Sa, îl găsim pe spurcatul Ioan în orice colț al Poloniei. De altfel, Maiestatea Sa să nu se teamă

1) Istvánffy, p. 135; la Verancius, expunerea acestor evenimente (supunerea Sibitului, cucerirea Cassoviei, defecțiunea lui Valentin Török) e cu totul confusă (pp. 59, 61—2).

2) Brandi, op. cit., p. 371.

3) Geváy, pp. 86—7 și 93.

4) Ib., pp. 93—4 și 101—2.

5) Hurmuzaki, II¹, pp. 99—100 și Fontes rerum Transylv. pp. 262—7.

6) Ib., II¹, pp. 98—9.

7) Ib., p. 102.

8) Ib., pp. 102—3.

de nimic din partea regelui Poloniei. Cât despre Tătari, Maiestatea Sa iarăși să nu se teamă, căci știm dela un om al nostru care a fost la curtea hanului, că acolo e război civil... Tot așa dela alt om al nostru care e la Sultan, știm că Turcii nu vor da niciun ajutor unui căine ca Ioan. În fine, cu ajutorul lui Dumnezeu, lucrăm de mult să-i aducem pe Munteni tributari Maiestății Voastre, cum au fost sub predecesorii Maiestății Voastre, regii Ungariei¹. În schimb, el nu cere decât Bistrița și posesiunile ei; n'ar fi rău totuși ca regele Romanilor să facă a se întări castrele de pe la hotare, ca să n'aibă a se teme în vară de Turci⁴).

La Constantinopol, nu mergeau mai bine trebile imperiului: Sultanul se mărginea să-i expedieze arhiducelui buletine despre victoriile sale asupra Persienilor, drept care Ferdinand îi mulțumește foarte umil și-i urează succes în lupte (Innsbruck, 14 Martie)²). La Poartă se întâmplase tocmai atunci o sângeroasă tragedie: la 5 Mart fusese strangulat marele vizir Ibrahim, se pare din porunca Roxelanei, geloasă de influența pe care acest Grec poliglot, muzician, d'o inteligență scăpărătoare, ajuns chiar cumnatul lui Soliman, o căpătase asupra soțului ei; de altfel, omul, cuprins de amețeala culmilor, se credea mai presus decât Sultanul, semna decrete imperiale și condamna la moarte pe demnitarii împărăției, așa încât insinuările Sultanei-Hasseki găsiră în sufletul bîntuit de îndoeli al lui Soliman un teren pregătit și astfel sentința de moarte fu acordată cu destulă ușurință³).

Pentru Ferdinand, dispariția lui Ibrahim — înlocuit la vizirat cu Ayaz-Pașa — era o adevărată nenorocire, deoarece cu aventurierul se putea ajunge la o înțelegere, ca și cu Gritti, al cărui prieten și complice fusese Ibrahim. Așa încât, la începutul lui April, „oratorul” său la Poartă, Vespasian de Zara, îi raporta o serie întreagă de știri neplăcute: mai întâi, Zapolya era cu totul spălat de învinuirea uciderii lui Gritti; dacă el a pus în adevăr la cale uciderea, bine a făcut, căci trădătorul urzise un

1) Hurmuzaki, II¹, p. 117.

2) Geváy, p. 104.

3) Hammer, V, p. 232.

complot eriminal contra stăpânului său Sultanul și contra lui Zapolya, cărora voia să li zmulgă Ungaria, complot de care nu fusese străin nici Ibrahim, după cum se dovedise din hârtiile rămase de pe urma răposatului vizir; deci, situația lui Zapolya e mai bună ca oricând; al doilea, garnisoana din Esztergom, — predat în 1530 de către arhiepiscop lui Roggendorf, care se stabilise acolo cu un solid corp de armată, — s'a revoltat fiindcă nu i se plătise solda și amenință să predea orașul inamicului; în fine, Vespasian termină în chip foarte inocent: „Alcuni altri di quelli Turchi dicevano ancora che'l ditto Imbraim aveva inteligencia con la Sacratissima Cesarea Maiestà e aversi ritrovati certi esploratori di Sua Cesarea Maiestà in chasa del ditto Imbraim Bassa“ ¹⁾. Bietul Ferdinand, la 26 Aprilie îi scria Mariei, plângându-se de moartea lui Ibrahim, precum și de faptul că Sultanul îi trimisese de curînd trupe de întărire lui Zapolya ²⁾, — cu care nu încetează în tot cursul acestui an 1536, cât și a celui ce va urma, să încheie armistiții peste armistiții ³⁾. La 12 Mai, îi scrie din nou surorii sale, împărtășindu-i grijile: se teme d'un război cu Franța, îl neliniștește venirea cardinalului de Lorena la Papa, n'are nicio încredere în Turci și singura lui speranță e, că în războiul asiatic, să biruiască desăvîrșit Șahul Persiei ⁴⁾, — ceace nu-l împiedeca, la 30 Iunie, în scrisoarea de acreditare pentru Ioan-Maria Barziza, să-l roage umilit pe Sultan să oprească incursiunile supușilor săi în Bosnia, Croația și Slavonia, făcîndu-i totodată declarații de veșnică prietenie ⁵⁾.

Oricum, moartea năprasnică a lui Ibrahim — moarte care avu un răsunset extraordinar în întreaga lume: un secol mai târziu, destinul său tragic forma subiectul unui roman istoric, în care culoarea locală și atmosfera epocii sunt destul de bine redată, roman ce făcea deliciile obișnuiților frecventatori ai salonului de Rambouillet și din

1) Geváy, pp. 104—7.

2) Ib., p. 108 și Charrière, pp. 325—6.

3) Gooss, op. cit., pp. 47—65.

4) Geváy, pp. 108—10.

5) Ib., p. 111.

care unele pagini suportă și azi lectura ¹⁾), — însemna un mare neajuns pentru Ferdinand, care va fi silit de acum înainte să acorde tot mai multe concesii lui Zapolya.

Acesta simțindu-se acum tare, se hotărăște să-l pedepsească pe Rareș pentru încheierea pactului cu imperiul: drept care, la 25 Mai, trupele sale ocupă cetatea Ungurașul ²⁾. Furios, Petru se pregătește pentru o război teribilă, după cum îi înștiințează pe Bistrițeni Ștefan Majláth, printr'o scrisoare din Făgăraș, 4 Iunie ³⁾.

În acest timp erau primiți la Napoli de către împărat ambasadorii lui Zapolya, Ștefan Broderics și Francisc Frangipani, dar fără să se ajungă la vreun rezultat ⁴⁾. Din 13 Iulie, avem scrisoarea triumfătoare a lui Ioan către Urban Batthyani: solul său întors dela Turci i-a adus numai știri îmbucurătoare, Sultanul a declarat în fața aceluia sol și a oratorului lui Ferdinand că arhiducele va fi silit să restituie împărăției turcești întreaga Slavonie; de nu, această regiune va fi devastată „ferro et igne” ⁵⁾. Amenințare care îndată fu pusă în practică, după cum aflăm din scrisoarea lui Ferdinand către episcopul Agriei, vestindu-i curînda sosire a lui Hans Katzianer pentru a apăra Slavonia contra Turcilor ⁶⁾. Bietul Katzianer avea o misiune destul de ingrată, căci nu trebuia să se lupte numai cu Turcii, dar și cu nobilii din partea locului — așa îi scrie lui Ferdinand la 13 August, — cari sunt foarte puternici și țin mai toți cu regele Ioan; pe de-asupra, arhiducele îl lăsa și fără bani, iar trupele ce-i încredințase erau destul de slabe ⁷⁾.

În cece privește situația lui Rareș, acesta cu toată dibăcia lui, pare că nu va mai putea ieși din încurcătură: Turcii îl prețuiseră și erau hotărîți să-l pedepsească exemplar la primul prilej, — cel puțin așa îl anunță din Pozsón Thúrzo pe Ferdinand la 4 April ⁸⁾. Solul lui Ferdi-

1) E vorba de „Isabelle Grimaldi”, romanul Drei de Scudéry, reeditat în 1923 de către E. Seillère.

2) Ursu, Petru Rareș, p. 37.

3) Hurmuzaki, XV¹, p. 372.

4) Verancius, pp. 41—2.

5) Geváy, pp. 116—7.

6) Ib., p. 120.

7) Monumenta Comititalia regni Hungariae, I, pp. 632—7.

8) Hurmuzaki, III¹, p. 204.

nand pe lângă Rareș, Mark Pempflinger, la sfârșitul aceleiași luni se afla în Ungaria superioară, de unde expedia lungi rapoarte pline de reflecții judicioase: „Cum am sosit în părțile acestea cu Domnul Bánffy, ne-am consultat și am găsit că negociațiile sunt în primejdie“ (desigur, șiretul Voevod, simțind că nu mai e „persona grata“ la Poartă din pricina relațiilor cu Ferdinand, iarăși dădea îndărăt) „de aceea e bine ca Domnul Bánffy să se ducă la Moldovean pentru a afla dela el toate ale sale și să vadă dacă l-ar putea ispiti la încheierea unui pact. Iată o lună și jumătate decând Bánffy s'a dus la Moldovean și nici soli, nici scrisori n'am primit dela el. Am trimis trei slujitori la el cu scrisori, dar niciunul din ei nu s'a întors. Nu știu cum se face asta, căci știu sigur că Domnul Bánffy e acolo... Rog pe Maiestatea Sa să binevoiască a lua măsuri. Căci eu aștept cu inima îngrijorată vreo veste și nu fără mari cheltueli... Indată ce voi primi mesager sau răvaș din Moldova, îl voi trimite la Maiestatea Voastră. De altfel... mai tot ce se petrece în părțile acelea, se poate înțelege din scrisoarea unora și altora; primul lucru e acesta, că dușmanii au călcat armistițiul și au trecut la faptă. Maiestatea Voastră are oameni puțini aci. Cu aceștia se poate rezista, dar adversarii sunt gata să invadeze posesiunile Maiestății Voastre. Deci Maiestatea Voastră să ia măsuri din timp, să ridice castele, se asedieze Tokay, pentru a supune toată țara aceasta. Despre rest, Maiestatea Sa poate afla dela Warkocs, care zice c'a văzut cu proprii săi ochi“ (ceace se petrecea în Ardeal, bine-înțeles). „Aceasta pot s'o spun sigur Maiestății Voastre cum că Mehmed-Beg, de care Maiestatea Voastră știe că e comandantul cetății Nandorfejevár, ne a raportat că 9000 de Turci se îndeamnă a veni curînd după grâne și pentru a-și paște caii aci... Am mai auzit că Turcii vor să aștepte la Buda, iscoada mea a văzut pe Dunăre 42 de galere, pregătite de ei în mai multe zile. A mai venit și un om dela Szegedin, dela un bun și vechiu prieten al meu, pe care cred că și Maiestatea Voastră îl cunoaște. Imi spune acest prieten al meu cum că Seghedinenii au trimis la Ioan, să-l întrebe dacă au să se teamă de Turci sau ba. El li-a răspuns că n'au de ce se păzi. Au trimis alt sol ca să înțeleagă dela el chipul

salvării lor și li-a răspuns ridicând din umeri: „Nu știu în ce stadiu au ajuns negocierile mele. Mergeți și vă păziți cum știți mai bine, mă găsiți aci, dacă aveți nevoie de mine“. A mai văzut iscoada mea cum sosiau begii turci unul după altul la Szegedin și se sfătuiau între ei, zicând Seghedienilor: „Nu vă temeți, noi nu vrem să vă vătămăm; mai bine ar fi să ascultați de noi, cari va apărăm ca pe niște frați“. Între ei era unul care vorbea ungurește și promitea restituirea prăzilor luate dela creștini și mai zicea: „Dacă regele vostru Ioan se încredințează în mâinile noastre, suntem hotărâți să lucrăm cu el“. Și a scoate altceva dela toți aceștia nu pot, fără numai că Turcii au ocupat Buda și că la anul împăratul Turcilor va veni aci în persoană, că vor jefui posesiunile Maiestății Voastre și că Buda, ferească Dumnezeu, va fi scaun turcesc! Bine ar fi ca Maiestatea Sa să se îngrijească la timp potrivit de cei cari vor să vă slujească cu credință și cari nu, din cari pe unul îl știm, anume Domnul Sereydi (Gaspar) care vă e credincios. E bine să-l câștigați pe acesta, cât și pe Domnul Bebek, cu toți oamenii lor. Totuși, toate acestea sunt puține împotriva puterii așa de mari a lui Ioan. Să-și amintească Maiestatea Sa ce i-am spus odinioară de Domnul Laski, căci acela știe și poate servi pe Maiestățile-Voastre, însă s'a văzut disprețuit și îndepărtat, deși unul ca el trebuia primit. Sfătuesc deci pe Maiestatea Sa cu toată credința mea, că trebuie să-l recâștigăm pe Laski și să-l îmbrățișăm și cu mâinile și cu picioarele („verum pedibus et manibus amplectatur“). Iar dacă Maiestatea Sa nu vrea să-i dea bani, din pricina atâtor nevoi, măcar să facă a i se scrie scrisori frumoase și să-l primească de servitor... Sunt sigur că Domnul Laski va servi pe Maiestatea Voastră“. Și amărăciunea slujitorului nerăsplătit de avariția Habsburgilor, izbucnește în aceste cuvinte de o sumbră elocvență: „Ut maiora nemo pro una persona servire poterit, vellem ut Maiestas Vestra ex lapidibus homines creare possit“. Și încheie astfel: „Am auzit că solii lui Ioan la Maiestatea Imperială au fost congediați“ (e vorba de Frangipani și Broderics). „Dacă Maiestățile Voastre se invoiesc la un nou armistițiu, țara și noi pierim“¹⁾. Ferdinand va asculta numai

1) Hurmuzaki, *WV*, pp. 103-7. www.dacoromanica.ro

unul din sfaturile lui Pempflinger, pe acela în privința lui Laski, — slobozit din închisoare în April 1535, în urma intervențiilor regelui Franței și ale Hatmanului Tarnowski și stabilit la Viena, în timp ce soția sa Anna Kuroz-wenska, continua să administreze bunurile căpătate dela Zapolya; Laski luase contact cu arhiducele prin intermediul lui Hans Katzianer ¹⁾; — dar celălalt sfat nici nu se gândi să-l urmeze, ci reîncepu tratativele cu Zapolya în vederea unui nou armistițiu, prin mijlocirea lui Ioan de Weeze, episcopul de Lund, care în vară se găsea la Oradia, cum vom vedea îndată. De altfel, slujitorii regelui Romanilor și ai Maiestății Cesaree se alegeau numai cu frumoase complimente și prea puțini bani; când era vorba de vreo răsplată, diferiți auxiliari ai imperiului se băteau care s'o ia, după cum reiese din următoarea scrisoare a lui Thúrzo către Ferdinand (30 Iunie) în care, după ce-i comunică noutatea că Turcii pregătesc pentru primăvara viitoare o campanie în Moldova și Ardeal, îi aduce la cunoștință și unele știri mai modeste: „Il voi ajuta pe Domnul Kaspar Horwáth în toate ca pe un bun și cinstit serv al Maiestății Voastre ca să obțină dela Maiestatea Sa Regală Doamna Maria castelul Diosgher, deși știu că Domnului Perényi nu i-ar conveni să ajungă această cetate în mâinile altuia și de atâta timp a lucrat în acest sens pe lângă Maiestatea Voastră; acum mă acuză că sunt prea neglijent în aceste lucruri grabnice“ ²⁾.

Episcopul de Lund îl vestia pe Ferdinand despre nemulțumirea lui Rareș pentru confiscarea cetății Ungurașului, pe care ar fi voit s'o redobândească cu ajutorul arhiducelui, însă regele Romanilor răspunde că se va ocupa și de aceasta, după ce va vedea cum reușesc întreprinderile războinice ale Maiestății Imperiale ³⁾, (campania din Provence). Episcopul trebuia să pledeze pe lângă Zapolya ca acesta să rămână neutru față de conflictul Carol-Quintul — Francisc I, dar Ioan n'a vrut să se angajeze prea mult, așteptând și el, sfârșitul campaniei ⁴⁾. Cât despre bietul episcop, acesta era sătul de negociații cu oa-

1) Malinowski, op. cit., p. 335.

2) Hurmuzaki, II¹, pp. 107—8.

3) Ib., p. 108.

4) Charrière, pp. 312—3.

menii lui Zapolya, după cum aflăm din scrisoarea sa către Ferdinand (Oradia, 3 August): Ungurii nu vor să se pronunțe nici „pro” nici „contra” regelui Romanilor și amână din zi în zi încheierea păcii, ca să vadă cum se termină războiul cu Franța; pe față, el a tratat cu Ioan Statilius, cu Ștefan Verböczy și cu Grigorie Pestyeni, iar pe ascuns cu fratele George, dar s'a săturat de vicleniile acestor oameni. Poate ar fi mai lesne de câștigat arhiepiscopul Clujului (Frangipani) dacă i se promite cardinalatul, dar omul cel mai influent în Ardeal e fratele George, care „gubernat omnia, taxat, excoriat quos vult”¹⁾.

Cât despre Rareș, iarăși e greu de precizat către cine înclina în această epocă: spre Ferdinand sau spre Zapolya? Indiciile cele mai sigure le-am putea avea din rapoartele atât de minuțioase ale deșteptului Mark Pempflinger, „oratorul” regelui Romanilor în Moldova, însă și acesta ni apare destul de nedumerit în fața unei naturi prin excelență „ondoyante et diverse”, ale cărei subtilități nu mai isbutia să le descurce, cum se dovedește din rîndurile pe care le cităm mai jos: „Se spune că Moldoveanul s'a înțeles cu Ioan”, scrie Pempflinger la 5 Iulie din Cassovia, „în scop d'a se face uitat omorul lui Gritti. Moldoveanul nu s'a decis încă, ci așteaptă mila Maiestății Voastre, ca să poată câștiga timp contra Turcilor și să fie mai de folos Maiestății Voastre. Ușoară să fie inima Cesarului și fericită să-i fie expediția” (contra Franței). „Voevodul nu observă armistițiul” (cu Polonia probabil) „ci adună oaste în jurul Hușilor..... Hieronym Laski a plecat în Polonia, ca să aștepte acolo hotărîrea Maiestății Voastre și încă odată e rugată Maiestatea Sa a se sili să păstreze asemenea om”²⁾. Iar la 31 Iulie, raportul lui Pempflinger sună astfel: „La propunerea lui Balthazar Bánffy d'a invada Ardealul, Moldoveanul a răspuns că e greu, fiindcă a pierdut Sibiul, că altădată ar fi fost ușor, dar acum are prea mulți dușmani și nu s'ar încumeta să bată război afară din țara lui fără ajutor dela Maiestatea Imperială și că oștile Maiestăților Voastre nu pot să reziste” (era un mare adevăr: desastroasa cam-

1) Geváy. op. cit., pp. 121—2.

2) Hurmuzaki, II¹, pp. 108—9.

panie în Provence, deşi condusă de marele general Antonio de Leyva, dovedia chiar în momentul acela — împăratul debarcase la Marsilia la 25 Iulie — cât de bine informat era Petru). „Totuşi e destul de pregătit ca să trimită trupe suficiente Maiestăţii Sale în aceste părţi, ca să-şi recupereze Ardealul, ba încă să-l atace chiar pe însuşi împăratul Turcilor. Deci e de părere ca Maiestatea Sa să aibă toate maşinile de războiu. Dacă totuşi trebuie să facă această expediţie, cere dela Maiestatea Voastră 15.000 oameni din Transilvania, 25.000 oameni dela Munteni, — din ţara sa ar adăuga 15.000 soldaţi aleşi şi astfel pregătit, ar fi gata să meargă pînă la Constantinopol... Cât despre Ioan, acesta din duşmănie faţă de Voevod, i-a luat prin vicleşug Cetatea Bálványos (Unguraşul), de care lucru mîniat, Moldoveanul i-a şi spus lui Balthazar Bánffy să se întoarcă în Ardeal, iar el, prin mijlocirea lui Petru Gerendy, va lucra în tot chipul să-şi recapete cetatea... În vremea aceasta, Ioan şi-a trimis solii la Moldovean, să-i ofere restituirea cetăţii şi să-i promită altele şi mai mari. Însă Voevodul, mîniat foarte, i-a scris lui Petru Gerendy că e gata să servească Maiestăţii Imperiale, Maiestăţii Voastre şi întregii creştinătăţi, dacă obţine dela Maiestăţile Voastre cele enumerate mai sus şi subsidii îndestulătoare, fără de care n'ar putea intra în Transilvania“¹⁾. Cum vedem, Rareş, orbit de trufia fără margini care dusesese la pieire pe Gritti şi pe Ibrahim, respingea ofertele lui Zapolya şi înclina către politica germană, însă nici cu regele Romanilor nu era în adevăr sincer: fi mărturisea că nu-i poate da Ardealul, decât cu condiţia să i se trimită trupe, subsidii şi material de războiu; dacă va căpăta toate acestea — şi el singur ştia că Ferdinand nu e în stare să i le procure, — ajunge pînă la Constantinopol! Amestec de rezervă diplomatică şi de bravadă. La raportul citat mai sus, adaugă şi Bánffy informaţiile sale: pe când el se afla în solie la curtea Moldovei, au venit acolo şi solii lui Ioan „Scepusiensis“ şi ai Sultanului; aceştia i-au cerut 6000 de oameni în ajutorul lui Zapolya, Transilvania dînd 3000 (întotdeauna Transilvania era mai săracă)

1) Hurmuzaki II¹, pp. 109-10.

și Muntenii 4000 Turcii i-au promis că-i vor ierta uciderea lui Gritti (bietul Gritti, eterna sperietoare!) și vor stăruii în favoarea sa pe lângă Poloni, iar Ioan i-a făgăduit „marea și munții“. Însă Petru a refuzat să se lupte contra lui Ferdinand. El, Bánffy, a aflat sigur că regele Poloniei a obținut ajutorul Tătarilor pentru cumnatul său. Zapolya nu vrea să respecte armistițiul, „sed hostiliter et aperto Marte in fidelis Maiestatis Vestrae sevir“, drept care, el și cu Pempflinger au părăsit Cassovia, unde nu se găseau în destulă siguranță și s’au refugiat, unul la Huszt, celălalt la Munkács. N’au lipsit oarecare ciocniri între Turci și oamenii Voievodului Petru, deoarece acesta n’a voit să li vîndă o cantitate de sare, ba încă a pus pe slujitorii săi să atace corăbiile turcești. De unde ar urma că Rareș a devenit dușman neîmpăcat al Turcilor: însă prea multă crezare nu trebuie să dea nimeni vorbelor și faptelor acestui om viclean, căci „..se vede care e ușurința Moldoveanului care pretinde că înțelegerea ce o are cu Ioan e mincinoasă, ca să-l amăgească și să facă cu el ce-a făcut cu Gritti, după obiceiul Barbarilor“; (însă tot atunci Weinmeister, însoțitorul lui Ioan de Weeze la Oradia, îl înștiințează pe Ferdinand că Rareș e în excelente raporturi cu Zapolya¹⁾, „își întoarce pînza încotro bate vîntul, socoate că norocul Maiestății Voastre și al Maiestății Imperiale atîrnă de împlinire și așteaptă rezultatul... Bine ar fi ca între Maiestatea Voastră și dușmanul să se ajungă la o cinstită înțelegere... Mai scriem Maiestății Voastre și de treaba Domnului Laski, care după cât știm e în Polonia și se întoarce peste opt sau zece zile“. Și bietul Pempflinger adăogă la sfîrșit veșnica lui plîngere pentru răsplata, care nu mai venia: „Iată șapte luni de când mă trudesc în slujba Maiestății Voastre, așteptînd mîntuirea lui Israel și mi s’ar cuveni oarecari sume dela Viena, măcar să-mi acoper cheltuelile“²⁾. Însă Ferdinand avea acum alte griji, dintre care cea mai teribilă era aceia a Turcilor: trupe turcești intraseră la începutul lui August în Slovenia și regele Romanilor îl

1) Ursu, Die auswärtige Politik des Peter Rareș, p. 138

2) Hurmuzaki, II¹, pp. 110—3.

trimise acolo pe Hans Katzianer ca să li țină piept¹⁾. Din această campanie în părțile slovene i se va trage lui Katzianer pieirea și odată mai mult s'a vădit felul cum înțelegea casa de Habsburg să-și recompenseze servitorii și auxiliarii, cum vom vedea mai jos.

În acest timp, expediția lui Carol-Quintul se terminase în chip lamentabil: la 3 Septembrie fu nevoit să se retragă cu rămășițele armatei sale, zăbovi un timp la Genova, de unde întreținea o activă corespondență cu Paul III, — lucru firesc: învingător asupra lui Francisc I, împăratul ar fi rezervat Papei o surpriză în genul asediului Romei, de pe vremea lui Clement VII, învins, trebuia să negocieze, să-l atragă de partea sa și mai ales, conform politicei matrimoniale a casei de Austria, să ticluiască o căsătorie, — în fine, se gândi la treburile Spaniei și luă calea Barcelonei²⁾. Vice-cancelarul lui Mathias Held, care solicita ajutoare în numele lui Ferdinand, îi poruncia să facă a se încheia cât mai curînd pacea cu Zapolya „et qu'il trouve tel expédient qu'il pourra, car aussi seroit-il impossible que luy puissions faire assistance quelconque”³⁾. În vederea acestei încheieri de pace, Zapolya delega pe Francisc Frangipani ca să negocieze direct cu împăratul, drept care Ioan de Weeze îi scrie lui Ferdinand să elibereze acelui prelat un salv-conduct (scrisoare din 16 Septembrie, Oradia)⁴⁾.

În imperiu, alianța cu Papa produse destulă însuflețire; se credea că se va porni o campanie contra păgânilor și Luther făcea să i se reediteze la Wittemberg faimoasa lui cronică despre Turci⁵⁾. Totuși în Orient situația era tot neclară și cei doi frați, împăratul și regele, nu arătau intenții prea belicoase.

Ioan-Maria Barziza, într'un raport din 24 August, relatează o conversație avută cu Ayas-Pașa, noul mare-vizir: Sultanul primește să facă pace cu regele Romanilor și să-i fie ca un tată, dar nu va lua nicio hotărîre contra

1) Geváy, pp 123—5 (Scrisoare din Innsbruck, 5 August: Ferdinand către Nic. Gerendy, loc-țîitorul lui Thürzó).

2) Brandt, op. cit., p. 379.

3) Charrière, op. cit., p. 321 (după Lanz, op. cit., II, p. 270).

4) Geváy, pp. 136—7.

5) Veress, Bibliografia româno-ungară, vol. I, p. 8.

lui Zapolya, pînă nu va căpăta nouă informații ¹⁾. Cu alte cuvinte, toată strădania „oratorilor“ nu folosise la nimic și rezultatul negocierilor lor cu Sultanul era nul. Iar luptele din Bosnia între trupele lui Ferdinand comandate de Katzianer și cele ale lui Mehmet-Beg, sandgeacul Semendriei, continuau tot mai înverșunate, ceace nu-l împiedeca pe naivul arhiduce să adreseze Sultanului, sandgeacului Mehmet și lui Cassim-Pașa, capudanul flotei dunărene, cele mai umile rugăminți ²⁾. E drept că forțele turcești suferiseră de curînd un șoc însemnat la Korfu — la 26 August, flota ottomană începuse asediul acestei posesiuni a Veneției, drept răzbunare că republica nu se asociase la pactul franco-turc, dar la 15 Septembrie, asediul fu ridicat ³⁾, — însă aceasta nu constituia un mare neajuns pentru Sultanul, ale cărui venituri extraordinare (1.300.000 ducăți din Anatolia și Grecia, 1.600.000 ducăți din Egipt, 700.000 din Syria, 150.000 din Mesopotamia și 250.000 ducăți provenind din insule, moșiile sale și vămile din Constantinopol și Pera) ⁴⁾ îi permiteau să repare pierderile unei expediții nenorocoase, pe când cei 600.000 florini de cari dispunea Ferdinand ⁵⁾, erau cu totul neîndestulători pentru a susține o campanie ca cea din Bosnia. Veniturile Ungariei imperiale erau puține: dieta dela Pozsón, întrunită în Ianuar 1537, votează pentru Ferdinand, sau, cum sună procesul-verbal, „pro quietis et tranquillitatis publicae defensione“, câte doi florini de fiecare familie ⁶⁾; această sumă era de ajuns „pro quiete et tranquillitate“, dar cu totul insuficientă „pro defensione“.

De o campanie în Ardeal nici nu putea fi vorba, mai ales acum când Petru Rareș nu dădea semn de viață, ocupat să se răfuiască cu Bistrițenii și cu Sibienii pentru plata censului — Ștefan Majláth, acum prieten, îi dojenește aspru pe Sibieni, fiindcă nu și-au îndeplinit datoria față de suzeranul lor — și abia la 10 Ianuar 1537, Bistri-

1) Geváy, pp. 128—32.

2) Ib., pp. 141—3 și 144 (scrisori din Graz, 17 și 18 Octombrie).

3) Romanfn, op. cit., p. 26.

4) A. H. Lybyer. The government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent, p. 130.

5) Fontes rerum Austriacarum, XXX, p. 3.

6) Monumenta comitialia regni Hungariae, II, p. 10.

țenii plătesc numai 2000 florini din censul Sffntului Martin¹⁾. Totuși împăratul spera să capete măcar sprijinul Domnului muntean, Radu Paisie, după cum îi comunica agentul său la Constantinopol, Dionisio della Vecchia (sau de la Vieja) care ar fi avut o convorbire tainică în acest sens cu Radu-Vodă, la 15 Iunie, în casa lui Ayaz-Paşa²⁾.

Către sfârșitul anului, Ferdinand se hotără în fine să primească în serviciul său pe Hieronym Laski — care, de astfel, nu acceptase colaborarea cu Habsburgii decât ca un mijloc pentru a-și răzbuna pe Zapolya, — și dându-i titlul de nunțiu al său în Polonia, îi trimitea la Sieradz instrucțiunile sale; mai întâi, e de părere să se ajungă la o înțelegere între regele Poloniei și Domnul Moldovei, mai ales acum când toată creștinătatea trebuie să fie unită contra Turcilor, cari-și pregătesc oastea, fie ca să atace Ungaria, fie o altă țară creștină. O asemenea disensiune nu trebuie să existe — și ce e vinovat Voevodul dacă regele Poloniei sau oamenii lui au trecut Nistrul, care e adevărata graniță între cele două țări și au ocupat o regiune din acea țară și au construit locuințe, care au fost arse și devastate de Domnul Moldovei? Ei, Ferdinand, e dator să aibă grije de țara Moldovei, cum au făcut și predecesorii lui, regii Ungariei, față de vasalii lor credincioși. În sfârșit, Laski e îndemnat să-și dea toate silințele pentru a grăbi căsătoria arhiducesei Elisabeth cu tânărul fiu, asociat la domnie, al lui Sigismund Bătrânul, — căruia, de altfel, Ferdinand nu-i acordă niciodată titlul de „Majestas“, ci numai pe acela de „Serenitas Sua“. Pentru a se efectua acea căsătorie cât mai înute, să se insiste pe lângă „buna noastră rudă și soră“, regina Bona³⁾. Eterna tactică austriacă: îndată ce armatele imperiale sunt bătute și negociațiile nu dau niciun rezultat, se expediază adversarului o arhiducesă, se înjgheabă la repezeală o căsătorie și lucrurile se aranjează. Tu, felix Austria, nubes!

La 10 Decembrie, regele Romanilor aduce la cunoș-

1) Hurmuzaki, XV¹, pp. 374—5.

2) Ciorănescu, op. cit., pp. 9—10 (document inedit din Arhivele dela Simancas).

3) Hurmuzaki, II¹, pp. 114—6.

tința „strălucitului, mărețului fidel sincer iubit” Petru Rareș, intervenția sa pentru aplanarea conflictului cu Polonia ¹⁾.

În vremea aceasta, în părțile ardelen, situația era destul de încurcată. Am văzut că Zapolya îl reținuse pe episcopul de Lund la Oradia, pînă când va vedea sfîrșitul campaniei lui Carol-Quintul; în fine, când află că împăratul fusese învins, îi puse episcopului niște condiții leonine și-l concedie în Octombrie; ceace văzînd, prefectul imperial dela Huszt, Christofor de Cavas, „om de o îndrăzneală și de o cruzime fără pereche”, împreună cu Balthazar Bánffy, făcu o incursiune în părțile Sătmăruului, unde Mathias Horváth, comandantul zapolyan, n’a opus mare rezistență. Drept care, Nicolae Telegdy și Gotthard Kuen, cu o parte din oastea regelui Ioan, se hotărîră să-l pedepsească pe trădătorul Horváth, care se închisese în Oradia cu oamenii lui; asediul se termină în favoarea zapolyenilor, Horváth fu prins și pus în țeapă, dar și zapolyenii îl pierdură pe Kuen, „vir praeter caeteras virtutes et fortitudines et peritiae disciplinae rei militaris sui temporis eximiae”, cum îl laudă Verancius, care relatează aceste întîmplări ²⁾. Tot el povestește că înainte de a intra în Franța, împăratul făcuse nobililor maghiari niște promisiuni „splendidissimae”, anume că va veni cu oastea în Ungaria, va da tuturor „libertatea și pacea” și-i va urmări pe Turci pînă în Asia, însă acum când se văzuse că biruința fusese de partea regelui Franței și Ferdinand era lipsit de orice ajutor, Ungurii căutau care mai de care să părăsească facțiunea ferdinandistă și să capete bunele grații ale lui Zapolya ³⁾. E ceace confirmă și Hieronym Laski, în raportul său din 5 Ianuarie 1537, dela Cracovia; „Am aflat dela ruda mea Mathias Lobocky o mulțime de noutăți rele, dintre care cea mai rea e că nobilii au prestat la Cassovia jurămînt lui Ioan, călîcându-și-l pe cel față de Maiestatea Voastră și s’au și întărit în Capush, Schowar și Sebeș, precum și într’o abăție („Iassoviensi abbatia”) iar Petru Horváth, din pricina căruia multe orașe au suferit o crîncenă asuprire,

1) Hurmuzaki, II¹, p. 116.

2) Verancius, pp. 42—3.

3) Ib., p. 44

a declarat la Cassovia că împreună cu fratele George și cu Grigorie Pestyeni, vor face ca prin vicleșug, și celelalte cetăți să fie de partea lor. Asemenea și cei din Tokay au încheiat o convenție cu dușmanul¹. Ca încheiere, sfătuiește pe rege să trimită bani și oaste, să-și facă provizii și mai ales, să taie legătură între Cassovia și Ardeal, expediind iscoade să împânzească drumurile; să nu stea mult la gânduri, ci să se grăbească, fiindcă dușmanul nu zăbovește, iar Petru Perényi a și sosit cu trupe numeroase la Schorosch¹). Ceace dovedește, printre altele, că Petru Perényi era destul de ingrat față de regele Romanilor: singur dintre toți auxiliarii lui Ferdinand, acesta se alesese cu ceva (arhiducele îi dăruise, încă înainte de 1529, domeniile unui membru al familiei Patóczy, mort la Mohács)²) și acum tocmai el îl părăsia.

În orice caz, sfaturile lui Laski în privința trimerii de soldați și bani, erau mai ușor de dat decât de urmat. Bani, de unde ar fi putut scoate regele Romanilor? Nu din Germania, desigur, căci prinții și seniorii protestanți de acolo strigau sus și tare că nu datoresc nimic unui rege care, în loc să se lupte cu necredincioșii, negocia cu ei, iar Boemii, cari pînă atunci dăduseră pentru războiul cu Turcii trei milioane de scuți de aur, acum spuneau că au sărăcit și nu mai au de unde da un ban³).

În Februar, Rareș trimite la Ferdinand pe sasul cotnărean Grigorie Rosenberger, cu rugămintea ca regele să medieze pentru încheierea unui armistițiu cu Polonia⁴), ceace regele promite abia în April, când se găsia la Praga⁵). Deoarece răspunsul lui Sigismund e favorabil, (scrisoare din 14) Ferdinand îl vestește pe Rareș să-și expedieze la Cracovia plenipotențiarul (scrisoare din 23 April)⁶), Solul lui Ferdinand, însărcinat să mijlocească armistițiul între Rareș și Sigismund, era Nicolae Fleischhaker, care fu primit și ascultat de către regele Poloniei, dar îndată

1) Hurmuzaki, II¹, pp. 118—9.

2) Pallas, Nagy Lexikona, vol. XIII, p. 931.

3) Albert, I², pp. 138 și 127.

4) Hurmuzaki, II¹, p. 120.

5) Ib., p. 121.

6) Ib., pp. 122—4

după aceasta arestat, fiindcă nu avea salv-conduct¹⁾. Se vede de câtă stimă se bucurau în țările străine solii regelui Romanilor. În fine, în Iunie sosesc la Cracovia doi plenipotențieri mai importanți decât bietul Fleischhaker, anume Ioan de Wartemberg și consilierul juridic Claudius Caunciuncula, însărcinați a reprezenta interesele lui Rareș²⁾. Aceștia îi comunică lui Petru că n'au isbutit să-l convingă pe Sigismund a renunța la Pocuția, deoarece acesta li-a dovedit că Pocuția de drept îi aparține numai lui, de aceea ei îl sfătuiesc pe Voevod să-și ia nădejdea; și adaugă: „A mai ajuns la urechile Maiestății Imperiale, că Măria-Sa nu obișnuiește să păstreze credința, ba chiar se zvonește c'ar fi încheiat un tratat cu Ioan. Totuși, noi suntem siguri că aceste svonuri sunt false și suntem convinși de integritatea și constanța eroică a Măriei-Sale³⁾. Ferdinand, care pînă acum îi dădea întru totul dreptate lui Rareș împotriva lui Sigismund, — l'am văzut într'un document anterior susținînd că granița de nord a Moldovei e la Nistru și că regele Poloniei a usurdat teritoriile moldovene (după afirmația lui Ferdinand ar urma că Moldova se întinde la Nord cam pînă la Przemyśl!) — dar acum, aflînd că s'au produs ciocniri în Ardeal între trupele lui Majláth și ale lui Ioan, socotește că a sosit în fine momentul favorabil pentru ca Rareș să intre în Ardeal și să i-l supună; de aceea îl sfătuiește să renunțe la Pocuția și să-și țină oastea gata de trecut munții, fiindcă el îl va despăgubi cu alte posesiuni transilvane⁴⁾. Însă Rareș nu era deloc dispus să renunțe — și la 3 Iulie, „ex castris nostris“, îi scrie baronului de Wartemberg că va încheia armistițiul cu Polonia numai pe baza unui „status quo nunc“, adică trupele sale să ocupe mai departe marginea de sud a Poloniei, așa cum făceau din Martie 1535⁵⁾. Bine-înțeles, Sigismund nu primea în ruptul capului propunerea și cei doi plenipotențieri ai lui Ferdinand transmiseră lui Grigorie Rosemberger, care la 15 Iulie se întorcea în Moldova, următoarea-

1) Hurmuzaki, II¹, pp. 125—6.

2) Ib., pp. 127—30.

3) Ib., pp. 133—5.

4) Ib., p. 135 (Scrisoare din Praga, 26 Iunie).

5) Ib., pp. 136—7.

rele condiții puse de regele Poloniei în vederea armistițiului: 1° Să se recurgă la arbitrajul regelui Romanilor. 2° Pocuția să rămână a Poloniei. 3° Prisonierii se vor înapoia și dintr'o parte și din cealaltă cu toate bunurile lor. 4° Morile clădite de Moldoveni pe teritoriul polon să fie dărîmate pînă'n trei luni. 5° Să se reînnoiască vechile tratate între Moldova și Polonia, ca să nu se mai producă pe viitor asemenea discordii; în fine, 6° Domnul Moldovei să libereze pe anumiți boieri și supuși ai săi și să-i deslege de ascultarea ce i-o datorează, în caz că el nu și-ar ține angajamentele față de Polonia ¹⁾. După cum se vede, recursul la arbitrajul regelui Romanilor e o formalitate gratuită, fiindcă dacă celelalte condiții sunt „sine qua non”, lui Sigismund îi este perfect egal de va judeca Ferdinand într'un fel sau altul.

Întreaga vară a lui 1537, Ferdinand, din capitala sa boemă, nu face altceva decât să insiste pe lîngă cei doi rivali să încheie pace și să resolve chestia Pocuției: dacă odinioară îl îndemna pe Rareș să ia ofensiva împotriva Poloniei, acum când se temea de Turci, ale căror succese în Boemia erau din ce în ce mai numeroase și când spera să poată pescui în Ardeal în apă tulbure, voia ca Moldoveanul să nu mai aibă niciun conflict la nord, ci să-și țină oastea liberă sub munți sau la Dunăre, unde va fi nevoie mai curînd. Pentru încheierea acestei păci, insistă și pe lîngă Bona Sforza, căreia îi înlesnește afacerile din ducatul de Bari cu vice-regele Neapolei ²⁾.

Însă nu se poate ajunge la niciun rezultat când e vorba de un om ca Rareș, care la 24 Iulie declara plenipotențiarilor lui Ferdinand că e gata să renunțe la Pocuția și nădăjduște la mărinimia Domnului său, regele Romanilor — și tot în aceeași zi, îi scrie lui Sigismund următoarele: a înțeles că regele Poloniei are intenții ostile față de Moldova, dar să știe regele că Moldova e sub scutul și apărarea neînvinsului împărat al Turcilor (cum rămănea cu protecția invocată mai sus a lui Ferdinand, „dominus noster clementissimus”?) nu știe cu ce a putut supăra pe Măria-Sa, dar dacă Măria-Sa vrea să

1) Hurmuzaki, II¹, pp. 137—8.

2) Ib., pp. 146 și 149—50.

verse sânge creștin, el unul e gata să ceară ajutor turcesc ¹⁾! Cease nu-i împiedecă pe cei doi reprezentanți ai lui Ferdinand la Cracovia să stăruie mereu pentru armistițiu, la care stăruinți Sigismund li răspunde că nu poate hotărî nimic, pînă nu se pronunță dieta ²⁾. Rareș din nou refuză să renunțe la Pocuția, „care din moși-strămoși a aparținut Moldovei și însuși răposatul împărat Maximilian a decis ca Pocuția să fie a Moldovei” ³⁾, iar Ferdinand, foarte inocent, îi scrie lui Sigismund că i s’ar umplea inima de mângâiere dacă s’ar ajunge la o învoială între Polonia și Moldova ⁴⁾.

La începutul lui Octombrie, Francisc Rizzio, alt agent imperial la Țarigrad, scrie lui Ferdinand că „Domnul Moldovei a cerut ajutor dela Tătari și dela Turci, 1000 de călăreți, dar după obiceiul său, neagă c’ar fi un scop de războiu la mijloc, ci îi cere pe aceștia numai pentru a-și apăra țara” ⁵⁾.

De această situație nelămurită din Moldova și din imperiu, profită Ioan Zapolya pentru a-și organiza curtea, — curte rătăcitoare, pe care o muta când la Buda, când la Oradia, când la iubita lui Lipovă. Verancius, în această vreme zapolyan convins, — era doar nepotul lui Statilius — îl descrie în culorile cele mai măgulitoare pe „Craiul Ioan”: îi laudă maiestatea trupului, demnitatea figurei, gravitatea gesturilor, bunătatea nu afectată, ci înăscută, fără a mai vorbi de înțelepciune ⁶⁾. Sfetnicii săi erau aleși dintre cei mai însemnați magnati ai Ungariei, cancelarul său era Ștefan Verböczy, a cărui erudiție e elogiată de contemporani, în special de Paolo Giovio, care-l cunoscuse și pe el, și pe Ștefan Broderics, alt erudit, când fuseseră ambasadori pe lângă Papa Leon X ⁷⁾, apoi Francisc Frangipani, din ordinul franciscan, arhiepiscop de Cluj și episcop de Agria, Broderics, pe care și Verancius îl laudă pentru știința lui, Petru Petrovics, contele Timișoarei,

1) Hurmuzaki, II¹, pp. 149 și 147.

2) Ib., pp. 152—3.

3) Ib., pp. 168—9.

4) Ib., p. 167.

5) Ib., p. 168.

6) Verancius, p. 97.

7) Jovius, II, p. 269.

rudă cu regele, Petru¹ Perényi, Valentin Török, Francisc Bebek, — alt transfug din partidul ferdinandist, — Ștefan Majláth și Emeric Balassa, ambii voievozi ai Ardealului, Francisc Kendy, „regalum tavernicorum praefectus”, Ioan Statilius, episcopul Transilvaniei, Ioan Eszekius, episcop de Pécs, în fine, cel mai important dintre toți consilierii, fratele George Utiessenovics zis Martinuzzi, după numele localității sârbești, unde se născuse, tesaurar și comandant al Ardealului, episcop al Orăzii, „homo impiger, ingeniosus, publicarum cura patientissimus, manu promptus ac bello non minus quam religioni natus” ⁴). Relațiile cu Franța se păstrau excelente, tot așa și cu Polonia, iar cu Radu-Paisie, Domnul Țării-Românești, om pașnic, prieten sigur, se făceau schimburi de solii cordiale și se prestau dintr’o parte și alta, ajutoare de ostași ²).

Toată vara lui 1537, în Franța nu se vorbește decât de campania navală turcească îndreptată contra coastelor italiene, campanie la care se întovărașise și flota franceză, comandată de baronul de Saint-Blancard; la 15 August cele două flote se întâlniseră în fața Patras-ului și o vreme operaseră împreună, dar la 25 Septembrie, Barbarossa cu corăbiile sale se despărțise de cele trei brigantine franceze și porni către Venetia ³). Așa pedepsia Sultanul refuzul Republicei d’a se ralia în 1536 la politica franco-turcească. Ceace văzînd, Venetia își dădea toate silințele ca să facă a se încheia pacea între împăratul și regele Franței ⁴).

În Bosnia, lucrurile mergeau prost pentru armata imperială; Katzianer câștigă oarecare succese asupra sandgeacului Mohamed, însă în Noembrie, Kosrew-Beg, noul guvernator al Bosniei, cuceri Klissa, Bozko, Berizlo și alte câteva cetăți. Ferdinand făcu să se adune la Kaproncza o nouă armată, sub ordinele șefului de briganzi Ladislav Moro, însă aceste trupe pricinuiră mai mult rău decât bine și la începutul lui Decembrie, oastea imperială fu de-

1) Verancius, pp. 106—7; detalii despre tinerețea lui Martinuzzi, v. la Teutsch, op. cit., p. 64.

2) Iorga, Istoria Românilor, IV (Cavalerii) p. 382.

3) Charrière, pp. 340—53.

4) Ib., p. 355 (scrisoarea episcopului de Mâcon către cardinalul du Bellay, Venetia, 22 Octombrie).

finitiv bătută ¹⁾. Katzianer, acusat de reaua conducere a operațiilor, fu întemnițat, apoi, sub cuvînt că intrase în tratative cu Turcii, ucis — pe nedrept, pretinde Istvánffy ²⁾, — de către Zrinyi ³⁾. În urma acestor categorice în-succese suferite de casa de Austria, împăratul cere lui Francisc I un armistițiu și datorită mijlocirii călduroase a senatului venețian ⁴⁾, îl obține la sfîrșitul anului 1537 ⁵⁾

1) Iorga, *Geschichte des osman. Reiches*, p. 423 și Hammer, pp. 272-7.

2) Istvánffy, p. 143.

3) Hammer, p. 278 și Jockell, op. cit., pp. 302-3.

4) Rom-nin, op. cit., p. 27.

5) Brandt, op. cit., p. 383

C A P I T O L U L IV.

Ultimii ani ai lui Zapolya.

(1538—1540)

Pacea dela Oradla.

Detronarea lui Rares.

Ceace caracterizează „Liga Sfântă“, încheiată la Roma, la 8 Februar 1538, între împărat, regele Romanilor, Paul III și Veneția, e slăbiciunea vădită a primilor doi suverani cari, învinși pe mare și pe uscat, pe tărâm militar și diplomatic, erau nevoiți să recurgă la ajutorul Papei, pentru a-și menține prestigiul. Dacă Veneția era de partea împăratului, aceasta nu dovedia o simpatie deosebită pentru casa de Austria, ci simplul motiv că interesele sale comerciale o siliu să lupte prin orice mijloace contra Turcilor. Planurile acestei ligi erau, de altfel, mărețe: împăratul trebuia să dobândească Bizanțul, Papa avea să primească și el oarecare posesiuni, cavalerii hospitalieri trebuiau să se reîntoarcă la Rhodos și așa mai departe; s'a apelat și la Henric VIII ca să ia parte la această cruciadă proiectată și anunțată cu atâta vîlvă, dar suveranul schismatic n'a dat niciun răspuns pioasei invitații ¹⁾. Cu ocazia încheierii acestei Sfinte Ligi, Paolo Giovio îi dedică împăratului un opuscul intitulat „Commentario delle cose dei Turchi“, în care își exprimă convingerea că și Polonia va intra în Ligă, adresându-i-se astfel lui Carol în prefață: „...a tutto il mondo è notissimo che Vostra Maestà per sua singolare religione e grandezza d'animo, non pensa in altro che nell'impresa con-

1) Romanto, op. cit., p. 28; pt. detalii, cf. Muratori, *Annali d'Italia*, t. XIV, pp. 457—66.

tro i Turchi¹⁾). În fond, e puțin probabil ca împăratul să se fi gândit serios la o campanie sacră; în acești ani de după expediția din Tunis, plănuia să abdice și să se retragă într'o mănăstire²⁾. Simțindu-se prea slab ca să țină piept și Franței și Turcilor, se aliase cu Papa și cu Venețienii: cu Papa, pentru ca acesta să mijlocească încheierea păcii cu Francisc I, cu Venețienii, pentru ca flota republicii să hărțuiască în Mediterana flota otomană. Chezășia alianței cu Sfântul Părinte fu chiar fiica împăratului, Margareta de Parma, căsătorită cu nepotul lui Paul III, Ottavio Farnese, — iarăși punerea în practică a principiilor politicei matrimoniale, tradițională în casa de Austria. Incetând ostilitățile cu Franța, împăratul găsi că e bine să se ajungă la o înțelegere și cu Ungurii lui Zapolya, cari sunt fermecați de către Ioan de Weeze cu perspectiva glorioasă a unei cruciade; în fine, după ce întâmpină destule dificultăți mai ales din partea lui Francisc Frangipani și a lui Ioan Statilius³⁾, arhiepiscopul de Lund isbutește a-l convinge pe Zapolya să primească acele condiții pe care le respinsese în 1535: să-l recunoască pe Ferdinand ca moștenitor al său, iar copiii săi, dacă va avea vreodată, să se mulțumească cu niște posesiuni din Silesia; în fine, cei doi contractanți ai pactului se obligau reciproc să-și presteze ajutor în cazul unui atac turcesc; astfel, pe aceste baze, tratatul fu semnat la Oradia, la 24 Februar 1538⁴⁾.

Ne vine prea puțin a crede că Zapolya și Ferdinand au fost sinceri când au semnat angajamentele menționate mai sus, sau că au luat prea în serios planul de cruciadă — în care credeau doar naivii nobili unguri și nu Ștefan Broderics, cum vom vedea mai jos — ci acest tratat de pace dela Oradia pare a nu fi fost pentru cei doi semnatari ai săi decât un mijloc de a câștiga timp. Cel mai puțin loial era Ferdinand, cciace reiese destul de clar din relația bailului venețian Marino Giustiniano: „Ha il Turco an-

1) *Commentario delle cose de'Turchi di Paolo Jovio, vescovo di Novara*.... 1538, fără loc, nepaginat.

2) Mignet, Charles-Quint, son abdication, son séjour et sa mort au monastère de Yuste, p. 6

3) Verancius, p. 68.

4) Istvánffy, pp. 144—5; textul tratatului la Gooss, op. cit. pp. 65—85

cora menținut mereu în stare il re Giovanni contra le forze d'esso re de' Romani, ond'avvene che vedendo Sua Maiestà non poter avere quel regno colla forza, si contentò averlo con quell'accordo che fu fatto col re Giovanni, cioè che il re Giovanni fosse re d'Ungheria în via sua e dopo la sua morte il regno devenisse al serenissimo re de' Romani e i figlioli, se vi fossero, avessero tutto lo stato patrimoniale del re Giovanni loro padre, con condiție che il re de' Romani assicurasse detto re Giovanni della debita difensiune contra i Turchi"... Atunci Ferdinand vru să se declare în mod public această convenție, la care Ioan i-a spus că întâi vrea să aibă garanția ajutorului contra Turcilor, ceace plăcându-i prea puțin lui Ferdinand, acesta îl trimise la Turc pe Laski pentru a căpăta Ungaria „e usò l'arte di scoprire al Signor Turco la capitolazione fatta, per la quale accusava il re Giovanni di perfidio con esso Turco". Din fericire, Martinuzzi a expediat chiar atunci la Țarigrad tributul de 300.000 ducăți și peșcheshuri bogate, salvând astfel situația Domnului său. Atunci Ferdinand împreună cu Thúrzó și cu Majláth puse la cale alt plan: „che facendosi l'impresa contro il Turcho per li confederati, nel passar l'imperatore per l'Ungheria, dovesse per transitum con quel moto, guadagnarsi quel regno" ¹⁾. Nu mai e nevoie de niciun comentariu.

Oricum, pînă la realizarea acestor planuri întortocheate, pacea cu Ioan exista, nu mai era nicio teamă că Ioan va reataca el cel dintâi, așa încât Petru Rareș devenise aproape inutil: degeaba scria bietul om misive cîfrate lui Dionisio della Vecchia, degeaba acest zelos agent îl ruga pe împărat să reimprospăteze bunele intenții ale Domnilor români prin confirmarea promisiunilor făcute mai înainte, împăratul nu mai dă instrucții nouă în acest sens ambasadorului său la Veneția, Don Lope de Soria ²⁾. Deci Rareș, nemaiavînd pentru moment niciun amestec în Ardeal, își reia vechile preocupări cu Pocuția, învinge la 1 Februar 11ngă Siret o oaste polonă și pradă Galiția ³⁾.

1) Albert, I², pp. 151—2.

2) Ciorănescu, op. cit. p. 12.

3) Ursu, Petru Rareș, p. 43.

În acest timp Maiestatea Foarte-Creștină, Maiestatea Foarte-Catolică și Sfântul Părinte, erau reuniți la Nice, în vederea încheierii unei păci trainice. Electorul de Brandenburg, Joachim, un „songe-creux” care nu visa decât războaie sfinte, convins că cei trei suverani s’au adunat ca să organizeze o nouă cruciadă, îl trimise pe omul său Eustachius Schliebeus, la electorul de Saxa, la regele Poloniei, socrul său și la unchiul său prin alianță Ioan Zapo-ly, pentru a-i implora să se așeze sub ordinele capilor creștinătății, să ia crucea și să pornească împotriva Sultanului, care a hotărât să potopească întreaga Europă¹⁾. Soliman nici nu visa așa ceva, nu numai fiindcă era prins de războiul cu Persanii, dar fiind, după spusa contemporanilor săi „sempre più inclinato alla pace che alla guerra”²⁾. Cât despre cei doi prinți creștini în cari bietul Ioachim vedea pe făuritorii noiei cruciade, aceștia se mulțumiră să încheie la 17 Iunie un armistițiu de zece ani pe baza unui „statu quo nunc”³⁾. Cu alte cuvinte, împăratul, ca să obțină pacea dela rivalul și cumnatul său Francisc I, îl părăsia fără scrupule pe aliatul său, tot cumnat și el, ducele de Savoia, care-și pierduse țara datorită credinței sale statornice față de sacru-imperiu—și astfel, trupele franceze continuară să ocupe mai departe Savoia și Piemontul. În schimbul acestei ineleganțe, Carol-Quintul își păstra iubitul său Milan și celelalte posesiuni italiene și încântat că scăpase de primejdia unui nou războiu, îl vizita pe Francisc I la Aigues-Mortes; toată luna Iulie se petrecu în mutuale congratulări, complimente și jurăminte de eternă prietenie⁴⁾. Bine înțeles, lui Francisc I nici prin gând nu-i trecea să rupă relațiile cu Turcul și cu Ungaria, ba pare că se interesa și de cele două țări românești: în orice caz, nu numai de dragul științei, fiul său, dauphinul Henri, primea în acest an 1538, să i se dedice de către un oarecare Theodor Spandugnino, „patrizio constantinopolitano”, o carte despre imperiul ottoman, în care se dădeau relații despre Moldova și Muntenia, tributul pe care-l plăteau Turcilor și raporturile lor cu Tran-

1) Sleidanus, p. 334.

2) Albert, IIIe, p. 73.

3) Brandt, op. cit. pp. 385—6.

4) Ib., op. cit., p. 386.

silvania ¹⁾). Și chiar în aceeași lună Iunie, când se afla în tratative cu împăratul, Francisc I primea pe Ioan Statilius, căruia îi încredință suma de 22.500 „livres tournois“ pentru Zapolya, dela care primește în curând mulțumiri înduioșate ²⁾). Cât despre flota sa comandată de Saint-Blancard, aceasta colaborează din nou în vara lui 1538 cu flota turcească, însă la sfârșitul campaniei, Sultanul îi primi destul de rece pe baron, deoarece întâlnirea între rege și împărat la Nice îl impresionase în chip destul de neplăcut pe acest prinț pe care contemporanii cu drept cuvânt îl lăudau fiindcă era „servatore della sua fede“ ³⁾ și care nu înțelegea nestatornicia și reaua credință a regelui Franței ⁴⁾).

În Ardeal, lucrurile se înfățișau ca mai înainte: dacă Ioan primea felicitări dela împăratul pentru pacea dela Oradia și calde îndemnuri ca să ia armele contra necredincioșilor ⁵⁾, dieta adunată la Pózson în Iunie, delega la „regele Ungariei“ pe cei mai înfocați ferdinandişti: Nicolae Gerendy, Francisc Batthyani, Ladislav Osthfy și Bartholomeus de Maythen, ca să-i prezinte omagii ⁶⁾).

În schimb, situația e mai puțin strălucită pentru vecinul său Rareș, împotriva căruia se pregătește teribila campanie turcească, precum și cea polonă. Broderics nădăjduia că Ferdinand — în care, ca toți Sîrbii, vedea pe mîntuitorul ce trebuia să elibereze Serbia de sub jugul turcesc ⁷⁾; de unde atitudinea lui dubioasă și simpatia suspectă pentru Habsburgi, — va mijloci pacea între cei doi prinți creștini: „Turcii vor să atace Moldova, (așa îi scrie regelui Romanilor, din Buda la 27 Iulie) aceasta ar fi o primejdie și pentru Ardeal. N'ar fi rău ca Maiestatea Voastră să sfătuiască pe regele Poloniei să încheie prietenie cu Voevodul și mai bine să bată războiul cu

1) Iorga, *Acte și fragmente*, I, p. 13.

2) Ursu, *La politique orientale de François I-er*, p. 124.

3) Alberi, III¹, p. 73.

4) Charrière, pp. 371—83.

5) *Ib.*, p. 386 (după Lanz, *op. cit.*, II, p. 292).

6) *Monumenta comitialia regni Hungariae*, II, p. 72.

7) Picot, *op. cit.*, p. 52.

Turcul decât cu Moldoveanul¹⁾. La 7 August, din Vác, îi scrie din nou lui Ferdinand tot în acest sens, presărîndu-și sfaturile politice cu detalii de natură intimă, destul de comice și naive: „Dacă Maiestatea Voastră binevoiește să se intereseze de mine, afle atunci că am fost bolnav, dar m'a însănătoșit un medic din Bratislava, care are un vin, de te face din viu mort, viu. Dacă Maiestatea Sa împreună cu invincibilul său frate și cu celălalt (Francisc I?) ar avea oști bune, provizii și buni căpitani, nu târzie vreme Bizanțul ar fi în mâinile lor... Alte noutăți nu știu, fără numai că Turcii se îndreaptă sau către Moldova, sau către Polonia și că Moldoveanul s'a împăcat cu regele Poloniei²⁾).

Însă o pace formală nu se încheiase încă între Rareș și Sigismund — cel dintâi nu va renunța la Pocuția decât în momentul când primejdia turcească va fi de neînlăturat, — și Ferdinand însărcinează atât pe arhiepiscopul de Lund, care se afla din nou în Ardeal³⁾, cât și pe Broderics, să lucreze la împăcarea celor doi, pentru ca Rareș să poată lupta contra Turcilor⁴⁾. Și deoarece Martinuzzi îl înspăimînta pe arhiduce cu niște vești grozave dinspre partea Turcilor, („Sultanul are de gînd să invadeze în curînd Moldova: dacă Moldovenii îi acceptă suzeranitatea, Mehmet-Beg are să li fie pus în frunte ca sandgeac; apoi va veni în Ardeal, ca întîi Sibiul și Brașovul, apoi întreaga țară cuprinsă s'o dea fiului, apoi să atace Ungaria prin două părți, cu o oaste pe la Cassovia(?) prin părțile muntoase, cu alta pe la Timișoara, ca să asedieze Buda, de unde se va îndrepta să devasteze Germania. Sultanul învinuște pe Maiestatea Voastră de a fi încheiat un tratat cu regele Ioan fără știrea lui. Turcii vor arunca nu numai asupra regelui Ioan, ci asupra tuturor prinților creștini, oști bine pregătite și bine instruite și-i va fi ușor să biruiască⁵⁾), Ferdinand se temea ca nu cumva Ardelenii, sub pretextul invaziei turcești, să nu rupă armistițiul ce-l aveau cu el, mai ales că partisanii

1) Huzmuzakt, II¹, p. 169.

2) Ib., p. 170.

3) Clorănescu, op. cit., p. 14.

4) Hurmuzakt, II¹, pp. 173—4.

5) Ib., pp. 171—2.

să-i făceau tot felul de isprăvi, cari plăceau prea puțin Ardelenilor; în scrisoarea mai sus citată adresată lui Broderics, arhiducele se plânge de violențele lui Valentin Török, Melchior Balassa, Ioan și Raphaël Podmanicki, violențe săvârșite fără știrea lui și de care au avut a suferi episcopul de Veszprem și mulți supuși ai regelui Ioan, cari, de răul acelor împilători, s'au refugiat la Cassovia și nici acolo nu se cred în siguranță. L-au prădat pe Hieronym Horwáth și pe fratele său de 3000 florini și alte bunuri, iar pe Anton Loszonczy l-au alungat din fortăreața Zalancz, unde el, Ferdinand, îl imputernicise ca guvernator. Bine ar fi ca regele Ioan să ia măsuri împotriva acestei desordini, să despăgubească pe episcop, pe cei doi Horváth, să-l restabilească pe Loszonczy în Zalancz și să cruțe de lotri împrejurimile Cassoviei¹⁾. Zapolya era într'adevăr vrednic de compătimit. Tot el trebuia să plătească și stricăciunile pricinuite de partisanii lui Ferdinand, altor partisani ai lui Ferdinand.

Mișcarea Turcilor către Moldova nu lipsia să-l înspăimînte și pe Ioan, căci Sultanul, atunci când pusese la cale campania împotriva lui Petru, îi scrisese și lui, să stea liniștit, fiindcă n'are gînd rău asupra Ardealului, dar dacă vrea să se unească cu Ferdinand, să tremure de mânia sa²⁾! Și tocmai atunci, Mehmet-Beg, sandgeacul Belgradului, îl pîrîse la Poartă că are intenții rele contra imperiului ottoman³⁾. Așa încât, atunci când află de nenorocirea vecinului său, se aștepta să i se întîmple și lui la fel⁴⁾: de aceia, ținu în fața curții un discurs foarte războinic, spunînd că mîntuirea nu poate veni decît dela prinții creștini — în speță Carol Quintul și Francisc I — între cari domnește cea mai perfectă prietenie⁵⁾, la care curtenii îi răspunseră că nu trebuie să sufere nicio jignire din partea necredincioșilor, că victoria e sigură, oastea lor e gata de războiu și Majláth supraveghează dela Oituz mișcările Turcilor⁶⁾. Acelaș lucru și în scri-

1) Hurmuzaki, II¹, pp. 173—4.

2) Verancius. p. 68.

3) Ib., p. 99.

4) Ostermayer, Chronik, p. 24.

5) Verancius, pp. 101—6.

6) Ib., pp. 108—9.

soarea din 20 August a lui Broderics către nunțul Giovanni Morone: „La Maiestà del Rè nostro fa tutte le provvisioni a lui possibile per resistere, perche hà buona inteligencia con li vaivodi di Moldavia e Valachia, li quali sono parati a patire ogni cosa avanti che cedere al Turcho“¹⁾. În realitate, oastea ardeleană nu era deloc pregătită pentru război și bietul Ioan aștepta în Cluj ajutoare dela Germani și Spanioli, mai ales că pe ostașii de rînd — „plebs rustica“ — fusese nevoit să-i sloboadă pela casele lor²⁾. Dela Sibieni cerea 24.000 florini, ca să se poată înarma câtuș de puțin; aceștia îi trimiteau la 16 August pe un preposit al lor, pentru a-l încredința de bunele lor sentimente, însă fără bani³⁾. La rugămințile repetate ale lui Martinuzzi ca să se expedieze Domnului său trupe, Ferdinand răspundea cu vorbe și nu cu fapte; astfel îi scrie la 22 August: „Nu fără durere am aflat această noutate“ (că Turcii s’au îndreptat înspre Moldova) „dându-ni seama ce primejdie amenință Ungaria, dacă Turcul ocupă Moldova și Muntenia, deci am poruncit ca pentru apărarea Budei să meargă o mie de pedestri, care cetate dacă va rămâne în afară de pericol, pe aceștia i-i vom trimite regelui în ajutor, căci am hotărît să nu-l părăsim în nicio împrejurare, după cum cred că v’a declarat și Hieronym Laski... L’am rugat și pe regele Poloniei să renunțe la orice război împotriva Moldovei și te rugăm și pe Sfinția-Ta să faci a se ajunge la o împăcare... În ceace privește castrul Tokay, i-am dat instrucțiuni lui Gaspar Seredy pentru restituirea sa, așa încât dorința Sfinției-Tale să fie împlinită“. Nu încetează a se plînge de faptele lui Valentin Török și ale soților lui și termină astfel: „Rămâne ca Sfinția-Ta să urmezi a ne ține la curent cu înaintarea și acțiunea Turcilor“⁴⁾. Pe alt raport al lui Martinuzzi, Ferdinand pune următoarea rezoluție: „Maiestatea Sa a aflat că Turcii au pătruns în Moldova pînă la jumătate și că Ardealul cere ajutor. Deci Maiestatea Sa a hotărît să li trimită două mii de Spanioli că-

1) *Fontes rerum Transylvanicarum*, p. 284.

2) *Verancius*, p. 110.

3) *Hurmuzaki*, XV¹, p. 377.

4) *Hurmuzaki*, II¹, p. 175.

lări, căci nu e posibil ca Maiestatea Sa să neglijeze mîntuirea Ardealului, ci se va îngriji ca un stăpîn de supuși săi și nu va cruța nimic pentru a nu-i părăsi¹⁾. Bine-înțeles, și de această promisiune Ferdinand s'a ținut ca și de cea făcută lui Rareș de a-i trimite trei mii de pușcași din părțile secuiești²⁾ — și iată ce-i scrie la 31 August din Esztergom Hieronym Laski care, cu toată dușmănia ce o purta fostului său stăpîn, își dădea bine seama că e o măsură de elementară prudență d'a i se trimite lui Zapolya ajutorul făgăduit: „După ce am scris cele ce Maiestatea Voastră cunoaște, din ordinul regelui Ioan, venii aci la Esztergom, crezînd că voi găsi aci zece steaguri de pedestri și chiar infanterie spaniolă, după cum îmi promisese Maiestatea Sa, poruncindu-mi să-l încredințez pe regele Ioan că va fi ajutat de Maiestatea Voastră, ci n'am găsit decât patru steaguri, dintre care unul expediat de orașul Nürnberg, iar de celelalte episcopul de Esztergom n'a putut să-mi spună nimic, fără numai că a văzut scrisorile Maiestății Voastre către consilierii săi din Viena, prin care nu permiteți infanteriștilor să iasă din Jaurinus... Nu mă pot mira îndeajuns cum și-a schimbat Maiestatea Sa părerea, când Turcul năvălește în Moldova și atâtea orașe ale Ungariei au a se teme de asediu; îmi pare rău că a survenit această răceală în înțelegerea ce o are Maiestatea Sa cu regele Ioan, care din pricina Maiestății Voastre și-a pus în joc persoana sa și a tuturor alor săi, a cheltuit mult cu recrutarea cavalerilor și a infanteriștilor, ceace n'ar fi făcut dacă n'ar fi avut nădejde în Maiestatea Voastră, căci el nu poate suporta pe umerii săi greutatea războiului cu Turcii. Deci Maiestatea Voastră să se grăbească a trimite infanterie germană și prin Francisc Nyáray, Bánffy și Bakics, bani... fiindcă cele trei steaguri înrolate la Viena trebuesc plătite pînă în 12 zile. Să aibă grije Maiestatea Sa să nu se mai ivească vreo dificultate, căci ar fi o mare nenorocire dacă Valachia, Moldova și Ardealul ar cădea în mâinile Turcilor³⁾...

1) Hurmuzaki, II¹, p. 176.

2) Iorga, Istoria armatei românești, I, p. 269.

3) Hurmuzaki, II¹, pp. 176—7.

În fața primejdiei, Rareș se grăbi să încheie pace cu Polonia, cedând Pocuția ¹⁾, dar era prea târziu. Zapolya, la rândul său, ghicind că ajutorul lui Ferdinand nu va mai sosi niciodată, se grăbi și el să declare Sultanului că e robul său cel mai supus și gata să-i îndeplinească toate ordinele ²⁾. Drept care, Laski, din Buda, iarăși îl ține la curent pe Ferdinand cu evenimentele: Sultanul înaintează împreună cu cei doi fii ai săi, fiind precedat de Zudfi-Pașa, beglerbegul Rumeliei și de sandgeacul Albei-Regalis. I-a scris lui Zapolya (și Craiul a citit scrisoarea chiar în fața lui Laski) că a venit doar pentru a-l detrona pe Moldovean și el, Ioan, să nu cumva să-l lase a intra în unul din castelele pe care Voievodul le posedă în Ardeal. Regele Poloniei, sprijinit de Tătari, îl atacă și el pe Moldovean, rugându-l pe Ioan să-și adauge forțele, la care acesta a răspuns că trebuie să se plece dorinței Turcului și să-și adune oamenii de prin toate părțile, dar cum Moldoveanul are relații și cu regele Romanilor, se gîndește că poate acela va trece în părțile imperiului. De venirea împăratului, Zapolya deloc nu se teme, căci n'a păcătuit cu nimic, însă dela uciderea lui Gritti, Ardele- nilor li cam displac venirile Turcilor, mai ales că trebuie să li dea provisii și în țară nici așa nu e prea mult belșug; deci Craiul a ținut patru zile lângă sine pe solul turcesc și apoi l-a concediat, arătându-i că se pregătește și el de războiu... Apoi Laski enumeră forțele turcești și precisează că la Adrianopol mai așteaptă Giorgio Gritti (un alt frate al lui Luigi, afară de ceilalți doi, Lorenzo, ambasador cândva în Franța, și Aloisio, de care vom vorbi mai jos) cu cinci mii de ianiciari. Moldoveanul a trimis la regele Romanilor pe Jacob Fyscher ca să implore ajutor și dacă Maiestatea Sa îi vrea binele, să-i trimită câțiva infanteriști spanioli. Cât despre Zapolya, să nu se mire Maiestatea Sa că s'a dat de partea Turcului, dar ce era să facă: oastea lui numără doar 3500 călări și 5000 pedestri și încă și aceștia, sunt mai mult răi decât buni, nici nu știu să se lupte, nici nu vor. Ca încheiere, Laski îi aduce aminte regelui Romanilor că ar merita și

1) Ursu, Petru Rareș, p. 48 și Iorga, Polonais et Roumains, p. 37.

2) Verancius, p. 114.

el o răsplată pentru serviciile sale și Maiestatea Sa i-ar datora cam o mie de florini ¹⁾).

Ferdinand nu înceta să promită ajutoare și Moldovei și lui Zapolya: La 1 Septembrie, din Linz, îi scria lui Gaspar Sereďy că a luat toate măsurile ca Rareș să primească ajutoarele la timp, iar pe Ioan îl încredințează că a dat binevoitoare ascultare cererilor sale expuse de Domnul Laski și nu-l va lipsi de serviciile lui în asemenea cumpănă ²⁾). Lui Broderics îi mulțumește călduros de felul cum l-a ținut la curent cu evenimentele și-i recomandă să-l convingă pe Ioan că-l va apăra de invazia turcească ³⁾). Însă el se mărginea să ceară trupe dela Sigismund I și dela marchizul de Brandenburg pentru a i le expedia lui Ioan Zapolya ⁴⁾); Sigismund răspundea că deși a încheiat pacea cu Valahul, forțele sale n'au rămas intacte și i-ar fi greu să mai trimită trupe și în Ardeal ⁵⁾). Iar după 18 Septembrie, când Ștefan Majláth, care păzia la Oituz cu oamenii săi și care închisese trecătorile moldovene ca măsură de prevedere contra unei eventuale năvăliri turcești, anunță pe Broderics că Rareș a fost alungat și înlocuit cu „fiul lui Sandrin” ⁶⁾), Ferdinand îi scrie lui Martinuzzi cât e de fericit că, în fine, s'a încheiat pace între Moldova și Polonia ⁷⁾). Așa înțelegea regele Romanilor să-și respecte solemnele promisiuni. Abia la 27 Septembrie, când detronatul Voevod intra în Ciceul exilului său, se adunau la Vác, sub ordinele lui Hieronym Laski, șapte mii de mercenari pentru a-i veni în ajutor ⁸⁾), dar acum era cam târziu.

1) Hurmuzaki, III, pp. 178—80.

2) Ib., pp. 182—3.

3) Ib., p. 185.

4) Ib., pp. 204—5.

5) Ib., pp. 186—7.

6) Ib., pp. 188.

7) Ib., p. 190.

8) Ursu, Die auswärtige Politik des Peter Rareș, p. 163 și Malinowski, op. cit., p. 335. — Ursu în lucrarea citată, interpretând greșit textul lui Ureche, fixează la 19 Sept. data intrării lui Rareș în Ciceu; totuși scrierea lui Thomas Kapeczy, judele de Vășarheiu (27 Sept.) care arată limpede că afirmația lui Ursu e eronată: „Ieri la 26, înainte de amiază, a intrat în cetatea noastră Voevodul Petru, însoțit d'un nobil din Cluc, prietenul meu, care mi-a desvăluit această taină; l-am chemat atunci pe Bernard Thamasy ca să se întâlnească cu Domnul Moldovei și le-am dat vin și pe pîvnicerul meu. Domnul s'a dus la Bernard și a luat prînzul cu el și azi, Sămbătă, 27, foarte de dimineată, s'a acoborît de aci către Ciceu”. (Hurmuzaki, XV¹, p. 380).

Și din nou bietul Laski redactează un lung raport pentru a-l convinge pe Ferdinand să ia o hotărâre: „Trebuie numaidecât ca Maiestatea Sa să plătească soldații spanioli și germani pînă'n opt zile și să se îngrijească de întărirea lor în castre, ei fiind nevoiți să aștepte aci mult timp, fie că vor aștepta ca Turcul să treacă Dunărea, lăsând Transilvania neatinsă, fie că Maiestatea Voastră însăși își va încerca norocul în Transilvania... Astfel, de greșala aceasta va fi răspunzătoare nu numai Maiestatea Voastră, ci și fratele Vostru, Cesarul neînvins, în al cărui nume se spune că s'a trimis aci această oaste formată de veterani din Italia și Africa. Dacă nu se trimit bani, din asemenea neglijență poate ieși defectiunea acestei oștiri și de prestigiul ei atîrnă gloria Maiestăților Voastre și mîntuirea regatului... Noi suntem de acord cu Don Cristoforo Moralles, șeful Spaniolilor și cu Kaspar Katzianer, șeful Germanilor, să intrăm în Transilvania, să-l ascultăm pe regele Ioan, să luptăm dacă va fi nevoie, să ni apărăm munițiile, să folosim împrejurările, să încheiem alianță cu Moldoveanul și Munteanul, să ridicăm dela ei alți oameni în numele Maiestății Voastre, prin bani, printr'o înțelegere mutuală sau prin altfel de contract. S'ar putea ca regele Ioan să moară“ (era profet, acest Laski) „și în cazul acesta, să nu socoată Maiestatea Sa că această domnie va putea fi dobîndită fără nicio greutate, ci să știe că mulți din cei de aci, care au primit dela Maiestatea Voastră bani și onoruri și beneficii, o deservesc în chip rușinos. Noi ascultăm în toate pe nobilul Ioan de Hoyos, din Salamanca, pentru că-l vedem bărbat prob, prudent, iubit de soldați și plin de zel pentru slujba Maiestății Voastre“ ¹⁾. Cu alte cuvinte, Ferdinand e invitat să nu-și facă prea multe iluzii asupra fidelității nobililor unguri; pentru a cuceri Transilvania, Laski recomandă o acțiune imediată și decisivă, prevăzînd totuși dificultățile posibile, pe cînd Ferdinand tărăgăna lucrurile, adopta clasică politică austriacă a temporisărilor, își crea speranțe chimerice. Intr'un cuvînt, Laski demonstrează că victoria nu era posibilă decât întrebuintîndu-i pe acei Spanioli pe cari regele Romanilor fi lăsa să moară

1) Hurmuzaki, II⁴, pp 190—2.

de foame. Dar Ferdinand nu era niciodată capabil să facă față împrejurărilor, să ia o hotărâre la timp, căci însușirile lui de inițiativă străluceau prin absență. Prințul nutrește încă speranțe în ceace privia campania navală din Mediterana, drept care îi scrie din Linz, la 8 Octombrie, episcopului Broderics: „Am aflat ceva noutăți despre expediția flotei confederate împotriva Turcilor, din aceasta Sfinția-Ta va înțelege că socotim să ni sporim nădejtile și cât de curînd un războiu fericit se va purta contra lor, ceace Dumnezeu va împlini“ ¹⁾. Ori Ferdinand nu era încă bine informat, ori că, știind ce se întîmplase cu „flota confederată“, voia totuși să-i mai amăgească pe Ardeleni cu speranța unei victorii imperiale asupra Turcilor; în orice caz, adevărul era acesta: flota imperială, comandată de Doria și cea venețiană, comandată de Cappello, fuseseră învinse și împrăștiate de Turci, la 28 Septembrie, la Prevesa ²⁾.

În vremea aceasta, alungatul Domn al Moldovei, pribeag în Ardeal, culegea roadele prieteniei sale cu Imperialii. Desigur, Ferdinand, întotdeauna darnic în făgădueli, scria lui Martinuzzi că Rareș se va întoarce din Maramureș cu oaste și dela el și dela Zapolya și va potopi puterea turcească ³⁾. În realitate, Rareș, refugiat nu în Maramureș, ci la Ciceu, putea să judece asupra inconvenientului d'a avea dușmani pe Turci și pe acela care ar fi trebuit să-i fie cel mai firesc aliat, Zapolya. Îndată ce Petru intrase în castelul său, Sultanul trimisese un ceauș la Ioan, pentru a-l soma să i-l predea pe fostul Voevod ⁴⁾. Zapolya, fie de frica Turcilor, fie dintr'un sentiment personal de ură față de acela care-l numise în scrisorile-i către Ferdinand „spurcissimus Ioannes“, trimite pe Martinuzzi cu oaste ca să-l asedieze pe Rareș în Ciceu ⁵⁾. Verancius pretinde că fratele George a venit la Petru ca un prieten și tot ca un prieten l-a sfătuit să cedeze Cetatea-de-Baltă și Ciceul, ceace Petru a făcut de bună voie ⁶⁾.

1) Hurmuzaki, II¹, p. 196.

2) Charrière, p. 384 și Brandt, op. cit., p. 414.

3) Hurmuzaki, II¹, pp. 196—7.

4) Hammer, p. 292.

5) Fontes rerum Transylvanicarum, pp. 290—1.

6) Verancius, pp. 116—7.

De fapt, lucrurile s'au petrecut în chip mult mai puțin pașnic și Zapolya se pregătia să-i înșele și pe Rareș și pe Ferdinand și pe proprii săi supuși. Iată cum relatează aceste evenimente un agent ferdinandist care se afla la 10 Octombrie la Oradia, Johannes Pastor: „Voevodul Petru cu toată averea sa, s'a refugiat la Ciceu, cetate bine întărită, însă Zapolya, înțeles cu Turcii, l-a trimis pe fraatele George cu 12.000 oameni să-l asedieze, să-l prindă și să-l predea Sultanului. Așa încât, să cugete bine Maiestatea Voastră cui se încrede: căci aci nu s'a făcut nimic ca să fie întoarse Maiestatea Imperială și Maiestatea Voastră dela o expediție contra Turcilor. De groaza acestora, cari stau să intre în Ardeal, Ioan s'a prefăcut a se'nțelege cu ei pentru 300.000 florini, ca să-l rețină pe Turc dela această încercare și după ce-i va plăti Turcului acești 300.000 florini, a promis să-i restituie Sirmium și să facă o pace eternă cu Sultanul. Și iată ce-a mainăscocit Ioan: ca să poată smulge dela Ardeleni și Unguri această sumă, li-a promis că în schimbul acestor bani, îi sloboade să se 'ntoarcă acasă". Ca încheiere, afle Maiestatea Sa că Sultanul l-a însărcinat pe Mehmet Beg să cucerească Stiria și Carintia ¹⁾. Laski cunoaște și el afacerea cu cei 300.000 florini și-i scrie lui Ferdinand următoarele: „treaba aceasta mi-a pricinuit mare uimire, nu cunoșteam dibăcia Înălțimii Sale, ceace mă face să bănuiesc că el banii pentru el îi strânge, nu pentru Turc" ²⁾. E admirația firească a omului Renașterii, care știe să laude o lovitură bună, o intrigă iscusită, chiar dacă e înfăptuită de un dușman; să ni amintim admirația nestăpânită a lui Machiavel în fața acțiunilor îndrăznețe ale lui Cesar Borgia, vrăjmașul Florenței; căci în acest secol de diletantism internațional, oamenii nu rămâneau credincioși nici poporului lor, — ci acești cutreerători de țări se simțeau oriunde acasă la ei, — nici principiilor politice pe care le slujeau, nici religiei, ci socotiau mai presus de toate realizarea unei „trăiri inimitabile", a cărei bază o constituia cel mai larg eclectism. La 13 Octombrie, episcopul de Vács îl înștiința pe Ferdinand că Petru e asediat în

1) Hurmuzaki, II¹, pp. 200—1.

2) Ib., p. 206.

Ciceu de Martinuzzi¹⁾). Destulă supărare pentru bietul Voevod, abia scăpat de urgia turcească, dar n'a fost de ajuns atât: Rareș, pe care, după spusa lui Majláth, toți Moldovenii îl urau „pentru relele sale moravuri și tirania sa“²⁾, se vede că nu știuse să se facă prea mult iubit de părcălabul său de Ciceu, Simeon Dracșin și de Vlădica din Vad, Anastasie—și aceștia puseră la cale un complot pentru a-l suprima pe Voevod, capul său urmând să-l trimită noului Domn al Moldovei³⁾). Din fericire, complotul nu reuși, așa încât Rareș rămase să se descurce doar cu Ungurii lui Zapolya⁴⁾: pînă la sfîrșit, nefericitul Petru fu nevoit să cedeze cetatea și locui mai departe în Ciceu — destul de strict străjuit de Unguri — cu titlul de oaspe al lui Ioan⁵⁾). Și destul de târziu, către sfîrșitul acestui an atât de fatal pentru el, va fi primit dela arhiepiscopul de Lund — cu cîtă amărăciune desigur — scrisoarea plină de promisiuni condescendente, datată din Toledo, 7 Noiembrie⁶⁾, prima pe care milostivul împărat binevoia s'o trimită celui ce din pricina sa își pierduse tronul.

După cum se vede, Ferdinand mai pierduse încă odată prilejul d'a profita de împrejurări pentru a-și afirma prestigiul, primind să dea piept cu Turcii: Habsburgii împînzau întreaga lume cu agenții lor, exploatau oriunde fie vreun îndepărtat drept de moștenire, fie ideia unității imperiului roman, atât de apreciată în acest secol clasicisant, prin urmare politica lor universală avea un sens puternic, o rațiune de a fi acceptabilă, însă din nefericire, mijloacele nu corespundeau intențiilor și realizarea era astfel o imposibilitate.

Sfîrșitul lui Zapolya.

Situația împăratului nu era prea strălucită la începutul lui 1539. Avea destule dificultăți atât în Dane-

1) Hurmuzaki, II¹, p. 202.

2) Ib., p. 188.

3) Ureche, p. 198.

4) George Warkócz pretinde că însuși Zapolya l-a ajutat pe Rareș să descopere complotul și să pedepsească pe conspiratori (Fontes Rerum Transylvanicarum, pp. 290—1).

5) Ursu, Petru Rareș, pp. 54—7.

6) Hurmuzaki, II¹, p. 204.

marca protestantă, pe care voia s'o cedeze lui Henric VIII, căsătorindu-l cu nepoata sa Christina, ducesa-văduvă de Milano ¹⁾, cât și cu Liga Smalkaldiană, din ce în ce mai puternică ²⁾, și al cărui șef, Filip de Hessa, încheiasă la 27 Ianuar 1538, la Bar, un tratat în toată forma cu reprezentantul regelui Franței ³⁾. Toate aceste greutăți nu-l împiedicau pe împărat să creadă că se va putea ajunge la un compromis cu protestanții (îi recomandă fratelui său să cedeze asupra „tuturor chestiunilor care nu ating esența religiei și care n'ar putea fi un obiect de scandal“) ⁴⁾ și astfel va isbuti să coalesceze toate forțele creștine contra necredincioșilor ⁵⁾. Însă pentru această nouă tentativă de cruciadă nu se mai putea conta pe concursul flotei venețiene: Doria îl acusase pe Cappello de pierderea bătăliei dela Prevesa, Senatul venețian se simți jignit de această învinuire adusă unuia din ai lui și pînă la sfîrșitul lui 1538, certurile se ținură lanț între Doria și ambasadorii republicii serenissime ⁶⁾. În Ianuar 1539, Cortes-urile spaniole găsesc de cuviință să-și arate nemulțumirile față de împărat ⁷⁾. Bavaria, deși îndrîjit catolică — sau poate tocmai de aceea — era dușmană pe față și misiunea neîndemănatcului Mathias Held, nu făcu decît să înăsprească relațiile cu imperiul ⁸⁾. Și nu Carol-Quintul, despre care însuși indulgentul său biograf, C. Brandt, spune că nu era nici diplomat, nici general ⁹⁾, ar fi fost capabil să ducă la bun sfîrșit o sarcină utât de grea, descurcând complicațiile care la fiecare moment i se iveau în cale. Se poate observa un straniu dualism în personalitatea lui Carol-Quintul: de o parte, planurile mărețe de război sacru, gesturile de cavaler medieval, ca acela pe care-l repeta de câte ori izbucnia un război cu Francisc I, acela d'a-i oferi adversarului un „combat singulier“, recurgînd la judecata divină. — acestea consti-

1) Brandt, p. 409.

2) Ib., p. 407.

3) Jockell, op. cit. II³, p. 166.

4) Brandt, p. 409

5) Ib., p. 411.

6) Ib., p. 415.

7) Ib., p. 416.

8) Ib., p. 401.

9) Ib., p. 389.

tuiau pentru împărat un domeniu al visurilor scumpe și irealisabile, refugiul naturii lui intime, „oglanda cavalerismului” care-l arăta așa cum ar fi voit să fie; de altă parte, politica lui realistă, basată pe principiului compromisului și realizată prin mijloace meschine și brutale.

Mult mai prosperă în acest an e situația lui Ioan Zapolya, recunoscut în fine ca rege al Ungariei și de Brașoveni¹⁾: încă din 1538, influența lui era precumpănitoare în universitatea săsească și Brașovenii, de câte ori nu se supuneau jurisdicției universității, erau amenințați „cu un raport la rege”, a cărui autoritate era acum îndeobște recunoscută de Sași²⁾. În 1539 se căsătorește cu Isabella, fiica lui Sigismund Bătrânul și a Bonei Sforza, „omnibus animi et naturae dotibus adornata”³⁾, deși nu prea frumoasă, dacă ar fi să judecăm după un portret zugrăvit ceva mai târziu de Lucas Cranach, — dar să presupunem că lipsa de farmec a prințesei e datorită mai mult nepriceperii acestui pictor, puțin expert în grații feminine. Căsătoria s’a făcut la 23 Martie, în postul cel mare⁴⁾ și Ostermayer, foarte disprețuitor, adaugă că atât nunta dela Buda, cât și încoronarea reginei la Stuhlweissenburg, s’au bucurat de o pompă mediocră⁵⁾. De altfel, această căsătorie fu pentru prințesa, cu vreo două zeci de ani mai tânără decât soțul său, izvorul unui lung șir de nenorociri.

În vremea aceasta împăratul, care încheiase la Francfort (19 April) un acord cu Smaikaldienii, avea de suferit două crude încercări: moartea împărătesei, la 1 Mai — ceace îi va redeștepta gândul de abdicare, de intrare în mănăstire⁶⁾ — și revolta din Țările-de-Jos, ce izbucnise cu mai multă violență la Gand, oraș sărăcit de pe urma înfloririi economice a Anversului, dar căruia Maria de Habsburg îi cerea să plătească aceleași contribuții împovărătoare pentru a se continua mai departe războa-

1) Hurmuzaki, XV¹, p. 375.

2) Georg Müller, op. cit. p. 19.

3) Verancius, p. 118.

4) Hurmuzaki, XV¹, p. 384.

5) Quellen, IV, p. 503.

6) Mignet, op. cit. p. 7.

iele fraților ei ¹⁾). Astfel, prezența lui fiind indispensabilă la Gand, Carol trebui să părăsească intențiile de călugărire, planul convocării unei diete la 18 Mai la Worms, pentru discutarea afacerilor turcești, așa cum se prevăzuse în acordul de la Francfort — și luă drumul Flandrei prin Franța, nu fără a fi redactat în prealabil un testament în care reglementează politica întregii Europe — fără a excepta Anglia eretică — prin sistemul căsătoriilor dinastice: fiica sa cea mai mare trebuia căsătorită cu fiul cel mai mare al lui Ferdinand, ducele d'Orléans cu una din fiicele lui Ferdinand, obținând ca dotă Milanul, infantul Filip cu Margareta de Valois sau Jeanne d'Albret, care ar aduce ca dotă coroana Navarrei; în acest din urmă caz, Margareta ar rămâne pentru al doilea fiu al lui Ferdinand; nu era uitată nici Maria Tudor, căreia îi era rezervat alt nepot al împăratului, infantul Portugaliei ²⁾). Acest sistem care dispunea în mod atât de arbitrar de soarta țărilor și a popoarelor, a servit de bază politicii austriace de totdeauna, politică de acaparare, lipsită de orice element național; ceace spune Charrière despre războaiele dintre Francisc I și Carol-Quintul („les guerres soutenues dans la rivalité de la France et la maison d'Autriche n'avaient aucun caractère d'opposition nationale, mais plutôt d'altercations de famille et de débats pour des transmissions d'héritage“) ³⁾ se poate spune tot așa de bine și despre războiul de treizeci de ani și despre războaiele Mariei-Theresa; iar căsătoria unei Mariei-Antoinette, unei Marie-Caroline, unei Marie-Louise, intra deasemeni în programul matrimonial habsburgic, era conformă preceptelor redactate odinioară de Carol-Quintul.

În urma plecării împăratului în Flandra, treburile Orientului cădeau iarăși în sarcina lui Ferdinand; erau speranțe ca negocierile cu Turcii să nu meargă peste măsură de prost și aceasta, datorită intervenției regelui Franței, care în April primise cu multă pompă o amba-

1) Brandt, op. cit., p. 425.

2) Ib., p. 422.

3) Charrière, op. cit. p. 362.

sadă turcească, avînd în frunte pe Lorenzo Gritti ¹⁾. Sultanul, măgulit de primirea făcută reprezentanților săi, precum și de bunele sentimente ce-i arăta regele, îl asigura în Mai de toată prietenia sa, adăugînd că, pentru a-i face plăcere, va acorda împăratului Germaniei un armistițiu cu condiția ca acesta să restituie regelui Ioan tot ce ocupase din posesiunile sale ²⁾. În Iulie, Laski trebuia să părăsească Cracovia, să meargă la Viena pentru a lua instrucțiunile necesare dela regele Romanilor. apoi să pornească la Constantinopol, nu prin Bosnia („fiind mai bine ca sangeacii din Bosnia și Belgrad să nu știe nimic de negocierile noastre, căci sunt dușmanii păcii“), ci prin Moldova, unde avea să se întâlnească cu Tranquillus Andronicus, care mergea și el la Poartă, în numele lui Ioan. Laski socotea că nu se va putea câștiga pacea dela Turci decât dacă Maiestatea Imperială cedează necredincioșilor „Castrum Novum“ (Castelnuovo) — ceace, de altfel, împăratul avea de gînd s'o facă ³⁾ — precum și un tribut de 300.000 florini. Din acelaș raport, aflăm că noul Domn al Moldovei își oferîa prietenia regelui Romanilor și acesta o accepta bucuros: „Voevodul Moldovei cere dela Maiestatea Voastră un salv-conduct pentru mareșalul Curții sale Petru Vartic, („Petro Wartyk, Marscalco Curie Wayvodale“) pe care vrea să-l trimită la Maiestatea Voastră ca sol. Binevoiască Maiestatea Voastră ca acest salv-conduct să mi-l transmită mie prin Domnul Warkocz în mare taină, ca nu cumva să afle Ioan și să-i vestească pe Turci“ ⁴⁾. Ferdinand acorda la 5 August salv-conductul

1) Charrière, pp. 398—404; e al patrului Gritti pe care-l întîlnim la Poartă cu rol însemnat; alt frate, Aloisio, pe care mulți l-au luat drept guvernatorul din 1534 al Ungariei, era omul de afaceri al Sultanului. Cei cari l-au confundat pe Gritti cu fratele său, n'au observat că bailul Navagero, care l-a cunoscut personal, îl numește întotdeauna Luigi și nu Aloisio. În fine, profesorul A. H. Lybyer, în lucrarea mai sus citată, arată că Aloisio trăia încă în 1537, când a scris în tovărășie cu Junis-Bey un opuscul intitulat „Opera la quale dichiara tutto il governo del Gran Turco“ (Lybyer, op. cit., pp. 179—80 și în anexă, pp. 262—75).

2) Charrière, pp. 408—9; din 28 Sept., altă scrisoare a Sultanului în acelaș sens (ib., pp. 417—18).

3) Alberi, I², p. 154.

4) Hurmuzaki, II¹, pp. 206—7; Ștefan căuta să obțină cetățile ardelenale ale lui Rareș, pentru care cerea sprijinul lui Majláth (Fontes rerum Transylvanicarum, pp. 300—1).

cerut¹⁾ și Laski îl îndemna să facă tot posibilul pentru a-l atrage pe noul Domn de partea sa, „promițându-i că veți lucra de sîrg pe lîngă Turc ca să i se restituie provincia răpită” (raiaua Ciubărului, de de-asupra Cetății-Albe). Pentru a-i împăca pe Turci, trebuiau destule: „Promiteți în numele Maiestății Imperiale pace și prietenie Turcilor, iar lui Ayaz-Pașa (marele vizir), Mahmud-Celebi și Junis-Bey, câte o pensie anuală. Lui Kassum-Pașa să-i trimiteți daruri, tot așa lui Ayaz-Pașa, unele pe față, altele în taină, anume, lui Ayaz, două legături de zibeline și lui Kassum tot așa, dar mai proaste, lui Mahmuduna și alta Agăi Ianiciarilor. Pe ascuns să dați lui Ayaz trei mii de ducăți, lui Mahmud două mii și lui Junis, o mie. Trebuie să se scrie răvașe Sultanului, Pașilor și la încă alți douăzeci, numindu-i „străluciți” și „măreți”. Scrieți Moldoveanului ca să-l încredințați că veți stărui la Turci pentru el. Și mai înainte de toate, silniți-vă să isprăviți toate acestea cât de curînd, ca să pot preveni pe ambasadorii poloni. Căci se poate ca Turcul, din cauza regelui Poloniei, să nu vrea să-l alunge pe Ioan din Ardeal, ba încă să-i mai dea pe de-asupra Buda, Cassovia și alte locuri regale”²⁾. Cheltuiala nu era mică pentru atîta mulțime de daruri, însă Ferdinand spera să capete ceva dela Venețieni, cari iar căutau să colaboreze cu el în lupta contra Turcilor. În primăvară, noul doge, Pietro Lando, trimisese la Stambul pe Tommaso Contarini ca s’asigure pe Sultan de bunele intenții ale Republicei — ceace nu împiedecă pe Khaireddin să jefuiască Dalmația și alte posesiuni venețiene; Contarini avea misiunea să ofere Sultanului pînă la 300.000 țechini, dar el cerea Napoli di Romania și Malvasia: în fața acestor pretenții exorbitante, Veneția se decise să-și ofere serviciile sale Papei și regelui Romanilor, ca să-i combată pe necredincioși³⁾. — Între acestea, Ayaz-Pașa moare de ciumă și-i urmează la vizirat Lutfi-Pașa⁴⁾, pe lîngă care sărmanul „orator” Barziza stăruie ca să obțină o pace în condiții cât mai

1) Hurmuzaki, III¹, p. 208.

2) Ib., p. 209

3) Romanin, op. cit., pp. 43—52.

4) Hammer, p. 304.

convenabile¹⁾. Laski ajunge la Constantinopol la 8 Octombrie, dar Sultanul nu-l primi decât la 7 Noembrie și chiar atunci, la rugămințile lui, dădu niște răspunsuri foarte enigmatice și solul trebui să se întoarcă fără nicim rezultat²⁾. De altfel, situația lui Hieronym era foarte complicată într-o curte unde venise altădată în calitate de reprezentant al lui Zapolya și acum venia ca reprezentant al dușmanului aceluia.

În acest timp, defecțiunile din partidul zapolyan se înmulțiau: fără a mai vorbi de Tranquillus Andronicus, dar însuși Verancius, deși nepot al lui Statilius, cel mai credincios colaborator al regelui Ioan, deși în scrisori pompoase adresate lui Petru Opalinski și Tarnowski se arată întru totul devotat intereselor polone și ungare³⁾, în realitate, încă din April 1538, se afla în strânse relații cu Tranquillus și cu Majláth⁴⁾. La rândul său, Majláth—care nu înceta să i se plângă lui Ferdinand, scriindu-i că Ardelenii așteaptă mîntuirea dela el, sătui fiind de impilările lui Ioan și ale fratelui George⁵⁾—simțindu-se jignit de veleitățile autoritare ale lui Zapolya și isbutind să-l atragă și pe colegul său la voevodat, Emeric Balassa, de partea lui, se închise în cetatea sa Făgărașul, iar celălalt, fiind pedepsit de rege cu confiscarea unor domenii, se întări și el în Diod⁶⁾. Valentin Török și Andrei Báthory fură însărcinați să-i asedieze pe rebeli⁷⁾. Ioan, deși bolnav, e hotărît să pedepsească exemplar pe răsvrățiți și arată o energie neobișnuită: exilează pe Petru Gerendy, ruda episcopului Nicolae, ferdinandist, pe alt Gerendy, Martin, nu-l iartă decât în urma rugăminților lui Török, lui Francisc Kendy, care s'a umilit „abjectissime summisso genu et mulieribus lacrymis“, i-a confiscat bunurile⁸⁾; în fine, îl

1) Hammer, p. 321.

2) Malinowski, op. cit., p. 336.

3) Monumenta Hungariae historica, V, pp. 9—10, 16—18, 20—22, 30—33.

4) Ib., pp. 46—8.

5) Monumenta comitialia regni Hungariae, II, pp. 156—61.

6) Chronicon Fuchsio-Lupino, p. 52, Ostermayer, pp. 24—5, Istvánffy, p. 147.

7) Monumenta Hungariae historica, V, p. 104.

8) Ib., pp. 104—8.

trimite din nou la Francisc I pe Ioan Statilius¹⁾. În fața acestei strășnicii, Balassa se pocăește și se supune Domnului său, iar Zapolya, cu destulă greutate, îi acordă iertarea cerșită.²⁾ Majláth, cu toate că rămas singur, nu cedează, ci se îndrăzește în împotrivirea sa, ba încă îl trimite pe Dimitrie Majláth, frate sau văr al său, în Țara-Românească și Moldova, după întăriri³⁾. Toate acestea pricinuiau destulă turburare în Ardeal, la care se adăugau pe la începutul lui Iulie și temeri de o eventuală năvălire turcească⁴⁾. Temerile acestea păreau să fie în legătură cu sosirea la Constantinopol a lui Laski, însoțit acum de Tranquillus, ce trecuse definitiv de partea imperialilor și a cărui solie avea scopuri foarte puțin cinstite; iată ce scrie episcopul de Montpellier, ambasadorul francez la Veneția, lui Antoine de Rincon: „J'ai entendu ici comme le s^r Laski et Tranquillo n'étoient point tant allez à Constantinople pour obtenir la trefve pour l'empereur et le roy Ferdinand, que pour empescher la paix de ces seig.^{rs} (Venețienii), offrant au Grand Seigneur que toutes fois et quantes qu'il voudroyt entreprendre contre eulx, qu'il luy bailleroyt vivres et passaige par le Frioul et ailleurs et qu'il y pourrait faire trop meilleur acquet que contre nul autre prince de la chrestienté“⁵⁾. Deci Ferdinand se arată destul de lipsit de scrupule față de buna și vechea aliată, Serenissima Republică. Venețienii, văzînd că orice opunere e zadarnică, atât cât sunt așa de prost secundați de perfida politică austriacă, făcură pace cu Turcul și acceptară condițiile aspre, transmise de Badoero, noul bail⁶⁾.

Se pare că în această lună Iulie, când Ioan, bolnav de moarte, își cheltuia ultimele puteri pentru a-l subjugă pe răsculatul Majláth, o parte din nobilii unguri se gîndiau să-i dea un succesor și acesta nu putea fi copilul abia născut al Isabellei, ci Ferdinand: firește, atunci când

1) Charrière, p. 437 și Ursu, La politique orientale de François Ier, p. 125.

2) Istvánffy, p. 147.

3) Hurmuzaki, XV¹, p. 389.

4) Hurmuzaki, I¹, p. 2.

5) Charrière, p. 435.

6) Romanin, op. cit., p. 63.

Nicolae Gerendy scria lui Ferdinand: „dea Domnul să putem reda Maiestății Voastre autoritatea și demnitatea, pentru ca noi, cei născuți Unguri, să putem lucra între noi la mîntuirea regatului, să păstrăm credința jurată Maiestății Voastre, după cum suntem datori“ ¹⁾, când Thúrzó îl informează că „în întreaga provincie Ioan e urît, ca să nu mai vorbesc de Ungaria unde a făcut atâtea exacțiuni tiranice“, ei mai curînd își exprimă speranțele personale decât expun un adevăr, căci magnații unguri cei mai bogați și cei mai influenți (Verböczy, Petrovics, Perényi, Török, Dragffy, Martinuzzi, Pestyeni) erau alături de Ioan, dar adevărul e atunci când la declarațiile de mai sus, Thúrzó adaugă: „Maiestatea Sa va rezolva după o matură chibzuire, dar să aibă înaintea ochilor săi că dacă părăsește azi Ungaria, stăpânirea de mâine a Maiestății Voastre nu va fi sigură. Mai rog pe Maiestatea Voastră să nu țină prea mult în suspensie pe voievozi“, (voievozii Ardealului, Majláth și Balassa cari, asediați, așteptau mașini de război dela Ferdinand) „ci să li dea un răspuns hotărît“. Răspunsul hotărît n'a venit, precum n'au venit nici mașinile de război — și Balassa, cum am văzut mai sus, n'a stăruit într'o împotrivire inutilă și s'a predat lui Zápolya. În fine, bietul Thúrzó își termină scrisoarea cu tînguirea nu odată întîlnită la sfîrșitul rapoartelor către împărat și rege: „Trimit la Maiestatea Sa pe secretarul meu, căruia să-i dea Maiestatea Sa măcar 2000 florini din salariul meu, fără a mai vorbi de alți 3000 florini, ce am cheltuit pentru serviciul Maiestății Voastre la Viena și la Pózson“ ²⁾.

În fine, la 22 Iulie, la Sas Sebeș, Ioan Zápolya moare, lăsând grija țării, a soției și a fiului pe seama lui Martinuzzi, hotărînd ca Verböczy să rămână mai departe cancelar, iar Valentin Török, Petru Petrovics și Ioan Esze-kius, episcop de Pécs, să cîrmuiască regatul împreună cu fratele George. Pe patul de moarte, recomandase acestora să păstreze credința Sultanului („neînvinsul Cesar“) și niciodată să n'aibă d'a face cu vreun prinț din casa de

1) Hurmuzaki, II¹, pp. 210—1.

2) Ib., p. 213.

Austria ¹⁾. Cu înduioşate cuvinte Petrovics şi Martinuzzi fac cunoscut regelui Sigismund moartea ginerelui său care „extrema voce, curam defensionis serenissimae filiae M-tis V-rae autem carissimae coniugis suae ac filii sui, novissimis diebus nati, tutelam comisit“ ²⁾. Îndată după moartea regelui, Verböczy şi Eszekius pornesc la Poartă ca să ducă tributul — de 300.000 ducăţi, precisează episcopul de Montpellier într'un raport către conetabilul de Montmorency ³⁾, dar cifra ni se pare cam exagerată,—şi numeroase daruri pentru Sultan şi Paşi ⁴⁾. Ambasada fu primită de Soliman la începutul toamnei; solii îl rugară să întărească în domnia Ungariei pe micul Ioan-Sigismund Zapolya, iar dacă acest prinţ va muri fără posteritate, Ungurii să aibă libertatea d'a-şi alege rege pe cine vor voi; la prima cerere, Soliman răspunse cu multă bunăvoinţă, la cea d'a doua, spuse că trebuie să mai reflecteze ⁵⁾. În acest timp, partizanii unguri ai lui Ferdinand, Thúrzó, Francisc Batthyani, Gaspar Seredy şi Balthazar Bánffy, în ciuda avisurilor lui Laski, care-l sfătuia pe rege să nu precipiteze lucrurile, erau din contra de părere să declare război Turcilor ⁶⁾. Ferdinand urmează sfatul imprudent şi-şi trimite slabele sale trupe, comandate de Fels, în Ungaria (Octombrie 1540); Imperialii cuceresc Pesta, Wissegrad şi Stulhweissenburg, dar în faţa Budei, sunt sfârîmaţi de Turci ⁷⁾. Verböczy, la Constantinopol, cerea ajutor în numele Isabellei—şi bietul Laski îşi dădea toate silinţele din lume pentru a potoli mânia turcească. stîrnită de campania imperială ⁸⁾. Isabella cerea şi asistenţa tatălui său, dar acesta răspunse că nu poate să i-o dea, fiind ameninţat şi de Tătari şi de Moscoviţi ⁹⁾. Totuşi, partizanii

1) Monum Hung. hist. II, p. 197 (naraţiunea lui Verancius) şi vol. V, pp. 112—3 (scrisoarea lui Verancius către Stătilius, din 26 Iulie),

2) Katona. op. cit., pp. 518—9.

3) Charrière. p. 437; în schimb izvoarele săseşti dau o cifră prea mică: 10.000 ducăţi; Ferdinand, care nu stăpînea Ungaria, dar tribut plătea, dădea 40 000 ducăţi (Teutsch, op. cit., p. 62).

4) Monumenta Hungariae historica, V, p. 116.

5) Charrière, p. 453.

6) Istvánffy, p. 149.

7) Hammer, p. 324.

8) Ib., pp. 324—5.

9) Charrière, pp. 439—40

unguri ai Isabellei își puneau nădejdea în regele Poloniei, mai ales în Decembrie, când ambasadorul său, Petru Kmita, se găsea în Ardeal ¹⁾. După Verböczy, singurul mijloc d'a scăpa Ungaria de Habsburgi, era să fie ales rege al ei ducele Charles d'Orléans, fiul mezin al regelui Franței, căsătorindu-l cu tânăra văduvă, Isabella ²⁾. Sultanul admitea soluția, dar Francisc I stătea la 'ndoială, visând pentru fiul său favorit Milanul sau Burgundia unită cu Flandra și mâna unei arhiducese ³⁾.

În Ardeal, încurcătura era destul de mare, cu atât mai mult că, după moartea lui Ioan, Balassa se unise iarăși cu Majláth și amândoi, închiși în Făgăraș, susțineau asediul cu îndrjire ⁴⁾. Dacă fratele George convoca dieta la Turda, pentru a se recunoaște autoritatea lui Ioan-Sigismund și înfiera atitudinea celor doi rebeli ⁵⁾, ferdinandistii convocabu altă dietă la Sighișoara și cu dela sine putere, confereau lui Majláth și Balassa titlul de „căpitani ai Ardealului” ⁶⁾. Cei mai slabi însă erau ei, fiindcă Ferdinand nu li putea trimite întăriri—și trebuia să capituleze pe rînd: Török prinse pe Petru Gerendy și pe Nicolae Kornis, Paul Bánky, prefectul cetății Unguraș, pe Mihail Sombory, un prieten al lui Balassa, care se întărise în Amlaș ⁷⁾. În sfîrșit, în Octombrie, Majláth, văzînd că Soliman o sprijină pe Isabella, se supune, jură în fața unui ceauș credință nestrămutată față de Sultan și regină ⁸⁾. Însă, ce folos! Petru Perényi, Francisc Frangipani, Francisc Bebek și Sigismund Balassa, se declarară de partea lui Ferdinand — și Verancius, anunțându-i fratelui său Mihail aceste triste vești, se plînge că regina tînără și fără experiență, nu mai știe unde-i e capul ⁹⁾. Din fericire, Soliman îl întărește pe „Rex Stephanus” ca rege

1) Monum. Hung. hist., V, p. 79.

2) Charrière, pp. 460—1.

3) Ursu, op. cit. pp. 125—6.

4) Monum. Hung. hist., V, pp. 117—30.

5) Ib., pp. 133—5.

6) Hurmuzki, XVI, p. 392 și Monumenta comitialia regni Transylvaniae, p. 42.

7) Monum. Hung. hist., V, p. 134.

8) Ib., pp. 153—8.

9) Ib. pp. 158—60.

al Ungariei și pe Martinuzzi și Petrovics ca regenți ¹⁾. Majoritatea nobilimii ungare, la somația lui Ferdinand să i se supună, răspunse că o va face atunci când Majestatea Sa va căpăta Ungaria dela Sultan ²⁾, iar Perényi și Frangipani, cari-și schimbau părerea dela o zi la alta, nu dădură trupelor imperiale ce asediau Buda, concursul promis lui Ferdinand, lucru de care acesta era furios ³⁾. Așa încât el încercă s'o încante pe Isabella cu promisiuni amăgitoare, ca să obțină Ungaria în schimbul unor proprietăți din Silesia, în care scop îl trimite la Lipova pe Nicolae de Salm, dar văduva răspunse că nu va face nimic fără știrea și învoirea părintelui ei ⁴⁾. După cum se vede, dispariția lui Ioan Zapolya n'a simplificat pentru Habsburgi problema Ungariei.

Revenirea lui Petru Rareș.

Pe când în Ardeal se petreceau atâtea schimbări, trăia închis în Ciceu, mai mult prizonier decât oaspe, acel prinț atât de activ și cutezător, care fusese nu demult un stăpân temut și care nu pierduse încă nădejdea să redevie cece fusese. Ungurii se purtau destul de rău cu el ⁵⁾, însă credincioșii Bistrițeni urmau să-i plătească censul, — fapt pentru care avură diferende cu Zapolya, căruia nu voiau să-i plătească nimic ⁶⁾. Zapolya îi arăta destulă prietenie și când, în Ianuar 1540, — după o întâmplare romantică, povestită de Ureche într'un chip foarte atrăgător, cu o scrisoare tainică asvîrlită de Petru pe furiș peste ziduri unui serv credincios ca s'o ducă Sultanului ⁷⁾, fostul Domn luă hotărîrea să se ducă el însuși la Poartă și să-și pledeze cauza în fața lui Soliman, Ioan, după ce i-a cășunat oarecari dificultăți, asupra căroră zăbovește îndelung Ureche, probabil pentru a înfă-

1) Hurmuzaki, XV¹, pp. 395—6.

2) Monum. Hung. hist. V., pp. 161.3.

3) Charrière, p. 457.

4) Forgách, De statu reipublicae hungaricae, Ferdinando, Johanni, Maximiliano regibus... commentarii, p. 4 și Istvánffy, p. 150.

5) Ureche, p. 198.

6) Kisch, op. cit., p. 44.

7) Ureche, pp. 198—9.

țișa istoria eroului său într'o lumină și mai impresionantă¹⁾, a poruncit Bistrițenilor să-i împrumute bani de drum „spectabilului și magnificului Petru-Voevod al Moldovei” și să-i dea și un om care să-l însoțească la Stambul²⁾. Soliman îi trimisese lui Petru un salv-conduct, ceea ce l-a bucurat peste măsură—și ca să cităm pe Ureche, al cărui stil de obicei greoiu capătă o vioiciune incomparabilă, presărat cu imagini de o nebănuită poezie, atunci când narează aventurile lui Rareș: „cum se ridică și se risipește o negură întunecată, așa și el se curăți de scriba ce-i zăcea la inimă”³⁾. Drumul fu lung și greu: abia la sfârșitul lui April ajunsese la Stambul și aci avu îndejuns de luptat pentru a recâștiga favoarea și încrederea Sultanului; totuși, nu e primit rău la Poartă și îndată după sosirea lui acolo, Nicolae Gerendy îl înștiința pe Ferdinand de succesele obținute de Rareș pe lângă Turci, precum și de nenorocirea ce ar fi pentru creștinătate dacă Petru și-ar relua tronul, căci în acest caz, va fi cu totul omul Turcilor⁴⁾. În vremea aceasta, pierde de moarte năprasnică înstrăinatul Domn al Moldovei, Ștefan, atât de urât de supușii săi, fiindcă cedase necredincioșilor pământ moldovenesc și fiindcă se întâmplase în vremea lui cea sărăcie provocată de lăcuste⁵⁾. Indată Laski — care fusese arestat, deoarece rostise în fața lui Soliman niște cuvinte cam îndrăznețe⁶⁾, dar n'o ducea prea rău în captivitatea sa (Turcii, admirându-i inteligența, îi propuseră chiar să intre în serviciul Sultanului⁷⁾ și putea corespunde cu Ferdinand, — îl vestea pe acesta că Voevodul ucis e înlocuit de Turci cu Petru Rareș⁸⁾. Însă boierii moldoveni nu așteptaseră să li se numească un nou Domn de către Poartă, ci din proprie inițiativă oferiseră coroana lui Alexandru Cornea, cu care agenții ferdinan-

1) Ureche, p. 199.

2) Hurmuzaki, XV¹, p. 388.

3) Ureche, p. 199.

4) Hurmuzaki, II¹, pp. 210—11.

5) Ureche, p. 200; și în Ardeal bântuiseră atunci lăcustele (v. Chronicon Fuchsis-Lupino, p. 52).

6) Charrière, pp. 462—3.

7) Hammer, p. 327.

8) Hurmuzaki, II¹, p. 214.

diști intrară în legătură, așa încât la începutul lui Ianuar, solul proaspătului Alexandru-Vodă, depunea la Wiener-Neustadt jurământul de credință față de regele Romanilor ¹⁾, — hotărât ostil lui Petru, căci la 2 Februar donează Ciceul lui Maj áth ²⁾, crudă jignire pentru un om care nu știa să uite și care se va răzbuna amarnic. Dar Soliman — care se îngrija să fie întărită Buda pentru apărarea lui Ioan-Sigismund ³⁾, nu recunoscua domnia nouă, ci-l susținea pe Rareș, — așa încât la 4 Februar, Laski scria lui Ferdinand că Petru a obținut cu mari greutate, punându-i-se aspre condiții și fiind nevoit să se ndatoreze foarte, tronul Moldovei, dar că totuși l-a obținut și n'ar fi rău ca Maiestatea Sa să trimită la el pe Bánffy ⁴⁾, — vom vedea îndată pentru ce. Împăratul, foarte nemulțumit de situația din Ungaria, era convins că partisanii lui Ferdinand se vor supune curînd Turcilor, cari făceau strașnice pregătiri — și episcopul de Montpellier citează aceste cuvinte descurajate ce ar fi rostit la auzul relexor nouătăți din Răsărit, Carol: „Si après que les Véniciens ont fait la paix, laquelle leur a coûté si cher que d'avoir baillé deux telles terres comme Napoli de Romanie et Malvoisie et si grosse somme d'argent et nonobstant ce sont encoires en grant soupçon et doute pour ledict aprest, que doivent faire ceux-là contre qui tout ce grand appareil se fait?“ ⁵⁾. Iar cuceririle lui Fels din toamna lui 1540 nu stîrniseră în lumea creștină prea mare admirație, căci orașele ce cazuseră în mâinile imperialilor nu erau în stare să susțină un asediu în regulă și mai ales, dacă au intrat în Stuhlweissenburg nu e nicio ispravă, „car jamais les portes n'ont esté refusées à qui y ait voulu entrer“ ⁶⁾. Din Constantinopolul captivității sale, Laski dădea informații asupra relexor intenții ale Turcilor față de imperiu și sfaturi pentru recăștigarea bunelor grații ale lui Petru: „Voevodul Moldovei a plecat să-și recapete domnia, avînd cu

1) Veress, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești, I, pp 21—22.

2) Ib., p. 22.

3) Hurmuzaki, II, p. 2.

4) Hurmuzaki, II, p. 214.

5) Charrière. pp 463—4.

6) Ib., pp 555—6

sine pe comisul său și câțiva ianiciari, a făcut aci o mulțime de datorii de 100.000 ducati.. A venit la noi o evreică dela curtea împărătesei, unde se află în mare favoare și ne-a spus că dacă Maiestatea Voastră vrea să negocieze prin intermediul împărătesei, ar fi greu acum când Sultanul s'a pregătit de război și i-a scris regelui Franței să fie gata să atace pe Maiestatea Voastră. Totuși eu am sfătuit-o să mai vorbească cu împărăteasa, ceeace ea a promis că va face, după ce i-am dat 500 florini. Această femeie a luat și dela Petru-Voevod 15.000 florini, după cum mi-a scris un prieten din Adrianopol. Moldovenii s'au răsculat contra Turcilor și acum câteva zile au prădat suburbiile Chiliei; ei nu vor să-l primească pe Petru și de aceia a fost expediat acolo sangeacul Nicopolei... Sfătuesc pe Maiestatea Voastră să trimită la Domn pe Bánffy, pe care-l iubește, ca să-l facă să se revolte contra condițiilor „inique“ care i-au fost impuse aci...¹⁾. Totuși Petru nu se revoltă câtuși de puțin, ci se supuse milei Sultanu lui, care „l-a primit cu mare cinste“, se laudă el Brașovenilor²⁾ și chiar promite lui Soliman că va purta război contra lui Ferdinand³⁾. Inșă Laski nu înceta să insiste în sfaturile de mai sus: „I-am scris Maiestății Voastre că Petru-Voevod a redobândit dela Turc Moldova, dar are de pe acum dificultăți și în Moldova va avea și mai multe, de aceia trimiteți-l la el pe Domnul Bánffy, căci nu-i va fi greu să-l facă să se răscoale pentru cauza Maiestății Voastre. Bine-ar fi să-i dați și bombarde, muniții și câțiva lăncieri unguri, ca să poată asedia fortul Tighina, de curînd construit“⁴⁾. Intr'adevăr, Rareș făcuse datorii enorme și acum cănta să se împrumute dela Bistrițeni; Majláth, care-l dușmănia pe Rareș ca mai înainte, lupta din răsputeri ca să nu i se acorde împrumutul dorit, după cum arată următoarea scrisoare din Cluj, 20 Mart, adresată Sibienilor: „Am înțeles că aceia din Bistrița țin partea lui Petru-Voevod, care le-a cerut 4000 florini; vă rugăm să-i sfătuiți ca pe niște frați ai voștri, ca nu cumva

1) Hurmuzaki, II¹, p. 215; despre evreica din haremul Roxelanei și influența ei, v. și Verancius, I, pp. 193—4.

2) Hurmuzaki, XV¹, pp. 396—7.

3) Hurmuzaki, I¹, p. 3.

4) Hurmuzaki, II¹, p. 215.

să se lase ademeniți de dorința Domnului Petru, ci ca ei, nedespărțiți, să se simtă una ca Domniile Voastre și întreaga țară, după vechea datină; cu ajutorul lui Dumnezeu, mâine plecăm la Dej; acolo vom întâlni pe Domnii din afară („Dominos externos“??) adică Dragffy, Báthory și Thelegdy și lucrurile fiind sfârșite cu bine, vom veni curînd la Bistrița, ca să tratăm acolo despre libertatea tuturor Saxonilor“ ¹⁾). Dar Petru Rareș încă dela 22 Februar era în Moldova, unde, în ciuda jurămîntului făcut mitropolitului d'a ierta pe cei care-l părăsiseră în 1538 ²⁾, își începea noua domnie cu o teribilă răzbunare. Plătia acum Turcilor un tribut de 12.000 florini ³⁾, (deci dublul a ceace plătise în 1538). Când Laski insista pe lângă Ferdinand să i se trimită bani și arme Moldoveanului ⁴⁾, iar Ferdinand îi cerea lui Majláth părerea ⁵⁾, Rareș porunea amenințător Bistrițenilor să-l împrumute: nu vrea să verse sânge creștin, dar dacă ei nu-i trimit banii, se va plînge Sultanului și atunci, ferească Dumnezeu! ⁶⁾).

Astfel, omul era hotărît să-și ia o zdrobitoare revanșă: o începuse atunci când trimisese subț securea gîde-lui pe Alexandru Cornea, pe hatmanul Mihai, pe Crasneș, pe Totrușan, pe logofătul Toma, pe comisul Petrașcu,—se pregătia acum pentru răzbunarea cealaltă, asupra vechiului său dușman, Ștefan Majláth.

1) Hurmuzaki, XV¹, p. 398.

2) Hurmuzaki, I¹, p. 3.

3) Ib., ib.

4) Hurmuzaki, II¹, p. 217.

5) Ib., pp. 216—7.

6) Hurmuzaki, XV¹, pp. 400—1.

C A P I T O L U L V.

Doi cîrmuitori sîrbi în Ardeal:

Petrovics și Martinuzzi.

(1541—1556)

Noua campanie turcă

din vara lui 1541.

Între Ferdinand și Isabella nu se ajunsese încă la nicio înțelegere, cu toate poruncile lui Sigismund către fiica lui, să isprăvească într'un fel sau altul cu regele Romanilor, mergînd pînă la a o amenința cu blestemul părintesc dacă nu ia o hotărîre ¹⁾. Perényi, iarăși dispus să pescuiască în apă turbure, făcea să se transmită la Poartă oferta lui de mediație, dar i se răspunse disprețuitor „que le Grand Seigneur se soulciait peu de sa paix ne de sa guerre“ ²⁾. La primirea unui asemenea răspuns, la care se adăogea ordinul din 27 Aprilie al Sultanului către Statele ardelenene să se supună fiului regelui Ioan și să predea pe rebelii Majláth și Balassa ³⁾, precum și veștile lui Laski despre pregătirile Turcilor, Muntenilor, Moldovenilor și Tătarilor pentru o nouă campanie în Ungaria ⁴⁾, ferdinandiștii se deciseră să ia ei ofensiva, așa încât la începutul lui Mai trupele imperiale, comandate de Roggendorf, asediau Buda. Isabella nu voia să opună nicio rezistență și cerea să fie lăsată a se întoarce în Polonia, însă Petrovics și Martinuzzi, deși aveau cu ei numai 2000 soldați, primiră lupta. La 15 Iunie, Roggendorf din

1) Charrière, p. 469.

2) Ib., p. 473.

3) Hurmuzaki, II¹, p. 219.

4) Ib., p. 218.

asediator schimbat în asediat, se vedea împresurat de trupele guvernatorilor Bosniei și Semendriei, iar la 20 Iunie, însuși Sultanul își părăsia capitala, îndreptându-se către Ungaria. Verancius afirmă că asediul ar fi mers mai iute, dacă Verböczy, Martinuzzi, Török și Urban Batthyani n'ar fi pierdut vremea, certându-se între ei; Mehmet-Pașa, comandantul turc, îi puse de acord, arestându-i pe toți. Pentru Roggendorf care, asediat în oraș, asedia la rândul său fortăreața unde se afla Isabella cu fiul ei, lucrurile mergeau tot mai prost: transfugi din armata sa veneau zilnic în lagărul turcesc, plângându-se de vexațiunile generalului, pe deasupra mai izbucni și o epidemie de ciumă în Ofen. La 26 August, Sultanul era în fața Budei și la 2 Septembrie, intră în oraș¹⁾. Soliman, foarte generos, trimise numeroase daruri pentru regină și fiul ei — care trebui să fie adus în tabără, ca vasal al Sultanului, — îi acordă Isabellei stăpânirea Ardealului, Ungariei inferioare, Banatului cu cetățile Lipova și Timișoara, comandant militar rămânând Petrovics; lui Martinuzzi i se recunoștea dreptul de tutelă asupra tânărului rege, iar Verböczy primia titlul de „Kadilsker“ al Budei²⁾. Numai lui Török nu-i fu dat să se bucure de dărnicia Sultanului, căci în urma acușățiilor aduse de Martinuzzi, fu trimis la Șapte-Turnuri, unde muri în 1546³⁾. Iarăși o teribilă înfrângere pentru Ferdinand, cu atât mai mult cu cât credinciosul Ștefan Majláth era menit să împartă destinul lui Török: neîmpăcatul Rareș, care intrase în Ardeal la 25 Iunie cu autorizația Sultanului, îl făcu prizonier la 23 Iulie și-l trimise la Stambul⁴⁾. Detalii romantice în legătură cu prinderea lui Majláth (Rareș l-ar fi atras în tabăra sa sub cuvânt că-l va face voevod al Ardealului) se găsesc în cronica lui Sebastian Tinodi, tipărită la Cluj în 1554 și dedicată lui Ferdinand⁵⁾; la Nico-

1) Verancius, pp. 162—78; la Istvánffy (pp. 131—2) și Katona (pp. 555—8) relația e foarte sumară.

2) Iorga, *Gesch. des osman. Reiches*, III. p. 13.

3) Hammer, p. 337.

4) Istvánffy, p. 159; cf. Ursu, Petru Rareș, pp. 72—3; Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal*, p. 148 (și ediția fr., p. 161), *Ist. armatei rom.*, I, p. 278; Hurmuzaki, XVI, pp. 402—7.

5) Veress, *Bibliografia româno-ungară*, I pp. 14—16.

Iac Costin, e altă versiune tot așa de romantică: se na-rează stratagema lui Kuciuk Bali-Beg, care i-a trimis ză-log lui Majláth niște „comișei“ de rînd, subț cuvînt că sunt agale ¹⁾).

Ferdinand delegă la Sultan pe Herberstein și Salm, cari fură primiți în tabără la 6 Septembrie, — a doua zi după plecarea Isabellei în Ardeal, — ofereau un tribut de 100.000 florini, dar Sultanul cerea ca trupele imperiale să evacueze Ungaria, să cedeze imediat cetățile cucerite cu un an în urmă și-i congedie pe „oratori“ la 18 Sep-tembrie, fără a se fi înduplecat rugilor umile ²⁾). Acesta era efectul asasinării de către agenții imperiali a celor doi ambasadori francezi la Poartă, Cesare Fregoso și bine-cunoscutul Rincon, lngă Pavia, la începutul lui Iulie ³⁾ și bine-înțeles, regele Franței cerea satisfacție, invocând dreptatea Sultanului ⁴⁾. Ca represalii pentru nesocotirea inviolabilității ambasadorilor, Soliman îl închise pe Laski, apoi îl purtă captiv cu sine în timpul campaniei ungare: muribund, se pare în urma unei otrăviri lente, fu slobo-zit grație rugăminții noului ambasador al lui Francisc I, Antoine des Escalins, zis „le capitaine Paulin“, primit de Soliman la Buda ⁵⁾. În toamna lui 1541, vestitul Laski, celebrat cândva în versuri de poetul Klemens Janicki ⁶⁾, luă drumul Cracoviei și la începutul anului următor muri, sărăcit, uitat, în casa lui Severin Bonard ⁷⁾. Ferdinand nu făcuse niciun gest pentru acela care-și pierduse în slujba lui averea, sănătatea și libertatea, după cum nu făcu ni-mic pentru eliberarea lui Roggendorf, — și el prizonier la Turci (îl vom întîlni mai târziu), — nici pentru a lui Majláth, cu toate asigurările solemne ce dădea lui Na-dásdy în acest sens ⁸⁾.

Deci expediția imperială din vara lui 1541 se soldă

1) Letopiseți, I. p. 204.

2) Hammer, pp. 338—344 și Iorga, *Gesch. des osman. Reiches*, p. 13.

3) Brandt, op. cit., p. 467; Sleidanus (p. 390) și Jovius (II, p. 370) pretind că moartea lui Rincon și Fregoso se datorește unei nenorocite în-țîmplări și că regele Franței a fost îndus în eroare.

4) Charrière, p. 501.

5) Ib., p. 519.

6) Poezie Ludwika Kondratowicza, VIII, p. 46.

7) Malinowski, op. cit. p. 336.

8) Hurmuzaki, II¹, p. 222.

cu un incontestabil eșec; pe de altă parte, împăratul, care convocase o dietă la Ratisbona pentru a se ajunge la un compromis cu protestanții, nu dobândise nici el vreun rezultat mai îmbucurător ¹⁾. Cu Franța se afla în conflict de pe urma uciderii celor doi ambasadori — Francicc I arestase pe unchiul împăratului, arhiepiscopul Valenciei ²⁾ — și Papa îi cerea, ca preț al prieteniei sale, Milanul pentru nepotul său Ottavio Farnese ³⁾. Și Carol-Quintul, pentru a-și restabili prestigiul și a lovi pe Turci pe neașteptate, hotărî fatala expediție din Alger.

Pseudo-cruciada din 1542.

Desastrul campaniei algeriene al lui Carol-Quintul ar fi trebuit să încurajeze rezistența Isabellei, însă nenorocita prințesă era cu desăvârșire desorientată, poate și din pricină că se simția un simplu instrument în mâinile lui Martinuzzi, căruia chiar ea, printr'o decizie din 15 Noembrie, trebui să-i încredințeze presidarea dietei care avea să-și înceapă desbaterile la 27 Decembrie ⁴⁾. La 19 Noembrie, din Lipova, îi scrie lui Petru Kmita că nu vrea să mai stea în Ardeal, „quia illic propter diversitatem nationum sunt semper factiones et tumultus“, iar Domnul Moldovei o amenință cu năvălirea, ca să-și reia cetățile ⁵⁾. Intr'adevăr, la Unguraș stătea Paul Bánky, iar la Ciceu și Cetatea-de-Baltă își așezase stăpânire Balthazar Bornemisza ⁶⁾ și regina nu se opusese: putea deci să se aștepte la vreo neplăcută surpriză din partea lui Raș. Mai puțin ar fi avut să se teamă de vreo intervenție a lui Ferdinand, care îndată ce aflase de înfrângerea fratelui său, trimise daruri Sultanului, cernd cu rugăminți pacea: Soliman răspunse solilor că ar fi mulțumit să facă pace „moyennant que leur dict maître ne se fist plus appeler roy de Hongrie et qu'il se fist son tributaire et feudatari-

1) Brandi, pp. 452—3.

2) Ib., p. 468.

3) Charrière, pp. 513 (scris. episcopului de Montpellier către conetabil, din 14 Sept.: Carol se află atunci la Lucca).

4) Monumenta comitialia regni Transylvaniae, I, p. 73.

5) Veress, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești, I, p. 25.

6) Ostermayer, p. 25; Quellen, IV, p. 503.

re; autrement, qu'au bon temps on l'attendist à Vienne" ¹⁾. Totuși Isabella, fie că-l credea pe Ferdinand mai puternic decât era în realitate, fie din ură față de Sultanul, care în Septembrie o silise să vină în tabără ca vasală, deși ea trimisese atâtea daruri și se rugase atâtea de fiica lui Soliman, soția lui Rustem-Pașa, ca să i se crute această umilință ²⁾, fie din lipsă de energie, acceptă să semneze la 29 Decembrie un acord, stabilit cam pe aceeași bază ca și faimoasa pace dela Oradia, cu regele Romanilor ³⁾. În Ardeal era un adevărat haos: o parte din nobili țineau cu Ferdinand, alții se întovărășiau cu Raphael Podmanicki, de care a mai fost vorba și profitând de lipsa unei solide autorități, prădau țara în lung și în lat ⁴⁾; nici pînă în Noembrie 1543, când dieta dela Pozsón cere populației să-i prindă cum va ști pe acești briganzi ⁵⁾, nu se vor potoli jafurile; alții plecau o ureche binevoitoare la sfaturile lui François Olivier, cancelarul Franței, care li arăta cum ar putea nimici mai lesne influențele ferdinandiste în Ardeal ⁶⁾; în sfîrșit, Emeric Balassa, veșnicul rebel, avea destui partizani și destulă putere pentru a-i face pe Ardeleni să-l aleagă pe el prinț al Transilvaniei și isbuti să provoace destule turburări ca să fie nevoie în April 1542 de o intervenție turcească, în scop d'a-l aduce la sentimente mai puțin ambițioase ⁷⁾. Tocmai atunci izbucni și cearta între fratele George și Balthazar Bornemisza, ceartă care va înrăutăți și mai mult raporturile dintre „heremit” și Isabella. În Ianuar 1542, murise Ioan Statilius, episcopul Albei, credinciosul sprijinitor al lui Zapolya; Martinuzzi, pe care dieta din Vașarheiu îl întărise guvernator al Ardealului, silise pe regină să-i dea lui scaunul episcopal rămas vacant: Isabella nu putu să i se opună și Martinuzzi, pentru a o supraveghia mai deaproape, pretinse că nu se află în siguranță la Lipova și o aduse la Alba, unde mai convocă o a doua

1) *Charrière*, pp. 527—8.

2) *Iorga. Gesch. des osman. Reiches*, p. 12.

3) *Gooss*, op. cit., pp. 90—95.

4) *Istvánffy*, p. 167.

5) *Monumenta comitialia regni Hungariae*, II, p. 452.

6) *Istvánffy*, pp. 161—2.

7) *Hammer*, p. 357.

dietă. În acest timp, Bornemisza ocupă Szászváros, Reussmarkt, Mühlbach, Cetatea-de-Baltă și Ciceul. Locuitorii din Ciceu rugară pe fratele George să-i scape de acest condottier puțin comod și Martinuzzi confiscă pe dată lui Bornemisza nu numai Ciceul, dar și Mühlbach, Reussmarkt și Szászváros, poruncindu-i să părăsească Ardealul. Ceace văzînd, Isabella, din dușmănie față de fratele George și din dorința d'a-și câștiga un partisan statornic și devotat, îi restitui lui Bornemisza localitățile confiscate, ba încă îi mai dăruie pe de-asupra și o mare sumă de bani ca despăgubire ¹⁾. De-acum înainte, va urma o ură de moarte între Martinuzzi și regină și toate nenorocirile Isabellei i se vor trage din pricina acestui gest necugetat, pe care fratele George nu-l va uita.

Și pe lângă toate aceste încurcături, mai veniau în dietele ardeleni și solii lui Rareș, cu obișnuitele somații și amenințări ²⁾. Așa încât, nefericita Isabella, găsindu-se într-o situație atât de dificilă, trebuie să fi primit cu destulă bucurie vestea că în apusul Europei, soțul surorii sale Jadwiga pregătește un război sacru menit a izbăvi creștinătatea — și pe ea, de Martinuzzi, protejatul Turcilor. Am văzut că încă în anul Ligei Sfinte, încheiate între împărat, Papă și Veneția, Joachim de Brandenburg schițase proiectul unei cruciade. Acum însă, în toamna lui 1541, când află vestea intrării lui Soliman în Buda și când trupele otomane ocupau Agria și Steiermark, iar în Moravia ajungeau pînă la Waag ³⁾, găsi că e de datoria tuturor prinților creștini să reacționeze: în acest scop, convocă la Naumberg, la 2 Octombrie, pe landgravul Filip de Hessa, pe electorul de Saxa, Ioan-Frederic și pe frații săi, Mauriciu și Ioan-Ernest și li expuse planurile sale ⁴⁾. Ferdinand, — al cărui „orator“, Tranquillus Andronicus, fusese concediat în chip umilitor la Poartă, fără măcar a i se fi acordat de Sultan o audiență ⁵⁾, — simțind că nu mai are nimic de așteptat dela Turci, îmbrățișă fără esitare ideia cruciadei și printr-o circulară din Linz (16 Oc-

1) Quellen, IV, p. 503, Ostermayer, pp. 25—6.

2) Monumenta comitialia regni Transylvaniae, I, p. 78.

3) Iorga, op. cit., p. 16.

4) Traut, Kurfürst Joachim von Brandenburg... pp. 1—2.

5) Hammer, pp. 357—9.

tombrie) convocă o nouă dietă la Spira în Ianuar, ca să discute proiectul lui Joachim și să se pună bazele campaniei ¹⁾. Marchisul intră în tratative cu Franța și Lorena — căci o cruciadă fără colaborarea tuturor țărilor creștine i se părea imposibilă — și la sfârșitul lui Februar 1542, Olivier, ambasadorul francez, aducea în dieta dela Spira adesiunea regelui foarte-creștin, însă propunea un război de defensivă, nu de ofensivă ²⁾, cum îl doriau prinții și chiar Carol-Quintul, care acum părea foarte decis să întreprindă în persoană o campanie în Ungaria ³⁾. Nu trebuie să ne mirăm de adesiunea lui Francisc I la acest proiect de luptă împotriva aliatului său prețios, Soliman: influența lui Montmorency era precumpănitoare la curte, unde domnia acum un puternic curent anti-turc, după cum aflăm dintr'un raport al ambasadorului venețian în Franța, Matteo Dandolo: „Quando Polin (Antoine des Escalins) venne il passato carnevale (carnavalul lui 1542) ch'io ero in Parigi, con quei presenti del Signor Turco al Rè, attesto alla Serenità Vostra che era molto mal veduto e sentito universalmente da ciascuno, eziandio dai maggiori“ ⁴⁾. Bine-înțelese negociațiile cu dieta dela Spira nu-l împiedecau pe Francisc I să continue și negociațiile cu protestanții germani, în special cu ducele de Clèves, căruia îi acordase mâna nepoatei sale, Jeanne d'Albret. În acest timp, dieta își continua desbaterile și prinții înclinau tot mai mult pentru războiul de ofensivă, mai ales că se nădăjduiau ajutoare dela Sfântul Părinte, dela Serenissima Republică, concursul acelor vestiți soldați cari erau Elvețienii și al condottierilor Italiei. Se iau hotărâri pentru organizarea unei infanterii solide sub comanda lui Gianbattista Castaldo ⁵⁾, om trecut de 50 de ani, „ma cosi gagliardo e fresco, che non mostra averne quarantacinque“, strălucit discipol al marchisului de Pescara ⁶⁾. Comanda supremă trebuia s'o aibă marchisul Joachim și tot el avea să prepare terenul în țările creștine aflate sub

1) Traut, op. cit., p. 3.

2) Ib. p. 14.

3) Brandi, p. 475.

4) Alberi, I⁴, p. 55.

5) Traut, op. cit., p. 19.

6) Fontes rerum Austriacarum, XXX. p. 140.

stăpânirea turcească. Împăratul și fratele său nu mai erau în relații cu Petru Rareș, pe care-l părăsiseră atât de laș în 1538, nici nu mai puteau relua aceste relații acum când lipsia incomparabilul și puțin răsplătitul Laski — a cărui trecere din viață se pare că l-a întristat foarte pe Ferdinand ¹⁾, — însă puteau și trebuiau să negocieze cu Voevodul în mod indirect (fiindcă se dovedise cât de indispensabil era un asemenea om pentru buna reușită a unei campanii contra Turcilor) deci marchisul era indicat ca mijlocitor între Moldovean și prinții cruciați ²⁾. Rareș, incapabil de statornicie, dorind poate, ca și Isabella, să-l nimicească pe fratele George, care-i era dușman și în care vedea o creatură a Turcilor, sperând desigur să dobândească Ardealul dela cruciați, începuse în Mart tratativele cu marchisul și-i oferise serviciile sale pentru binele creștinătății ³⁾. În acest timp, Ferdinand îl trimise în Ardeal pe Gaspar Seredy, pentru a sonda terenul și a încerca s'o câștige pe Isabella ⁴⁾. Însă dintre nobilii maghiari, numai vechiul credincios Thúrzo se înfățișează ⁵⁾. Dela Sași nu se putea aștepta nimic: dieta ardeleană, adunată la Turda în Mart, recunoscuse în mod unanim autoritatea Isabellei și a „Domnului Loc-țiitor” (Martinuzzi) și Sașii fură cei mai înflăcărați în a declara că patria lor e Ardealul, pentru a cărui libertate vor lupta din răspuțeri ⁶⁾. Încă din 1541, de când împăratul german se dovedise incapabil să anexeze Ungaria și s'o sustragă dominației turcești, universitatea săsească recunoscuse că în locul acelei distante autorități imperiale care cerea sacrificii, în schimbul cărora nu dădea niciodată ocrotire, în locul legăturii cu acel imperiu în care se năștea Contra-Reforma, era preferabilă stăpânirea destul de elastică a lui Martinuzzi, acceptarea suzeranității turcești, colaborarea cu nobilimea ungară catolică, atât de tolerantă în materie de religie. Interesele politice și comerciale ale Sașilor erau în legătură cu Ardealul, ca țară de sine stătătoare, care de atâta

1) Charrière, p. 531.

2) Traut, op. cit., p. 33.

3) Ib., op. cit., p. 33, nota 4.

4) Ib., pp. 54—5.

5) Iorga, op. cit., p. 17.

6) Teutsch, op. cit., p. 62.

vreme se considera despărțit de Ungaria ¹⁾ și nu cu despărțatul imperiu. La 29 Mart 1542, Sașii puseseră în practică hotărîrea luată cu un an în urmă de a nu mai convoca diete particulare, de a nu se mai ține deoparte de Secui și de Unguri, ci de a se uni cu aceștia pentru binele patriei comune ²⁾. La adunările universității—atât de minuțios analizate de Georg Müller ³⁾—se discutau mai mult probleme de ordin comercial și administrativ și nu se manifestă încă tendința de a se constitui un stat în stat, — un stat de esență germană. În fine trecerea la un lutheranism rigid și strict, atunci când în Germania înfloria Contra-Reforma și când înșiși prinții protestanți căpătaseră mai multă experiență și adoptaseră traiul larg și somptuos al Renașterii, va accentua și mai mult desfacerea Sașilor de acest imperiu cu care nu aveau prea mult comun. Lucru ciudat, lutheranismul săsesc fu cauza nu numai a despărțirii de Germania, ci mai târziu și a unei crâncene dușmăanii îndreptate împotriva Ungurilor, fie că acești Unguri erau lutherani ca și ei, fie că rămăseseră catolici, fie că vor trece la calvinism: căci Sașii, spre deosebire de ceilalți oameni ai Renașterii cari îmbrățișau o religie sau alta din capriciu sau din interes, luară în serios conversiunea lor, deveniră de un fanatism și strîmt și exaltat în acelaș timp, avînd cel mai adînc dispreț pentru Românii și Ungurii cari erau de altă religie și fiind atît de convinși că numai ei sunt creștini, încât universitatea lor se numea acum „universitas christiana“, iar în documentele oficiale, ei nu-și mai ziceau „Saxones“, ci simplu și definitiv „Christiani“. Dar despre chestiunea religioasă ne vom ocupa mai târziu. Ceace rămîne bine stabilit e faptul că, pentru această cruciadă, care forma obiectul aspirațiilor în aparență destul de sincere a prinților apuseni, fie catolici sau protestanți, era inutil să se aștepte concursul Sașilor.

Nu putem spune acelaș lucru și despre Petru Rareș, gata să pornească împotriva Turcilor și să se împace

1) Em. Lukinich, *Les idées politiques de la Transylvanie de 1541 à 1690*, cit. de I. Lupas în *Réalités historiques dans la voievodat de Transylvanie*, p. 96.

2) Teutsch, op. cit., p. 62.

3) Müller, op. cit., pp. 20, 44—5 și urm.

chiar cu vechiul dușman, Sigismund al Poloniei; iată declarațiile pe care i le făcea unui interpret al Porții, Nicolae Armeanul și pe care acesta i le transmitea lui Matei Lobocki: „Ego scio totum intentum Turcae, quid ille conatur, sed ego volo semper eius M-ti R-ae omnia dare ad scitum de Turcorum conatibus. Et si viderem quod aliquis Rex Christianus potenter et fideliter insurgeret contra Turcas, tunc fideliter adhaererem illi et omnibus viribus adjuvarem eum, nunc autem aliter facere non possum, quia non habeo ad quem confugium oportet me facere quae Turca jubet, scio quod oportebat filium meum mittere illi, pro Christianis efferendum, sed et de hoc iam parum curo, quo trans Danubium filius meus traductus est, ab illo die ego illum pro mortuo jam habeo. Nihilominus ego sum unius firmi animi et propositi ut teneam cum christianis usque ad interitum capitis mei. Dicas Regi Poloniae ut nullo pacto confidat Turcis et eorum amicitiae, quia ego sum apud eos et versor cum eis et percontatus sum eorum viscera et machinationes contra Christianos“¹⁾. Limbajul acestui prinț teribil e acelaș ca și înainte de 1538: pătimaș, năvalnic, de o elocvență nemeșugită. Omul capabil de orice pentru a-și realiza scopul, se aruncă și'n această nouă aventură cu avîntul, cu pornirea nestăvilită a anilor tineri. La 24 Iunie, încheie un nou acord cu Joachim, pe care-l împrumută cu 200.000 florini ungurești: 100.000 i-i trimitea chiar atunci, cealaltă jumătate era socotită în boii ce-i avea de vînzare în Polonia; marchisul trebuia să i-i restituie în două rate: la Paști 1548 și la Paști 1554²⁾,

Speranțe mari avea Joachim și despre partea Lorenei³⁾. Cruciada părea pornită pe o cale bună, când se iscă un conflict între cei doi capi ai Ligei Smalkaldiene, faimosul Filip, landgravul de Hessa și ducele Henric de Braunschweig: Filip pretindea că are oarecare drepturi asupra orașelor Goslar și Braunschweig; Henric, bineînțeles, nu voia să cedeze nimic și astfel ostilitățile începă⁴⁾. Bietul marchiz, în tabăra sa dintre Odenburg și

1) Hurmuzaki, II¹, p. 224.

2) Traut, op. cit., p. 61.

3) Ib., p. 65.

4) Ib., p. 68.

Gran, aştepta zadarnic să vină şi grosul armatei, care acum era în debandadă. Fortăreaţa Wolfenbüttel căzu în mâinile lui Filip, ducele Henric ceru ajutor dela Ferdinand¹⁾, — însă acesta nu-i putea da nimic, deoarece izbucnise războiul cu Franţa, iar ducatele de Clèves şi Gueldre se răsculasera, nemai-recunoscînd autoritatea împăratului, ci pe aceea a regelui Francisc²⁾. Aceste evenimente avură o tristă repercursiune asupra proiectului de cruciadă: imperiul fiind ameninţat şi înăuntru, de trupele ducelui de Clèves, şi în afară, de trupele franceze, care atacau şi frontiera spaniolă şi cea flamandă — în Țările de Jos, armata franceză, comandată de ducele d'Orléans, ajunsese pînă la Louvain, — împăratul trebui să renunţe la planul d'a veni în Ungaria³⁾. Aceasta contribui la scăderea entuziasmului cruciaţilor-amatori. În Germania nimeni nu se mai gîndia să se lupte cu Turcii, prinţii şi generalii se pasionau ca la o întrecere, pentru conflictul Hessa—Braunschweig, în ciuda protestărilor disperate ale marchisului Joachim, care cerea să se aplice o aspră pedeapsă celor doi turburători⁴⁾. Iată că acum avea destule motive să se îndoiască şi de credinţa lui Thurzó şi a lui Horváth, comandantul cetăţii Waitzen⁵⁾. În disperare de cauză, marchizul întreţinea o strînsă corespondenţă cu Petru Perényi, doar îl va atrage măcar pe acesta de partea sa şi, ce-i dreptul, Perényi nu rămase nesimţitor la insistenţele lui Joachim⁶⁾. În sfîrşit, o parte din armata imperială se urni şi la 5 August era la Komorn⁷⁾. La 10 August se primiră ceva ajutoare: statele boeme trimiteau o mie de oameni şi trei sute de cai, Papa

1) Traut, p. 69.

2) Brandt, op. cit., pp. 476—9; spre a se vedea cât de legaţi erau în această epocă prinţii germani de regele Franţei, să se consulte biografia „Wilhelm IV. Landgraf von Hessen—Cassel“ (1532—1592) teză de doctorat bogat documentată de Senta Schulz, (Leipzig, 1941); mai ales acest Wilhelm, din dorinţa personală a părintelui său Filip, de care a fost vorba mai sus, primise o educaţie pur franceză din partea umanistului Jean Garnier din Avignon (op. cit., p. 13).

3) Brandt, op. cit., p. 475.

4) Traut, op. cit. p. 69,

5) Ib., p. 72.

6) Ib., p. 77.

7) Ib. p. 73.

trimitea 16 baniere, comandate de Alessandro Vitelli și Niccolo de' Medici; dela împărat veniau două sute de corăbii sub ordinele marchisului Giangiacomo de Marignano, care primise cu această ocazie titlul de mare-amiral al imperiului ¹⁾. Bietul Joachim putea în sfârșit să respire, însă o armată formată din elemente atât de disparate nu se mișca decât cu o mare încetineală și abia la 17 August ieși din Komorn ²⁾. Grosul forțelor germane tot nu se ivi, fiindcă cearta dintre landgravul Filip și Henric de Braunschweig era tot mai înverșunată: în Septembrie, se mai amestecară, înveninând-o, regele Danemarcei, ducele Ernest de Luneburg și frații săi, Otto și Franz ³⁾. Joachim spera să poată ieși cu cinste la capătul spinoasei întreprinderi, cu concursul nobilimei maghiare: la 20 August lua contact cu Thurzó, cei doi Serédy, Gaspard și George, Sigismund Balassa; se mai adăoga și un corp de cavalerie ușoară sub comanda lui Hans Wiary ⁴⁾. Însă la Gran se mai pierdură vreo două săptămâni și abia la 6 Septembrie, oastea pornia din nou la drum ⁵⁾. În fine, ținta expediției fu ajunsă și se ținu un consiliu de războiu: Joachim fu de părere ca toată armata să treacă Dunărea și să atace întâi Pesta, Giangiacomo și Perényi replicară că proiectul acesta e inaplicabil; pe de-asupra, mai primiau și ordine dela Ferdinand, ordine atât de contradictorii, încât toată lumea era derutată ⁶⁾. Bine-înțeles, regele Romanilor ar fi făcut mai înțelept dacă în loc de sfaturi strategice ar fi trimis bani, fiindcă armata, neplătită, amenința să nu lupte ⁷⁾. Și solul lui Petru Rareș, Jacob Fyscher, venia să aducă cele mai înspăimântătoare vești

1) *Ib.*, pp. 78—79; Traut îl consideră pe acest marchiz de Marignano drept un autentic Medici; în realitate, era un Medichino, condottier în serviciul lui Carol-Quintul încă de pe vremea Ligii Sfinte, frate al cardinalului Giovanangelo Medichino, viitorul papă Pius IV; e posibil ca și Niccolo să fi fost tot un Medichino, nu un Medici, cum spune Traut. De altfel, în niciun tablou genealogic al Mediciilor, fie cât de amănunțit, nu e niciun Giangiacomo și niciun Niccolo.

2) *Ib.*, p. 83.

3) *Ib.*, pp. 88—94.

4) *Ib.*, p. 95.

5) *Ib.*, p. 96.

6) *Ib.*, p. 97 și Iorga, op. cit., p. 17.

7) Traut, op. cit., pp. 99—100.

despre pregătirile Turcilor ¹⁾). Totuși, la 1 Octombrie, atacul începu: trupele lui Vitelli intrară cele dintâi în foc, dar nu făcură mare ispravă, mai ales că Germanii nu voiau să li dea ajutor ²⁾).

În timpul acesta Rareș năvălia în Ardealul, pe care spera să-l cucerească, poate nu fără intenția d'a se întâlni sub zidurile Budei, după ce va fi înfrânt forțele fratelui George, cu marchisul Joachim. Însă călugărul — deși continua să-i scrie lui Ferdinand răvașe foarte curtenitoare, numindu-l „dominus meus clementissimus” și asigurându-l că n'are de ce se teme despre partea Turcilor ³⁾), cu toate că aceștia erau gata de războiu, — își ținea trupele pregătite ca să se poată opune oricărei încercări, fie din partea ferdinandistilor, fie din a lui Petru. Intenția lui e limpede: să păstreze Ardealul pentru el — Isabella nu însemna nimic, — rămânând sub oblăduirea Turcilor, fără însă a înceta relațiile de curtoazie cu Ferdinand, fiindcă, cine știe, într'o zi se poate schimba norocul! Rareș gândia la fel: să provoace cât mai multe turburări și desbinări în Ardeal, să profite de ele pentru a și-l însuși, să păstreze încrederea Sultanului, convingându-l că trece munții numai pentru a-i restabili autoritatea și în aparență, executându-i ordinele cu mare strictețe — și față de Joachim de Brandenburg, arătându-și cu mult pathos zelul său pentru creștinătate. Așa încât chiar în momentul când îl ținea la curent pe Soliman cu mișcările prinților creștini (începutul lui Iulie) ⁴⁾ mai încheia un pact secret cu marchisul Joachim; ⁵⁾ la mijlocul lui Septembrie, când îl trimitea pe solul său Jacob Fyscher în tabăra lui Joachim și apoi la Viena, amenința statele ardelenice cu mânia Sultanului ⁶⁾). Mult mai mult caracter avea Radu, Voevodul muntean, care, atunci când primi porunca Sultanului să intre în Ardeal cu trupele turcești, nu s'a sfiit a spune că s'a întristat de moarte și

1) Iorga, *Acte și fragmente I*, pp. 108—10; cf. și „*Scrisori de Domni*”, de același, pp. 58—9.

2) Traut, *op. cit.*, p. 108.

3) Hurmuzaki, II¹, pp. 227—9.

4) *Ib.*, pp. 226—7.

5) Ursu, *Petru Rareș*, p. 77.

6) Hurmuzaki, II¹, p. 231.

„lacrimae in oculis eius abortae promanerunt“¹⁾). Dacă Ladislav Mykôla, vice-voevodul Ardealului — tot un Român — era îngrozit de planurile de năvălire ale lui Petru²⁾, Saşii nu se temeau deloc, ci nutreau preocupări foarte prozaice: cei din Mediaş erau furioşi că universalitatea săsească li trimisese nişte „nunţii“, ca să discute cu ei despre gravele împrejurări în care se afla ţara — şi ei au venit cu suită şi cu o mulţime de cai; bine-ar fi să plece cât mai iute, căci n’au de unde să hrănească atâţia cai şi oameni!³⁾ Iar consiliul braşovean, în scrisoarea citată mai sus, în care se dau noutăţile dela Radu-Vodă, transmite lui Martinuzzi veşti teribile despre pregătirile turceşti, veşti redactate în stilul cel mai placid, ca şi cum pe ei toate acestea nu i-ar atinge cu nimic; la urmă, nu uită să spună că au cheltuit 35 florini cu Ioan Tott, care adusese din porunca episcopului nişte scrisori dela Sтамбул⁴⁾. Cât despre Bistriţeni, aceştia nu se puteau apăra de oarecare simpatie pentru fostul lor suzeran: trimiseră, ce-i dreptul, la 16 Noembrie, o trupă înarmată sub comanda lui Kretschmer, ca să lupte împotriva lui Petru, fiindcă aşa li poruncise vice-voevodul Mykôla, însă cum dădură cu ochii de Rareş, capitulară: acesta li ceru ca răscumpărare, plata censului pe patru ani înainte, ei îi oferiră 2064 gulzi, apoi încă 4000, dându-i chitanţă pentru rest şi căzură la învoială⁵⁾.

Între 21 Octombrie şi 30 Noembrie, Rareş cutreeră tot Ardealul, jefui Braşovul, Mediaşul, Sighişoara şi părţile secuieşti, însă fără alt rezultat decât acele d’a fi strîns o bogată pradă⁶⁾. Poate că nu s’a încumetat să facă un războiu în regulă, fiind descurajat de retragerea trupelor creştine din faţa Budei: într’adevăr, Joachim nu fu în stare să-şi stăpânească armata nedisciplinată şi văzînd că din Germania nu-i vine niciun ajutor — acolo continua cearta Hessa — Braunschweig tot mai aprinsă, mai

1) Hurmuzaki, II¹, pp. 231—2.

2) Hurmuzaki, XV¹, p. 419.

3) Ib., pp. 424—5.

4) Hurmuzaki, II¹, pp. 231—2.

5) Kisch, op. cit., p. 45.

6) Iorğa, Istoria Românilor din Ardeal, p. 150, Ursu, op. cit., pp. 81—2; ca izvor contemporan, cf. Ostermayer, pp. 26—7.

ales acum când se amestecase și regele Franței, care ținea partea lui Henric ¹⁾), așa încât, la 24 Octombrie nenorocosul marchiz de Brandenburg părăsi asediul ²⁾). Dacă Joachim ar fi avut oarecare succese, nu e exclus ca Petru să fi venit și el sub zidurile Budei, însă toate piedicile din lume pare că se întruniseră ca să zădărnicească generosul plan al marchisului: toamnă timpurie, foamete în tabără, neîncredere reciprocă între comandanți (Joachim voia chiar să-l aresteze pe Perényi, bănuindu-l de trădare) ³⁾). Dacă nu isbutise cruciada, nimeni nu recunoștea că nu-și făcuse datoria: Ferdinand îl acusa pe Joachim de incapacitate: „en quoy semble a eu faulte de bons cerveaux pour la bonne conduite“ ⁴⁾; Sașii, cari deplângeau nenorocirea lui Perényi, „primul introducător al dreptei și adevăratei religii în Ungaria“ ⁵⁾, căzut prizonier la Turci, pretindeau că înfrângerea se datorește „trădării Ungurilor“ ⁶⁾; isvoarele ungurești, — dintre care acela ceda o descriere mai complectă e cronică lui Istvánffy, — și a căror aserțiune e confirmată de Hammer, susțin dimpotrivă că Germanii n’au vrut să ia parte la luptă, iar Italienii și Ungurii au fost lăsați singuri ⁷⁾). În orice caz, eșecul acestei tentative de cruciadă arată odată mai mult forța, coesiunea, disciplina armatei turcești și incapacitatea armatei creștine d’a întreprinde campanii mai lungi, asedii grele și bătălii regulate.

Anul se termină destul de pașnic: Rareș părăsește pentru moment complicațiile diplomatice și se mulțumește să fie în realitate ceace era în aparență: un bun vasal al Sultanului; nu lipsesc oarecare fricțiuni cu Ardelenii, pe ai căror soli Rareș îi reține ca prizonieri la sfârșitul lui Decembrie ⁸⁾. Însă în primele zile ale anului următor urmează o împăcare cu Isabella și schimburi de prizonieri ⁹⁾). Pentru Isabella, situația era aceiaș ca la începutul

1) Traut, p. 119.

2) Ib., ib.

3) Iorga, *Gesch. des osman. Reiches*, III, p. 19.

4) Charrière, pp. 553—4 (după Lanz, *op. cit.*, II, p. 370).

5) *Chronicon Fuchsio—Lupino*, p. 53, nota 1.

6) Ostermayer, pp. 26—7.

7) Istvánffy, pp. 162—6 și Hammer, pp. 359—60.

8) Hurmuzaki, XV¹, p. 430.

9) Ib., p. 431.

tul lui 1542: iarăși se vorbise de o căsătorie cu ducele d'Orléans¹⁾, singura soluție d'a rezolva problema Ungariei, fără a răni susceptibilitatea Sultanului — îndepărtând definitiv pericolul influenței austriace, — însă Francisc I spera să-l căsătorească pe mezinul său cu nepoata lui Paul III, Vittoria Farnese, ca în chipul acesta să dobândească mult doritul Milan²⁾. Anul 1542 fusese și el un an funest pentru Habsburgi; văzînd că tactica de pînă atunci nu isbutise, Carol-Quintul va executa o nouă manevră: apropierea de Henric VIII.

Fratele George și Habsburgii.

La 9 Ianuar 1543, Francisc I, reluând pe față politica de colaborare cu prinții protestanți, — Montmorency era acum în disgrație³⁾, — adresează o scrisoare răsunătoare dietei adunate la Nürnberg⁴⁾. Răspunsul lui Carol-Quintul nu se făcu mult așteptat: la 11 Februar, împăratul încheia cu regele Angliei un tratat de asistență mutuală, îndreptat împotriva lui Francisc I⁵⁾. Regele Franței replică trimițînd nouă subsidii ducelui de Clèves, ale cărui trupe câștigară în primăvară însemnate victorii asupra imperialilor⁶⁾. În ceace privea Ardealul, Ferdinand nu avea motive să nutrească mari speranțe: desigur, încerca să-l atragă pe Martinuzzi, la care delegase în toamnă ca ambasadori pe episcopul Paul Bornemisza și pe Gaspar Sereďy — și Martinuzzi îl asigura că va păstra Ardealul pentru Majestatea Sa Imperială⁷⁾, dar e greu de precizat cîtă sinceritate era în aceste declarații. Contemporanii își dădeau prea bine seama că dacă fratele George convoca statele transilvane tocmai atunci cînd dieta germană era chemată pentru a lua măsurile necesare contra Turcilor, o făcea ca să consolideze situația Ardealului prin sine și pentru sine, ca țară de sine-stătătoare⁸⁾.

1) Charrière, p. 536.

2) Brandi, op. cit., p. 498.

3) Hackett, op. cit., p. 496.

4) Charrière, pp. 558—61.

5) Brandi, op. cit., p. 484.

6) Ib., pp. 481—2.

7) Monumenta comitialia regni Hungariae, pp. 485—7

8) Alberti, I², pp. 128—9.

Și repetatele eșecuri suferite de armatele imperiale în tot cursul lui 1543, nu erau de natură să-l convingă pe deșteptul călugăr d'a-i acorda lui Ferdinand altceva decât vorbe. În acest an 1543, legătura cu Poarta se accentua încă, fiind acceptată de toți delegații celor trei națiuni, cari votară tributul către Sultan ¹⁾: lucru firesc, dacă ne gândim de ce largă autonomie se bucurau supușii stăpânirii otomane, mai largă încă în comparație cu rigidul sistem de guvernare habsburgic. Iar Martinuzzi — repetăm — voia Ardealul pentru el, cu ajutorul celui mai tare; dacă mai târziu va părea, totuși, că înclină spre casa de Austria, va fi atunci când ambiția lui se va găsi în joc pentru pălăria de cardinal, pe care, evident, nu i-o putea da Sultanul. — De acum înainte ne va lipsi în oarecare măsură precisiunea relatărilor și obiectivitatea reflecțiilor din opera lui Antonius Verancius, care păstrând încă strânse legături cu Zapolyenii, dar cercând în acelaș timp și anumite beneficii din partea Habsburgilor, se complăce într'un stil înflorit și nelămurit, în narațiuni obscure, din care nu reiese limpede altceva decât că sufletul său e întristat de moarte, fiindcă întreaga Asie, Africa și Europa se înclină sub sceptrul necredinciosului ²⁾! Pentru atitudinea lui Martinuzzi, Verancius nu ni dă prea multe informații: pretinde totuși că în 1543, cu ocazia campaniei victorioase a lui Soliman în Ungaria, fratele George n'a făcut decât să-i înșele și pe Turci și pe Germani ³⁾. Cât despre biata Isabella, izolată cu desăvârșire, îl trimitea mereu în Polonia pe Michael Verancius, fratele prelatului, cerînd ajutorul și sfatul părinților ei ⁴⁾.

În timpul acesta, Sultanul, profitând de faptul că toate forțele germane erau angajate pe frontul flamand, se decidea să-și urmărească avantajile pe frontul ungar: la 22 Iunie, Valpo căzu în mâinile Turcilor, în Iulie Pécs (Quinque-Ecclesiae) capitula fără rezistență, Siklos resistă prea puțin, la 10 August căzu Granul; în acest din urmă oraș, se găseau trupe spaniole, comandate de Fran-

1) Müller, Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen, p. 66.

2) Verancius, I, p. 240.

3) Ib., p. 237.

4) Ib., pp. 344—5.

cisco Salamanca; garnisoana se apără cu îndrăjire, dar un mercenar italian, Giovanni Massa, din Cesena, începu tratative ascunse cu Turcii și astfel orașul fu predat ¹⁾. În curând, aceeași soartă avea să aibă și Alba-Regalis (Stuhlweissenburg) unde comanda excelentul militar George Warkocz; din nefericire pentru ferdinandişti, acesta pieri în primele zile ale asediului, ceace-i descurajă nespus pe apărătorii cetății, cu toate succesele lui Nicolae Zrinyi, care surprinsese și alungase pe Tătarii ce prădau regiunea. Judele orașului se înțelese în taină cu Turcii și la 4 Septembrie, Alba-Regalis capitulă. Sultanul, îndată ce intră în cetate, se duse să viziteze mormintele regilor unguri și declară că n'a venit să subjuge Ungaria, ci s'o scape de jugul german, pentru a o reda liberă fiului regelui Ioan, ceace a umplut de recunoștință și de admirație pe cetățenii Albei ²⁾. Apoi socoti c'a făcut destul pentru anul acela și luă drumul Constantinopolei, nu fără a mai cuceri în drum Wissegradul ³⁾. Ferdinand, care se afla în momentul acela la Pozsón, voi să trimită trupele sale, comandate de Fels, să recucerească măcar Esztergom-ul ⁴⁾ dar soldații săi erau „gente inesperta del mestiere delle armi”, spune Verancius, și nici n'au vrut să se miște „temendo il nome terribile e pauroso de'Turchi” ⁵⁾. Căderea Albei Regalis avu mare răsunet în Europa; desigur, descrierea asediului, descriere din care am împrumutat detaliile de mai sus, făcută de Verancius într'o impecabilă limbă italiană, cu mult nerv și simț dramatic, a fost cunoscută de contemporani. Sașii, în schimb, priveau cu răceală toate aceste eșecuri ale imperialilor: și în cronica lui Johannes Fuchs, evenimentele politice și militare ale anului sunt relatate sumar; ceace se accentuiază cu mândrie e faptul că în orașele săsești s'a interzis slujirea liturghiei papiște ⁶⁾.

Anul nu se termină fără o nouă incursiune a lui Raș în Ardeal (Octombrie) avînd ca rezultat ocuparea mi

1) Istvánffy, pp. 169—73.

2) Verancius, pp. 300—3

3) Hammer, p. 380.

4) Ib., p. 389.

5) Verancius, pp. 304—6.

6) Ostermayer, pp. 27—8, Chronicon Fuchsi-Luptno, p. 53.

nelor rodnene ¹⁾, drept care Isabella, de acord acum cu fraatele George împotriva acestui prinț suspect, — nimeni nu știa niciodată pentru cine lucrează, pentru Ferdinand sau pentru Sultan, — ca represalii, puse a se dărma în Iunie următor fortificațiile Ciceului și ale Cetății-de-Baltă, retrocedate de curînd lui Petru ²⁾; de acum înainte, Voievodul Moldovei nu va mai poseda în Ardeal decât două simple domenii, iar nu două cetăți.

Nu lipsiră nici alte complicații în Ardeal, pricinuite de Andrei Báthory, trecut din nou în partidul ferdinandist: acest Báthory, de pe când era zapolyan, păstrase comanda supremă asupra cetății Szepes, lăsată Isabellei de către soțul ei și-și luase coleg pe alt ferdinandist, Nicolae Bornemisza; nu se mulțumi cu atât, ci mînat de pofta sa de bani, pentru care era renumit, ceru parohului bisericii din Szepes să-i plătească un cens destul de însemnat; clericul refuză și făcu plângere la regină; Isabella, puțin încântată d'a-i vedea pe acești ferdinandști instalați în cuibul familiei Zapolya, dădu dreptate parohului, în favoarea căruia depuse și prepositul orașului, Laurentius Kretschmar, sătul de exigențele celor doi comandanți; Martinuzzi, ca să nu se compromită, esita să se pronunțe și procesul încurcat dădu naștere la serioase turburări ³⁾.

În vremea aceasta, fratele George întreține o prietenască și frecventă corespondență cu Ferdinand, căruia îi dă calde asigurări; cu cât trec anii, se observă mai puțină prudență din partea franciscanului, care se angajează tot mai mult față de împărat ⁴⁾; se poate vedea limpede că și acest istet aventurier pășește pe urmele lui Gritti și va fi, ca și Gritti, prins în propria lui cursă.

În fine, acest an 1543, pe care Verancius îl numește „cel mai funest, nu numai pentru Ungaria, ci pentru întreaga creștinătate“, se încheie cu nouă insuccese pentru împăratul, care nu izbuteste s'ajungă la un acord cu Papa

1) Detalii despre Rodna, v. în Müller, Stühle und Distrikte., p. 277.

2) Hurmuzaki, XV¹, pp. 434—7, Iorga, Istoria Românilor din Ardeal, p. 150, Ursu, op. cit., pp. 84—5.

3) Engel, op. cit., pp. 71—6

4) V. în Hurmuzaki, II¹, Monumenta comitalia regni Hungariae, II și Monumenta comitalia regni Transylvaniae, passim.

și e învins de trupele franceze în Luxemburg; dacă Wilhelm de Clèves îl părăsește pe Francisc I — Ferdinand îi oferia pe una din fiicele sale, Maria (fiindcă Jeannei d'Albret ceruse anularea căsătoriei, tânărul duce era acum liber); iarăși sistemul matrimonial, — dacă Mauriciu de Saxa, care prinde să se afirme, trece și el de partea împăratului, situația militară și financiară a imperiului e lamentabilă și toate rugămințile lui Carol-Quintul pentru a obține un împrumut din Anglia și pentru a-l convinge pe Henric VIII să ia ofensiva contra Franței, rămaseră fără efect¹⁾. Deci împăratul se decise a convoca o nouă dietă la Spira, în Ianuar 1544, în speranța remedierii atâtor neajunsuri.

Inceputul dietei nu fu tocmai îmbucurător: împăratul cerea legatului Papei, cardinalul Alexandru Farnese, să renunțe la relațiile cu Franța, aliata necredincioșilor și să nu mai nutrească planul unei căsătorii a Vittoriei Farnese cu ducele d'Orléans; dacă mai există vreo șansă pentru încheierea unei păci cu Franța, aceasta ar fi numai prin căsătoria ducelui d'Orléans cu o arhiducesă sau cu o infantă; termina amenințând pe Paul cu amintirea celor întâmplate odinioară Papei Clement și cu hotărîrea d'a aplica el însuși reforma în biserică²⁾, atitudine destul de ciudată, ca să nu zicem altfel, pentru un rege foarte-catolic și împărat apostolic. În fine, printr'un nou compromis — acordarea unor însemnate libertăți religioase pentru prinții confesiunii dela Augsburg — împăratul obține ca semnatarii Ligei Smalkaldiene să declare public că se despart de Franța și să promită subsidii pentru continuarea războiului cu Francisc I³⁾. Nu lipsiră scenele ridicole ca, de exemplu, discursul patetic al landgravului de Hessa, îndreptat contra lui Francisc, — vechiul său aliat cu care încheiase atâtea tratate solemne și pe care, la 1530, îl conjurase să-i fie milă de „libertatea Germaniei“, — iar excelentul catolic, episcopul de Augsburg, pretindea că prințul protestant fusese inspirat de Duhul Sfînt, când ținuse acel discurs⁴⁾. Unirea cu protestanții

1) Brandt, op. cit., pp. 500 și 507—9.

2) Ib., p. 511.

3) Ib., p. 513

4) Ib., ib.

avu drept efect să stîrnească mânia Papei, care promulgă un „breve” tunător împotriva împăratului, comparat cu Neron și cu Domițian; în schimb, Luther și Calvin luau apărarea lui Carol-Quintul ¹⁾. Se putea crede că acum, cu concursul prinților reformați, ar fi mai ușor pentru împărat să câștige o victorie decisivă asupra lui Francisc I, — un Francisc I care nu mai era războinicul impetuos dela Marignan, ci un epicurian molatec ce-și plimba melancolia amurgului său prin decorurile fastoase dela Chambord sau Blois sau Fontainebleau; poate că în primăvara acestui an 1545, ar fi acceptat o pace de compromis cu Carol-Quintul, ca să-și cruțe liniștea, să nu-și turbure viața armonioasă și plină și tihnită între al său Cellini și sora sa Margareta de Navarra, care din ce în ce îl îndeamnă către o politică de indulgență față de toată lumea și mai ales de scumpii săi protestanți. Părea trecută pentru totdeauna epoca energiei necruțătoare, a violențelor înviorătoare, — când iată că un meridional năvalnic, cutezător și lucid, mare strateg, mare scriitor și incomparabil animator, Blaise de Montluc, reușește să-i insuflă regelui voința d'a birui, hotărîrea teribilă a zilelor demult apuse ale războiului din 1536; dar acum nu va mai sta regele în fruntea oștirilor, ci un Bourbon, ducele d'Enghien, sfătuit și supravegheat de Montluc ²⁾. La 14 April, la Cérises, armatele imperiale suferă o înfrângere grozavă; dacă ducele d'Enghien n'a putut să-și exploateze succesul, victoria franceză a avut totuși un imens efect moral. Împăratul cuceri Saint-Dizier, dar fu nevoit să se oprească la Marna; cu apropierea toamnei, dificultățile sporeau, astfel că împăratul fu bucuros să încheie pacea, primind să acorde mâna infantei Maria, cu zestre Țările-de-Jos, lui Charles d'Orléans, iar în caz că fiul său Filip — un personaj din ce în ce mai important: cu toată vîrsta sa fragedă, fusese de două ori regent în Spania, — s'ar opune, ducele o va avea pe arhiducesa Anna, a doua fiică a regelui Romanilor, cu Milanul; regele Franței, la rîndul său, se obliga să-și dea concursul pentru realizarea conciliului religios, — plan scump inimii împăratului — și

1) Brandi, p. 517.

2) Hackett, op. cit., pp. 498—500.

să-l ajute pe cumnatul său în cazul unei campanii contra lui Henric VIII ¹⁾). E exact răsturnarea completă a situației din Februar 1543, când împăratul căuta cu atâta stăruință alianța Angliei pentru a-l doborî pe Francisc. După cum se vede, „cavalerul burgund“ nu esita să-și răscumpere greșelile sale de tactică militară și diplomatică prin întorsături de o abilitate meschină și lipsită de scrupule. Oricum, de data aceasta, se părea că împăratul reușise a încheia o pace destul de trainică și să facă din ducele d'Orléans — care însoția, o lună după semnarea tratatului dela Crépy, pe regina Eleonora la Bruxelles, — auxiliarul politicei sale universale ²⁾).

E firesc ca în fața unor perspective atât de ademenitoare, problema Ungariei să fi trecut pentru moment pe planul al doilea. Deocamdată, Ferdinand putea fi destul de mulțumit că Domnul Țării Românești, Radu, îi făcea un solemn jurământ de credință ³⁾; dela Poartă, nădăjduia să obțină un armistițiu — atât de mult dorit de Nicolae Zrinyi și Georg Blindenstein, comandanții Carintiei și Steiermarkului, mereu bătuti de Pașa din Buda — prin intermediul însărcinatului de afaceri al Portugaliei la Stambul, Cattaneo ⁴⁾. În Ardeal era relativ liniște: Martinuzzi își afirmase temeinic autoritatea față de Brașoveni (April), îi pedepsise pe Secuii „refractari“, părea acceptat de mai toți nobilii unguri ⁵⁾. Rareș mai încercă o lovitură peste munți (Iunie) ⁶⁾, dar cu toate că izbînda n'ar fi fost greu de dobîndit — Martinuzzi însuși o mărturisește ⁷⁾ și Petru Porembsky, secretarul Isabellei, deasemenea arată că locuitorii Ardealului, fiind în majoritate de acelaș neam cu Domnul Moldovei, i s'ar fi supus lui bucuroși ⁸⁾, — se vede că resortul aprigului voevod slăbise, căci după obișnuita pradă, se întoarse în Moldova fără alt rezultat. — Statele ardelenе așteptau ajutoa-

1) Brandl, op. cit., pp. 524—5.

2) Ib., p. 528.

3) Hurmuzaki, II¹, pp. 240—2.

4) Iorga, *Gesch. des osman. Reiches*, III, p. 28

5) Ostermayer, p. 29

6) Hurmuzaki, XV¹, pp. 336, 338—9.

7) Ib., II¹, p. 238

8) Lupaș, op. cit., pp. 94—5.

rele contra Turcilor, promise de Carol-Quintul în Mai, în timpul dietei dela Spira ¹⁾ și Ferdinand, chiar în Noembrie, când solicita un armistițiu dela Turci, li scria nobililor maghiari să n'aibă nicio teamă, căci Maiestatea Imperială, care a încheiat cu Maiestatea Foarte-Creștină pacea la Crépy, nu va întârzia a zdrobi cu ajutorul aceuia pe infideli ²⁾. În acelaș sens sunt și instrucțiunile împăratului pentru Gérard Veltwyck, solul pe care-l trimitea la Unguri ³⁾. La sfârșitul lui 1544, Ferdinand reușea să încheie cu Mohamed-Pașa din Buda o suspensiune a ostilităților, însă la Constantinopol nici Cattaneo, nici oratorii regelui Romanilor, Girolamo Adorno și Gian-Maria Malvezzi, nu izbutiră nimic ⁴⁾. Atunci împăratul îl delegă pe Veltwyck în numele său personal, implořádându-se intervenția regelui Franței pe lângă Sultan ⁵⁾. Înainte de a părăsi Ungaria, agentul flamand îi trimitea lui Carol vești desolante: e slabă nădejde să se mai anexeze vreodată Ungaria la imperiu, căci populația se arată foarte indiferentă pentru împărat și regele Romanilor; mai mult încă, țăranii preferă ocîrmuirea turcească, deoarece e mai blîndă ⁶⁾.

Dar împăratul era ocupat atunci cu elaborarea planului conciliului general, a cărui deschidere era fixată pentru 15 Mart, la Trento. În realitate, faimosul concil nu se va deschide decât la 13 Decembrie; între timp, Carol și Papa nu lipsiseră a considera posibilitatea unui războiu contra Smalkaldienilor, — aliații din ajun ai împăratului, — Papa oferindu-se să finanțeze acest războiu ⁷⁾, dar surveniră nouă complicații și planul, pentru moment, rămânea de nerealizat. Una din aceste complicații o constituia moartea ducelui d'Orléans (9 Septembrie 1545); regele Franței declară că se simte deslegat de tratatul dela Crépy și astfel problema Milanului și a Burgundiei se puneau din nou. Totuși împăratul se bucura că măcar

1) Monum. comitialia regni Hungariae, II, pp. 590—4.

2) Ib., pp. 631—3.

3) Ib., pp. 633—9 (instrucțiuni date din Bruxelles, 24 Noembrie).

4) Hammer, p. 389.

5) Alberi, I^a, pp. 357—8; — cf. și Brandi, p. 529.

6) Charrière, pp. 580—1 (după Lanz, II, p. 419)

7) Brandi, op. cit., pp. 530—1.

chestiunea armistițiului cu Turcii era în parte rezolvată; Sultanul întâi se arătase prea puțin binevoitor, cerea de la Ferdinand cesiunea bunurilor lui Török, Perényi (acum prizonierul Imperialilor), Brewek și Homonay ¹⁾; Roggen-dorf, transfug la Turci împreună cu fiul său Christian, din pricina purtării ingrate ce-o avusese Ferdinand față de el, făcea tot posibilul ca să îngreueze mersul negociațiilor ²⁾; în sfârșit, la 10 Noembrie, Veltwyck isbuti să obțină dela Turci un armistițiu pe 18 luni ³⁾. În schimb, în țările române, afacerile împăratului mergeau mai puțin bine: mai întâi, la sfârșitul lui Ianuar 1545, Radu Paisie culegea roadele prieteniei sale cu Germania și era înlocuit de Turci cu Mircea Ciobanul; Brașovenii sperau că detronatul Voievod va reuși, „magna vi pecunie et ingentibus largitionibus“, să-și recapete domnia ⁴⁾, dar aceste speranțe nu se realizară, căci Radu muri surghiunit în Egipt. Noul Domn era în relații destul de rele cu Sașii, mai ales de când o parte din boerii pribegi se refugiaseră la Sibiu; într-o scrisoare foarte amenințătoare, Mircea reproșează Sibienilor că ei i-au recomandat trei pușcași, cari încercaseră să-l ucidă; dacă Sibienii vor ca Domnul să-i libereze pe cei trei, să-i dea în mână pe boerii pribegi ⁵⁾. În vară, Sașii se temeau de o nouă năvălire a lui Petru, în colaborare cu Mircea ⁶⁾, iar Ferdinand era prevenit că această năvălire o pusese la cale fratele George, ca să ocupe și nordul Ungariei și astfel să se facă mai bine-plăcut Sultanului ⁷⁾. Între cei trei stăpânitori (Mircea, Petru, Martinuzzi) sunt schimburi de solii amicale, — cari vor fi fost, desigur, puțin pe placul Brașovenilor, însărcinați întotdeauna să furnizeze bani oamenilor lui Martinuzzi ⁸⁾. Rareș obținea în acest an 1545, dela nobilii Wolfgang Bethlen și László

1) Hammer, p. 393.

2) Charrière, I, p. 653 și II, pp. 36—7.

3) Hammer, p. 392 și Iorga, op. cit., p. 28.

4) Hurmuzaki, XV¹, pp. 439—40.

5) P. P. Panaitescu, op. cit. pp. 34—5.

6) Hurmuzaki, XV¹, p. 443.

7) Veress, op. cit., pp. 34—5.

8) Hurmuzaki, XV¹, p. 445.

Deseöffy, cedarea castelului Amlaş, pentru care Isabella plătia acestora o despăgubire ¹⁾).

În anul următor, dieta transilvană se aduna la Mühlbach, tot sub președinția lui Martinuzzi, firește; fratele George îl întăria pe Petru Petrovics ca șpan al Timișoarei, dându-i comanda generală a oștilor, în fine, lua măsura îndepărtării lui Urban Batthyani din rosturile de tezaurar al Reginei, fiindcă i se dovedise necredincios ²⁾. Isabella era foarte puțin mulțumită de Martinuzzi, care stăpânea Ardealul „mai mult decât un rege” — și ea în tot cursul lui 1546 înainta plângeri la Poartă, dar aceste plângeri nu fură luate în seamă: Turcii aveau încredere în Martinuzzi ³⁾).

În apus, se vedește tot mai mult posibilitatea unui război între împărat și Liga Smalkaldiană; încercarea de apropiere cu Polonia — și pentru obținere de asistență în cazul unui conflict cu Smalkaldienii ⁴⁾ — nu izbutește: tinăra archiducesă Elisabeth, căsătorită cu moștenitorul Poloniei, Sigismund August, moare curând după căsătorie, deci nu-și putu împlini rolul căruia era menită. Ferdinand pretindea că fiica sa a fost otrăvită de soțul ei și de Bona Sforza și-și arată jalea și indignarea în fața intimilor săi, dar în scrisorile adresate lui Sigismund I stăruia aceiaș curtenie ca și în trecut; „insomma, scrie Lorenzo Contarini, ambasadorul venețian pe lângă regele Romanilor, fra il rè di Polonia e il serenissimo rè Ferdinando non è se non odio; ma se la passano in cerimonie e belle parole” ⁵⁾).

La dieta din Ratisbona, se accentua tot mai mult dușmănia între împărat și protestanți și apropierea împăratului de Papă. Ardelenii comentau aceste evenimente într'un chip destul de naiv, dar nu lipsit de interes: iată ce scrie un oarecare Petrus Coloswarinus, paroh de Terpiu, Bistrițenilor, despre Carol-Quintul: „Despre Cesarul Carol, se spune că e un om extraordinar, știind 72 limbi (!!)

1) Veress, op. cit., pp. 35—6.

2) Ostermayer, pp. 32—3.

3) Müller, op. cit., p. 63.

4) Brandt, op. cit. p. 535.

5) Alberi, I^a, pp. 460—2.

tot așa de bine ca pe cea părintească¹⁾. Și din altă scrisoare a aceluiasi, desprindem: „...se spune că toate bunurile Domnilor Balassa au fost arse de Turci“ (de curînd fuseseră ciocniri sângeroase între Nicolaus de Salm și Melchior Balassa²⁾; aventurierul, învins, avea să-și încerce norocul, prădând în părțile Poloniei și Silesiei, iar în 1549 se va întoarce din nou în Ardeal)³⁾ „poporul de jos e dus în veșnică robie; asemenea, sunt în lagăre, lângă Nitria, pedestrași germani și spanioli ca la trei mii și călărași unguri și boemi ca la două mii, cu bombarde și tot aparatul de război. Sultanul a trimis la Poloni un ceauș să ceară 30.000 florini despăgubire pentru a-i fi atacat pe Tătari. Regele Ferdinand, dușmanul numelui de lutheran, a scris în duminica Laetare“ (4 April, cu o săptămână înaintea deschiderii dietei) „să se aplice diverse pedepse și să se ucidă peste două mii de oameni cari mărturisesc religia evanghelică. Asemenea, e un lucru rău (re infecta) d'a se fi disolvat conciliul tridentin înainte de sfîrșit; de aceasta sunt acușați lutheranji; unii zic că e din pricina Cesarului, alții, din pricina morții lui Luther. Pe ascuns se spune, dar nu știu dacă e adevărat, că împăratul, fiind la Ratisbona și dându-și cuvîntul său de Cesar, a poruncit ca ei să se înfrînească, să vorbească d'ale credinței și să hotărască. Dar Domnul știe ce e adevărat și ce nu...“⁴⁾. Iși închipuie oricine cîtă plăcere puteau să li facă Bistrițenilor protestanți asemenea informații. Cât despre Isabella, ea în vremea aceasta îl trimite mereu pe Verancius în ambassade, fie la Veneția, fie la Cracovia, în speranța că va putea dobîndi de undeva vreun ajutor⁵⁾. Sașii iarăși se temeau de război, din partea Moldovenilor și Muntenilor, sau din partea Sultanului, iar noutățile pe pe care le primeau dela Ratisbona și dela Olmütz, unde se afla Ferdinand înainte d'a porni la Praga, în scop de a aduna acolo statele boeme și morave, nu li erau deloc pe plac⁶⁾.

1) Hurmuzaki, XV¹, p. 29.

2) Iorga, op. cit., p. 29.

3) Istvánffy, pp. 184—5.

4) Hurmuzaki, XV¹, pp. 450—1.

5) Verancius, vol I, passim.

6) Hurmuzaki, XV¹, pp. 451—2.

În apus, războiul se și începuse, Mauriciu de Saxa trecuse de partea împăratului, Wilhelm de Clèves și Albert de Bavaria, căsătoriți cu două arhiducese, de asemenea ¹⁾; protestanții, deși căutau tot mai mult să se apropie de Franța ²⁾, erau acum cei mai slabi. În Iulie, împăratul primea cu bucurie vestea morții teribilului adversar Barbarossa, căruia îi succeda ca amiral, Sala-Rais ³⁾; de acum nu va mai fi vorba de acele temute expediții navale ale bătrânului pirat, — dispariția lui însemna o primejdie mai puțin.

În Septembrie, moare Petru Rareș; cu Domnul cel tînăr care ocupă acum tronul moldovean, nu mai poate fi pericol de năvăliri și cuceriri; și în Moldova lui Iliș și în Muntenia lui Mircea Ciobanul, se statornicește tot mai temeinic suzeranitatea turcească. Semnalăm oarecare încercări ale lui Martinuzzi în 1547 de a-l atrage pe Iliș-Vodă în partidul ferdinandist ⁴⁾, dar nu e exclus să fi fost o simplă manevră a șiretului călugăr pentru a-i dovedi regelui Romanilor că lucrează pentru cauza lui; în cursul lui 1548, un Barcsay, un Bocskay, conduc solii ale „fratelui“ la Iliș; bine-înțeles, Bistrițenii plătesc cheltuelile drumului și ale întreținerii solilor ⁵⁾.

La Constantinopol, oratorii împăratului, Gérard Veltwyck și Giusto de' Conti reușesc să obțină o audiență la Sultan (14 Decembrie) care li acordă o prelungire a armistițiului ⁶⁾, concesie atribuită de baiul venețian Bernardo Navagero dorinței lui Soliman d'a se consacra un timp exclusiv campaniei persane ⁷⁾.

La sfîrșitul lui Ianuar 1547, își încheie viața Henric VIII, — iarăși un motiv de mulțumire pentru împăratul: pînă la maturitatea noului rege, atît timp cît aveau să dureze hărțuelile între Somerset și Northumberland, între protestanți și catolici, între partisanii fiicelor lui Henric și partisanii Janei Grey, nu mai era nicio teamă din

1) Brandi, op. cit., pp. 552 și 554.

2) Charrière, p. 653.

3) Ib., p. 624.

4) Hurmuzaki, II¹, pp. 245—6.

5) Iorga, Socolile Bistriței în Studii și Documente, I, p. 5.

6) Hammer, p. 394.

7) Albert, I¹, p. 81, notă 1.

partea Angliei. Tot atunci moare și Anna Jagello, dar această dispariție era să fie funestă pentru situația — și așa destul de precară — a soțului ei: Boemii, cari se supuseseră lui Ferdinand atât timp cât trăise suverana lor legitimă, acum se socotiau deslegați de ascultarea datorită regelui Romanilor. Încă din 1533, protestanții boemi aveau strânse legături cu Liga Smalkaldiană ¹⁾, — acum Boemi și Moravi căutau tot mai mult să se apropie de Polonia ²⁾ și profitând de faptul că Smalkaldienii purtau războiu contra lui Carol-Quintul, se răsculară și ei contra autorității lui Ferdinand. Însă Francisc I moare la 31 Mart și prinții, nemaiprimind niciun subsidiu din Franța, sunt înfrânți de Carol-Quintul la Mühlberg (24 April) ³⁾. Astfel Ferdinand putu să reprime răscoala boemă și o făcu nu fără cruzime ⁴⁾. Acest an fu o epocă fastă pentru imperiul habsburgic: pe lângă atâtea succese, se mai adăoga și acela al inteligentului Veltwyck, care la 19 Iunie, încheia cu Sultanul un armistițiu pe cinci ani; Soliman, pentru prima oară, binevoia să-i acorde vechiului adversar titlul de „împărat al Germaniei“ (pînă atunci stăruise să-i spună „rege al Spaniei“); în schimb, Carol-Quintul i se recunoștea tribut, plătindu-i un haraciu anual de 30.000 ducați ⁵⁾. Bine-înțeles, acest armistițiu nu avea să dureze cinci ani, căci însuși împăratul, mînat de vechiul său vis de cruciadă, avea să-l calce, atacând pe Arabi la Mehidgé, la care Turcii vor răspunde cu o nouă victorioasă campanie în Ungaria, cum vom vedea mai jos. Carol-Quintul ratifică acordul la 1 August, când se afla la Augsburg. Acest armistițiu între Sultan și împărat produse o foarte rea impresie în Franța și se aruncă vina asupra lui d'Aramon, ambasadorul la Constantinopol (Jean de Montluc fusese rechemat în 1546) d'a nu fi știut să împiedice tratativele lui Veltwyck; în realitate, d'Aramon nu era vinovat cu nimic, deoarece noul rege nu-i dăduse nicio instrucție după moartea lui Francisc I ⁶⁾.

1) *Fontes rerum Austriacarum*, XIX, pp. 16—35.

2) *Ib.*, pp. 73—89.

3) În armata lui Carol, se găsea atunci și Nicolaus Olahus (Lupaș, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, p. 92).

4) *Deutsche allgemeine Biographie*, VI, articolul despre Ferdinand.

5) Hammer, p. 396.

6) Charrière, II, pp. 4—5.

În timpul acesta, Isabella aduna o nouă dietă la Alba și susținută de Petru Petrovics, Francisc Pátoczy, Francisc Kendy și nobilii secui, stabilea următoarele puncte de acuzare contra lui Martinuzzi: 1. Și-a însușit tezaurul lui Ioan Zapolya, răposatul rege. 2. Trimite și primește solii fără știrea reginei, în fine, 3. Stăpânește cetăți asupra cărora n'are niciun drept. Însă Martinuzzi a isbutit să se justifice și a continuat să lucreze după buna sa plăcere („nach seinem guten Willen“) ¹⁾.

În Noembrie, dieta ungurească se aduna la Pozsón și trimitea împăratului lungi suplice, atrăgându-i atenția că ar fi timpul să pornească la o ofensivă contra Turcilor ²⁾ și fiindcă împăratul nu li dădea ascultare, delegă în Decembrie pe Francisc Batthyani și alți magnați la Augsburg, ca să implore pe Maiestatea Sa Imperială ³⁾. Însă nici acești delegați, nici alte lamentații patetice ale dietei din Februar 1548 ⁴⁾, nu fură de niciun folos. Grijă cea mare a împăratului era să se asigure moștenirea fiului său Filip: redactând un nou testament politic, se preocupă de reglementarea treburilor Europei, tot pe baze matrimoniale, firește ⁵⁾.

Pentru un timp, chestiunea Ardealului trece pe plan secundar, — Ferdinand continuă totuși negociațiile cu Isabella ⁶⁾, negociații care duc la o nouă transacție, încheiată la Szabolcz, la 8 Septembrie 1549 ⁷⁾, — lucrul de căpetenie pentru familia Habsburgilor fiind acum problema succesiunii imperiului. Totuși se căutau de către împărat, pentru cine știe ce scopuri în privința Poloniei noului rege Sigismund-August și a Ardealului nepotului său, legături cu Palatinul de Sieradz, Stanislaw Laski, fratele răposatului Hieronym ⁸⁾. Cece reiese din expunerea situației din Ungaria, e constatarea că aci se aflau doi stăpâni incontestabili: Martinuzzi și Petrovics; ultimul avea rolul

1) Oštermayer, pp. 38—40.

2) Monum. comit. regni Hungariae, III, pp. 125—7.

3) Ib., p. 128.

4) Ib., pp. 158—63.

5) Brandt, op. cit., pp. 591—5.

6) Jockell, op. cit. p. 333.

7) Gooss, op. cit., pp. 110—13.

8) Iorga, Acte și fragmente, I, p. 13.

frumos, în calitate de apărător al Isabellei. În fond, ei se complectau unul pe altul; „fratele“, menajând pe imperiali, Petrovics, agreeat de Turci, preservau Ardealul, menținând politica de echilibru. Acest echilibru va fi turburat de apariția lui Gianbattista Castaldo.

Între Martinuzzi și Castaldo.

În August 1549, trupele imperiale, comandate de Saln și Thomas Warkocs, ocupaseră Agria printr'o fericită înfăptuire: acest oraș aparținuse lui Petru Perényi care, după nenorocoasa cruciadă din 1542, ajunsese prizonierul lui Ferdinand, la Neustadt; regele Romanilor îi oferî libertatea în schimbul cedării Agriei, mai promițîndu-i pe de-asupra și 40.000 scuzi de aur ca despăgubire; dar s'a nemerit că îndată ce Perényi a cedat orașul și a fost pus în libertate, s'a îmbolnăvit și a murit¹⁾, așa încât Ferdinand, fără nicio efortare și nicio cheltuială, deveni stăpîn pe o cetate așa de importantă.

În acest timp, Martinuzzi avea întîlniri „clandestine“ cu agentul lui Ferdinand, Albert Pereg²⁾, iar Verancius, părăsind-o definitiv pe Isabella, își petrecea vremea mai mult la Viena.³⁾ Andrei Báthory negocia la Eperjes, tot în vederea abdicării Isabellei și amîndoi îl siliră pe Martinuzzi să se pronunțe în favoarea lui Ferdinand, ceace „fratele“ promise, cerînd în schimb pălăria de cardinal⁴⁾. Ca urmare a acestui acord al călugărului cu imperialii, izbucni în Iulie 1550 teribilul conflict între Martinuzzi și regină; iată cum îl înfățișează isvoarele săsești și ungurești: regina descoperi că episcopul-tesaurar îl trădează pe tînărul rege, deoarece și-a trimis legați ai săi la Ferdinand. Isabella se plânse Sultanului și Petrovics o sprijini. Martinuzzi convocă o dietă la Mühlbach, însă regina, cu fiul și cu Petrovics, refuză a lua parte — și în timp ce Martinuzzi, sprijinit de Secui și de Ferdiandîști, trimitea la Constantinopol o ambasadă în numele său propriu cu daruri bogate, pentru a-și atrage bună-

1) Istvánffy, p. 188

2) Ib., p. 189.

3) Verancius, VII, p. 45 și urm.

4) Istvánffy, pp 199—200.

voința Sultanului, trupele Isabellei, sub comanda lui Anton Losonczy, cuprind Alvințul, iar cele ale lui Petrovics, comandate de Nicolae Kerepovics, cuceresc Cianadul, amândouă posesiuni ale fratelui George. Sultanul expedie un om al său la Alba ca să trateze cu regina afacerea lui Martinuzzi¹). (De altfel, la Constantinopol încă din April existau bănuieli împotriva franciscanului: Turcii îi ceruseră atunci fortăreața Becse, pentru a putea ataca mai ușor trupele lui Ferdinand, însă Martinuzzi refușase²). În Septembrie, Soliman, luând partea Isabellei, adresa tinărului Zapolya următoarea binevoitoare și nu lipsită de ironie scrisoare: „Lui Ștefan, Domn între Domnii creștinătății și între sangeacii cu steag, rege al Ungariei și al Transilvaniei. Să știți că fratele Martinuzzi nu și-a făcut datoria, risipind banii vistieriei și făcând și altele. Recurgeți mai bine la serviciile lui Petru Petrovics; călugărul ni displace și-i acordăm lui Petru Petrovics administrația regatului Ungariei și a Transilvaniei, după cum veți afla dela mesagerul nostru, Haly-Ceauș. Să aveți mână tare (și în domeniul militar și în cel intern. Grija domniei lăsați-o în seama lui Petrovics. Iar călugărul, care e un pustnic, se va bucura de pacea unei mănăstiri. Dacă vrea să vină la Poarta noastră, îi vom oferi pâinea; mai bine să se dedice religiei decât să pricinuiască țării voastre și lui însuși atâtea pericole. Am scris Pașei din Buda, sangeacului din Seghedin și din Semendria, tuturor căpeteniilor din Transilvania și Voevozilor Moldovei și Munteniei să vă dea ajutor la orice cerere a voastră sau a lui Petru Petrovics. Dacă ar provoca cineva vreo răscoală la voi, să pedepsiți fără milă. Știrile dela noi vi le vor da Pașa din Buda și sangeacul Semendriei. Dacă frațele ar voi să și arate nemulțumirea, nu stați la gânduri și-l osîndiți la moarte. Cât despre fortăreața Becse, pe care am cerut-o, s'o predați fie Pașei din Buda, fie sangeacului Semendriei. Tie, fiu al regelui Ioan, îți trimitem prin ceaușul nostru, un caftan de cinste³). Se pare că Sultanul, la cererea lui Henric II, ar fi admis să restituie

1) Quellen, IV, p. 509 și Istvánffy, p. 191; cf. și Müller, op. cit., p. 64.

2) Charrière, II, pp. 113—4.

3) Hurmuzaki, XV¹, p. 478.

tinărilor Ioan-Sigismund regiunile ocupate din Ungaria, în schimbul jurământului de eternă vasalitate și a unui tribut de 50.000 florini; Henric II ar fi promis pe una din fiicele sale, apoi pe sora sa în căsătorie tinărilor Zapolya și în acest chip Ungaria ar fi fost ferită definitiv de intrigile Habsburgilor ¹⁾.

În toamnă, prinții români veneau cu oștile să restabilească autoritatea Isabellei ²⁾, care convoca o dietă la Turda pentru 11 Noembrie ³⁾; însă prea puțini nobili și tîrgoveți veniră, fiindcă cei mai mulți țineau cu Martinuzzi, care se întărise în Mediaș, înconjurat de o sumă de partizani ⁴⁾; pînă și o bună parte din Sașii protestanți erau pentru „Domnul lor reverendissim“, tesaurarul ⁵⁾. În fine, urmează o împăcare între călugăr și regină, — fără ca Martinuzzi să renunțe la pertractările lui cu Ferdinand, însă o parte din vechii săi prieteni, Anton Kendy, Melchior Balassa, Paul Bánky și alții, scandalizați — pretinde Istvánffy — de duplicitatea „fratelui“, îl părăsire definitiv ⁶⁾.

Ferdinand, pentru a-și asigura situația în Ungaria, încredință lui Nicolae de Salm sarcina d'a întări Solnocul, unde așezase trupe spaniole ⁷⁾, — lucru ce umple de bucurie inima lui Verancius care, din Agria, îi anunță lui Thomas Nádasdy această noutate, printr'o scrisoare entusiastă ⁸⁾, — însă din nefericire, generalul, căpătând niște friguri maligne, moare curînd după sosirea la Solnoc ⁹⁾. Nu târzie vreme, Turcii asediază această cetate ¹⁰⁾ și nenorocita Isabella, care împăcându-se cu Martinuzzi nemulțumise pe Sultan (judele Mediașului scria următoarele în Noembrie: „Kassum-Pașa din Buda a spus Domnilor

1) Forgách, op. cit., pp. 5—6.

2) Ostermayer, pp. 40—1; cf. Iorga, Istoria armatei românești, I, p. 289; despre campania lui Illăș, v. detalii la Veress, Bibliografia rom.—ung., I, p. 16, după cronica lui S. Tinodi.

3) Hurmuzaki, XV¹, p. 479.

4) Quellen, IV, p. 509.

5) Hurmuzaki, XV¹, p. 480.

6) Istvánffy, pp. 191—2.

7) Quellen, IV, p. 509.

8) Verancius, pp. 109—13.

9) Istvánffy, p. 190.

10) Verancius, pp. 130—2.

guvernatori c'a ajuns la urechile împăratului Turcilor că scrisorile sale către regină și fiul ei au fost primite, dar neluate în seamă¹⁾ expediază sol la Poartă pe Ioan Zalanoczy ca să îmblânzească mânia înaltului Stăpân și Verancius e convins că acest sol va izbuti să aranjeze afacerile Isabellei, fiind „homo non obscurus, neque stupidus“²⁾. Totuși Turcii se cam săturaseră de Isabella care, după a lor părere, nu știa ce voia: ceruse cu rugăciuni și lacrimi ajutor contra lui Martinuzzi și acum când primea acest ajutor prin Voevozii români, se împăca cu franciscanul! — deci Kassum-Pașa din Buda spunea că o va încredința Moldovenilor pe regină, ca s'o ducă în Polonia și să nu mai încurce treburile³⁾. Deocamdată, regina stătea la Alba, sub ocrotirea credinciosului ei Petrovics, iar Martinuzzi se retrase la Enyed⁴⁾. Brașovenii însă știau ca tesaurarul își continuă tratativele cu Germanii și că a promis formal împăratului și regelui Romanilor (în cronică săsească nu li se mai acordă acestora titlurile, ci li se spune simplu și disprețuitor, într'o formă italianisantă: „Carolo“ și „Ferdinando“) că o va sili pe Isabella să părăsească țara, împreună cu fiul⁵⁾. În Ianuar, Martinuzzi se afla în Oradia episcopatului său, de unde-i scria Palatinului Rhenaniei Frederic despre stricăciunile pricinuite în Ardeal de Munteni, Moldoveni și Tătari, apelând la ajutorul Maiestății Sale Imperiale⁶⁾, iar în Mart îl informa pe Ferdinand despre mișcările Turcilor⁷⁾.

În Moldova era aceiaș domnie a suspectului Iliăș, împotriva căruia regele Romanilor susținea pe un oarecare prinț Aron, ce se dădea drept fiul lui Bogdan-Vodă și stătea la curtea din Viena, iar Ferdinand, care nicio dată n'avea bani, însă ținea să se arate generos față de eventualii auxiliari ai politicei sale, poruncea nobililor unguri să plătească acestui Aron o pensie anuală⁸⁾.

1) Hurmuzaki, XV¹, p. 480.

2) Verancius, pp. 155—8.

3) Ib., pp. 166—70.

4) Quellen, IV, p. 509.

5) Ib., ib.

6) Veress, Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești, I, pp. 44—5.

7) Monumenta comitialia regni Transylvaniae, I, p. 317.

8) Veress, pp. 42—43, 44.

În acest timp, regina convocase o dietă la Alba, dar Martinuzzi n'a voit să ia parte, ci a făcut să se convoace alta la Enyed (22 Mart) unde pledă înflăcărat pentru pacea cu imperialii ¹⁾; aceasta nu-l împiedecă să ceară împreună cu Petrovics, ajutor dela Turci contra Germanilor, ceace Sultanul promite cu destulă bunăvoință, dar cam târziu, la 13 Iulie ²⁾. Isabella, prin secretarul ei, Mihail Csáky, cerea bani lui Petru Haller, judele Sibiului, pentru a fi gata de orice eventualitate ³⁾. Atunci Ferdinand recurge la un argument hotărâtor: trimite în Ardeal teribilele trupe de infanterie spaniolă ale lui Castaldo, care la 1 Iunie sosiau la porțile Clujului ⁴⁾. Fratele George o împresoară pe regină în Alba și nenorocita Isabella, sub amenințarea de a fi predată Spaniolilor, acceptă să se ducă în lagărul lui Martinuzzi, la Sebeș — umilire mai grozavă chiar decât aceia suferită odinioară în cortul lui Soliman — și călugărul îi expuse condițiile leonine ale lui Ferdinand ⁵⁾. Aceste condiții erau stabilite încă dela 27 April, când George Martinuzzi se întâlnise cu Thomas Nádasdy și cu Herberstein la Nyirbátor pentru a pune la cale capitularea Isabellei ⁶⁾. Ele erau următoarele: regina să cedeze Ardealul și Cassovia, va primi în schimb 100.000 scuizi de aur și titlul regal; fiul ei va primi ducatul de Oppeln și mâna unei arhiducese ⁷⁾; Ostermayer pare a ști că i s'a promis lui Ioan-Sigismund și cedarea domeniilor zapolyene ⁸⁾, iar bailul venețian Paolo Tiepolo, care se afla ca ambasador al Serenissimei Republici pe lângă Ferdinand, dă știrea logodnii lui Ioan-Sigismund cu arhiducesa Giovanna, ca sigură ⁹⁾. Acest acord, Martinuzzi, cu dibăcia lui obișnuită, cată a-l înfățișa Sultanului—care tocmai atunci impusese Ardelenilor o sporire a tributului.

1) Ostermayer, p. 43.

2) Veress, op. cit., pp. 49—50.

3) Lupaș, op. cit., p. 100.

4) Gooss, op. cit., p. 117 și Jockell, op. cit., p. 353; v. și Forgách op. cit., p. 12.

5) Istvánffy, p. 192.

6) Gooss, op. cit., p. 117.

7) Istvánffy, p. 193.

8) Ostermayer, p. 46.

9) Alberi, I³, p. 149.

lui, ceace dieta refusase ¹⁾ — ca o simplă afacere matrimonială între familia Habsburgilor și familia Zapolya, o căsătorie ce nu va schimba câtuș de puțin relațiile Ardealului cu Poarta ²⁾. Regina ceru pentru fiul ei o rentă anuală de 30.000 ducați, Cassovia, Munkács și Huszt, comitatele de Maramureș, Bereg și Abanjvár cu vămile minelor de sare; Ferdinand nu voia să dea decât ducatele de Oppeln și Ratibor și o rentă de 20.000 ducați, refuzându-i mâna arhiducesei pentru fiul ei, — deși Nádasdy și Castaldo juraseră solemn în numele regelui Romanilor că tinăra Donna Giovanna va fi căsătorită cu Ioan-Sigismund ³⁾, — apoi văzînd că regina nu se dă bătută, mai adăugă cinci mii de ducați la cei douăzeci de mii ⁴⁾. În fine, Isabella fu nevoită să cedeze și la 19 Iulie, la Alba, se redactă actul de renunțare: regina făcu să se adauge o clausă pentru cazul unei eventuale stingeri a Habsburgilor de linie bărbătească, în care caz Ioan-Sigismund avea să reia Ungaria ⁵⁾. Iar Castaldo, Andrei Báthory și Nádasdy, („liber dominus Terrae Fogaras“) semnavă la aceeași dată, la Turda, un nou act, în numele lui Ferdinand prin care acesta se recunoștea dator Isabellei cu 140.000 ducați, obligându-se a-i amaneta un domeniu, Münsterberg sau Frankenstein precum și decima arhiepiscopatului de Esztergom sau a episcopatului Agriei ⁶⁾. În fine, la 21 Iulie, Isabella abdică în biserica Sf. Mihail din Cluj, încredințând coroana ungară lui Castaldo, care la rîndu-i o dădu lui Andrei Báthory, Dominic Dobó și Laurentius Nyáry, ca s'o predea noului rege al Ungariei ⁷⁾; Istvánffy descrie în cuvinte mișcătoare impresionanta ceremonie și după el, Nicolae Costin ni-a păstrat cuvîntarea duiosă a nefericitei regine într'un pasagiu nu lipsit de simț dramatic ⁸⁾. La sfîrșitul lui Iulie, Castaldo, stăpîn pe Ardeal, îl asigură pe Ferdinand că în curînd și Domni

1) Müller, op. cit., p. 15.

2) Ib., p. 55.

3) Forgách, op. cit., p. 14.

4) Gooss, op. cit., p. 118.

5) Ib., pp. 119—24.

6) Ib., pp. 125—30.

7) Istvánffy, pp. 192—4.

8) Letopisești, I, p. 494.

români — Ștefan Rareș, care-l înlocuise în Maiu pe turcicul său frate, și Mircea — au să se ralieze la cauza-lui ¹⁾, drept care, Ferdinand în Septembrie îi expediază mesagii pentru Domnul Moldovei și Vornicul său ²⁾. În aceeași lună, Isabella se află la Cassovia ³⁾; ce e mai curios e faptul că Ardelenii continuau să-i plătească birul ei și nu regelui: ni s'au păstrat liste de socoteli ale birurilor din ținutul Tîrnavelor plătite reginei pînă în 1553 și strînse de Ioan Glesan, prefectul Cetății de Baltă ⁴⁾.

În vremea aceasta, Sașii erau îngroziți de Spaniolii lui Castaldo, „qui non defensores, sed comestores fuerunt” ⁵⁾. Sultanul, indignat de cele întîmplate în Ardeal, închise pe Malvezzi, internunțiul împăratului la Poartă ⁶⁾ și-l trimise pe Mohamed, beglerbegul Thraciei, să-i pedepsească pe rebeli, iar pe fratele George să-l aducă la Constantinopol viu sau mort ⁷⁾. În Septembrie, Turcii cuceresc Becse, Becskerek, apoi Cianadul, „sine caede et sanguine”, spune Istvánffy, care pretinde că aceste înfrângeri se datoresc în mare parte inerteiei lui Andrei Báthory ⁸⁾. Sîrbii, prețioșii auxiliari de altădată ai Habsburgilor, în care ei văzuseră pe mîntuitorii creștinătății, acum pierzîndu-și iluziile asupra unor prinți ce nu li răsplătiseră niciodată credința și jertfele, predară Turcilor Kikinda, Szent-Miklós și alte cetăți ⁹⁾.

În Octombrie, Martinuzzi obține dela Papă, la rugămintea lui Ferdinand firește, pălăria de cardinal, însă îndată ce se văzu în posesiunea acestei mult dorite podobe, ce-l făcea prinț al bisericii, începu să-i creeze dificultăți lui Castaldo ¹⁰⁾. Iată ce scrie din Veneția lui Henric II ambasadorul francez: „Le Pape avoit faict frère Georges cardinal et le lendemain se divulguaient... cer-

1) Veress, op. cit., pp. 51—2.

2) Ib., p. 60.

3) Gooss, op. cit., p. 187.

4) J. K. Schuller, Umriss und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen, I, pp. 4—5 din anexa.

5) Chronicon Fuchsis-Lupino, pp. 57—8.

6) Cherrière, pp. 190—4 și Istvánffy, p. 194, etc.

7) Veronclius, I, p. 267.

8) Istvánffy, p. 195.

9) Pleet, op. cit., p. 52.

10) Istvánffy, p. 200.

tains avis de Vienne contenant que ledict frère avoit abandonné Castaldo, qui est en Transylvanie pour le roy des Romains et s'étoit retiré avec ses gentz en une sienne place, de sorte qu'il y a apparence que tout ainsi qu'il a esté cause d'esmouvoir les Turcs contre la chrestienté, de ce costé-là, sans avoir guères bien pensé aux inconvenientz qui en pouvoient advenir, il se sera par même facilité révolté à la part du Turc contre le roy des Romains, quand il aura veu les forces dudict Turc et les dangerz auxquelz il ne s'attendoit pas si prochain et voylà, Sire, comment Sa Sainteté aura bien employé son chapeau de cardinal¹⁾. Turcii nu isbutiră în Noembrie să cucerească Timișoara, apărată de Ștefan Losonczy, Gabriel Perényi și Nicolae Báthory — și Mahomet-Beg se reîntoarce la Belgrad²⁾ (succesele Imperialilor îl bucurau foarte pe Verancius, care atunci se găsea la Viena)³⁾ însă la 5 Decembrie, garnisoana turcească din Lipova putu să iasă nevătămată din citadelă, grație lui Martinuzzi, care pe de-asupra îi mai acordă și provizii⁴⁾. În fața acestei situații neprevăzute, Castaldo nu găsi decât un singur mijloc: asasinatul. Deci în dimineața de 18 Decembrie, pe când noul cardinal își spunea rugăciunile, Antonio Ferraio, secretarul lui Castaldo, Sforza Pallavicini și Mercado intrară în oratoriul său și-l străpunseră cu pumnalele⁵⁾. Ferdinand nu se desolidariză câtuș de puțin de fapta servitorilor săi, ci printr-o foarte lungă scrisoare din Praga (15 Ianuar 1552) către consilierii săi, proclamă utilitatea acestei execuții cam prea expeditivă, dar îndeplinită pentru triumful creștinătății, deoarece răposatul trădase sfânta cauză⁶⁾. Sleidanus justifică fapta, socotind vrednică de și mai mare osîndă crima lui Martinuzzi d'a se fi înțeles cu Turcii⁷⁾. Numai M. de Selve, ambasadorul francez la Venetia, e ceva mai sever față

1) Charrière, pp. 164—66.

2) Istvánffy, p. 197 și Forgách, p. 18.

3) Verancius, VII, pp. 171—4.

4) Hammer, vol. VI, p. 29.

5) Istvánffy, pp. 201—3, Forgách, p. 26 (aci se spune că fratele George a pierit străpuns de 65 răni) cf. și Charrière, pp. 173—4.

6) Istvánffy, pp. 203—4.

7) Sleidanus, p. 732,

de Ferdinand; iată raportul său către conetabil: „Le roy des Romains advoue le meurtre du frère Georges et veult faire accroire qu'il se voulait vendre tributaire et subject au Turc et se fayre roy de Transylvanie¹⁾. neesitând că califice procedeul imperial de „trahison”²⁾. Se pare să nici Verancius n'a fost străin de această afacere, căci mai târziu, când se va încerca reabilitarea lui Martinuzzi de către Unguri și se va deschide un proces, va fi interogată și el; dar Verancius n'a spus nimic alt decât că-l crede pe răposat foarte vinovat pentru relațiile lui cu Turcii, iar pe Gianbattista Castaldo, îl socotește drept un om de onoare, incapabil de o faptă rușinoasă³⁾. Cum se vede, Ferdinand, după ce se folosise de fratele George pentru a o învinge pe Isabella, acum găsia foarte potrivit să scape de acest auxiliar puțin comod; că „fratele” era înțeles cu Turcii și voia să dobândească Ardealul pentru sine, e lucru sigur, dar în definitiv avea și el dreptul de a întrebuința mijloace machiavelice pentru a-și apăra interesele, cum făceau toți contemporanii săi. În orice caz, asasinarea lui n'a priit mult regelui Romanilor, după cum se va vedea mai jos — și Transilvania nu va rămâne a Habsburgilor. Căci d'acum înainte, misiunea lui Castaldo se va dovedi și mai spinoasă. — E ciudat faptul că moartea fratelui George produse o adâncă impresie asupra Isabellei — care la 27 Ianuar se găsia în Polonia³⁾ — și care trimise oameni ai săi la Ferdinand să-i ceară socoteală pentru acest asasinat; desprindem următorul pasagiu din raportul ambasadorului francez la Veneția, raport ca întotdeauna judicios și bine informat: „...Du costé de Hongrie les affaires du roy des Romains ne s'y portent guère bien, pour ce que la reine douairière, mère du jeune roy de Transylvanie, monstre être fort malcontente de la mort du frère Georges, comme celui qui luy estoit seul garant et caution de toutes les promesses qui luy ont esté faictes en la despouillant de son royaume et qui luy donnait espérance de les luy faire maintenir: à raison de quoi se d'ist qu'elle a envoyé

1) Charrière, pp. 174—6.

2) Verancius, XII, pp. 39—55.

3) Goose, p. 138; o însoțise Mihail Csáky, credinciosul et secretar (Lupaș, op. cit., p. 101).

devers le roy des Romains deux personnaiges le requérir de luy envoyer les charges et informations par lesquelles il prétend justifier les imputations dudict frère Georges, afin qu'elle face connoistre de la vérité du faict et[que s'il a esté si méchant qu'on le dict, qu'il mérite non seulement la mort, telle qu'il l'a receue, mais punition honteuse et que sa mémoire soit à jamais condempnée aprez son décès. Mais qu'au contraire se trouvant innocent, elle vouloit faire connoistre par tout le monde l'injustice de ceste exécution et homicide et s'en ressentir par toutes les voyes qu'il luy seroit possible. A quoy ne s'entend point qu'il ait esté faict d'autre responce, sinon que tost aprez ceste harangue les deux ambassadeurs se sont trouvés morts assez soubdain, l'on ne sçait de quelle maladie¹⁾. Toate romanele de imaginație scrise în secolul trecut asupra aventurilor perfide și sângeroase din secolul Renașterii, pălesc pe lângă aceste simple documente oficiale.

În vremea aceasta, Castaldo își dădea toate silințele ca să-l câștige pe Ștefan Rareș pentru cauza ferdinandistă, dar acesta puneă condiția restituirii tuturor posesiunilor ce avusese tatăl său în Ardeal²⁾. Trupele spaniole, comandate de Bernardo Aldano și Alonzo Perez, trebuiau să urmărească pe Melchior Balassa și pe haiducii săi cari cutreeră țara, jefuind-o³⁾. Ferdinand nu putea să conteze pe Sigismund-August, care, pe de-o parte îi dădea asigurări de eternă prietenie, iar pe de alta era înțeles cu Voevozii români pentru a reda Ungaria nepotului său⁴⁾. În Februar toată nobilimea ungară luase poziție contra lui Castaldo, fiind în aceasta de perfect acord cu Domnii români⁵⁾, iar generalul, simțind că impopularitatea sa în Ardeal provine din asasinarea lui Martinuzzi, căuta să insinueze că Secuii și Ungurii, la instigarea Domnilor români, îl ucisese pe episcopul Orășii, a cărui dispariție, el, Castaldo, o deplânge sincer⁶⁾. Situația lui deveni și

1) Charrière, pp. 181—4.

2) Veress, op. cit., pp. 64—5.

3) Forgách, p. 18.

4) Veress, op. cit., 65—66.

5) Ib., pp. 68—9.

6) Ib., pp. 72—3.

mai dificilă după 24 Februar, când tovarășii săi, Mihail Tóth, Alonzo Perez și Bernardo Aldano, după o nenorocoasă încercare d'a surprinde Seghedinul, fură puși pe fugă de Turci ¹⁾. Ferdinand își dădea seama de greutatea situației, știa că Sultanul va arunca asupra lui Castaldo și oștile române și pe Tătari, așa încât îi trimitea fratelui său, prin Joachim de Rye, misive pesimiste ²⁾, însă nu lua nicio măsură ca să îndrepte lucrurile, fără numai că îi acorda lui Sforza Pallavicini titlul de mareșal al Ungariei ³⁾; evident, era o prea îmbucurătoare măgulire pentru războincul italian, dar nici decum o măsură utilă pentru îmbunătățirea situației armatei imperiale în această Ungarie, care firește, nu suspina atunci după un mareșal. De altfel, regele Romanilor, cât și fratele său „Cesarul”, se aflau într-o postură foarte nenorocită în primăvara acestui an 1552, în urma conflictului cu Mauriciu de Saxa, care îi părăsise fără scrupule.

În April — când Turcii cucereau Veszprémul ⁴⁾ — în Austria se dădea ca sigură vestea reîntoarcerii Isabellei în Ardeal, avînd și sprijinul regelui Franței și pe al fratelui ei ⁵⁾. În Maiu, Sultanul adresa o scrisoare către prinți electori și către cei ai imperiului, adunați la Passau, îndemnându-i să adere la cauza lui Henric II ⁶⁾. În Iulie și August, — concomitent cu campania din Ardeal a lui Ștefan Raș, care isbutia să împrăstie trupele boeme ale lui Castaldo ⁷⁾, — Turcii cuceriră Timișoara, Lipova, Somlyó; Timișoara fu dîrz apărată de Ștefan Losonczy, dar Achomat-Beg și Mehemet-Beg fură mai tari; Kassum Pașa fu numit guvernator al cetății și tot el intră la 4 Septembrie în Szolnok, ce-i fusese predat de Laurentius Nyáry ⁸⁾. Numai Agria reuși să reziste, datorită energiei lui Ștefan Dobó, care avea să primească drept răsplată dela Ferdinand, împreună cu Francisc Kendy, demnitatea de Vo-

1) Hammer, VI, pp. 32—3.

2) Hurmuzaki, I¹, p. 8.

3) Verancius, XII, pp. 83—96.

4) Hammer, VI, p. 33.

5) Veress, op. cit., pp. 84—5.

6) Charrière, pp. 219—20.

7) Ostermayer, p. 49; Chronicon Fuchsis-Lupino, p. 58; Quellen., IV, p. 80.

8) Istvánffy, pp. 210—14; cf. și Hammer, pp. 37—9 și 43.

vod al Ardealului¹⁾. Totuși Turcii se dovediră cei mai puternici și zadarnic încercară Sforza Pallavicini și Erasmus Teuffel să pună o stavilă năvalei lor iresistibile: nu isbutiră nimic, iar ultimul fu făcut prizonier de Turci și închis la Șapte-Turnuri²⁾. Andrei și George Báthory, Thomas Warkocz, îl părăsiră pe Castaldo³⁾, care în tot cursul verii lui 1552 expedia scrisori disperate lui Ferdinand, cerându-i subsidii și trupe⁴⁾.

Deocamdată, Castaldo căuta să-și asigure apărarea din spre partea Moldovei, întrebându-l pentru aceasta mijloace foarte borgiene: la 11 Septembrie, din Sas-Sebeș, îl înștiința pe regele Romanilor, că văzînd că nu poate spera nimic dela Ștefan Rareș, a fost nevoit să recurgă la violență și astfel acel prinț a fost ucis de boerii săi⁵⁾; în curînd, Ferdinand îi recomanda generalului său să procedeze și cu Domnul Țării-Românești, tot așa cum procedase cu al Moldovei⁶⁾.

Cum se vede, regele Romanilor era decis să întreprindă „la manière forte”, deoarece se temea de o nouă expediție a Turcilor în Austria: Domenico Trevisano, bailul venețian, făcînd cunoscute senatului succesele turcești în Ungaria, adaugă: „trupele Sultanului... nu sunt departe de Viena, deci n’ar fi imposibil să profite de certurile dintre prinții creștini și să întreprindă o a treia campanie în Austria”⁷⁾. Ce părere avea Soliman despre Ferdinand, aflăm din acelaș raport al lui Trevisano: „Col serenissimo rè dei Romani non tiene quella naturale e crudele inimicizia che tiene coll’imperatore suo fratello, non facendone molto conto per le molte rotte che gli ha dato e non lo tenendo per signore di gran valore e virtù nelle armi”⁸⁾. Bine-înțeles, Ferdinand nu lua nicio măsură contra Turcilor, nu-i trimitea nimic lui Castaldo, după cum nu dădu niciun răspuns precis mesagerului Isa-

1) Istvánffy, pp. 218—9.

2) Ib., pp. 215—18 și Forgách, pp. 50—3.

3) Forgách, p. 114.

4) Veress, op. cit., p. 90 și urm.

5) Ib., pp. 102—3.

6) Ib., p. 107.

7) Albert, III¹, pp. 155—6.

8) Ib., p. 163.

bellei, Mathias Loboeki, care-l urmărea peste tot, la Viena, la Passau, la Linz, pentru a-l sili să-și țină angajamentele ¹⁾).

În Moldova, tronul ocupat abia timp de trei zile de Joldea, fusese în fine obținut de Alexandru Lăpușneanu cu ajutorul nobililor poloni, mai cu seamă al lui Sieniawski, Petru Kmita și Hieronym Ossolinski ²⁾); noul Domn ar fi fost dispus a servi cauza ferdinandistă, în schimbul retrocedării posesiunilor ardelene ale socrului său Rareș ³⁾, însă cu toate stăruințele repetate ale lui Castaldo ⁴⁾, Ferdinand nu găsi de cuviință să facă acest sacrificiu și Alexandru susținu cauza lui Ioan-Sigismund ⁵⁾, nu fără a avea oarecare legături cu regele Franței, cum reiese dintr'o scrisoare a lui Castaldo (4 Ianuar 1553) în care generalul mai adaugă că nu mai sunt șanse de izbândă pentru cauza imperială în Ardeal ⁶⁾. În Mart, eră trimis la Vaslui Nicolae Korniss, pentru a sonda intențiile lui Alexandru și acesta și-a dat pe față, fără înconjur, interesul ce-l purta Isabellei și fiului ei ⁷⁾. Lovitura de grație fu defecțiunea voievozilor Ardealului, puși de Ferdinand, Dobó și Kendy, cari în Iunie erau în strânse legături cu Alexandru Lăpușneanu și Mircea Ciobanul ⁸⁾, — (pretendentul Ini Castaldo, Radu-Iliaș ⁹⁾, fusese înlăturat la sfârșitul lui Februar). Domnul Moldovei luase în mână întreprinderea restaurării Isabellei, atât în calitate de vasal al Porții, cât și în aceia de aliat al Poloniei, căreia îi jurase credință; cum se vorbea pentru tînărul Ioan-Sigismund de o eventuală succesiune la coroana polonă ¹⁰⁾, această campanie moldovenească atât de stăruitor condusă de Lăpușneanu, ținea la refacerea regatului lui Ludovic cel Mare, la crearea unui bloc polono-român, aliat cu

1) Gooss, op. cit., p. 139.

2) Iorga, *Polonais et Roumains*, pp. 41—3.

3) Veress, op. cit., p. 104; la 23 Octombrie, Alexandru cerea formal punerea sa în posesia cetăților ardelene (ib., p. 107).

4) Ib., p. 122.

5) Ib., p. 121.

6) Ib., p. 126.

7) Ib., pp. 131—2.

8) Ib., pp. 136—7.

9) Ib., pp. 117—9 (acest Radu e confundat de Veress cu Radu-Paisie).

10) Charrière, pp. 356—7 și Alberi, I³, p. 164.

imperiul ottoman, menit să contrabalanseze influența habsburgică. De data aceasta și refractarii Secui erau pentru restabilirea tînărului Zapolya, alături de Alexandru-Vodă, după cum aflăm dintr'o scrisoare a Bistrițenilor către Sibieni, din 15 Iunie: „În așa cumpănă și primejdie ne găsim că abia putem ca să scriem ce s'a întîmplat Sămbăta trecută (10 Iunie): Alexandru, Voevodul Moldovei, trimițînd la noi ca la vecinii săi iubiți pe omul său, ne-a certificat că dacă ținem la soțiile și copiii noștri, să prestăm jurămînt fiului regelui Ioan, căci așa vrea împăratul turc, căruia nu i se poate opune Maiestatea Sa Romană, care e prea departe ca să poată veni aci. Deci să ne supunem noului rege și să-l alegem. În acelaș scop au trimis și Secuii pe solii lor la regele Poloniei“ ¹⁾, E drept că și Mircea Ciobanul a lucrat la Poartă pentru cauza lui Ioan-Sigismund ²⁾, dar meritul inițiativei îl are Lăpușneanu.

Cât despre orașele transilvane, acestea încă din Octombrie trecut, implorau mediațiunea „regelui Valahiei“, pentru a căpăta protecția Sultanului ³⁾. În asemenea împrejurări, misiunea lui Castaldo devenia imposibil de îndeplinit; plecarea sa fi umplu de bucurie pe Ardeleni, cari la sfîrșitul lui 1553 trimiteau la Ferdinand pe Ștefan Dobó, ca să-i ceară despăgubiri pentru stricăciunile făcute de Spanioli, însă fără folos ⁴⁾, cum era de așteptat.

Negociațiile lui Verancius

și Busbecq la Poartă

În primăvara lui 1553, pe când în Ardeal situația trupelor imperiale era tot mai desnădăjduită, Ferdinand credea că va obține această provincie, paralisînd acțiunea partizanilor Isabellei printr'o înțelegere „à l'amiable“ cu principala interesată, drept care, printr'un nou act solemn, semnat la Odenburg, 24 April, îi promite pentru fiul ei cesiunea ducatelor Oppeln și Ratibor, cum și o

1) Hurmuzaki, XV¹, p. 495.

2) Nicolae Costin, p. 425,

3) Charrière, pp. 237—8.

4) Chronicon Fuchsio-Lupino, pp. 58—9.

rentă anuală de 25.000 ducați ¹⁾. În Iulie, delegații regelui Romanilor, Mathias von Logau și Friedrich von Redern, veniau la Isabella, care se găsea la Zarky, lângă Cracovia, ca s'o roage să mai renunțe la unele din cererile sale; la 18, îi remit o scrisoare plină de promisiuni în privința celor două ducate, dar fără nici un cuvânt despre bani, deși pe anul acela Ferdinand îi rămăsese dator Isabellei cu 5.000 ducați ²⁾. În această situație, Isabellei nu-i mai rămânea decât să se adreseze curții franceze ³⁾, care încă dela sfârșitul lui 1552, oferea prin ambasadorul său în Polonia, de La Vigne, mâna principesei Margareta, sora regelui, lui Sigismund-August și pe una din micile principese, fiicele lui Henric și ale Caterinei, — desigur, cea mezină, vestita Margot, cea mai mare, Elisabeth, fiind logodită cu Eduard VI și a doua, Claude, cu ducele Lorenei, — tânărului Ioan-Sigismund ⁴⁾. Iar în April, Codignac, ambasadorul Franței la Poartă, îl întâlnea pe Sultan la Alep, sugerându-i ideia de a ataca Napoli și coastele Corsicei, ceace Sultanul accepta bucuros, însărcinând cu realizarea acestui plan pe amiralul său Dragut ⁵⁾. În fața acestor manevre diplomatice, Ferdinand se hotărî să trimită o nouă ambasadă la Poartă — Malvezzi era mereu închis—ca măcar să aibă siguranța că n'are să fie atacat de Turci pe neașteptate și dacă se va putea, să dobîndească dela Sultan, în schimbul unui tribut, Ardealul. Pentru îndeplinirea acestei spinoase misiuni, fură aleși Francisc Zay și Antonius Verancius, care primise de curînd titlul de consilier imperial și numeroase privilegii de canonicate și prebende, acordate de Ferdinand și întărite de Nicolaus Olahus, arhiepiscopul de Esztergom ⁶⁾,—în schimbul cărora Verancius părăsia definitiv cauza zapolyană, dedicându-se cu totul intereselor imperiului. Greutățile nu lipsiră, căci Turcii nu voiau să dea ambasadorilor convenitul salv-conduct, deci Zay și tovarășul său aștep-

1) Gooss, op. cit., pp. 142—4.

2) Ib., pp. 144—7.

3) Pentru relațiile Isabellei cu Henric II, v. I. Hudică, *Recueil de documents... tirés des Archives de France*, p. 16 și urm.

4) Charrière, pp. 240—1.

5) Alberi, III^a, p. 247.

6) Verancius, I, pp. 355—70 *passim*.

tară din April pînă la începutul lui Iulie la Komorn în-
găduirea să meargă mai departe ¹⁾). Din acest Komorn al
forțatului lor popas, cei doi expediau lui Ferdinand știrile
cele mai rele, dintre care una era aceea că Turcii se pregă-
tesc de un nou război, aducînd în Belgrad trupe, provizii
și muniții ²⁾). La primirea unor asemenea noutăți, regele
Romanilor se grăbia să-i asigure pe ambasadorii săi că
va plăti Turcilor un tribut de 150.000 ducăți pentru Un-
garia, 50.000 pentru Ardeal și li va oferi—ce naivitate!—
Timișoara, Lipova, Solnocul ³⁾, pe care Turcii le cucerise-
ră cu un an înainte. În fine, în Iulie — tocmai când se
petreceau în imperiul ottoman turburări din pricina prin-
țului Mustafa, — Sultanul îl eliberă pe Malvezzi și acordă
o suspensiune a ostilităților, dar nici nu îngădui măcar
lui Verancius să pomenească de Ardeal ⁴⁾). Ferdinand fă-
cea cunoscut fratelui său această jumătate de izbîndă,
— se mulțumea și cu atât, dar îi era teamă ca nu cum-
va regele Franței să se opună, căci atunci Sultanul ar fi
capabil să nu mai ratifice armistițiul ⁵⁾). (De fapt, dorita
ratificare n'a fost semnată decât la 29 August, când Soli-
man, în ajun d'a pleca în Persia, primi dela Verancius
15.000 ducăți din tribut) ⁶⁾). Se mai adăugă și influența a-
genților la Poartă ai Isabellei, cari câștigaseră prietenia
marelui Dragoman Mahmud, german renegat și dușman
de moarte al imperiului habsburgic ⁷⁾). În zadar scria bie-
tul Ferdinand misive de o curtenie ce mergea pînă la
umilință, lui Rustem-Pașa, ginerele Sultanului ⁸⁾, fiindcă
rezultatele nu se dovedeau prea îmbucurătoare, de care
lucru Verancius învinuia „perfidia Isabellei“ ⁹⁾). La înce-
putul lui Septembrie, cei doi îi vestiau lui Ferdinand ur-
mătoarele: Sultanul a semnat un armistițiu pe cinci ani,
iar Ahmed-Pașa, vizirul, a promis că dacă Ioan Sigismund

1) Verancius, XII, pp. 100—17 și urm.

2) Ib., p. 132.

3) Ib., pp. 118—25; cf. și Hammer, p. 72.

4) Charrière, p. 265; cf. și Iorga, *Gesch. des osman. Reiches*, III,
p. 44.

5) Verancius, III, p. 72 (după Lanz, *op. cit.*, p. 576).

6) Iorga, *op. cit.*, p. 44.

7) Charrière, pp. 251—8

8) Verancius, XII, pp. 126—7.

9) Ib., pp. 133—47.

moare fără posteritate, regele Romanilor îi va succeda, însă în schimbul unei promisiuni atât de vagi, cerea ca Oradia, Alba-Regalis, Felek și alte cetăți de dincolo de Tisa să fie redată lui Zapolya, toți captivii să fie restituiți, Solnoc, Wieszprem să fie dărmate; ca încheiere, Verancius îl ruga pe Domnul său să-i expedieze urgent 30.000 ducați¹⁾. La 9 Septembrie, Verancius și Zay scriu că Sultanul a primit în audiență pe ambasadorul regelui Franței, din care pricină ei prevăd nouă dificultăți²⁾. În Octombrie scriau că nu e niciun motiv de teamă din partea regelui Poloniei, care va pune binele creștinătății mai presus de al surorii și al nepotului său, dar toate pledoariile lor pe lângă Rustem-Pașa ca „să-l scoată pe Gal din inima Turcului” și să-l convingă că e mai bine pentru Poartă să domnească în Ungaria Ferdinand și nu un copil sau o femeie, au rămas de prisos³⁾. Drept răspuns, Ferdinand li poruncia să presinte omagiile sale Sultanului⁴⁾, dar nu li dădea instrucții nouă și bani nici atât; bietul om nu avea, în adevăr, dar ni se pare că modul în care cerca să-i procure, nu era nici cinstit, nici regal, după cum reiese din următoarea scrisoare adresată Sibiienilor: „Am înțeles că Radu-Voevod cu boierii și oamenii săi” (e vorba de protejatul său, Radu-Iliaș, înlocuitorul vremelnice al lui Mircea Ciobanul) „au trecut cu oaste în Transilvania și fără știrea voievozilor noștri, au ațțat pe dușmanii așteia țări, dar au fost alungați de voievozi, lăsând în mijlocul vostru lucruri și bani nu de mică valoare. Drept care, ca pedeapsă pentru o asemenea călcare a păcii, vă poruncim să ni trimiteți acele lucruri drept chezășie și să le încredințați tesaurului nostru Petru Haller, chiar dacă Radu și boierii lui le-ar reclama”⁵⁾.

Curând după 29 Noembrie, Sultanul primia la Alep o solie a Isabellei în frunte cu Petru Petrovics căruia îi arăta destulă bunăvoință⁶⁾: în fine, pronunța următo-

1) Verancius, III, pp. 48—84 și XII, pp. 151—7.

2) Ib., III, pp. 81—7.

3) Ib., p. 91 și urm.

4) Ib., pp. 155—8

5) Hurmuzaki, XV¹, p. 498.

6) Alberi, II¹, p. 237.

rul verdict: dacă Ferdinand vrea Transilvania, atunci să renunțe la imperiu ¹⁾. La 16 Decembrie, Verancius și Zay erau ținuți sub pază, de aceia ei nu pot să scrie tot ce ar voi; tot ce pot spune, e că treburile Isabellei merg bine și că lui Petru Petrovics i s'a promis voevodatul Ardealului, la care neajunsuri, prelatul propune lui Ferdinand următorul remediu: să facă a se ucide în chip discret Petrovics, „quia homo morto non fa guerra“ ²⁾, după cum se exprimă în a sa latinească italianisantă. Degeaba sărmanii ambasadori își dădeau toate silințele să-l facă pe Rustem a nu da ascultare lui Petrovics ³⁾: cauza zapolyană avea tot mai mulți sorți de izbândă și în sfârșit, când se află la Constantinopol de tratativele duse pentru căsătoria lui Filip de Habsburg, creat de curând rege de Napoli și de Două-Sicilii, cu regina Angliei, Turcii se infuriară de-abinelea; Rustem merse pînă acolo încât li spuse celor doi ambasadori: „Entandem Spagna ille canis obtinuit Angliam et quid jam facturus rex Franciae est?“ ⁴⁾.

În tot cursul primăverii se petrecură ciocniri între begii turci și comandanții detașamentelor styriene, primii păstrînd mereu avantajul ⁵⁾.

La Constantinopol sosiau neîncetat ambasadori ai Isabellei; erau primiți aci de vizir, apoi plecau în Asia la Soliman ⁶⁾, care îi considera ca pe reprezentanții acreditați ai unui suveran domnitor ⁷⁾. În Iulie și regele Poloniei era dispus să îngăduie și să ajute întoarcerea nepotului în Ungaria, încredințat fiind de Turci că tînărul prinț va fi restabilit în drepturile părintelui său ⁸⁾. În August, Henric II trimitea un nou ambasador, de Cambray (Verancius îl numește „Monsieur della Ciambra“) în locul lui D'Aramon, mort la Constantinopol; Domnul de Cambray, după spusa lui Verancius, venise din Franța prin

1) Charrière, p. 282.

2) Verancius, pp. 160—9.

3) Ib., pp. 170—73.

4) Ib., pp. 201—4.

5) Hammer, pp. 75—6.

6) Verancius, pp. 265—70.

7) Müller, p. 71.

8) Iorga, Studii și Documente, XXIII, p. 66.

Polonia unde o visitase pe Isabella, apoi trecuse prin Țările Române—și bietul prelat prevedea nouă complicații⁴⁾. La 25 Septembrie îi scria Domnului său următoarele: regele Franței a sfătuit pe Sultan prin ambasadorul său să nu facă pace cu împăratul, căci el va lua sub oblăduirea lui Ardealul și va da Isabellei și fiului ei, soț și soție din familia regală⁵⁾. Peste câteva zile îl înștiințează pe Ferdinand că dacă Sultanul întârzie s'o restabilească pe Isabella, e numai din pricina războiului persan, dar mai curînd sau mai târziu această restabilire se va face⁶⁾.

Deci Ferdinand, văzînd că delegații săi ardeleni nu fac mare ispravă la Constantinopol, se hotără să grăbească plecarea unui alt agent, inteligentul Ogier Ghiselin de Busbecq, pe care încă din vară îl rechemase din Anglia, — unde Flamandul asistase la căsătoria lui Filip cu Mary Tudor, — ca să-i descurce cum va ști mai bine afacerile dela Poartă⁴⁾. Dar Busbecq abia în toamnă ajunge la Buda, unde trebuia să capete dela Pașă indispensabilul salvconduct; Turcul, sub pretext de boală, îl face să aștepte pînă la 7 Decembrie, cînd îl primește cu destulă răceală. Busbecq spuse Pașei că i-a promis regelui său să-i restituie câteva cetăți din Ungaria și-l rugă să-și țină angajamentul; la care Turcul îi răspunse: „Eu ori am promis, ori nu; în primul caz, D-ta ești prea inteligent pentru a crede că am dreptul sau puterea d'a ține asemenea promisiune; dacă n'am promis, nici atât; oricum, numai interesul Sultanului mă preocupă, nu al meu“⁵⁾. Acum Verancius și Zay aveau în Busbecq un nou tovarăș de suferință în locul lui Malvezzi, care se'ntorcea la regele Romanilor; toți trei, lipsiți de bani, îl implorau pe Ferdinand să li trimită măcar strictul necesar ca să poată face față cheltuielilor, deoarece sunt datori vînduți unui oarecare Zacharias Scaramellos⁶⁾. Busbecq, primit la Amasia de marele vizir Ahmed, apoi de Soliman, avea fericirea

1) Verancius, pp. 282—6.

2) Ib., pp. 333—38.

3) Ib., pp. 334—48.

4) Busbecq, ed. Forster și Daniell, I, p. 78.

5) Ib., p. 91 și ed. Steinen, pp. 21—2.

6) Verancius, IV, p. 16.

să audă din gura împărătească acel faimos „giusel, giusel“, pe care-l socotia drept chezășia unei păci eterne ¹⁾, însă imediat ce încheia pacea cu Persanii (10 Mai; Busbecq, în una din interesante-i scrisori adresate prietenului său din Brabant, Nicolas Michault d'Indeveldt, descrie în chip foarte pitoresc splendidul festin oferit cu această ocazie de Ali-Pașa, al doilea vizir, în cinstea ambasadorului persan ²⁾, Soliman schimbă tonul și-i încredințează pentru Ferdinand o scrisoare în care se aflau amabilități de felul acesta: Ungaria e o țară cucerită de „atot-puternica spadă imperială“, nimeni n'are drept asupra acestei provincii, dar el a îngăduit celor doi Zapolya, „să se împărtaşească din pâinea mlei sale“ și ca încheiere, îi poruncește regelui Romanilor să-și ia nădejdea dela Ungaria, căci ea se cuvine „regelui Ștefan“ pe care-l întărește în tronul părintelui său ³⁾. Indată ce primia Ferdinand această fericită noutate, îl opria pe Malvezzi care și pornise cu tributul către Constantinopol ⁴⁾. Inșă cum se întorcea Busbecq la Viena, regele Romanilor îl trimitea din nou în Turcia, sperînd ca măcar acum să izbutească a dobîndi Ardealul (în scrisorile către Verancius și Zay se mira cu inocență: „cum se poate ca Turcii să dea crezare unui om atât de ipocrit ca Petrovics!“ ⁵⁾). În Ianuar — când Isabella trimitea în solie pe Christofor Báthory la curtea franceză ⁶⁾ — bietul Busbecq, după o lungă călătorie (din Noembrie plecase dela Augsburg unde se ținea dieta) ajungea din nou la Constantinopol, însă acum situația era și mai rea: iată cum povestește întrevederea cu vizirii Rustem și Ali (Ahmed fusese strangulat): „Pașalele — acesta e obiceiul lor înainte d'a introduce pe cineva la Sultan — au vrut să audă întâi solia mea... Când au auzit-o, au început să ne amenințe serios și să ni anunțe mari primejdii dacă vom cuteza a merge în fața Domnului lor cu asemenea însărcinare. Cu toate acestea noi am stăruit, atunci ei s'au codit să împartă peri-

1) Busbecq, pp. 152—3.

2) Ib., pp. 156—7.

3) Textul la Charrrière, p. 345 și la Verancius, pp. 44—8.

4) Hurmuzaki, I^a, p. 10.

5) Verancius, pp. 36—40.

6) Forgách, p. 159.

colul cu noi. „Câte capete avem (acesta este felul lor de a vorbi) ca să riscăm să vă prezentăm Sultanului cu asemenea hotărîre? E limpede că voi îl luați drept mai bun și nădăjduiți să vă primească liniștit. El stă acolo cu armata sa biruitoare, a dobîndit nouă succese contra Perșilor, e neînfrînt și trufaș: de când fiul său i-a fost rival și dela execuția aceluia, nu-și mai poate stăpîni mânia. Ce e pentru el o expediție în Ungaria? Chiar acum el poate să-și trimită oastea sa după pradă... Dacă sunteți deștepți, purtați-vă frumos cu el, nu-l întăriți și nu vă grăbiți pierderea: aceasta vine întotdeauna destul de curînd“ ¹⁾).

Verancius își pierduse orice nădejde și-i scria prietenului său, Fra Gianbattista Zeffe: „Noi al contrario di colui che disse: veni, vidi, vici, andassimo, vedessimo, ma non vincessimo“ ²⁾. Tocmai atunci se petrecea la Constantinopol aventura falsului Mustafa, aventură pe care și Verancius, într'o scrisoare către Domenico Gastel ³⁾ și Busbecq, într'o nouă scrisoare adresată lui Michault ⁴⁾, o povestesc pe larg; pînă la 17 August, impostorul fu demascat și executat, dar ivirea lui n'a lipsit să provoace destule turburări în imperiu, așa încît grija cea mai de căpetenie a demnitarilor ottomani nu era, evident, primirea în audiență a solilor lui Carol-Quintul; Verancius și Zay, găsind că e inutil să mai stăruie, îl părăsesc pe bietul Busbecq și se întorc în Ardeal. Totuși, tenacele Flamand se mai duce încă odată la Rustem, cerîndu-i în numele Domnului său Ardealul și rugîndu-l să-i obțină o nouă audiență la Sultan, dar vizirul îl sfătuește „să nu provoace furia leului adormit“ ⁵⁾. Cu toate acestea, fi prelungi permisiunea d'a mai rămîne la Poartă și bietul „orator“ avu ingrata însărcinare de a îmblânzi mânia Turcilor, mînie provocată de imprudenta bravadă a comandanților imperiali dela granițe; deși oferî în numele lui Ferdinand un tribut pînă la 100.000 ducăți, deși Nicolae Zrinyi, Thomas Nádasdy și Sforza Pallavicini luptară

1) Busbecq, pp. 176—7.

2) Verancius, pp. 69—71.

3) Ib., pp. 86—7.

4) Busbecq, pp. 182—90.

5) Ib., p. 196.

din răspuțeri ca să pună o stavilă năvalei turcești, totuși Busbecq nu isbuti nimic pe cale diplomatică și akingiile Sultanului ajunseră pînă în regiunea Cassoviei¹⁾, în timp ce Ardealul se supunea Domnilor români, Alexandru Lăpușneanu și Petrașcu cel Bun. În fine, la 26 Octombrie 1556, o lună după moartea lui Carol-Quintul, Isabella își făcea reîntrarea în Cluj și împreună cu fiul ei, primea jurămîntul de credință al nobilimei maghiare în aceeaș biserică Sfîntul Mihail, în care abdicase cu cinci ani în urmă.

Cu această înfrîngere, se încheie în secolul XVI lupta Habsburgilor pentru Ardeal.

Reforma și humanismul

în Ardeal.

Am văzut că dacă Sașii nu dăduseră decît un concurs foarte slab regelui lor mai mult sau mai puțin german, aceasta a fost mai cu seamă din pricina deosebirii de religie — și fiindcă această chestiune de natură confesională și teologică a avut o însemnată repercusiune asupra evenimentelor politice, vom încerca s'o schițăm în câteva cuvinte, punînd-o în legătură cu cealaltă problemă, aceia a convertirii Ungurilor la protestantism.

Ca și în alte țări, în Ardeal adoptarea Reformei a fost *mai puțin rezultatul unor convingeri religioase, cît a răspîndirel unei forme de internaționalism humanistic de esență pur științifică*. E adevărat că Sașii, datorită unor predispoziții înăscute, precum și situației lor politice atît de specială într'o țară care nu era a lor, în care nu s'au asimilat niciodată, neasimilînd nici ei pe alții, au transformat caracterul acestei mișcări spirituale într'un principiu de viață de un strict fanatism național-religios. Dar la început n'a fost așa: în prima jumătate a secolului al XVI-lea, erudiții ardeleni — și au fost destui, nu numai în Brașovul săsesc²⁾, ci și la curtea lui Zapolya, cum vom vedea îndată — și-au deschis mintea tuturor influențelor, fiind în strînsă legătură cu humaniștii din alte țări și de alte

1) Iorga, *Geschichte des osman. Reiches*, III, p. 49—53.

2) Pentru erudiții Brașovului, v. Schullerus, *Luthers Sprache in Siebenbürgen*, pp. 135—6, nota 3.

națiuni. Mai târziu, între Sașii lutherani și Ungurii calviniști se va naște o ură de moarte, însă prin preajma anilor 1520—1530, erau foarte iubiți de Sași cei doi nobili maghiari cari mărturiseau confesiunea dela Augsburg, Petru Perényi ¹⁾ și Francisc Rewáy. Orașul universitar preferat de Ardeleni era Padova: aci, în Italia catolică, studiară și catolici și protestanți; la Padova, se pregătiseră prin 1501 Ștefan Broderics și doi Bánffy, Blasius și Paul ²⁾, aci își trimitea în 1546 la învățătură cei trei fii, reformatul Rewáy ³⁾; chiar și Sasul sibian Christofor Armbruster trecuse pe la universitatea padovană ⁴⁾. Nici legăturile cu Polonia nu lipsiau: Ioan Honterus, înainte d'a se duce la Băle, își începuse studiile la Cracovia ⁵⁾. Primele lui manifestări sunt de natură științifică, nu teologică și anume dovedesc influența preocupărilor astronomice care formau obiectul unor discuții pasionate în Polonia: ale sale „*Rudimenta cosmographica*“, reeditate în urmă de nenumărate ori, se tipăriră pentru prima oară în 1540, cu trei ani înainte de moartea lui Kopernik ⁶⁾. Printre Brașoveni, încă din 1519 pătrunseseră, aduse de negustori, scrierile lui Luther ⁷⁾: Zapolya nu făcuse nimic pentru a împiedica răspândirea noilor doctrine, dimpotrivă, în 1538, când veni la Brașov, dori să-l cunoască pe Honterus, care chiar în acel an începu propovăduirea Reformei ⁸⁾.

La Bistrița, despărțirea de biserica romană se produse în împrejurări destul de comice: în apropierea orașului se afla o mănăstire dominicană, întărită cu anumite privilegii în virtutea unei bulle a Papei Leon X; iscându-

1) Pentru acțiunea de reformă religioasă a lui Perényi în Ardeal, v. și Árpád Péntek, *A Karánsebesi régi és új református egyház-község és temploma*, Lugoj, 1941, pp. 4—5.

2) Veress, *Matricula et acta Hungarorum in Universitatibus Italiae studentium*, I, în *Fontes rerum Hungaricarum*, I, p. 23.

3) *Ib.*, p. 33.

4) *Ib.*, pp. 36—7; pt. Andrei Dudíth și Ștefan Báthory v. p. 42 și urm.

5) Teutsch, op. cit., p. 81.

6) Veress, *Bibliografia româno-ungară*, I, pp. 8—12.

7) Teutsch, op. cit., p. 79; v. și *Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen*, de acelaș, pp. 192—3.

8) Teutsch, op. cit., p. 82.

se un proces între călugări și tîrgoveți pentru niște posesii uni în litigiu, Bistrițenii, văzînd că n'o pot scoate la capăt cu dominicanii, trecură în masă la Reformă, ca să li poată confisca bunurile ¹⁾. Episcopul transilvan Paul Bornemisza luptă din răspuțeri ca să oprească acțiunea de propagandă protestantă a notarului Christian Pomarius și a Stadtpfarrer-ului Michael Fleischer, dar fără folos ²⁾. În Octombrie 1542, la Brașov se slujia prima liturghie „nepapistă” ³⁾, iar la dieta din Alba-Iulia, Honterus împreună cu notabilii brașoveni își proclamau în fața reginei și a episcopului-tesaurar crezul lor protestant ⁴⁾. Peste un an și Bistrițenii îndepărtau icoanele din biserici și adoptau pe față Reforma ⁵⁾, iar la 17 Mai 1545 se ținea la Mediaș primul sinod, „evangelic” ⁶⁾. De acum înainte, Sașii vor părăsi pentru totdeauna preocupările umane și se vor închide în religiositatea lor aspră și strîmtă, netolerantă, socotindu-se printre vecinii români și maghiari de altă lege, drept singurii creștini adevărați, cum am arătat mai sus.

Honterus muri în 1549, fără a fi organizat noua biserică, al cărei impuls inițial el îl dăduse; aceasta va fi realizată de primul episcop reformat al Sașilor, ales în 1553, Paul Wiener ⁷⁾.

Urmarea acestei rupturi de biserică tradițională fu despărțirea Sașilor de cauza ferdinandistă: arhiducele, ce e dreptul, n'avea prea multe scrupule când era vorba să întrebuinteze auxiliari reformați, ca pe Rewáy și Perényi ⁸⁾, sau să dea asigurări Bistrițenilor eretici, pentru a-i atrage de partea lui, cum am văzut c'a făcut-o în 1552 ⁹⁾, dar această politică de compromis îi scandalisa pe Sașii dîrzi și consecvenți în atitudinea lor—și am citat mai sus o scrisoare din 1546, a unui Sas, din care scrisoare se vă-

1) Kisch, op. cit., p. 50 și Schullerus, op. cit., p. 141.

2) Ib., ib.

3) Chronicon Fuchsio—Lupino, p. 54 și Ostermayer, p. 27.

4) Quellen, IV, p. 504.

5) Kisch, op. cit., p. 56.

6) Schullerus, p. 161.

7) Kisch, op. cit., p. 50.

8) Schullerus, op. cit., p. 164.

9) Kisch, op. cit., p. 59.

dește groaza desgustată ce o nutriau acești impecabil; „creștini“ față de împărat și regele Romanilor, învinuiți că au ucis, cu prilejul conciliului dela Trento, peste două mii de oameni cari mărturiseau religia evanghelică ¹⁾).

De altfel, Ferdinand, grație sistemului său, isbuti să-și facă dușmani și pe catolici și pe protestanți: primii îl învinuiau că face prea multe concesii ereticilor, ceilalți îl socotiau nesincer. Cel puțin, fiul său Maximilian găsi că e mai bine să protejeze un singur partid — și fiind rege al Boemiei protestante, acordă toate simpatiile sale Reformei, așa încât, pe când pentru Ferdinand, Boemii simțiau o sacră oroare, pentru Maximilian aveau destulă stimă și acesta nu se sfia să li ia apărarea chiar în fața părintelui său, cum aflăm din raportul lui Sebastian Pfarrer, trimis de Boemi în solie la regele Romanilor, cu puțin înainte de abdicarea împăratului; în acest raport, de câte ori vorbește despre tatăl, Pfarrer scrie simplu și ne-protocolar „Ferdinand“, iar pe fiu îl numește „Mein Herr König Maximilian“ ²⁾). Datorită protecției tânărului prinț, în Boemia nu s'a exercitat în această vreme Contra-Reforma, pe când în Ardeal s'a făcut o încercare în acest sens, încercare condusă de Ioan Statilius ³⁾; în schimb, nepotul său Verancius nu se dădea în lături când era vorba de relații cu protestanții — ni s'a păstrat chiar o scrisoare a sa din 1540, foarte amicală, adresată lui Honterus ⁴⁾ — dar nici nu-i prea lua în serios ⁵⁾).

După 1540, numai catolicii vor continua să se ocupe cu răspândirea culturii; și nu vorbim de Broderics și Verböczy, a căror erudiție era lăudată de contemporani — aceștia fiind din altă generație — nici de un Nicolaus Olahus, ci de un Verancius, caracter dubios, dar excelent latinist, mânuitor îndemânatec al unui stil narativ curgător și elegant, cu isbucniri de un dramatism impresionant — cum se dovedește în relatarea asediului Albei-Regals, pe care n'o putea lăuda îndeajuns, — epistolar într'o curată limbă italienească, în care nu lipsesc scînteierile de

1) Hurmuzaki, XV¹, pp. 450—1.

2) Fontes rerum Austriacarum, XIX. pp. 126—38.

3) Schullerus. op. cit., p. 156.

4) Verancius, IV, pp. 73—4.

5) Schullerus, op. cit., p. 156.

sprinten umor, despre un Mihail Csáky, Român de origine, canonic de Alba, profesor al lui Ioan-Sigismund și credincios apărător al cauzei zapolyene, și acesta un elev al universității din Cracovia ¹⁾, de un mai puțin cunoscut Antonius Cassoviensis, medicul lui Thomas Nádasdy, probabil de origine polonă și care-l cunoscuse pe Erasm ²⁾.

Ceace se observă și aci, ca și în alte părți, e un internaționalism cultural care unea, peste deosebirile de rasă, pe acești erudiți, ale căror tentative mai mult sau mai puțin disparate de a întemeia în sbuciumatul Ardeal un centru umanistic, n'au rămas cu totul fără folos. Și dacă ne gândim că, paralel cu aceste încercări ardelene în domeniul intelectual, în celelalte două țări române s'a dezvoltat o splendidă arhitectură, căreia o pictură delicată și virtuositatea incomparabilă a artelor minore i-au adăugat strălucirea lor, putem spune că și pe pământul românesc, Renașterea a însemnat o prețioasă înflorire culturală și artistică.

1) Lupas, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, I, pp. 99—101.

2) Engel, *op. cit.*, II, p. 70.

Problema succesiunii Imperiului.

CONCLUZIE.

Abdicarea Isabellei și dispariția lui Martinuzzi însemnaseră pentru Ferdinand un mare succes, care putea să-i asigure pentru totdeauna posesiunea Ardealului. (Spunem „a Ardealului“ și nu „a Ungariei“, nu numai pentru motivul că o parte din Ungaria — cea mai mică, bine-înțeles, Ferdinand o posedă — dar și fiindcă, după bătălia de la Mohács, Ardealul și nu Ungaria constituise, în ciuda atâtor vicisitudini, o țară politică de sine stătătoare la care Ungaria n'a fost decât o anexă; toate forțele de viață, toate impulsunile de afirmare politică porniseră din Ardeal, așa încât nu trebuie să ne mirăm dacă întâlnim în actele oficiale ale imperiului ottoman sau ale cancelariilor apusene menționat mai adesea numele Ardealului decât al Ungariei: se vorbea de „regatul Transilvaniei“, Isabella era numită „regina Transilvaniei“ și fiul ei, din ce în ce mai des „rege al Transilvaniei“; aceste numiri corespundeau unei stări de fapt, deoarece Ardealul era centrul, iar Ungaria, provincia). Totuși Ferdinand n'a știut și n'a putut să-și exploateze succesul, lăsându-l pe Castaldo în Ardeal fără bani și fără trupe și deasemenea fără bani pe nenorociții săi ambasadori de la Constantinopol. Iar frațele său nu părea deloc dispus să se angajeze într-o acțiune de cruciadă pentru a elibera o țară creștină de sub stăpânirea otomană (care stăpânire, de altfel, nu era mai incomodă decât o altă și pe care, cum am văzut mai sus, Ardelenii o preferau ocupației spaniole a lui Castaldo) deși toată viața n'a făcut altceva decât să anunțe ca iminentă o expediție în stil mare contra necredincioșilor. De câte ori pune la cale o campanie în scop de cruciadă, îi ataca pe Turci în Africa: ultima tentativă de acest fel a fost cea din 1550, de la Mehidgé, care l-a

îngrozit pe bietul Ferdinand: desnădăjduit, îi reproșă fratelui său de a-l fi provocat pe Sultan într'un chip și primejdios și inutil ¹⁾. Aceste campanii, chiar când erau norocoase, cum fusese cea din Tunis, nu duceau la niciun rezultat. Când marchisul de Brandenburg a încercat în 1542 să cucerească Ungaria, împăratul și regele Romanilor l-au aprobat călduros și n'au schițat niciun gest pentru a-l ajuta efectiv: în cazul unui succes răsunător, cei doi frați ar fi binevoit să culeagă roadele biruinței, însă așa cum s'au înfățișat lucrurile, au socotit că e preferabil să nu se compromită. O singură dată se pare că Ferdinand a vrut sincer să realizeze o acțiune hotărâtoare, a fost atunci când l-a trimis în Ardeal pe Castaldo, însă un concurs de împrejurări fatal pentru casa de Austria, cât și nepăsarea, nepriceperea prințului, au făcut ca nici această acțiune să nu fie dusă la capăt. O cauză importantă care l-a împiedecat pe regele Romanilor să expedieze trupe lui Castaldo, era războiul cu Franța: cu toate că Eduard VI făcea împăratului și viitorului său socru Henric II, oferte de mediație prin ambasadorul lui, William Pickering ²⁾, pacea n'avea să se încheie decât mult mai târziu, după abdicarea lui Carol-Quintul. Însă cauza principală a fost conflictul iscat între cei doi frați cu prilejul reglementării succesiunii imperiului.

Carol, probabil dându-și seama de incapacitatea fratelui său, voia să lase moștenirea imperială lui Filip; perspectiva nu era prea atrăgătoare pentru Ferdinand și deoarece el nu se sfia să-și arate sentimentele de nemulțumire, împăratul scria surorii sale Maria, că l'a găsit „un peu trop froid et nonchallant en ce qui concerne les affaires publiques” ³⁾. În fine, după numeroase pertractări, episcopul de Arras redactă la 9 Mart 1551 din ordinul împăratului și cu consimțământul tuturor Habsburgilor, un acord prin care se decidea ca Ferdinand să succedez la imperiu și îndată după aceasta, Filip să fie

1) Charrière, III, p. 131 (după Lanz, op. cit., p. 11).

2) La Ferrière, *Le XVI-e siècle et les Valois, d'après les documents inédits de British Museum*, p. 13.

3) Charrière, p. 133 (după Lanz, op. cit., III, 15).

ales „rex Romanorum“ ¹⁾). Acest proiect întâlni împotrivi-
rea îndrăjită a tuturor prinților imperiului, îngroziți la
gîndul să fie într-o zi cîrmuiți de teribilul Spaniol ²⁾).

În Mai 1551, confederații germani — Mauriciu de
Saxa, margravul Hans de Brandenburg, ducele Albert de
Mecklemburg și Wilhelm de Hessa — se întîlniră la Tor-
gau, de unde trimite pe Friedrich von Reiffenberg cu o-
ferte de alianță la Henric II. În Iulie mesagerul se întoar-
ce, vestind curînd o ambasadă a episcopului de Bayonne,
M. de Fresse, care în August se înfățișează la Marburg.
Aci discută cu Simon Bing și Wilhelm von Schachten,
consilierii lui Wilhelm de Hessa, condițiile alianței care
se încheie la Lochau, prinții angajîndu-se ca: „als Ent-
gelt für die französische Hilfe, die Reichstädte Metz,
Toul, Verdun und Cambrai *als nicht deutsche Gebiete*, der
französischen Krone ausliefern...“ ³⁾). Astfel acordul de in-
terese politice dintre Henric II și confederați avea să ză-
dărnicească alegerea lui Filip II la imperiu.

E drept că nici Ferdinand nu era prea agreat de
supușii săi din Germania ⁴⁾, însă cel puțin fiul său Maxi-
milian avea multe simpatii protestante, pe cînd Don Fe-
lippe era omul Contra-Reformei. Isbucni în imperiu un
conflict serios, condus de Mauriciu de Saxa, care iarăși
se certase cu împăratul ⁵⁾. În Mart 1552, împăratul și fra-
tele său erau gata să ajungă prizonierii ducelui Mauriciu
și pentru a evita această neplăcută soartă, trebuiră să
fugă noaptea din Innsbruck ⁶⁾, fugă care i-a acoperit pe
amîndoi de ridicol; iată ce scria M. de Selve conetabilu-
lui de Montmorency, comentînd întîmplarea dela Inns-
bruck: „Le duc Maurice et les princes allemands conti-
nuant leurs miracles de faire cheminer les boyteux, font
passer la carrière à l'empereur si royde, qu'il se peust
bien vanter qu'il y a longtemps que empereur ne fist

1) Mignet, op. cit., p. 39.

2) Albert, I^e, p. 77.

3) Senta Schulz, op. cit., pp. 28—29.

4) Fontes rerum Austriacarum, XXX, p. 453.

5) Pentru relațiile lui Mauriciu cu Henric II în acest an, v. Ludwig
Pfandl, „Philippe II“, ed. Hachette [1942], p. 212.

6) V. relația foarte amănunțită a lui de L'Aubespine în La Ferrière,
op. cit., pp. 10—11.

meilleur exercice" ¹⁾). Urmă o serie de tratative între Ferdinand și Mauriciu: împăratul era nevoit să acorde nouă concesiuni protestanților și în schimb, Mauriciu, împreună cu Albert de Brandenburg, se angajau să reia Timișoara (acordul dela Passau, 16 Iulie 1552), însă la această noutate, soldații lor îi părăsiră, fiindcă n'aveau poftă să se lupte cu Turcii ²⁾). Prin urmare, compromisul acceptat de împărat în speranța unui concurs efectiv al protestanților pentru cucerirea Ardealului, nu folosi la nimic.

Nu isbuti nici planul d'a lăsa moștenirea imperială lui Filip, — gînd scump inimii împăratului — și infantul trebui să se mulțumească doar cu Țările-de-Jos, deși Flamanzii îl iubeau tot așa de puțin ca și prinții germani ³⁾, de unde nesfîrșitele revolte flamande care au măcinat puterea spaniolă. Dar factorul decisiv în reglementarea succesiunii imperiale a fost Franța: Henric II accepta la rigoare să-l aibă pe Filip vecin la Nord și la Sud, să renunțe în favoarea lui Filip la posesiunile italiene, dar nu să-l aibă vecin și la est, să fie veșnic încercuit de forțele acestui om neîmblînzit, gata să reînceapă, cum făcuse și tatăl său, revanșa burgundă asupra Franței. Filip împărat, ar fi însemnat o necurmată primejdie pentru Franța, — Ferdinand ca împărat era inofensiv; deci nemulțumirea stîrnită la curtea de Valois de vestea renunțării lui Ferdinand la imperiu, nemulțumire care se putea manifesta printr'o recrudescență a ostilităților, îl făcu pe Carol să-și schimbe proiectul ⁴⁾).

Astfel, când Carol-Quintul a abdicat la 25 Octombrie 1555, la Bruxelles, a lăsat imperiul german fratelui, iar fiului un alt imperiu, imens ca întindere și resurse, dar atât de disparat, încât dela început a fost menit pieirii, din pricina acestei Flandre, moștenire a ducilor Burgundiei, care n'avea cu Spania nicio legătură organică. Prin urmare, poate că a fost o greșală îndepărtarea lui Filip dela succesiunea imperială: nu e imposibil ca acest

1) Charrière, p. 194: Pfandl (op. cit., pp. 214—215) acuză „neglijența votată a lui Ferdinand” în această nenorocită împrejurare.

2) Ib., pp. 225—6 și Jockell, op. cit., II³, pp. 28—38.

3) Kervyn de Lettenhove, op. cit., p. 67—9.

4) Lamprecht, op. cit., p. 449—50; în chestiunea succesiunii, cf. și Pfandl, op. cit., pp. 152—221 *passim*.

prinț, spirit autoritar, biurocrat înăscut, îndrăgostit de ordine și de disciplină, să fi reușit a clarifica puțin acel haos care era imperiul habsburgic, după cum pietatea sa exaltată, fanatismul său religios i-ar fi impus, la primirea coroanei apostolice, datoria cruciadei, datorie care era principala rațiune de a fi a acestui imperiu internațional. Efortul furnisat de Filip la Lepante dovedește ce ar fi înfăptuit acest suveran, dacă era investit cu autoritatea imperială. Dar cu Ferdinand, personalitate fără relief, cu Maximilian, caracter îndoelnic, cu Rudolf, un degenerat, imperiul a alunecat către o lentă și inevitabilă decădere. Desigur, atâtea energii latine care au lucrat pentru acest imperiu de tendințe internaționale, cum am spus mai sus, dar de caracter tot latin, — atâția oameni de stat francezi, spanioli, italieni, cari au cîrmuit statul, atâția generali cari i-au condus armatele, un Torquato Conti, un Piccolomini, un Montecuccoli, un Eugen de Savoia, un Veterani, — pe când prinții germani luptau alături de Franța și în timpul războaielor religioase și în timpul războiului de treizeci de ani, — au reușit să-i salveze prestigiul, să-i prelungească existența, dar după Carol-Quintul, i-a lipsit acea personalitate puternică ce trebuia să așeze statul pe baze cu adevărat solide și să-i asigure unitatea.

Dorința de acaparare, deghisată sub pretextul unor competițiuni de vagi drepturi hereditare, a legat împreună o mulțime de țări cari n'aveau nimic comun între ele și nimic comun cu metropola; numai tradiția dinastică a isbutit să păstreze vreme îndelungată această creație artificială.

În ceea ce privește problema anexiunii Ungariei, am văzut că ea n'a putut fi rezolvată în secolul al XVI-lea de Habsburgi, din pricină că era în legătură directă cu altă problemă, aceea a cruciadei; dar în luptele dintre imperiul ottoman și cel habsburgic, Turcii s'au dovedit mai tari. Și astfel falimentul politicei orientale a lui Carol-Quintul a fost vădit: Ardealul și-a păstrat ființa sa de stat autonom sub suzeranitatea ottomană, căutând legături normale cu țările române și cu Polonia, iar proiectul cruciadei va constitui de acum înainte scopul politicei papale.

B I B L I O G R A F I E.

Lucrări generale.

<i>Acsády</i> (Ignác)	Magyarország három-részre osztásának története, vol. V. (1526—1608). — Budapest, 1897.
<i>Bobrzyński</i> (Michał)	Dzieje Polski w zarysie, Tom. II. Ed. IV. — Warszawa, 1927.
<i>Engel</i> (Joh.—Christian)	Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer, Bd. II-III. — Halle, 1798-1801.
<i>Halecki</i> (Oskar)	La Pologne de 963 à 1914. — Paris, 1933.
<i>Hall-Ganem</i>	Les sultans ottomans, t. I (Etudes d'histoire ottomane), Paris, 1901.
<i>Hammer</i> (Jos. von)	Geschichte des osmanischen Reiches, Bd. II (zweite Ausgabe). — Pest, 1834.
<i>Hammer</i> (Jos. von)	Histoire de l'empire ottoman, trad. par M. Hellert, d'après la troisième édition, vol. V—VI. Paris, 1836.
<i>Iorga</i> (N.)	Geschichte des osmanischen Reiches, Bd. II-III, Gotha, 1909-10 (Verlag Friedrich Andreas Perthes).
<i>Iorga</i> (N.)	Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie, 2-e éd. vol. I. — Bucarest, 1940.
<i>Iorga</i> (N.)	Istoria Românilor, vol. IV. Călugărașii. — București, 1937.
<i>Iorga</i> (N.)	Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria, vol. I. — București, 1915.
<i>Katona</i> (Stephanus)	Historia pragmatica Hungariae, Pars II. — Buda, 1784.
<i>Kervyn de Lettenhove</i>
(Baron)	La Flandre pendant les trois derniers siècles. — Bruges, 1875.

- Kolankowski* (Ludwik) Polska Jagellonów — Dzieje polityczne. — Lwów, 1936.
- Konopczyński* (Władisł.) Dzieje Polski nowożytnej, Tom. I. — Warszawa, 1936.
- Lamprecht* (Karl) Deutsche Geschichte, Bd. V, ¹⁻², — Berlin, 1895–6.
- Léger* (Louis) Histoire de l'Autriche-Hongrie. — Paris, 1920.
- Picot* (Emile) Les Serbes de Hongrie, leur histoire, leurs privilèges, leur église, leur état politique et social. — Prague, 1873.
- Pray* (Georgius) Historia regum Hungariae, Pars II. — Buda, 1801.
- Ranke* (Leopold von) Deutsche Geschichte im Zeitalter der Reformation, Bd. I–V. — München und Leipzig, 1914.
- Romanin* (Samuele) Storia documentata di Venezia, Ed. II, vol. VI. — Venezia, 1914.
- Schuller* (Joh.-Karl) Umriss und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen mit besonderer Berücksichtigung der Geschichte der deutschen Kolonisten im Lande, 1-es Heft. — Hermannstadt, 1840.
- Sobieski* (Wacław) Dzieje Polski, Tom. I. — Warszawa, 1938.
- Sobieski* (Wacław) Histoire de Pologne. — Paris, 1934 (Bibliothèque Historique Payot).
- Szekfü* (Gyula) Magyar Történet, XVI század. Vol. IV. — Budapest.
- Teutsch* (Friedrich) Die Siebenbürgen Sachsen in Vergangenheit und Gegenwart. — Sibiu, 1924.
- Zinkelsen* (J. W.) Geschichte des osmanischen Reiches in Europa, Bd. II. Gotha, 1854 (Verlag Heeren und Uckert).

Lucrări enciclopedice.

Allgemeine Deutsche Biographie, Bd. VI, ed. Lilienkron und Wegele. — Leipzig, 1877.

Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna, Tom. IX.
— Krakow.

Pallas (A.) Nagy Lexikona, vol. VIII, XIII, XV. — Budapest, 1893—1904.

Polski Słownik biografyczny, tom. I. — Krakow, 1935.

Colecții de documente. A.

Fontes Rerum Austriacarum, diplomataria et acta, Bd. XIX, XXX. — Wien, 1859, 1870.

Colecția *Hurmuzaki*: Volumul I, supliment I, publ. de Al. Odobescu și Gr. Tocilescu. — București, 1886.

Volumul II, partea I-a, publ. de Eudoxiu de Hurmuzaki, — București, 1891.

Volumul XV, partea I-a, publ. de N. Iorga. — București, 1911.

Monumenta comitialia regni Hungariae, vol. I (1527—1537), vol. II (1537—1545), vol. III (1546—1556), Budapest, 1874—6.

Monumenta comitialia regni Transylvaniae, vol. I (1540—1556) edidit Szilágyi Sándor. — Budapest, 1876.

Muratori (Ludovico-Antonio) Annali d'Italia dal principio dell'era volgare sino all'anno MDCCXLIX, vol. XIV (1501—1573). — Milano, 1820.

Colecții de documente. B.

Alberi (Eugenio) Relazioni degli ambasciatori veneti al Senato (Vol. I—IV, VI, seria I, vol. I, seria II, vol. I—IV, seria III). — Firenze, 1840—63.

Charrière (Ernest) Négociations de la France dans le Levant, tome I—II. — Paris, 1848—50.

Geváy (Anton von) Urkunden und Aktenstücke zur Geschichte der Verhältnisse zwischen Österreich, Ungarn und der Pforte im XVI—XVII Jahrhundert, Bd. II, Heft III. — Wien, 1841.

Gooss (Roderich) Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526—1691). — Wien, 1911.

Iorga (N.) Acte și fragmente cu privire la istoria Românilor, vol. I. — București, 1895.

- Iorga* (N.) Studii și documente cu privire la istoria Românilor, vol. I, III, XXIII. — București, 1901, 1913.
- Hudlță* (I.) Recueil de documents concernant l'histoire des pays roumains tirés des archives de France (XVI-e et XVII-e siècles). — Jassy, 1929.
- La Ferrière* (C-te de) Le XVI-e siècle et les Valois, d'après les documents inédits du British Museum et du Record Office. Paris, 1879.
- Panaitescu* (P. P.) Documente slavo-române din Sibiu (1470—1653). — București, 1938. (An. Ac. Rom. Studii și cercetări, XXXII).
- Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, Bd. II, IV. — Kronstadt, 1889, 1903.
- Veress* (A.) Acta et epistolae relationum Transylvaniae Hungariaeque cum Moldavia et Valachia, vol. I (1468—1540). — Budapest, 1914 (Fontes rerum Transylvanicarum, vol. IV).
- Veress* (A.) Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării-Românești, vol. I. — București, 1929.
- Veress* (A.) Matricula et acta Hungarorum in universitatibus Italiae studentium, vol. I, Padova, 1264—1864. — Budapest, 1915 (Fontes rerum Hungaricarum, vol. I).

Cronici.

- Cronicele României sau Letopisețele Moldaviei și Valahiei (Ed. II, publ. de M. Kogălniceanu) Tomul I. — București, 1872.
- Forgách* (Ferencz) De statu reipublicae Hungariae, Ferdinando, Johanne, Maximiliano regibus... comentarii. — Pest, 1866 (Monumenta Hungariae Historica, t. XVI).
- Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales hungarici et transylvanici...* edidit Josephus Trausch, Pars I (990—1630). — Kronstadt, 1847.
- Goebel* (Joh.) și *Chronica civitatis Schaesburgensis*

- Wachsmann* (G.) (1514—63) *Klausenburg, 1840 (Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens, herausg. durch G. Jos. Kemény, Vol. II).*
- Istvánffy* (Nic.) *Regni Hungarici Historia. Colonia, 1685.*
- Jovius* (Paulus) *Historiarum sui temporis libri II. Pars secunda. — Bâle, 1567.*
- Ostermayer*
(Hieronymus) *Chronik Siebenbürgens (1520—1561). — Klausenburg, 1839 (Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens, herausg. durch G. Jos. Kemény, Vol. I).*
- Steldanus* (Johan.) *Commentatorium de statu religionis et republicae Carolo Quinto Caesare libri XXVI. — Strasbourg, 1555.*
- Szamosközy* (István) *Pótlék történeti maradványaihoz. — Budapest, 1889 (Monumenta Hungariae Historica, Scriptores, Vol. XXX).*
- Verancius* (Anton.) *Opera quae extant, Vol. I-II, IV edidit László Szalay. — Pest, 1857-9 (Monumenta Hungariae Historica, Scriptores, Vol. II—III, VI).*
- Zermegh*
(Joannes de) *Historia rerum gestarum inter Ferdinandum et Joannem, Hungariae Reges, usque ad ipsius Joannis obitum. — Amsterdam, 1662.*

Memorii și scrisori.

- Busbecq* (Ogier Ghise-
[lin de]) *The life and letters, by Ch. Torton Forster and F. M. Blackburne Daniell, Vol. I. — London, 1881.*
- Busbecq* (Ogier Ghise-
[lin de]) *Vier Briefe aus der Türkei, herausg. von Wolfram von den Steinen. — Erlangen, 1926.*
- Herberstein* (Siegmond,
[Frh. von]) *Moscovia, herausg. von Hans Kauders. Erlangen-Erfurt, 1926.*
- Iorga* (N.) *Scrisori de Domni. — Văleni de Munte, 1912.*
- Luther* (Martin) *Mémoires écrits par lui même, traduits et mis en ordre par J. Michelet, Tome I-II. — Bruxelles 1840.*

- Verancius* (Antonius) *Litterae*, Vol. V, VII, XII, edidit László Szalay. — Pest, 1860–75 (Monumenta Hungariae Historica, Vol. VI, X, XXXII).
- Monografii.
- Clorănescu* (Alex.) Petru Rareș și politica orientală a lui Carol-Quintul.—București, (An. Ac. Rom. Mem. secț. ist. ser. III, t. XVII. mem. 12).
- Ehrenberg* (Richard) *Das Zeitalter der Fugger*, Vol. I. — Jena, 1912.
- Gündisch* (Gustav) *Die Siebenbürgische Unternehmung der Fugger, 1528—1531* (Sonderabdruck aus der Festschrift „Omagiu Profesorului I. Lupaș“, București, 1941).
- Iorga* (N.) *Istoria armatei românești*, Vol. I. — Vălenii de Munte, 1910.
- Klsch* (Oskar) *Die wichtigsten Ereignisse aus der Geschichte von Bistritz und des Nosnergaues, 1-er Bd. (1114—1699)*. — Bistritz, 1926.
- Lupaș* (I.) *Réalités historiques dans le voévodat de Transylvanie du XII-e au XVI-e siècle*. — Bucarest, 1938.
- Müller* (Georg) *Die Sächsische Nationuniversität in Siebenbürgen. Ihre verfassungs- und verwaltungsrechtliche Entwicklung (1224-1876)*. — Sibiu, 1928 (Vereins für siebenbürgische Landeskunde).
- Müller* (Georg) *Die Türkenherrschaft in Siebenbürgen. Verfassungsrechtliche Verhältnis Siebenbürgens zur Pforte (1541—1688)*. — Sibiu, 1923 (Südosteuropäisches Forschungsinstitut).
- Müller* (Georg) *Stühle und Distrikte als Unterteilungen der Siebenbürgen-Deutschen Nationuniversität. 1411—1876*. Sibiu, 1941.
- Schullerus* (Adolf) *Luthers Sprache in Siebenbürgen. Forschungen zur siebenbürgischen Geistes und Sprachgeschichte im Zeitalter der Reformation. Erste Hälfte*. Sibiu, 1923.
- Stöller* (Ferdinand) *Soliman vor Wien*. — Wien, 1929.

- Teutsch* (Friedrich) Geschichte der evangelischen Kirche in Siebenbürgen, Bd. I. — Sibiu, 1921.
- Ursu* (I.) Die auswärtige Politik des Peter Rares, Fürst von Moldau (1527-1538) — Wien, 1908.
- Ursu* (I.) La politique orientale de François I-er (1515-1547) — Paris, 1908.

Biografii și lucrări de caracter biografic.

- Brandl* (C.) Charles Quint (1500—1558). Trad. par Guy de Budé. — Paris, 1939 (Bibliothèque Historique Payot).
- Hackett* (Francis) François I (1494—1547). Trad. par Rose Celli. — Paris, 1937.
- Jockell* (J. B.) Geschichte der Regierung Ferdinand des Ersten zunächst nach Buchholtz und andern Quellen bearbeitet, Bd. I¹, II¹, II³. — Wien, 1842—1843.
- Lévis-Mirepoix* (Duc de) François I-er. Paris, 1931.
- Lybber* (Albert Howe) The government of the Ottoman Empire in the time of Suleiman the Magnificent. Cambridge, 1913.
- Madelin* (Louis) François I-er. — Paris, 1937 (Ed. Flammarion).
- Mignet* (Fr.) Charles-Quint, son abdication, son séjour et sa mort au monastère de Yuste, (3-e édition)—Paris 1857.
- Mignet* (Fr.) Rivalité de François I-er et de Charles-Quint, Vol. II.—Paris 1857.
- Pfandl* (Ludwig) Philippe II (1527—1598) Une époque, un homme, un roi. Traduit de l'allemand par M. E. Lepointe. Paris, ed. Hachette (1942).
- Schulz* (Senta) Wilhelm I V, Landgraf von Hessen-Cassel, 1532-1592). Inaugural-Dissertation, München-Leipzig, 1941.
- Traut* (Dr. Hermann) Kurfürst Joachim II von Brandenburg und der Türkenfeldzug vom Jahre 1542. — Gummersbach, 1892.
- Ursu* (I.) Petru-Rareș — București, 1923.

D i v e r s e.

- Duff* (A.B.) et *Galy* (F.) Hommes d'état. Deuxième série. Paris, 1937.
- Iorga* (N.) Istoria Românilor prin călători, Vol. I. — București, 1928.
- Iorga* (N.) Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades au XVI-e siècle (VI-e série, 1501—1547)—Bucarest, 1916.
- Iorga* (N.) Polonais et Roumains. Relations politiques, économiques et culturelles. — București, 1922.
- Jovius* (Paulus) Commentario de le cose de'Turchi á Carlo-Quinto Imperatore Augusto. — 1538.
- Koch* (Joh.-Christoph) Hals-oder peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V.—Marburg, 1824.
- Lupaș* (I.) Studii, conferințe și comunicări istorice, Vol. I. — București, 1927.
- Maltowski* (Mikolaj) Komentarz historyczny do Dział Ludwika Kondratowicza, Tom. VIII. — Warszawa, 1872.
- Péntek* (Árpád) A Karánsebesi régi és új református egyházközség és temploma, Lugoj, 1941 (Extras din „Délerdélyi és Barsági Tudományos-Füzetek”, 6).
- Pfeiffer* (Sepp) Zur Geschichte der Madjarisierung des Sathmarer Deutschtums. Sibiu 1941 (Din colecția „Beiträge zur Kenntnis des Deutschtums in Rumänien”, Bd. 5).
- Pușcariu* (Ioan, Cavalier de) Fragmente istorice despre boierii din Țara Făgărașului, Vol. IV. — Sibiu, 1907.
- Die Rechtslage des ehemaligen Törzburger Dominiums welches urbariales Eigentum des königlich freien Stadt Kronstadt bildet. — Kronstadt, 1882.
- Veress* (A.) Bibliografia româno-ungară. Vol. I. — București, 1931.

T A B L A D E M A T E R I I

CAPITOLUL I

D U P Ă M O H Á C S (1526—1529)

Mohács revanșa Paviei	p. 5—6
Mohács a trecut neobservat	p. 6—8
Responsabilitatea înfrângerii s'ar cuveni lui Zapolya?	p. 8—10
Cele două alegeri de rege	p. 10—14
Politica Poloniei	p. 14—17
Ferdinand de Habsburg	p. 17—21
Origina lui Zapolya	p. 21—23
Situația în țările române	p. 23—26
Situația politică și religioasă a imperiului.	p. 26—30
Inceputurile lui Petru Rareș	p. 30—32
Răscoala „Omului Negru“ și primele suc- cese ale imperialilor	p. 32—37
Acțiunea franceză în Ardeal	p. 37—41
Solia lui Laski la Poartă	p. 41—45
Relațiile lui Zapolya cu Apusul	p. 45—50
Anul 1529	p. 50—59

CAPITOLUL II

O F E N S I V A T U R C Ă (1530—1532)

Anul dietei dela Augsburg	p. 60—68
Liga Smalkaldiană	p. 68—72
Campania turcă din 1532	p. 72—76

CAPITOLUL IIIPOLITICA DE COMPROMIS A IMPERIULUI
(1533—1538)

Negocieri încurcate	p. 77—79
Gritti	p. 79—87
Noua politică a lui Petru Rareș	p. 87—92
Nouă negociații ale lui Ferdinand cu Poarta	p. 92—96
Situația lui Zapolya în anii 1536—7. Pre- liminariile păcii dela Oradia	p. 96—116

CAPITOLUL IV

ULTIMII ANI AI LUI ZAPOLYA (1538—1540)

Pacea dela Oradia. Detronarea lui Rareș .	p. 117—131
Sfârșitul lui Zapolya	p. 131—142
Revenirea lui Petru Rareș	p. 142—146

CAPITOLUL VDOI CÎRMUITORI SÎRBI ÎN ARDEAL: PETROVICS
ȘI MARTINUZZI (1541—1556)

Noua campanie turcă din vara lui 1541 .	p. 147—150
Pseudo-cruciada din 1542	p. 150—162
Fratele George și Habsburgii	p. 162—176
Între Martinuzzi și Castaldo	p. 176—189
Negociațiile lui Verancius și Busbecq la Poartă	p. 189—197
Reforma și humanismul în Ardeal	p. 197—201

PROBLEMA SUCCESIUNII IMPERIULUI

CONCLUZIE	p. 201—206
BIBLIOGRAFIE	p. 207—214